

Miskolci Kereskedelmi Vállalat

Miskolc, Batoss Gábor u. 13.

MNB. 307/203,

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI 11.

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTIK:
BISZTRAY GYULA KIRÁLY ISTVÁN

11. KÖTET

REGÉNYEK
És
NAGYOBB ELBESZÉLÉSEK
XI.
1899

1969

MIKSZÁTH KÁLMÁN

APRÓ KÉPEK A VÁRMEGYÉBŐL
A KRÚDY KÁLMÁN CSÍNYTEVÉSEI
A MI ÖRÖKÖS BARÁTUNK
EGY ÉJ AZ ARANY BOGÁRBAN

FÜGGELÉK:
A MEGROMLOTT »ÁLLÁS«

1959

Sajtó alá rendezte:
KIRÁLY ISTVÁN

Lektor:
RUBINYI MÓZES

© Akadémiai Kiadó, 1959

A költészet Csillag Vera munkája

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója
Szerkesztésért felelős: Zrinszky Lászlóné Műszaki felelős: Fülöp Antal
A kézirat beérkezett: 1959. I. 21. Példányszám: 25 000
Terjedelem: 21 (A/5) l + 6 melléklet

47865,59 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

APRÓ KÉPEK A VÁRMEGYÉBŐL

(ÚTI ÉLMÉNYEK)

1899.

A TISZTIKAR ÉS A GLAÜKOPIS ATHÉNE

Abban az időben (most néhány éve ősszel) egy porosz-német professzor, híres ornitológus, utazgatott velem, megnézegetve néhány érdekes helyet az országban.

Úti programunk pièce de résistance gyanánt egy kedves barátomhoz, egy főispánhoz vezetett, aki már várt ránk. Én is örömmel mentem, megkívánta a lelkem, hogy annyi évek múlva megint lássak egy kis megyei életet közléről, egész a fókusznál.

Valaha jól ismertem a megyét; témáim is szüntelen ott kóborogtak a megyei kalamárisok közt; száz meg száz oldalról írtam meg, de úgy látszik, nem találtam el, mert a »XIX. Siècle«, amelyik demokrata lap, azzal az indokolással fordította le beszélyeimet, hogy a nemesség ellen vannak írva, az öreg »Presse« pedig, isten nyugosztalja, azzal az indokolással közölgette ugyanazokat, hogy a nemességet dicsőítik. Az ördög tudjon köztük bíró lenni.

De hát elfogytak ezek a témák. A föld termőereje elvész, ha eltávolodik a naptól. Nem tudok már a vármegyéről semmit. Innen legfeljebb egy-egy rávonatkozó törvényt látok néha. A miniszterek azt mondják: Egy kis reparáció. És megint egy kis reparáció. Valami nagyon el lehet szakadozva, hogy folyton reparálják. Látok továbbá egypár embert, illetőleg nem látok egypár embert, akiket leküldtek ide-oda főispánoknak, de ezek se hasonlítanak a régi főispánokhoz. Szegény megye, biz az nagyon megváltozhatott azóta.

Bizonyosan komolyabb, ridegebb, pontosabb, lelkiismeretesebb, de alkalmasint nem olyan kedves többé, a szeretetre-méltó slendriánság, a hetyke középkorias nonchalance, szóval, a tekintetes zománc eltűnt róla, s most a kimért, fagyos köztörvényhatóságot fogom helyette viszontlátni.

Fájó húr rezeg meg szívemben, mint mikor egy régen elhagyott ház bukkan föl az emlékezetben, amelyhez kedves emlékek kötik az embert, s elhatározza, hogy még egyszer odautazik és megnézi — de apránként eszébe jut, hogy azóta sokszor átalakították. Hiszen már nem is az a ház az többé.

Gondoltam is magamban éppúgy megnézhetnék egy francia département-t.

Ahogy azonban odaértünk, mégis mindjárt otthonosan éreztem magamat. Barátom, aki nőtlen ember, igen szívesen, melegen fogadott bennünket, és a megyeházán rendezett be két szobát a saját lakásából.

— Isten hozott, öreg, most már nem eresztelek el egy hétig.

— Három napot szántam rá.

— Egy hétig rab vagy itt, a barátoddal együtt. A főispáni hatalmamnál fogva, punctum.

— De engem az immunitás véd.

— Innen ugyan nem mozdulsz el egy tapodtat so.

— Jó, jó, de egy egész hétig! Mit csinálok én itt egy hétig?

— Vadászol, tarokkozol. Hát a barátod mit szeret csinálni?

— Az olvasni szeret. Vannak-e valami könyveid?

— Beültetjük a kis öreget a levéltárba.

— Hát parti van-e?

— Egy ezredes volt, az tudott tarokkozni, de eltették innen. A városbeliek nem értik, csak a négyes-tarokkot. Hanem van két szolgabíró, aki a hármashoz is tud, hát azokat berendeltem egy hétre a járásaikból.

— És ezalatt?

— Nos, ezalatt ott szünetelni fog a közigazgatás.

Vidám, helyes fiú a főispán, pompás modorral, aki nem tanult ugyan sokat, de nem tud pózokat se csinálni; ezért lett csak főispán. Mert, hogy az ember többre vigye, ahhoz az kell, hogy tudjon valamit, ha egyebet nem, hát legalább pózokat.

— Hát csak eredj a szobádba és vidd a németet is, mosdjatok meg és öltözzetek át, addig megfől a leves, egy-

pár főembert hívtam meg a tiszteletedre, meg az említett két szolgabíró-tarokkistát.

Mire egy kicsit fölfrissültem a szobámban, azalatt bent a főispán elfogadóójában összegyülekeztek a vendégek, akiket azután sorba bemutogatott :

— Perecsényi Miklós alispán.

Kis zömök emberke volt, hosszúkás, nyomott fejjel, mint a gólyáé. Fekete, villogó szemei sok értelmet árultak el, jobb kezét fekete selyemkendővel felkötve tartván, csak a bal kezét nyújtotta felém

— Szervusz — recsegte jóízűen az öreg, megrázogatva a kezemet. — Örülök, hogy elevenen is látlak, a fotografiádat már ismertem. De ott szebb gyerek vagy.

Aztán a főjegyzőt mutatta be, egy kissé elhízott úr volt nagy orral, simára borotvált képpel, elegáns, gondos öltözetben.

— A vármegye főpennája : Boroszlóy István.

— A megismerkedés kelyhének mámoros pitymalatába merülök — mondá a főjegyző tréfás pózzal, mire vidáman mosolyogtak a többiek, és rám néztek nagy kíváncsian, hogy bámulom-e a stílusát.

Azután a két szolgabírót mutatta be : Detre Miklóst és Vass Mihályt ; az előbbinek a bal arcán keskeny sebtapasz vonult végig, mint egy hegylánc, az utóbbiról megjegyzé a főispán :

— A híres valkányi Vassokból való, akiket Vácra elkergettek.

A többit aztán maga Vass Mihály magyarázta meg, hogy a nagyapja, Vass Vince, eszközölt ki Vác városának a palatinustól virágvasárnapra is szóló vásárjogot, de útközben az okmányt elvesztette az oldaltáskájából, s újat többé nem lehetett kapni a palatinustól. Innen is maradt fenn a v-vel kicifrázott közmondás : »Valkányi Vass Vince vesztette el Vác városának virágvasárnapi vásárját.«

Vass Mihály csinos fiatal ember volt, monoklival és szépen szívott szivarszipkával, délceg, sugár, mosolygó arcú, csak az torzította el, hogy az egyik füle le volt vágva, minél fogva a haját hosszúra növesztette, mint egy zongoraművész, és lesimitva viselte a néhai fül üres telkén.

Az én német barátom (névszerint dr. Mayer Villiam Kristóf) félrevont nagybizalmasan egy ablakmélyedésbe :
— Te, bruder, hol vagyunk mi most? Ugye, egy városi kórházban?

— Dehogy. Ez a vármegyeháza. Hiszen mondtam már.

— És ezek?

— Ezek a tisztviselői kar.

— De hisz mind csonka, béna.

— Hja, az egyszer így van. Minden tisztikar így néz ki Magyarországon, közvetlen a képviselőválasztás után. Tudod, a párbajok.

A főispán az órájára tekintett.

— Mindjárt ebédelünk, csak még a plébánost várjuk és az öreg Borcsánszkyt. Az denique mindig elkésik, de a plébános pontos szokott lenni.

— A papnak malőrje van — újságolta Vass Mihály, aki minden pletykát meghoz, azért a főispán kedvence.

— Mi történt vele?

— El akarják vinni tőle a Hankát.

— Ohó! A Hankát, a szép tót Hankát.

— Ki az a Hanka? — kértem, csak hogy éppen szóljak valamit.

— A Hanka, hehehe — válaszolta az ékes szavú főjegyző —, Hanka a tisztelendő úr tányérjainak kedvenc elmosogatónöje, aki az érzések felköltésének zsongó sugárzatait lövelli ékes énjéből.

— Hát úgy történt — anekdotázik Vass Mihály —, hogy az apja, egy nagy hórihorgas tót, beállított ma a parókiára a leányért, hogy ő tovább nem hagyja, hogy ő hazaviszi. A tisztelendő úr kapacitálja, hogy minek viszi, mikor a Hanka jól érzi itt magát, a tót csak mosolyog és morzsolgatja kezei közt a nagy, súlyos kalapját, »és mikor úgy szeretjük mindnyájan — folytatja a tisztelendő úr — még a szomszédok is, meg én is . . . « A tót most közbeszól : »Ez az, ez az, kérem alasan! « És se szó, se beszéd többé, kézenfogta Hankát, és alkalmasint haza is vitte.

De nem is kacaghattak az eseten, mert megnyílt az ajtó, és belépett a tisztelendő úr, Blahunka János és egy öreg magas férfi, éppen olyan, aminőnek a Hanka apját kép-

zelné az ember, ha nem volna szép fekete kaputban és fényes lakkcipőkben kiöltözve, mint egy herceg, és nem lógna rettenetes deres szakálla le a hasáig — amit ma már csak az urak viselnek, mert ha nem kér is enni, de örökösen fészülni kell és törölgetni. Szegény ember nem ér rá az ilyesmire.

A nagy szakállak ritkák ma már. A civilizáció irtó hadjáratot visz a hajak ellen, s meglehetősen legyőzte őket.

— Mit csinál Hanka?! — kiáltották a plébános elé pajkos vigyorgással. Ámbátor jól tudták, hogy a szép Hankát csupán atyai indulattal szereti, minthogy ő csiszolta, nevelte ki, s minthogy a Hanka tud a kedvében járni legjobban.

A tisztelendő úr mogorva arcot vágott, egy restelkedő tekintetet vetve ránk idegenekre.

— Ne ráncold a homlokodat, kedves papom — feddette az alispán kedélyesen —, ne légy farizeus most, mert itt camera charitatis vagyunk: az az úr nem tud egy szót se magyarul (a német barátomra mutatott), ez a másik meg (őnrám mutatott) egy eretnek, akit te úgyis megvetsz, mert megszavazta az egyházpolitikai törvényeket.

A pap fürgén futott felém a húsos apró lábaival, és szívélyesen megölelt.

— Hiszen mi iskolatársak vagyunk! — kiáltá.

— Igen, igen, te vagy a Blahunka Jankó?

— Persze, hogy az vagyok, barátja az erénynek. Isten hozott nálunk.

— Mit? Ti iskolatársak vagytok? — kérde a főispán meglepetve. — És hol jártatok együtt?

— Itt, a te székvárosodban — mondtam.

— No, ezt nem tudtam.

— Minden kő érdekes itt nekem, minden fa. Mert azok még bizonyára a régiék. Csak az emberek változnak. Ebéd után el is megyek egy kicsit ögyelegni.

— Hollá! ni, Borcsánszky bácsi! — kiáltott fel most a főispán — hadd mutassalak be kedves vendégeimnek. — S ezzel karonfogta az imént jött nagyszakállas urat, s hozám vezette: Borcsánszky György; Georg von Borcsánszky, ismételte barátomnak is.

— Igen örülök.

Csupa mosoly lett az arca, s meghajlott, mint egy bumerang.

— Enyim az öröm, kirlek alásan, nagysagos uram-öcsém, azért ne is izéljél... mert én megnizlek téged, ha mutogatnanak is pínzért; de én egy hangya vagyok, egy hangya.

— Árvaszéki elnök — jegyezte meg a főispán mintegy kiegészítésképp.

— Egy hangya — ismétlé Borcsánszky, mialatt a nagy hasát simogatta, aztán egyet tüsszentett, és rengeni látszott sarkaiban e rettenetes tüsszentéstől az egész megyei palota.

— Szép állás — mondtam szórakozottan.

— Jarja sok gonddal, sok irkafirkával, felelősigel. Mert csak lárifári, amit emberek mondjak, hogy az arvakra az isten viseli gondot. Nem észre vettem. Eddig legalabb el nem intézte egyetlen ügydarabot se. Csak arvakat csinálja mienk nyakunkra.

— Van sok restancia?

— Akad — felelte dicsekedő hangon.

Azonban nem lehetett sokáig fecsegni, pedig a »hangya« kedélyes öreg úr volt, akiből bugyogott az originalitás, de a szomszéd ebédlő szárnyas ajtói szétnyíltak, miután előbb a hajdú jelentette, hogy tálalva van.

Nem akarok időzni az ebéd leírásánál: jó volt, pompás volt, a vidéki nagy ebédek karakterében, hogy a francia étel nyomában jön rögtön egy halálos magyar étel. A kappant, ősz évadja lévén, a fácán helyettesíté, a fácánnál francia pezsgőt töltenek, s elkezdődnek a tóosztok. A főispán engem köszöntött fel, én pedig őt; Mayer Kristóf barátomra Boroszlóy főjegyző emelt poharat, körülbelül ezeket mondván tört németséggel: Igen szép a nevezett úrtól, kinek tudományos híre, fiatalsága dacára, a hármaskormok országába is eljutott, hogy idejött minket tanulmányozni. Biztosítja, hogy jó helyre jött, éppen ebbe a megyébe, hol a főispán úr óméltóságának a lelke él fűben-fában, és hol olyan közigazgatást fog látni, aminő a világon nincs több. Kívánja az egek urától, hogy a szeretett német vendégnek életéveit füttyörészve szövögesse bele a késő századokba, hogy amikor már egy német se lesz a világon, ő még mindig éljen,

és hogy valakivel beszélgetni tudjon, kényszeríttessék a magyar nyelvet megtanulni. Vivat, floreat, crescat!

— Hóbortos ember ez a Boroszlóy — sügtam a főispán-
nak, kinek a jobbján ültem.

— Be van rúgva — felelte.

— Hogyan, már délelőtt?

— Nem úgy értem — magyarázta meg —, hanem már
régóta, az anyatejtől. De most hallgassuk Borcsánszky
hácsit.

Borcsánszky emelkedett fel, megsimogatta óriási szakál-
lát, és a szalvétával leverte mellényéről a morzsákat.

Ünnepélyes csönd állt be.

— Tisztelt uraim! — kezdé sztentori hangon.

— Halljuk! Halljuk!

— Barangol és zúg, zúg az őszi szél.

— Inkább csendes idő van odakünn — szólt közbe

Vass Mihály.

— Taceas, amice. Nec ideam habes.

(Hallgass, barátom, nincs fogalmad sem a dologról.)

Barangol és zúg, zúg az őszi szél,
Csörögnek a fák száraz lombjai,
Mint rab kezén a megrázott bilincs.
Hallgass, zúgó szél, hadd beszéljek én.

Vass Mihály megint közbeszól.

— Hallgass te is, zúgó szolgabíró! — förmed fel a
szónok.

Mert ha nem hallgatsz, túlkiáltalak,
Mint nősírást az égháború;
Egy nemzet és két ország hallja meg,
Mi eddig bennem titkon forra csak,
S mit most szívemből kiröpítetek,
Mint vulkán az égő köveket,
Az forra bennem —

hogy tisztelendő Blahunka János urat az úristen sokáig
éltesse. (Zajos tetszés.)

— Az öreg nagy tehetség — jegyzé meg az alispán, ki
szemben ült velünk.

— És kitűnő hivatalnok — tette hozzá a főispán. —
Valóságos minta.

Erre Blahunka plébános taszítá hátra a székét, és meghívta az egész társaságot, úgy amint van, szerény házához vacsorára.

— Helyes ! Helyes ! De hát mi van a Hankával?

— Igaz-e, hogy az elmenetel foszladozó szivárványait lebegteti? — kérde Boroszlóy vihogva.

— Ott lesz-e még, vagy nem lesz már?

A pap röstelkedve sütötte le szemeit tányérjára.

— Irigy kutyák vagytok — dohogta.

Fölpattant most nemes vetélkedéssel az alispán, és meghívta az egész társaságot másnap ebédre, amitől vérszemet kapott Borcsánszky, és másnap estére invitálta meg a vendégkoszorút. Mert örökre boldog volna, ha az elefántok eljőnének a hangyához.

Mindenféle tarkabarka beszédek közt ittuk meg a kávé és a konyakot, mire én otthagytam a németemet, megszöktem a társaságtól, hogy bebarangoljam a várost, hol diákéveimet töltöttem. Ez volt a legédesebb célja utamnak. Megfüröszteni lelkemet a fiatalkori emlékekben.

Ne legyen ott velem senki, aki közbeszólhasson, s elhessegesse a régi képeket, amiket pajkos tündérek, akik kikelnek vízből, fából, házak fedeléből, megmutogatnak még egyszer . . . még egyszer.

Sietve mentem végig a Varga utcán, ahol az ódon iskola áll nagy, hatalmas kéményeivel, szöges, erős kapujával. Mellette egy kis patak csörög vidáman. Csak úgy csörög most is, mint harminc év előtt.

Megnézegettem az udvart, ott áll a csöngettyű. Hej, ha még megvolna a vén pedellus, aki kongatta ! Oh, be szeretném látni a tantermeket belülről, a padot, ahol ültem, a katedrát, ahol a tanár ült.

Szívem meglágyult, elérzékenyedtem, nem bírtam itt ki tovább. Tova siettem a patak mellett, míg kijutottam a csizmadiák negyedébe. Itt ezen a vidéken laktam utoljára. Oh, istenem ! a ház már nincsen meg. De kár, de kár.

Hát ez miféle rét, balra? Nini, hiszen ez a mező, ahol a pige-játék folyt, meg az ütközetek a mesterlegényekkel, de az iszapos patak, melybe bekergettük őket, kiapadt, eltűnt, csak egy kis mélyedés látszik, és a bujább fű jelzi, hogy

ez a csík valaha egyéb volt. A kis kőhidacska még most is megmaradt félig romban ; a híd túlélte a patakot. Hát nem mulatságos ez? Ezen a hídon tanulgattam reggelenkint (mert aurora musis amica) a leckéimet Homérből. Mint villám-cikázáskor a menny, a híd láttára megnyílik eszemnek az a fiókja egy percre, ahova a betanult görög mondatokat begyömszöltem, istenemre, újra el tudom mondani :

»Alloi men ra theoi te kai aneres hüppokorüsztai.«

Ott a vén körtefa ; úgy nézem, azelőtt lombosabb volt, délutánonként jóízűen szundikáltam alatta.

Az estszürkület leszáll, mintha valami homályos piszkos pép ereszkednék alá az égből, nyugatról felzúg az esteli szélben a nyírjes erdő : mintha milliárd nyíl süvítene a levegőben.

De jó volt, oh, de jó volt, mikor még odajártunk pipázni nagy titokban az erdőbe, hogy a professzorok meg ne lássák. Micsoda komisz dohányt szívtunk mi akkor ! S mégis mennyivel jobb volt a mostani havanna-szivaroknál !

Ezer meg ezer aprósága a diákéletnek szökött elém, a cserebogár-malmocska, a fűzfaháncsból csinált kis síp, a parittyá, melyből a városka kutyáit infesztáltuk, a kampaverők, melyeket a hónunk alatt cipeltünk, a zsindelepuska a hegyes nyíllal — azzal lövöldöztünk a Zeheriné nénem-asszony libáira. De ki bírná végesvéig elszámolni a diákévek örömeit.

Mint mikor a vénasszony szárított virágokkal telerakott imakönyvében lapozgat, olyan érzelmekkel ógyelegtem még egy darabig az utcákon. Itt a fűszeres bolt, ahol a szentjánoskenyeret és a krumplicukrot vettük, meg a gombostűket a rovarokra. Ennél az ablaknál egy szép szőke leány kötögetett, mi nagyobb diákok »glaükopis Athéne«-nek hívtuk egymás közt. (A szőszke Athéne volt az egyetlen asszony-személy, akit ismertünk.) Szemem most is epedve pislant fel megszokásból, de most üres az ablak, üres, üres. Hol lehet már azóta a glaükopis Athéne?!

Igy elmélázva a múltakon, egyszerre élembe toppan, akárcsak a gyors lábú Akhilleusz, a főispáni hajdú.

— Őméltósága várja már a képviselő urat.

— Hol?

— A cukrászda előtti padon.

Megnéztem az órát, csakugyan a vacsora ideje, de meg lehet azt látni óra nélkül is a városka sürgés-forgásán. A petróleumlámpákat kezdik meggyújtani, a kofák csomagolnak szerte a piacon. A vidáman ugrándozó csizmadia-
inasok kezeiben nagy kenyérkaréjok jelennek meg ritmikus mozgásban azon félkörben, mely a kéz szokott helyétől a szájig visz, a majszternék szemérmatosan a kötényük alá takarva viszik a vacsorához való nedveket: sört vagy bort — amit nehezen vár már otthon a gazda.

Egy pár perc múlva ott voltam a cukrászda előtt, ahol a főispán várt a padon ülve, erős beszélgetésbe elmerülten egy, az ajtóban álló, fakó arcú sovány vénasszonnyal.

— Nos — szólt, mihelyst megpillantott —, megnézted a fiatalkori emlékeket?

— Meg.

— Mind?

— Körülbelül.

— Egyet azonban még mindig mutathatok. No, nézd meg jól a teensasszonyt. — Megemeltettem a kalapomat és megnéztem, ő szintén reám mereszté fénytelen, mocsárszínű szemeit, nagy kíváncsian, szúrósan, mintha le akarná velük kaparni huszonöt esztendő patináját, kormát rólam.

Derengett valami nekem is, mintha ködön át ismerős arc próbálna kifoszladozni, de amíg egy vonáshoz kihúztam a másikat, hogy egybeállítsam, rendesen összeomlott az egész.

— Ejnye — türelmetlenkedett a főispán —, kihez írtad azokat a szép verseket?

— A verseket — dadogtam, és a szájam bambán, tehetetlenül maradt nyitva.

— Hát a Szabó Ilonka...

Micsoda? A Szabó Ilonka? A »Glaükopis Athéne?«
Éppen tíz perc előtt gondoltam rá.

— Lehetetlen, lehetetlen... Azaz örülök.

— Ugye, hogy megváltoztam? — szólt a cukrászné egy mély bánatos sóhajjal. — Ilyenek az esztendők... az esztendők!

Bizony, az esztendők hogy eljárnak.

E melankolikus hangulatba beleszólt a piac közepén álló katolikus templom tornyából a harang, régi, ismerős hangjával egész lelkemet átjárva.

A főispán felkelt, s az ódon toronyra mutatott:

— Blahunka szólít. Hallod a harangszót? — »Kész a vacsora — kész a vacsora.« »A Hanka terít — a Hanka terít.« A harangot is meg lehet tanítani, mint a papagájt.

— Hát a németemet hol hagytad?

— Azt az öreg Borecsánszky vitte el a „vármegye-kisasszonyokhoz”.

— Hát az mi?

— Az a legtökéletesebb intézmény a világon.

— Ugyan?

— Egy medicina a legnagyobb betegségre.

— Melyikre?

— A sikkasztásra.

— No, erre kíváncsi vagyok.

— Hja, sokat haladott azóta a vármegye. Különben majd meglátod. De most már búcsúzz el, induljunk. Ajánlom magamat, teensasszony!

Köszöntöttem régi ideálokat, kinek nevét annyiszor véstem a padokba, a fákba, kinek leheletét éreztem évekig a tavasz édes fuvallatában, az ákácok illatában, s ki most, hogy megjelent elevenen, egy világot rombolt össze — ezer témát ölt meg bennem.

Búsan bölintott a fejével, fájó mosolygással. A Háromkút utca szegletéről még egyszer visszanéztem. Ott állt még mindig a boltajtóban, az esti szürkületben valami fehér mozgott a kezében; talán észrevette, hogy hátrafordultam, és a kendőjével integetett, vagy talán csak én képzelődtem.

— Férjnél van a cukrászné? — kérdeztem útközben a főispántól.

— Özvegy. A férje meghalt. Egy öreg lengyel, Blivinszky nevű.

— Gyönyörű leánygyermek volt, és módos. Csodálom, hogy hozzám a cukrászhoz.

— Azt hitte, hogy gróf, mert akkor minden lengyelben gróft gyanítottak.

— Grófnak adta ki magát?

— Dehogy, cukrásznak adta ki magát, de a leány azt hitte, hogy valami előkelő főúr, aki titkolja származását.

— Tehát csalódott benne a szegény plakópis Athéne?

— Igen, annyiban, hogy cukrásznak adta ki magát, de csak közönséges lump volt, aki az asszony hozományát is elherdálta. Most csak úgy teng-leng a szegény Blivinszkyéné. Mert itt hurkát, kolbászt esznek az emberek és nem tortákat.

Ezzel a beszélgetéssel éppen odaértünk a parókiára, ahol már együtt volt az egész déli társaság. Blahunka elébünk szaladt az ambitusra. Éppen künn volt a Hanka is, és a komondorokat csitította egy seprővel: »Csiba te! Eredjetelek! Kuss! Dögöljetelek meg az öregapátokkal!«

Nagy, tagbaszakadt leány volt a Hanka, hatalmas idomokkal, piros, egészséges arcú, ragyogó szemű; még az is csak szebbé tette, hogy fent, a homloka legtetetjén, egy csomó főkötőhívó pattanas volt — azért híják pedig így, mivelhogy azokat a főkötő csipkéje eltakarná; a tulipános ködmönkén át is láthatta, aki (apage satanas) éppen nagyon odanézett, mellének ritmikus mozgását.

A főispán ingerkedően kacsintott a gazdára, s rosszlatin-sággal mondá:

— Tamen hic illam reliquit pater. (Mégis itt hagyta őt az apja.)

— Mavult vaccam impellere — mondta a Blahunka Jani nevetve. (Inkább akart tehenet hajtani.)

E rejtélyes, lassú szóváltás teljes értelme egyelőre elveszett előttem, hanem később, vacsora után az urak (semmi sem szent ezeknek) kivallatták a házi személyzetet furfanggal, borraival: a szakácsnét, a mindenest vagy a harangozót, isten tudja, ki mindenkit, kivált miután a főispán, a fejét fájlalván, korán hazament, s elszabadult láncáról minden tapintat és illedelem. Megállapították a tényálladékot hitelesen. Hát úgy volt az, hogy az öreg tót már egy félév előtt haza akarta vinni a Hankát, de akkor egy borjút ajándékozott neki Blahunka. Ezzel szent lett a béke, de most megint előjött a nagy hegyek mögül azzal az ürüggyel, hogy az anyja nagyon sír a Hanka után, hát hazaviszi. A pap hivatkozott a borjúra, hisz azért adta neki a borjút, hogy a Hankát itt hagyja, akire szüksége van a gazdaságnál. — Hja, a borjúval is csak baj van, felelte a tót, mert az meg az anyja után bög. — Ekképpen világítottatván meg az otthoni szomorú helyzet,

Blahunka plébános úr a következő alternatíva elé állította az öreg tótot: vagy a felesége könnyeit szárítsa le, vagy a borjúét. A tót választott: a tehenet, a Majmunát hajtotta haza. Így történt szóról szóra. S minden egyéb pikáns híresztelés, aminőt például az ebédnél is hallottunk a főispánnál, aljas koholmány és rágalom.

Messze esnék célunktól, leírni a vacsorát, a jóízű ételleket, jóízű anekdotákkal fűszerezve (sajnos többnyire régi ismerősökkel). Kock Pál tehetett ilyeneket, mert éhes grizetteknek és szomjas diákoknak írt, s ha elősorolta, hősei mit ettek, milyen volt a nyúlpástétom, a szarvasgomba, hogyan párolog a punch, a Quartier latin-beli padlásszobák levegőjét csodás illatokkal keverte meg a fantázia, de a jóllakott tekintetes magyar olvasó nem kíváncsi senki fiának a vacsorájára, se nem irigyli, se nem gyönyörködik benne: eleget bőfög ő a maga kosztján. A vacsora utáni tarokk-esélyeket se írom meg, hiszen minden kaszinónak vannak külön tarokk-legendái, a Nemzeti Kaszinótól kezdve, honnan fotográfiában maradt meg egy csudálatos partie emléke, hogyan nyerte meg egy vakmerő gróf a szólót négy blank dámával, egész a falusi népkörökig, hol mindenütt történt valami figyelemreméltó, társadalmi életünk legirányosabb egyénisége, a skíz égisze alatt. Még talán legtöbb szót érdemelnének az estéről a pajkos dalok, melyeknek legtöbbjében, a gazda iránti reverenciából, volt valami egyházi ciráda is, mint például: »Elindula szent Péter apostol Rómába.« Maga Blahunka Jani is rágyújtott a vége felé egy latin dalra, melyet még a szemináriumából hozott, s mely szomorú halottasának melódiájában mond el olyanokat, amik vérbeli testvérei egy-egy francia kuplénak. Sőt, hogy teljes legyen az élvezet, még a Hankát is rákényszeríté, hogy bejöjjön a konyhából, és énekeljen el egy tót dalt. A leány szabódott, eleinte irult-pirult, de mikor öt új ezüst forintost csúsztatott a markába pántlikára, akkor félig elfordulva a vendégektől, nagyszégyenlősen kiereszté ezüstcsengésű hangját:

Kácsér na doline
Kacska vodu pijé
Kácsér na nyu volá
Vitaj dusa moja

Szépen, lágyan hangzott, mint az Eol-hárfa pengése, pedig a Hanka még a tenyerét is a szája elé tartotta, hogy bele ne nézhessenek — szép, hófehér rizskásaszemeket láttak volna bent. A melankolikus tót dalocska egy gácsérről szól és egy kacsaról, a kacsa vizet iszik a völgyben, a gácsér megszólítja: »Isten hozott, lelkecském«, a kis dalocska, amint szállt, ömlött és hullámozott, olvadékonyan, édesen, amint összefolyt szó a szóval egyetlen bájos zengzetté, úgy rémlött, mintha francia nyelven volna.

Mayer Kristóf barátom felugrott eksztázisban:

— Ez kolosszális. Ez isteni. Ilyen hangot még nem hallottam.

A bolond német odarohant a Hankához, és elragadtatásának első hevületében kezét csókolt neki (kiesi, rozsdavörös keze volt), amire a Hanka ijedten sikított fel, s megbotránkozva felemelte ugyanazt a megcsókolt kezét, s olyat legyintett vele a német úr képére, hogy még egy félóra múlva is megvolt a nyoma.

— Ninini. Meg van maga bolondulva?

Ha az arcát csókolja meg, egy szót se szól a Hanka, abban nincs semmi (azonfelül pedig szép fiú is az én németem), de hogy a kezét megcsókolta, azzal ő holta napjáig nevetségessé lesz, ki se mehet az emberek közé, hogy kisaszonynak ne csúfolják; szóval, meg van gyalázva örökre.

Ahol van ni, legott nagy hahota támadt a jelenetre, s a Hanka egy dühös, durcás szempillantást vetve a professzorra, vérvörösén, mintha csalánnal törülgették volna meg a képét, rohant ki a szobából.

Egyéb emlékezetes aztán nem is történt. Éjfél táján félreintettem a németemet, és mi is megszojtunk a társaságtól, a Hanka ki sem jött a konyhából, ránk adni a kabátokat, az öreg szakácsné cammogott elő a sánta lábával.

— A Hanka haragszik — mondá.

Megdicsértük a főztét, s még a lámpával is világított egész a kapuig.

Megkérdeztük, hogy ki van-e még ilyenkor nyitva a vármegyeház kapuja.

— Bizony nem szolgálhatok vele, hanem úgy emlékszem, hogy mikor még a vármegyének rabjai voltak, az én uram

is az volt szegény, a Kolowrat Péter, talán tetszett is róla hallani, csodálnám is, ha nem, mert erős ember hírében állott, részt vett a burkus hadjáratban, hanem hát, hogy a szavamat ne felejtsem, bekerült valamiért, mindegy, ott is böcsülték, tisztelték, afféle söprögető rab volt a vicispán konyháján, szabadon járt-kelt, mint a fecske, sőt néha ki is ment a városba, ha a vicispánné ide vagy oda küldte, egyszer-másszor a korcsmában is elfelejtközött, hát emlékszem, hogy egyszer éjjel zörgetnie kellett a megyeház kapuján — hogy eresszék be. Én is elkísértem. Kérdezte a várta: Kicsoda kend? Én vagyok a rab, tessék beereszteni. »Késő — felelte a várta —, máskor jobban siessen kend!« — s be nem eresztették a szegény apjukomat egész virradatig. Hát, hogy a szavamat ne felejtsem, nem tudom biz én, hogy mi van a kapuval, de a tekintetes urakat bizonyosan beereszti a várta is.

Fölösleges aggodalom volt, a vármegye kapuja tárva-nyitva állt, a nagy petróleumlámpa, mely a boltozatról lógott le, a régies bőrvédrek között vígan égett, körülötte egypár denevér és éji pille tartott bált, egész kényelmesen felsétálhattunk az emeletre a szobáinkhoz.

A barátom váltig restellte a pofont, amit a Hankától kapott:

— Mondd meg, kérlek, nem valami dehonesztáló ez a ti országokban?

— Éppen annyi, mintha egy macska megkarmolna.

— De mégis bánt engem.

— Ostobaság, egy asszonyi pofon az édességek között áll, ha nem is éppen olyan édes, mint a csók: de arról a fáról való.

— Ne beszélj!

— Naív emberek vagytok ti, professzorok. És ha diffamáló lenne is általában, egy cselédleánynak az ütése akkor se számítana.

— No, én mégis gondoltam valamit. Az egy csodálatos kis ördög. Csodálatos.

A HANGYA

E percben egy sötétebb sikátorba jutottunk, néhány hivatalos szoba mellett kellett elmennünk, amelyeknek ajtaján különféle feliratok pompáztak.

Nini, az egyik szoba ki van egy kicsit nyitva. Gubó legyek, ez a Borcsánszky bácsi helyisége. Ott állott egy aranyozott betűjú táblán: „Borcsánszky György árvaszéki elnök.” Az öreget ott hagytuk még a papnál. Az ördögbe is, vagy nyitva felejtette a hivatalozobáját, mikor este elment, vagy valami történik itt most, mert ilyen helyen alkalmasint pénz is szokott lenni.

— Adj, kérlek, hamar egy gyufát.

Bevilágítottam gyufával a hivatalozoba belsejébe. Hátha valami rabló van bent. A németem szabadkozott, és előrement. Minek avatkozol a dolgába, még majd te iszod meg a levét, dohogta. De a hivatalozoba üres volt, azaz tele volt minden asztala, kanapéja aktákkal, papirosokkal, minden rend nélkül, mintha vasvillával volnának odahányva. Az öreg úr nyilván elfelejtette becsukni az ajtót. No, ez ugyan gyönyörű rend. A nyitott kapun bejöhet éjjel akárki, egy lélek se látja, aztán feljuthat ide az árvaszéki elnök szobájába, és elviheti, amelyik okmányt akarja. Még füttyülhet is útközben, amikor viszi.

Az a bolondos ötlet incselkedett velem, hogy meg kellene leckéztetni egy kicsit az öreg Borcsánszkyt. A Blahunka Jani jó somlyai borában laknak olyan selyma koboldok és villogó szemű manók, akik ilyeneket sugdosnak. Beléptem tehát a cellába, és úgy találomra felkaptam a sötétben egy nyaláb iratot a hónom alá.

— Mit csinálsz bent? — kérdé a német.

— Lopok.

— Mit?

— Aktákat. Holnap keresni fogja az öreg úr, és meg lesz ijedve. Micsoda fölséges tréfa lesz ebből holnap.

Fölvittük a szobáinkba, volt vagy három fontnyi a csomag, mindenféle színű és nagyságú, részint bélyeges, részint bélyegtelen papirosokból, szóval olyan volt, mint minden akta a világon. Mindössze egy futó pillantást vetettem a címzésre : a »Teszéry-árvák ügye«.

Hajnaltól aztán bejött a főispán, elénekelve az ágyam fölött : »Ébredj nagy álmaidból !« Azaz, hogy már öreg reggel volt. Az őszi napfény búbájosan szűrődött be a zsaluk leeresztett bordázatán keresztül, és lent az ablakok alatt, a piacon, hallani lehetett a hetivásár csataráját : szekerek zörögését, kofák veszekedését, s az adásvevés mindennemű élénkségeit.

— Öltözködjetek, szép idő van, kimegyünk egy kicsit vadászni.

— Kegyelem, hagyj még egy kicsit aludni !

— Hát hogy mulattatok?

— Köszönöm, jól, de hagyj aludni.

— Hát a német?

— Az belebolondult a Hankába, és most nyilván róla álmodik.

— Sokáig voltatok fent?

— Éjfélig. És éppen azért kérlek . . .

— Jó, jó, hiszen hagylak. (Úgy látszik, azt a taktikát választotta, hogy szétbeszéli okvetetlenkedő kérdéseivel az álmomat.) Hanem miféle percsomó ez itt? A főispán kezébe vette, és hangosan olvasta : „A Teszéry-árvák ügye”. Hogy jut ez ide?

Hahaha ! Most egyszerre eszembe jutott a tegnapi tréfa, és hirtelen elröppent szememből az álom.

— Képzeld csak, milyen bohóság. Vagyis inkább rendetlenség. Tegnap éjjel, jövet, nyitva találtuk a kaput, meg az öreg Borcsánszky szobáját.

— No, és?

— Ej, hát javíthatatlan a vármegye ; elhoztam ezt a csomó aktát. Éppen úgy elvihette volna akárki ; szekérré rakhatták volna éjjel az egész vármegye iratait.

A főispán összeráncolta a homlokát.

— Hallatlan gondatlanság! — jegyzé meg sötéten.

— Ugyan ne farizeuskodj. Ez csak egy frázis nálad. Egy meggondolatlanság, elüti egy frázis; egy hiba, elüti két frázis; egy bűn, elüti sok frázis. Frázistok bőven van, mindenre van, és mindent helyrehoz.

Láthatólag bántották a megjegyzéseim.

— Ha a macskát kérdeznéd, mit tart a fülemiléről, csak azt jegyeznéd meg, hogy sovány madár, és a húsa se jóízű. A hangja iránt nincs fogékonysága, meg sem említené.

— Éppen ez az a frázis.

— Hagyjuk abba, kérlek — szólt apprehenzívusan —, majd meglátod, hogyan szoktam én eljárni. Az öreg megkapja a dorgatóriumot.

— Nem akarom, hogy valami szcénát provokálj.

— No, no. Csak finoman. Fölteheted rólam. Ezek itt nemesemberek, gentlemanek, érzékenyek.

— Nehogy énrám legyen keserűsége — szóltam közbe nyugtalanul —, mert én igazán csak a jux kedvéért tettem.

— Bízd a tapintatomra.

Fölkapta az aktacsomót, és magával vitte. — Bezárom egyelőre a fiókomba. — Aztán vidáman hozzátette: »Csapunk magunknak egy kis mulatságot a reggeli alatt. Hanem most már egy, kettő, három, keljetek fel.« S ezzel odament a szomszéd szoba ajtajához, benyitotta egy kicsit, és rákiáltott a németre, aki porosz származású volt:

— Jönnék a francia chasseur-ök!

Aki természetesen felriadt erre, mintha megrázták volna, s valóságosan kiugrott az ágyból.

Egy félóra múlva ott ültünk a főispán szobájában, ott várt a reggeli: méz, sonka, tea, kávé bivalytejvel.

Mikor a reggeli után rágyújtottunk egy-egy illatos havannára, a főispán csengetett, meghúzván a falon függő, vörös rojtos zsinórt, mely még a régi módszer szerint csengegett.

Egy csinos megyei huszár jelent meg.

— Nézd meg, hogy a hivatalban van-e Borcsánszky úr.

— Igenis, ott van.

— Mondd meg neki, hogy kéretem.

Kisvártatva megjelent az öreg vidoran, kedvesen, gyanútlanul. Mintha egy darab napfény is vele jönne; friss, ruganyos, teli életkedvvel, mosolygással.

— Bonum mane precor domini illustrissimi. Jó napot, méltóságos úr. Servus humillimus, nagyságos uramöcsém. Gut morgen. Gut morgen. Van gyönyörű időnk. — És dörzsölte a kezeit és hajtogatta magát jobbra-balra. — Ugye, mulattak jól? Oh, hogyne. A Blahunka Jankó jó pap, okos pap. Hanem a malac, amit adta. nehéz volt, papmalac él jól, meghízza. Nekem fekszi meg gyomrot. Egész éjjel almodtam öregek asszonyokrul. Inkább ferbliztem volna reggelig. De az isteni Hanka, restellt puszit a Hanka. Hehehe!

A főispán észrevette, hogy a vén tűz rendes szokása szerint egy kis reggeli diskurzusba akar bonyolódni, mely nagymennyiségű konyakivással és sok léha beszélgetéssel szokott végződni. Tehát a lehető leghivatalosabb hangját vette fel:

— Hozd be csak, kérlek, a Teszéry-ügyet.

Borcsánszky bácsi ügyes volt a különböző hangárnyalatok felismerésében, s legott tiszteletteljes pózba vágta magát.

— Azonnal, méltóságos uram . . . Igenis, igenis. A Teszéry-ügyet, igenis. Ösmerem, igenis. Rohanok, igenis.

S valóságosan rohant le, egy virgonc tigrisgyerek se különben egy pohár vízért, még tán lépcsőket is átugrott nagy buzgólkodásában.

Nagy érdekeszültséggel vártuk, mi lesz most, hogy fog belépni az öreg: ijedten, összetörve, behúzott váll-lapockákkal, olyan kicsi lesz, mint egy összehúzott sün. Számítgatuk: most már leért, most már keresi, most már káromkodik, mert nem találja, most körülbelül a felszolgáló hajdúját pofozza, az írnot szamarazza, és keresik újból meg újból, lihegve, lázas, izgatott sietséggel, összehányva és fel-turkálva mindent.

De míg a mi fantáziánk még mindig odalent járt vele, azalatt megnyílt az ajtó, és belépett rajta ő maga, igen nyugodtan, méltóságteljesen, egy aktát tartva a kezében. Összenéztünk a legnagyobb csodálkozással.

— Elhoztad? — kérde a főispán, erősen a szeme közé nézve.

- Szolgálatodra, méltóságos uram.
 — Ez volna?
 És a főispán a cvikkerje után nyúlt.
 — Igenis, igenis.
 A főispán átvette az iratokat, lapozgatott bennük.
 — Valóban, ez a Teszéry-ügy. De vajon az egész?
 — Persze, az egész. Hogyne volna az egész. Én csak tudom, hogy az egész. A hangya tudja mindent.
 — Nekem úgy rémlik, mintha több lenne.
 Az öreg a fejét rázta.
 — Ennyi. Nem több, méltóságos uram.
 — Pedig én fogadni mertem volna — ravaszkodék ez. Borcsánszky fitymálóan mosolygott.
 — Úgy ismerem pert egeszet, kérek, mintha volna enyim tulajdon tenyerem.
 — Semmi se hiányoznék?
 — Egy betű se nem.
 — Biztos vagy benne?
 — Oltárnál teszem hitet, ha kívánsz.
 — Úgy? — szól most a főispán egyszerre szokatlan, zordon hangon, s kinyitván az íróasztala fiókját, kivette onnan az odatett iratokat: — Hát ez ugyan mi? Feleljen, elnök úr?
 — Ez? — szól az öreg zavartalan nyugalommal, úgy nézve az iratokat, mint valami egzotikus, soha nem látott tárgyat. — Hogy ez mi? — Rámeresztette szemeit, mintha górcsővön vizsgálná.
 — Nos?
 — Hát semmi.
 A főispán összeráncolta homlokát, villámok gyúltak ki a szemeiben, de az öregnek a cinizmusa meglepte; erre nem volt elkészülve, erre nem volt formulája. Ha az öreg megijed, mentegetőzni kezd, akkor lesújt, de az a rendületlen, az az indokolatlan biztonság, amit Borcsánszky tanúsított, zavarba hozta.
 — Hát csak annyit mondok — szól magán erőt véve —, hogy máskor legalább becsukd a hivatalszobád ajtaját, mielőtt eltávoznál.
 — Miért? — kérdé az ártatlan tekintettel.

— Hogy az árvák ne szenvedjenek esetleg rövidséget.
— Az arvakra az isten vigyazza, méltóságos uram.
— De a vármegye is köteles egy kicsit ügyelni! —
mondá a főispán erős hangnyomattal.

Borcsánszky elérzékenyült, úgy tett, mintha könny rengedezne a pilláin erre a szemrehányásra, vagy talán rengedezett is, elővette zsebkendőjét, és törülgetni kezdte apró, ravasz szemeit.

— Oh, ín főspankam, ín vezírem. Ki adja nekem igazat, ha te se neur adsz? Oh, ín szegíny hangya. Mit szólják idegenek, ha teneked se jut eszedbe az én becsű maradandó alkotásom: *Arvak eldoradoja*, kihez sehol a vilagon parja nincs.

— No, no, öreg — kapált vissza a főispán, akinek a szíve valóságos vajból van —, hiszen nem azért mondom, nem azért, hanem a barátom (és itt rám mutatott) éjjel hazajövet nyitva látván a szobádat, bement, és ezt a csomó iratot elvitte onnan.

Az öreg rám nézett, azt hittem, dühös lesz, ellenkezőleg, mennyei derű fénylett arcán, kétrét hajolt, a hasához kapott, és kacagott, egyre csak kacagott, hogy a könnyei is csurogtak.

— Oh, de fölséges tréfa, oh, de kapitalis egy tréfa, öcsémuram.

— Hát látod — sóhajtott fel a főispán, énhozzám lépve. — Ilyenek Szeretem őket. Lehetetlen rájuk haragudni.

Nevettem magamban. Denique, a vármegye nem javult, nem romlott, még mindig a régi, dacára a sok módosításnak, toldásnak. Az emberanyag ugyanaz maradt, s az emberanyag kifog a holt betűkön, melyeket nagy provideálással egymás mellé raknak a böles törvényhozók. A kedélyes öreg úr érdekelni kezdett, s mikor eltávozott, sokat kérdezősködtem felőle a főispántól

— Mi az az »árvák eldorádója?«

— Az a Borcsánszky találmánya. Hanem előre megmondom, hogy nem újságba való.

A főispán aztán elbeszélte ad auras amicas, hogy biz itt nagy sikasztások voltak, és most is előfordulnak az árvaszéknél. Erre dolgozott ki Borcsánszky egy leleményes elaborátumot, mely szerint a vármegye kezelésében vagyonuskat vesztett árvákat maga a vármegye fogadja gyermekeivé,

fölneveli és nagy beneficiumokban részesíti. Egy külön alapot teremtett erre, és egy külön menedékházat tart fenn. A nemes fiúkat iskolába járattja Selmebányán, a leányokat itthon menedékházban guvernántok nevelik. Mikor a fiúk elvégzik iskoláikat, tehetségük szerinti rangban a megyénél alkalmaztatnak azzal a kötelezettséggel, hogy a menedékházbeli leányokból választanak feleséget, mire a nemes vármegye még a stafirungot is megveszi, és valahányszor választás esik a tisztikarban, egyben lakodalmat is ül a tekintetes municipium.

— De hisz ez kitűnő gondolat!

— Mindenesetre egy expediens.

— És mit szól ehhez a kormány?

— A kormány nem is sejtí ; nincs panaszos. Sőt boldog, akinek a vagyonát elköltik, mert akár leány, akár fiú, meg van a jövője állapítva. Ha leány, okvetlenül főköttő alá kerül, ha férfi, úr lesz belőle. Az öreg formális jegyzéket, curriculum vitaet visz növendékeinkről, és sokszor már előre el van határozva, ki mi lesz és kit vesz el.

— Ördög teremtette, hiszen ez egy új világrend. Egy darab a XXV-ik századból!

A főispán vállat vont.

— Hja, a régi institúciókból nem élhetünk, kénytelenek vagyunk a jövődek felé gravitálni.

— Ezeket az árvákat szeretném látni.

— Hja, az nehéz. A fiúkat már elvitték Selmece. A leányokhoz pedig tilos a bemenet, pedig gyönyörűek vannak köztük. Az egy kis zárda, a kihalt Luvinszky-család kastélya, nagy kerttel, láthattad is a város végén. Egy paradicsom, barátom, ahol nem szabad más fiatal embernek mutatkoznia, csak a két jogásznak, akik az idén végeztek. Ezek innen fognak nőszülni. De most még csak joggyakornokok.

— Aztán igazán nem szabad oda másnak belépni?

— Nem.

— Te se jársz oda?

— Nem.

A szeme közé néztem a főispánnak, félig tréfás, de alapjában mégis átható és fürkésző tekintettel. Megzavarodva sütötte le a fejét.

— Ej, ej, selyma! Ezek a virágok abban a Luvinszky-kertben nagyon gyanúsak . . .

— Hogy érted azt?

— A főispán nagy úr. És természetesen despota. Ha egyik-másik virágra kedve támad, nem téphet közülök?

Elhárító mozdulatot tett a kezével.

— Oh, te bolond! Majd adna nekem a vén Borosánszky! Megfenyegettem a két ujjammal:

— Nono. Azért nem merted ma megszidni!

Nevetett és jól hátba ütött.

— Ugyan, hogy tudsz ilyeneket kitalálni?

— Hát úgy gondoltam, hogy az ember folyton javítja és bővíti az efféle intézményeket. Nem olvastad, hogy a leg-szebb almákat mindig György király ette meg, akárkinek az almafáján termettek.

— Csakhogy én nem vagyok se szenvedélyes almaevő, se György király.

A SZOCIALISTA

Eleinte rabságnak tekintettem a főispán ukázat, hogy innen egy hétig nem lehet mozdulni, harmadnapra már úgy éreztem magamat, mintha sohase laktam volna egyebütt. A magyar vendégszeretet nyájasságában megolvad az ember, s az ottani világnak részeivé válik. A professzor még jobban megragadt, mert valóságos kincset talált Blahunka Janiban. A tisztelendő úr szenvedélyes madarász volt, tojásgyűjtő, mütömő, a professzor pedig híres ornitológus, aki úgyszólván fölszította Gätke, Bode, Brehm munkáit, s mindent tudott, amit a tudósok följegyeztek, kifejtettek és megállapítottak a madarokról az ő íróasztalaiknál, Blahunka ellenben ösmerte mindazt, amit a parasztok megfigyeltek, akik együtt élnek évezredek óta erdőkben, mezőkön a madarakkal. Ilyen két ember nem unhatta magát egymással, s míg mi délutánonként tarokkoztunk vagy fent a kék szobában vagy a kerti filagóriában, ahol két hajdú töltögette a pipákat és a savanyúvizes bort, ők ketten elvonulva valami szögletbe, szótték-fonták a sok hiábavaló beszédet a madarokról.

Különben nem sokáig tartott a nyugodt tarokkozás, mert egy kis szocializmus ütött ki a megyében, melyről nyugtalanító jelentések jöttek a főispánhoz. A parasztok esze kezdett félrecsavarodni, mint a csizmasarok, ha rozszul van a csizma felhúzva.

A mi szocializmusunk még embrióban van és legalább nem unalmas, mert mindenütt más-más, aszerint, hogy milyen észjárású fickó hinti el. Valami Hlavatsek József nevű elcsapott tót kántor izgatta fel a tót községeket, se nem a St. Simon, se nem a Marx, hanem a saját módja szerint.

Hlavatsek József a hambár-rendszernek volt az embere. A hambár-rendszer abból áll, hogy minden, ami van, egyformán mindenkié, azaz hogy senkinek sincs semmije. Mindenki foglalkozik azzal, amihez tehetsége és kedve van, s ami pénzt szerez napközben, azt beviszi minden este a községi, vagy ha a városban lakik, a városi hambárba. (T. i. közös hambár lenne felállítva olyan helyen, ahol az emberek csoportban élnek.) Akinek aztán reggel szüksége van pénzre, elmegy a hambárhoz, és kivesz belőle, amennyit akar (az is, aki este minden pénzét betette). Ha aztán, amit kivesz, napközben mind kiadja, nem baj, mert hiszen estére úgyis visszahozzák azok a hambárba, akik közt elköltötte. Szóval, okosan volt ez kigondolva, és mindenütt tetszett a falvakban, mert eszerint minden ember el volna látva mindennel, ami a szemének-szájának tetszik.

A vármegye urai értesülvén e veszedelmes arányokat öltő konkolyhíntésről, ahelyett, hogy Hlavatseket megbüntetnék, jobbnak találták, fölhíni a székhelyre és szépen, értelmesen beszélni vele.

Vékony, cingár ember volt, inkább látszott vándorló takácslegénynek, mint néptribunnak; köhécselt és vért köpött, de mélyen ülő kék szemében volt valami beteges fény, mely a rajongókat jellemzi.

Borcsánszkyra bízta a főispán, hogy csináljon a Hlavatsekkal, amit tud, de okvetlenül el kell őt vonni a néptől, mint ahogy a tüskét kiveszik a testből, nehogy gyűlést okozzon rajta. Borcsánszky pedig mindent sajtóságon módon tudott csinálni. Magához hitta Hlavatseket, megvendégelte konyakkal, tepertős pogácsával.

— No, pan brat — így kezdé —, magából lett nevezetes nagy férfiú (s kétszer is belesapott a markába). Maga találta fel az új világrendet. Velmo dobre. (Nagyon jól van.) Ideája jutotta is fülébe a királynak és ott motoszkálja most. Nagy dicsőség. Király mondta miniszternek »Kérdezzétek meg a Hlavatseket, mit akarja; ha jót akarja, föl kell karolni, nem a Hlavatseket, de az övé tervét, ha nem jót akarja, be kell csukni, nem az övé tervét, de őtet, a Hlavatseket«. Miniszter mondta főispánnak, főispán mondta nekem, én pedig mondok magának, nézzünk bele

neki hasába a plánumnak, és vagy maga győzi meg engemet, hogy jó, vagy én győzök meg magát, hogy rossz.

Hlavitsek egészen fölvilanyozódott ettől az értesüléstől, és előadta neki az egész hambárrendszert.

— Szép, szép — bólogatott közbe Borcsánszky, a nagy szakállát vígan simogatva. — Utseg isten, igen derik, nagyon derik, annyi pénzünk lesz, mint szecska, magam is kiveszek hambárból mindjárt hajnalban vagy egy millió forintocskát.

Hlavitsek fölényel mosolygott.

— Minek volna az a tekintetes úrnak, hiszen estére úgyis vissza kellene hozni a maradékot a hambárba ?

— Jó, jó, amice. Csakhogy én nem visszahoznám, mert küldeném Londonba, angol bankba, hogy tegyék be nevemre enyimre, könyvecskére, hogy ha majd jön egy másik Hlavitsek, akinek a hambár-rendszer megint rossz rendszer és csinálja új rendszert, hát nekem ott legyen az az egy miliócska. Nem ártja az. Mit gondol ?

— Igen ám, csakhogy úgy kell venni, hogy Angliában is a hambár-rendszer van már. Mert ha mi felállítjuk, őket sem a gólya költötte.

— Úgy ? — adta meg magát Borcsánszky. — Ez már más, akkor beadok derekamat. Csak még azt az egyet magyarázza meg, rogo, hogy ki fogja varrni magának a csizmát, kedves domine Hlavitsek ? Mert még csak ez aggasztja engem.

— Hát a csizmadia — felelte Hlavitsek természetes hangon.

— De ha nem akarja ?

— Már hogyne akarna ? — hánykolódék Hlavitsek.

— Már hogy akarna ? Hiszen nem bolond, hogy varrjon — replikázott Borcsánszky. — Inkább iszik, sutores amant humores.

— De ha jól megfizetem — védte a maga rendszerét Hlavitsek.

— Minek neki a maga pénze ? Hiszen ő is annyit vehet ki reggel hambárból, amennyi tetszik neki, és azt fogja mondani, hogy ő a szentnek sem varr csizmát.

Hlavatsek zavarba jött, ötölt-hatolt, és idegesen kapkodott valami mentőgondolat után, végre élénken felkiáltott:

— Mit? Hogy nem varr? Hát mire való akkor a huszonöt bot?

Most aztán Borcsánszky nevetett fölénnyel:

— Aha! Bot. Viginti quinque. Persze. Ez az! Hiszen maga a mienk emberünk. Nás cslovek. Hahaha! Az ember nézi skatulyát, akibe gondolja ópiumot és mirget, és találja az alján mireg helyett ezüst kupakos tajtékpipát. Hiszen maga nem szocialista, Hlavatsek barátom, mert maga pecsovics, szőröstül-bőröstül megyei ember. És az sem a mostani megyéből, hanem a régiből, a jóból, a viginti quinque megyéből. No mármost itthon vagyunk. Adja ide a pracliját. Servus humillimus, brat moj szlatki. Most már nekem semmi titkom, most már megmondok mindent, azt is, amit a méltóságos főispán mondta. Király ugye mondta: »ha a plánum jó, föl kell a plánumot karolni, ha rossz, be kell Hlavatseket csukni«. Nos, a méltóságos főispán mondta körülbelül kontrát: »ha a plánum jó, föl kell a Hlavatseket karolni, a plánumot pedig el kell csukni«, szóval, maga derék. érdemes ember, kedves Hlavatsek, amilyen talentumot nem meghagyhatunk a szemeten, ostoba nép közt, magának jönni kell megyéhez és vállalni tisztességes hivatalt...

Ravasz volt az öreg úr, addig puhította, tartotta jó szóval, hazugsággal, míg végre levette a lábáról, s kreáltak a számára egy új hivatalt, a vicevárnagyságot. Szépen hangzó, kevély cím, de hatásköre nem több, mint a viceházmesterség a városban.

Ez körülbelül a tavaszkor történt. A megyei urak jót revettek a markukba, hogy agyonütötték a helyi szocializmust, elvonván attól a vezért. Maga Hlavatsek pedig szinte jót mosolygott a gyér bajusza alatt, mert ő már megtalálta a maga kis hambárját.

HANKA

Egészen megváltozott, rendes emberré lett, lassankint fölvette a megyei allűröket, az ütött-kopott peregrinus rongyok helyett nyalka ős-zamatú ruhát csináltatott, spencert, rajthózlit, sarkantyús csizmát, szóval úr lett, lenézte a parasztot, azaz lenézte volna, ha az istenek legpajkosabbja, a gonosz Amor nem gyullasztja megmérhetetlen szerelemre a tisztelendő úrék Hankája iránt.

Isten tudja, mi volt olyan édes ezen a Hankán, hogy úgy mentek utána a férfiak, mint a legyek a mézre? Az exkántort alkalmasint a Hanka hangja bódította el, mert valami volt az, mikor ő énekelni kezdett a pap udvarán edénymosogatásuk ebéd után, vagy esténként, mikor a libákat tömte. Hát még mikor vasárnap a mise alatt odaült az orgona mellé, s fölséges hangja belefolyt az orgona bűgásába. Gelengyei királyi tanácsosné azt mondta egyszer ilyenkor, hogy úgy tűnik fel előtte, mikor a Hanka énekel e boltívek alatt, mintha Szűz Mária olvasztott ezüstben fürdetné a kisedét. Annyira tetszett ez a mondás Blahunkának, hogy mindenütt hirdette, emlegette, milyen finom esze van a királyi tanácsosnénak.

Az egykori népvezér szorgalmasan járt a templomba Hankát hallgatni, azonfelül elhalmozta gyöngéd figyelemmel; pünkösdkor májusfát állíttatott neki, s szentistváni vásárok mézeskalács bölcsőt küldött és gyönyörű virágos selymekendőt, hat pengő forint volt, de Hanka soha föl nem vette; még harmónikázni is megtanult kedvéért, és szombat estén ott szuszogtatta-húzgálta a leánycsábító szerszámot a kőrifa alatt a konyhaablaknál, de soha hogy a Hanka kinézett volna az ablakon, ahogy fiatal lányok szoktak. Úgy látszik, kőből volt a szíve. Az apró incselkedéseire, a min-

denféle üzengetésekre (mert vénasszonyokkal is próbálta megkörnyékeztetni) érzéketlen maradt a Hanka és csak gúnyval válaszolt. Akik pedig csúfolták a Hlavatsek turbékolásaiért, bokréta-küldözgetéseiért, azoknak pajkosan felelt: »Azért, hogy a szarka csörög a házon, még nem övé a ház«.

Egyszer künn a mezőn találkozott vele Hlavatsek, füvet hozott háti kosárban a teheneknek. Ilyenkor szép az egészséges parasztleány; megfeszülnek az izmai, kipirul az arca. Hlavatseknek a szeme megittasodott rajta, s nem bírt többé az indulatával:

— Hej, Hanka, Hanka — sóhajtá —, de kár a te fehér vállaidhoz, hogy ez a kötél eldurvítsa.

Hanka csak nevetett.

— Talán maga akarja vinni helyettem a kosarat? Tessék!

— Nem úgy értem, de miért ne lehetnél a magad gazdasszonya?

— Talán tud valakit? — szólt a leány kedves kíváncsisággal.

— Csak egy szó kell, és nemzetes asszony lehet belőled.

— Nem kell nekem úr.

— Hát nem úr jött ki a Szent András-napi ólomöntésből?

— Az ólom csak ólom — mondotta a leány vállvonogatva —, jobban megmondja azt az a kis húsdarab, a szív.

— De szeretnék belenézni — sóhajtott Hlavatsek epedő tekintettel.

— Nem tükör az, hogy a maga képét látná benne.

— Hát nincs benne? — kérdé fojtott hangon.

— Nincs.

— Pedig látod, Hanka, akármit csinálsz is, az én feleségem nem lesz más, csak te.

— No, azt szeretném én látni.

Ilyen évődések, ilyen szépelgések folytak köztük.

Hlavatsek mindenütt a leány sarkában volt, tűzzel-vasal, jó szóval, rossz szóval, mindenképpen hajlította magához, még az apját is behálózta. Kedvében járt, meglátogatta falujában, Szlatyinán, vendégül látta a városban. Kül-

dözgetett neki dohányt, szilvóriumot; az öreg tót belátta, hogy ilyen kívánatos vót kerek e világon nem kap többet, s mindenképpen igyekezett a leányt rábeszélni, hogy menjen hozzá. Hanka hallani se akart erről.

— Nem szeretem.

— De hát miért nem szereted? Hisz csinos ember.

— Mit tudom én? Mert vért köp.

— Ej, hát mit szeretnél hogy köpne?

Egyszóval sehogy se ment a dolog, de Hlavatsek teljesen megboszorkányozta az öreget, füvet is etethetett volna vele. A Hlavatsek mahinációja volt az is (aznap, mikor mi jöttünk), hogy az öreg paraszt eljött a Hankáért, s el akarta magával vinni, hogy otthon jobban megszeli. Szerencséje Hankának, hogy a pap nem akart tőle megválni, egy csöpet sem törődve a rossz élcekkel, melyeket a megyei urak faragtak. Tudott a Hlavatsek szenvedélyéről, és föltette magában, hogy nem engedi neki Hankát. Akármit mond is a szentírás a megtért juhról. A megtért juhnak örülnek talán a pásztorok, de azért mégis gyanakodnak rá.

A tekintetes vármegye is csalódott Hlavatsekben. Hiába veszik ki a gyufát a csóvából, ha már egy-két zsúpot meggyújtott. A szocializmus, mely csak aludt, nyilván, míg a sok munka tartott, s míg a tótok szanaszét jártak az Alföldön, most ősszel elkezdett veszedelmesen füstölögni a távirati jelentések szerint. Sőt egy nagy cukorgyárban ki is gyúlt, valóságosan fellázadtak a munkások. Minthogy pedig a gyár az egyik szolgabíró-partnerünk járásában feküdt, haladéktalanul székhelyére kellett sietnie, a főispán pedig így szólt hozzánk: — »Magamat is szólít a hivatalos kötelesség, de csak egy föltétel alatt megyek. Becsületemre mondom, csak egy föltétel alatt: ha megígéritek, hogy megvártok. Itt hagyom nektek a szakácsot, a konyhát, a pincét és viceházigazdának itt hagyom a papot. Ha nem ígéritek meg, akkor veszteg maradok, mert amint mondtam, az egy hetet ki kell tölteni. No, mármost tőletek függ, mi legyek inkább, jó házigazda, vagy jó főispán?«

Összenéztünk a professzorral és megígértük, hogy maradjunk. Nem akarunk mi az ország békéjének ártani. Hát csak menjen!

Azonban alighogy elutazott, fölbomlott minden rend, Blahunka Jani intrikálni kezdett a főispán szakácsa ellen.

— Hagyjuk itt ezt a sok beefsteaket és mindenféle steaket, tortát, parfait-t és pépet, nem emberi gyomorba valók ezek! Pokolba ezzel a rátarti szakáccsal, hadd menjen tormát ásni a kertbe! Bizzuk magunkat az én szakácsnémra, aki fölséges tyúklevest főz csipetkével, vagy bablevest disznó-körmivel, a halat csinálja paprikásan, a juhot köleskásával, a lencsében disznóoldalasok meredeznek, a kapros káposztában dagadó úszik, a ludaskásában hatalmas pörccök piroslanak.

Oly kívánatosan tudta rajzolni konyháját, hogy csak-hamar engedtünk a csáboknak, s azontúl a papnál volt a tanya, csak aludni jártunk a megyeházba.

Mayer Kristóf barátom különben nem lakott sehol. Őt annyira elővette a madarászat szenvedélye, hogy egész napokat künn töltött a mezőn, lesve a madárelvonulásokat és figyelve a vízi madarak életét.

Volt a határban a Formint-hegy alatt vagy száz holdnyi terület, mely a telekkönyvben hasznavehetetlennek jegyeztetett, de a helybeli Nimródok sokra becsülték. Közönségesen nádasnak nevezték ezt a mocsarat, ámbár némely években alig termett rajta nád, igaz, hogy némely években mocsár sem volt. Attól függött, esős vagy száraz volt-e az időjárás.

Ez alkalommal sűrű nád borította az egész területet, de csak a nyugoti vége állt vízben, tele vízi madarakkal. Ez a kis darab volt a legérdekesebb; csodálatos rejtélyes világ, benépesítve élő lényekkel s ezeknek a titkaival. A víz, úgy látszik, van olyan édesanya, mint a föld. Utánozza ezt. Még virágokat is hoz, hogy a tápláltjai elbűjhassanak az indáik közt. Hogy a hajlongó liliom legyezzesse az úszó rucát. A szittyó oldalt hozza kis virágait, nem a szára csücsán, ahol meg sem láthatnák a mocsár állatjai, holott nekik virágozik. A peszére szép fehér virágait a vízi csibe szereti csőrével csipkedni, a guvat a sás és káka közé rakja fészket és jól esik neki, ha a csidik, meg a tavi rózsza őrt állanak mellette.

A nádas másik része ki volt száradva az idén, hogy szinte porzott. Kristóf barátom tehát egész kényelmesen eljuthatott a nádas közepéig, ahol a tanyáját felütötte. Mert ősidők óta e nádas fölött szoktak elvonulni a költöző madarak. Egy múlt századbeli istenes polgár, Bagla József, gondoskodott róla, hogy a professzornak jó helye legyen itt; egy kápolnát építvén cölöpökre a mocsár közepén a fiacskája emlékére, aki a hagyomány szerint piócákat jött a tóba fogdosni, s belefult azon a helyen.

Itt az elhagyott, romladozó kápolnában dangubált puskájjával, teleszkopjával, plédjével, vagy a teleszkopját kapva fel, ha fekete pontokat vett észre magasan a levegőben, vagy a puskát, ha a nád megrezzent. Ilyenre is csak egy német képes, hogy négy-öt sorral többet ír hasson valamely tudományos folyóiratba.

Mindent összevéve, nem is volt éppen rossz mulatság. Néha kijött pipaszóval a plébános, és ilyenkor estek a tudományos megfigyelések, a nagy eszmecserék a megfoghatatlan rejtélyekről. Miért mennek a madarak erre és nem arra? Ki tanítja őket földrajzra? Hát a kalendáriumra? Honnan van az, hogy mikor hamarabb távoznak, későbbben térnek vissza?

Bámulták, hogy a kányák szédítő sebességben szállnak tizenkétezer láb magasan, emberi szem észre se veheti őket. A teleszkopon is csak olyanok, mintha mákszemekkel volna az ég behintve egy helyen.

Száz meg száz érdekes dolog van itt. Madarak, akik seregekben vonulnak különböző vonalakban, ismét olyanok, akik egyenkint vándorolnak, mint a szökésben levő bankhivatalnokok. Éj idején utaznak némelyek, kizárólag csak nappal mások. Aztán jön a madárvilág gyalogsága, a fürjek. Ők csak úgy per pedes apostolorum vonulnak nagy sustorgással. Bolond jár gyalog, ha szárnya van. De még érdekesebbek a pipiskék, mert ezeknek csak egy része költözik el, a lustábbak megbicsakolják magokat: »Mi ugyan a szentnek se megyünk, lesz ami lesz«, s elbújnak télire a pajtákba, a zsúpfedelekre, mert nem szeretik a hideget, de mégsem utaznak el.

— Hát ez mi? — kérdé a pap. — Restség vagy hazaszeretet?

A professzor erre is vállat von.

— A pipiske tudja!

Amikor a plébános nem ért rá eljönni, a professzor haza se ment egész nap, a Hanka hozott ki neki ebédet. Tudott egy kicsit tratyogni németül, mert kis leány korában Körmőcön szolgált, mint pesztonka. Míg a tanár ebédelt, leült a sások közé, megvárta az edényeket, hogy hazavigye, valamint magával vitte az elejtett madarakat; a szebbeket majd kitömi otthon a tisztelendő úr.

Nehezen indult némi beszélgetés, mert Hanka röstelkedve ejtette ki a pogány szavakat, de hát a szükség jó tanító. Eleinte csak ártatlan dolgokról volt szó, de végre is egy nádas közepén, ahol senki se látja, csak az ég kékje mosolyog le, s egy-egy leselkedő gyík suhan el a nádak között, más senki sincs, nem fősvények az emberek szavakkal, ha csak ketten vannak, s ha az egyik fiatal férfi és a másik fiatal leány.

— Mikor jön ki a tisztelendő úr?

— Nem tudom.

— Nem üzent semmit?

— Nem.

— Hát a barátom mit csinál? (T. i. rólam kérdezősködött a professzor.) Kártyázik?

— Soha sincs otthon — felelte Hanka —, valahol a városban barangol, csak enni jár haza. Azt mondják, mindig a cukrászdában ül. — Aztán nevetve tette hozzá: — A cukrászné, beszélük, szeretője volt diákkorában.

— Úgy? Tehát a szoknya körül legyeskedik az én barátom. Ej, ej! — csóválta a fejét rosszállólag a professzor.

— Jól teszi — felelte Hanka —, többet ér, mint a madarak után lesni.

— Úgy látom, Hanka, neked nem nagyon tetszik az én mesterségem.

— Bizony, hallja, furcsa egy kicsit felnőtt embernek, de ha maga nem szégyenli, nekem mi közöm hozzá.

— Azt találod, hogy szégyenlenem kellene?

— Nálunk csak a suhanc-gyerekek mászkálnak madarak után.

— Hja, lelkem, azért szeretem én a madarakat, mert azok nem okoznak nekem keserúséget.

— No, hiszen szépen szereti őket, hogy lelövöldözi — incselkedett vele Hanka.

— Az más. A madarakat bántom, az igaz, minélfogva természetesen kegyetlen vagyok — igyekezett magát kivágni a professzor —, de ha engem bántanak, az ugye semmi? Látod, te is hogy megütöttél a múltkor . . .

Hanka fülig pirult, mialatt az útközben szedett mezei virágokat válogatta ki kötényéből, bokrétát kötve belőlük.

— Még most se felejtette el? — szólt, hamiskodó szégyenkezéssel mórlikálva magát.

— Megvallom, bosszantott — felelte a professzor nevetéses komolysággal —, mert végre is rajtam szárad az a tény, hogy egy nő megütött. Ezt lehet aztán különféleképp magyarázni annak, aki nem látta, de jóvá tenni nem lehet.

— Azt hiszi? — A leány gúnyosan biggyesztette fel a szép piros ajkát.

— Azaz volna rá egy mód, de abba te bele nem nyugszol, hát elő sem hozom.

— Ki tudja? — Próbálja meg! — Jobbra-balra vonogatta vállait, mialatt egész felső teste hajladozott, himbálózott kecesesen, mint egy liliom, melyet a szél megfúj.

A professzor zavartan nézett félre, lesütötte szemeit, és úgy tett, mintha nem is hallotta volna a Hanka kihívását. Hankának pedig éppen ez tetszett. Szokatlan új dolog volt ez rá nézve, hogy egy szép úri ember fél tőle, nem mer vele magyarul beszélni. Olyan furcsa az, olyan nagyon furcsa! Hisz a többi urak, akiket eddig látott, egytől-egyig szemtelenek voltak!

Szikrát vetett a szeme, s nem hagyta elaludni a kényes ügyet.

— Hát csak mondja bátran; nem vagyok én kisaszszony — szólt türelmetlenül.

A professzor felhajtott egy teli pohár bort; bátorságot ivott előbb.

— Csak egy volna, Hanka — mondá fojtott hangon és a szemeit behunyta, hogy történjék mármost akármi —, ha megcsókolnál azon a helyen.

A Hanka felugrott, mint egy zerge, összecsapta a kezeit csodálkozva.

— Hát csak ez? Hisz egy csók nem is csók. Mutassa meg hamar azt a helyet!

— Nem tréfálsz?

— Nem én. Csak azt kötöm ki, hogy vissza ne csókoljon, mert abból aztán nagy baj lehetne.

— Megígérem.

— No, hát tartsa ide a képét.

S ezzel lehajolt a Hanka, és se szó, se teketória, oda-csattantott egy csókot a professzor arcára, oly hamar, hogy az észre se vett egyebet, csak egy kis meleg lehetetet, mintha a napfény csiklandozná, szúrná meg egy helyen.

— Hát csak ilyen az? — szólt szörnyen együgyű arcot vágva a professzor. De ez az együgyű arc piros lett, mint a tüzes ráf.

— Ugyan menjen! Mintha nem tudná. Azt akarja velem elhitetni, hogy senki se csókolta még meg.

— Dehogy nem. Az anyám, míg élt, meg a nagynéném, meg a nagybátyám.

— Bolond maga! Igazán mondja?

— Becsületesemre.

— No, hallja! Magok szegény németek akkor hát úgy nőnek fel, mint a vadak az erdőben. Hanem mivel olyan őszinte volt hozzám, és mert jóért jót várj, hát megmondom magának, hogy van annál jobb csók is, de azt a szájra adják.

— Bárcsak hát szájon ütöttél volna meg a minap.

Úgy elbeszélgettek, addig incselkedtek, hogy ezalatt milió madár szállhatott volna el a fejük fölött, észre még sem vennék, maga az öreg nap is jó darabon csúszott lejjebb az égbolton, mire Hanka összeszedte az edényeket s eltávozott a nádak között. A profeszor nézte, míg csak láthatta, de nem sokáig láthatta, mert az irigy nád magasra nőtt az idén, mindjárt eltakarta. De még akkor is hallgatta sokáig a távolodó suhogást. A nád is suhogott, a szoknyák is suhogtak. Együtt olyan szomorú volt.

Alig jutott ki Hanka a nádból, amint a szőlőkből vezető útra csapna, a kukoricából egy férfi lépett ki mögötte, s lopva, nesztelenül utánalépkedvén, egy iramodással mellette

termett, s befogta hátulról két nagy tenyerével a szemeit, amely ősi kedvezkedési mód arra való, hogy az így meg-
lepett személy találja el, ki fogja.

Hanka felsikoltott, s mondott vagy három nevet: Ös-
merlek, Brúlik Marcsa! Hát akkor a Kovács Anna vagy!
Úgy, no, tudom már, dohányszagú a kezed, te vagy a Temp-
lom János (vagyis helyesebben: János, a templomszolga).

Az a szokás, hogy az illető le nem veszi kezét a szeméről,
míg nincsen megnevezve. De most az egyszer nem akarta igény-
be venni a szabadalmat az el nem talált név tulajdonosa.

— Hahaha! Rám nem ösmertél, kis Hanka. Hát ki
volnék más, mint a hű Hlavatsek.

A professzor, ki ezalatt felment rendes madárfigyelő
helyére, a kápolna-romokra, ahelyett, hogy a magasba irá-
nyítaná teleszkopját, ha nem lát-e repülő szárnyas-falkákat
a felhők között, inkább arra használta ördögös látcsövét,
hogy Hankát minél közelebb tartsa még magához, meglátván
a férfit, aki bizalmasan fogja át a nyakát, ösztönszerűleg a
kakast kezdte keresni a csövön, de biz az nem változott át
puskává.

A kakast tehát nem találta, de legalább tisztába jött
azzal, hogy végre ráakadt a tyúkra. Íme, érdeklődik a leány
iránt, és vérig bosszantja a látcső elé hozott jelenet. Az pedig
nagy eset, mikor egy tudós azon éri magát, hogy érdekesebb
problémák is vannak a világon, mint a madarak röpködése.
A Gätke könyvei fölébresztik kíváncsiságát, a Brehmé is,
de többet érne, most érzi, ha hallhatná, mit beszél az a
leány a férfival.

Pedig bizony nem valami érdekfeszítő párbeszéd.

— No, hát mit akar? — mondja a leány. — Illik így
megijeszteni valakit?

— Uccu, lelkem, de tuskés vagy ma, üss, no, pofon
inkább, de ne vágj olyan savanyú képet. Megijesztettek?
Nem törtem be ezzel a bordádat. Aztán nem is igen nézel
te ki ijedősnek. Aki egy náderdőségbe egyedül el mer menni
egy fiatal úrhoz, az ne játssza magát félnék őzikének.

Hlavatsek hangján maró keserűség ömlött el.

— Ugrál-bugrál a maga esze, mint a kígyó farka —
felelte a leány meglepődve —, tudhatná, hogy egy cseléd-

leány odamegy, ahova küldik. Aztán honnan szagolja, hogy hol voltam ?

— Hát csak érdeklődik az ember a jövőbelije iránt.

— Nem szép pedig a leskelődés.

— Az ember vigyáz a magáéra.

— Magáé az ördög, de nem én.

— Attól félek, Hanka, hogy megfordítva van ; te vagy már az ördögé.

— És ha úgy volna is ?

— Hát annak a karmaiból is kiveszlek, azt tudhatod.

Hanka felkacagott, de nem a tavasz zengett e hideg nevetésben, mint egyébkor. Tél volt abban, mint mikor a zuzmarás fák gallyain a milliárd jégtű csendül össze egy szélrohantól.

— Nem félek magától, Hlavatsek úr, és legjobb lesz, ha nekem békét hágy : van a városban elég leány, válogaszon azok közül.

Ezzel előre indult nagy sebesen, de Hlavatsek csak nem akart mellőle tágitani. Hozzátapadt, mint a hernyó a falevélhez. Együtt mentek, s Hlavatsek egyre dohogott :

— Ne vigy a kísértetbe, Hanka, azt mondom neked. Nem tudom, láttad-e a viceispán gyerekeinél azt a káposztafej-játékot, amin ha megnyomnak egy rúgót, hát egy fehér nyúl ugrik ki belőle. Hogy láttad ? Annál jobb. Mert tudd meg, hogy én is olyan játékszer vagyok a kezeden, de vigyázz velem, mert olyan rúgót találsz megnyomni, hogy egy farkas ugrik ki belőlem.

— Ennyit sem törődöm én magával, ni — és a körme hegyét mutatta.

Mind ingerlékenyebb lett a beszélgetés. Igazi szerencse, hogy arra jött a Gelengyei tanácsosék bérese tökkel és kukoricával megrakott szekérrel, s Hanka rákiáltott :

— Vegyen fel bácsi, elfáradtam.

Az öreg béres megpödörgette ősz bajuszát, mialatt megállítá az ökröket.

— Hány csókkal fizetsz a fuvarért ? — kérde tréfásan.

— Majd megalkuszunk útközben, bácsika — felelte csintalanul s felült a szekérre.

Hlavatsek lángoló tekintetet vágott utána, benne volt abban a szenvedélyes élvvág, de voltak benne zöldesfényű villámok is.

Este hazajött a professzor, s vidám beszélgetéssel töltöttük el éjjélíg az időt a papnál. Megjöttek a hírlapok, az ország több részéből jelezve szocialista mozgalmakat. Előljárt Hódmezővásárhely, a paraszt London. Mégiscsak különös. Hódmezővásárhely az ország zsírödöne, s mégis itt keseredik el a nép a legelőbb. A lapok is éppen ennek az okait fejtegették.

— Ostobaságot lefetyelnek — mondotta a plébános a maga hatalmas, színes észjárásával mozgatva a kérdést —, Hódmezővásárhelyen más az oka a szocializmusnak. Köröskörül az uradalmak. Az óriás határ, mondjuk, ezer paraszté, a többi harminc-negyvenezernek semmije sincs, s még ez se volna baj. Hanem ezek a parasztnábobok az okai. Illetőleg az életmódjuk. Mikor én ott jártam tavaly karácsonykor a testvéremnél, aki mészáros, hát bejött az ezer holdas paraszt felesége karácsony reggelén a mészárszétkbe egy ócska ködmönben és így szolt: »Adjon egy font húst, de jól megmérje kegyelmed, mert tavaly is itt vettem.« Ebben van az oka a szocializmusnak. Bezzeg nem zavarog a nép például Tata környékén, ahol a gróf, amit a földje hoz, szétszórja azok közt, kik a földet lakják.

Míg mi ilyen komoly tárgyakon rágódtunk, mert most egyedül ezek voltak aktuálisak a városkában, addig a professzor hanyatt dölve a díványon, ábrándozni látszott; ha szoltunk hozzá, összereszt, mint akit madzaggal rántanak le egy másik világból, röpülés közben. Künn az eső esett, s éppen nem akaródtott hazamenni a megyeházba a csilgatalan sötét éjszakában.

Blahunka Jani váltig marasztalt, hogy háljunk ott, de az ember a megszokás állatja, megyen minden megfontolás nélkül a hálóinge után.

Tehát mégis hazamentünk éjjélkor, hatalmas esernyők alatt. János, a templomszolja, lámpást vitt előttünk.

A rövidebb út okáért a városi sétányon mentünk keresztül, pedig ott nagyobb a sár, mint az utcai kövezeten. Sorban egymás után haladtunk, mint a ludak, a kitaposott

gyalogút keskenysége miatt, elöl Templom János a lámpással, aztán én, végül a professzor, ki lehajolt egy helyen, felgyúrni a nadrágját, s ezzel hátrább maradt néhány lépéssel.

Amint a sűrű vadgesztenyesorba jutottunk, egyszerre lövés dördült el egész közelben, s utána futó embernek csörtetése hallatszott a harasztos talajon.

Ijedten tekintettem hátra, ahol Kristóf jött.

— Nincs semmi bajod? — kiáltám.

— Nincs, nincs — dadogta —, de a golyó szelét éreztem. Föl nem foghatom, mi történt.

— Valami gazember ránk lőtt.

— Illetve énrám — hüledezett a professzor.

— Nem hiszem, hogy szándékos lett volna; kinek érne itt valamit a mi bőrünk?

— Ingyen is megterem a rossz ember — vélte Templom János.

Nem vettük nagyon szívünkre, csak aztán otthon, mikor kisült a gyertyavilágnál, hogy a professzor nemezkalapja keresztül van löve. Teringettét! Ennek fele se tréfa. Ha két centiméterrel lejjebb megy a golyó, az én professzorom lelke most már a madarak közt röpülhetne.

Ez mégis különös dolog. Elkezdtem a professzort faggatni, nem történt-e vele valami, nem szerzett-e titkos ellenséget.

— Nem, nem. Mi történt volna énvelem? Úgy élek itt, mint egy szopós bárány. Azaz, hogy ma mégis volt egy kis kalandom.

— Hohó, fráter! Halljuk csak, halljuk!

Elbeszélte, hogy Hanka hozta ki neki az ételt a nádasba, s diplomátikus manőverrel egy csókot csikart ki tőle.

— A leány finom falat, Kristóf — mondom neki. — Üdvözöllek ezen a téren, de nem lehetetlen, hogy innen fúj a szél, vagyis innen jön a golyó. Hátha szeretője van, aki meglátta?

Mayer összerezsent, mintha egy második golyó süvitene el a füle mellett.

— Nem, azt senki sem láthatta. Efelől nyugodt vagyok. Azt pedig képzelni se lehet, hogy a leány maga beszélt

volna el a saját csintalanságát. Mert ami igaz, igaz, azt én is láttam, hogy valami férfival bizalmasan beszélgetett, mikor a nádból kijött, de ebben nincs semmi rendkívüli.

— Ki tudja? Azért hát vigyázz magadra, Kristóf, mert az már egyszer úgy van, hogy a német ember nem ehetsz szalonát, se paprikást sajnálatos következmények nélkül. Hátha a magyar leány csókja is ilyen emészthetetlen specialitás számára?

Kristóf jóízűt nevetett erre a kedélyeskedésre, de azért másnap a reggeli után, amint egy kicsit megszikkadt a föld, megint kiment a nádasba. Hiába intette Blahunka Jani, hogy ma vizes ott minden.

Délben megint Hanka vitte ki az ebédet, de a társalgás ma is csak olyan döcögösen indult, mint tegnap; a professzor a Hanka tegnapi kísérője felől tudakozódott.

— Az egy bizonyos Hlavatsek, aki feleségül akar venni.

— Hozzá mégysz?

— Soha. Utálom.

— Hát mást szeretsz?

— Meglehet — mondá a leány rejtélyesen.

És csak nyúlt, nyúlt a sok üres beszéd, mint a rétes-tészta, anélkül, hogy egy kis édes mazsolaszőlő is belepoty-tyant volna, inkább távolodtak, mint közeledtek, s tán annyiba is marad, ha nincs ott a mezőn egy Magdalénabogár, ez a szerelmi közvetítő, ki üzeneteket hoz-visz a szerelmesektől és mindenkiben segíti őket, ha valamely kátyúba vesztegelne történetesen a dolguk: hát most is rászállott a Hanka nyakára — már akárki küldte, ugyan szép helyre küldte, olyan fehér az a nyak, mint a hó, s azok a rejtélyes, édes mélyedések rajta, de jó lehet azokat bejárni...

Ott mászott a feketepettyes piros bogárka a nyakon, mintha a galárisból szakadt volna le egy szem és csúszna a kebel felé, még szebb vidékre... ni, mindjárt bemegegy a kis csintalan az ingváll alá.

A professzor önkénytelen udvariassággal utánanyúlt és a földhöz csapta.

Hanka, ki egy sásnak a selymes buzogányát bontogatta, fújogatva lágy, hófehér pelyhét, sikított az érintésre, s

nagyot ütött a buzogány megmaradt tömör részével a professzor vállára.

— Hát illik az, a nyakamon babrálni!

Pits-pats, még egyet ütött, aztán még egyet, hogy szinte porzott a professzor úr barna kabátja.

— Így jár, aki nyúlkál! Így jár, így jár! — és nevetett hozzá csábítón, kedvesen, hogy a professzornak eszébe jutottak a nimfák, a najádok s mindazon különös asszonyszemélyek, kiket a régi pogány népek kigondoltak a furulyázó pásztorok gyönyörűségére.

— Kegyelem, kegyelem! — nevetett vissza ő is. — Ejnye, hát ez a hála, hogy a bogarat levettem a nyakadról? Te gonosz, te gonosz!

Hanka elhajította a sásbuzogányt, a büntető pallost.

— Jaj, hát miért nem szólt mindjárt, hogy bogarat vett le? Hisz akkor maga derék ember. Hiszen akkor nem bántom, dehogy bántom, hanem köszönöm alásan.

S ezzel meghajította magát mélyen, csintalanul, mímelve az úri dámák mozgását. Ami olyan nevetségesnek tűnt fel önmaga előtt, hogy kacagásban tört ki; pedig dehogy volt nevetséges, inkább olyan megenni való volt így, hogy a professzor szeme rajta veszett, és a szíve úgy dobogott, de úgy dobogott, ki se lehet azt mondani. De hát ügyetlen is volt, tudós is volt, járatlan és bátortalan a világi dolgokban. A macskák közt nincs olyan, mely az egeret, ha mutatkozik, nem bírná megfogni. Ki tehet arról, hogy az emberek tökéletlenebbül születnek, és Mayer Vilmos Kristóf ebből a szépen megindult jelenetből sem bírta kihúzni szívének az ő kis polgári hasznát. Azt hitte, egy kis félreértés volt az egész, mely kölcsönös kimagyarázások után kiegyenlített. Egyebet ő nem látott ebben, s engedte gyámoltalanul visszaszállni a hőmérőt megint a normálisra.

— Mit gondolsz, Hanka, lesz ma eső?

— Nem tudom.

— Mintha borulna kelet felől.

— Nem bánom.

A leány, aki nyilván mást várt a dévaj kis perpatvarból, látható kedvetlenséggel felelgetett, miközben kezdte összeszedgetni az edényeket.

— Már itt hagysz ? — kérdé a professzor szomorúan.

— Mit csináljak itt ?

— Hát csak, hogy itt légy.

— Mi haszna van belőle ?

— Szeretek veled évvődni, Hanka.

— No, azt ugyan nem látom — felelte a Hanka durcásan. (S azért, amit majd most vág a szeme közé, előre lesütötte a fejét pirulással.) — Hiszen ma már az ütések is magán hagyja száradni.

— Hát mit kellett volna tennem ? Mit akartál volna, hogy tegyek ?

— No, ha maga azt nem tudja, akkor maga izé... nagy fajankó.

S elfordította tőle a fejét sebesen, haragosan, hogy szízegett a varkoosa, mikor a másik vállához csapódott át.

De már erre megvilágosodék a professzor elméje — mert ez már nem is szikra volt, de égő üszög.

— Igaz, igaz — hebegte, a leányhoz ugorva —, csókold le, mint a múltkori ütést !

A visszafojtott szenvedély most egyszerre lobot vetett. Megkapta a leány fejét szenvedélyesen, szinte vadul, s elkezdte csókolni, ahol érte, haját, arcát, ajkait, mint egy bolond.

Hanka pedig engedte, csak annyiban ellenkezett, hogy erősen odanyomta azt a bíborpirosra égetett arcát a férfi melléhez, nehéz volt most hozzá férni.

Hanem iszen a mellnek is jólesik ; az is megkívánja.

Azalatt legalább lehetett beszélgetni.

— Oh, te kedves kis Hanka, látod, látod. Aztán hogy ijesztgettéll, fenyegettéll tegnap, meg ne csókoljalak, mert abból nagy baj lenne.

A professzor szinte csodálkozott, hogy a világ még össze nem omlott, hogy a nap még most is úgy süt, és a nádak csak úgy susognak, mint előbb.

Hanka kidugta annyira az arcát, hogy meg lehessen látni rajta a mosolygást.

— Hiszen igaz is — suttogta —, megtörténik a nagy baj.

— Mit értesz ez alatt ?

Görö Lajos rajza.

Görö Lajos (1865—1904) illusztrációja az *Apró képek a vármegyéből* c. regényhez

Görö Lajos (1865—1904) illusztrációja az *Apró képek a vármegyéből* c. regényhez

— Azt értem a nagy baj alatt, hogy én akkor visszacsókolom magát, maga megint visszacsókol, és így lesz újra meg újra, és ebből lehet az a nagy baj.

— Hát szeretsz, Hanka ? mondd meg igazán.

— Ej no, hát miért ütöttem volna meg máskülönb a nádbuzogánnyal ?

— Jaj, de ravasz vagy . . . milyen ravasz vagy. De kezd meg már azt a visszacsókolást, hadd lássam.

Hanka nem is kéréte magát tovább . és ugyancsak csodálkozhattak a rucák, vadludak meg a vöcskők, csendesen úszkálván a mocsárban összeboruló növények indái közt, hogy vajon mi csattoghat úgy a nádas száraz részében, mintha folytonosan kis békák cuppognának a vízbe — holott nincsen ott se víz, se béka.

De csodálkozott a tisztelendő úr szakácsnéja is, hol késik annyi ideig a Hanka.

Képzeltetni, mekkora patália volt, mikor végre megjött öreg uzsonna után.

— Hát hol flangéroztál ? Te leány, te nem jóban töröd a fejedet ! Megvan-e még a varkocsod ? Mutasd ! Csak nem az a német úr tartóztatott ott ? Ámbár nékem nem tetszik a pofája, szakasztott olyan, mint a mézeskalács-szíveken a képecskéken van a versike fölött. Nézz a szemembe. Hm, nagyon zavaros a szemed. Fogadni mernék, hogy már pondrós vagy. Megösmérem én, fiam, az almákon is, akármilyen épeknek látszassanak.

Nemsokára megérkezett a professzor is, és az este minden említésre méltó körülmény nélkül telt el. Hanka szolgált fel a vacsoránál, unalmamban figyeltem a profeszort meg a leányt, de nem vettem észre semmi gyánuosat.

Hazamenet megkockáztattam a kérdést :

— Nos, mennyire mentél ma vele ?

— Kivel ? — kérdezé Kristóf ártatlanul.

— Hankával.

— Hankával ? — szólt csodálkozva — semmire.

Nevettem magamban. Csodálatos az, milyen élheterlen emberek ezek a könyvmolyok ! De hátha csak tagadja ? Aki szeretni tud, mindjárt tud színlelni is.

Szótlánul haladtunk egymás mellett, csak a Fazekas utcánál törte meg a csendet:

— Ne menjünk a sétányon.

— Jó. Azt gondolod, ismétlődhetnek?

Nem felelt. Másnap feltűnően korán kelt, még ágyban feküdtem, mikor kiment a szobájából, és aztán nem láttam egész nap. Szinte hihetetlen, hogy el lehet tölteni nap-nap után az időt teljes semmittevéssel! Délelőtt betértem papramorgóra a cukrászdába, ahol az egykori »Glaükopis Athéne« gyorsan kezdett visszafejlődni szememben fiatal menyecskevé, aztán leánnyá, s ha nem a cukrászoltban látom, ami zavarta egy kicsit emlékeimet, hanem a családi ház ablakainál, mint akkor réges-régen, azt hiszem, újra szerelmes lettem volna bele. Mert hiszen mindez csak tegnapi volt. És amint álomnak látszott, mikor négy-öt nap előtt idejöttünk, hogy én itt laktam valaha, most már az látszott álomnak, hogy én valahol egyebütt is éltem. Az elmúlt idők rétegei közt turkálva, megtaláltam a fonalat ott, ahol elszakadt, s egyszerűen hozzákötöttem folytatásul a mostani életmódomat, azaz udvaroltam Blivinszkynének.

S amint az egyik emlék föléledt, jött utána a többi. Ellenállhatlan vágyat kaptam a múlt egyik darabkájától az egészre, sorba látogattam délutánonként a tanáraimat, akik még éltek. Ma a hajdani kosztos gazdámra jött kedvem. Megkérdeztem az ebédnél Blahunkától, hogy él-e még az öreg Kupicza János.

— Él és olyan friss még, mint a halcsík.

— Megvan most is a szabóműhelye?

— Most is ott lakik, ahol hajdan, a Kálvária utcában.

Kupicza János az első női szabó volt diákkoromban, azért szerettek nála lakni a nagy diákok, mert a szép fiatalasszonyok és kisasszonyok odajártak a városból, s a műhelyajtó repedésein át be is lehetett kukucskálni, mikor a ruhaderekaikat levetették, hogy mértéket vegyen róluk ez a vidéki Worth, kit egyébiránt közönségesen Lórulessett Jánosnak neveztek az egész vármegyében.

Kupicza János legényke korában leesett egyszer a lóru, s emiatt elhíresült az egész városban. Minthogy ez rendkívüli dolog volt, és emberemlékezet óta nem történt,

meg senkivel, hogy a lóruul leesett volna. Ezen a vidéken, melyet a lovasság plántás kertjének neveznek az asszentáló bizottságok, hol úgy terem a huszár, mint egyebütt a laboda, itt esik le valaki a lóruul! Hallatlan tünemény ez! Az összes érdeklődés menten Kupicza János felé fordult, s apját Kupicza Györgyöt, a vargát, aki maga is huszár volt valaha, nem győzték kérdésekkel ostromolni: »Igaz-e, Kupicza uram, hogy a fia leesett volna a lóruul?«

— Le biz az — felelte az apja —, mindég is valami különös gyerek volt. Tudtam, hogy valami csoda esik vele.

Azontúl, ahol csak megjelent a fiatal Kupicza, mindig hallhatta, amint egymásnak mutogatják az emberek: »Ez esett le egyszer a lóruul.« A lányok majd megbomlottak, hogy táncba vigye őket, mert a nevezetesség bármilyen módon szerzetett légyen, mégiscsak nevezetesség, s a hiú női nemnek jól esik. Maga a tekintetes viceispán úr is, aki nagy pszichológus hírében állt, felhívatta egyszer Lóruul-leesett Jánost és kikérdezte, hogy mit érez az ember a nyereg-ből való lefordulás közben.

Az öreg Kupicza részint ezen isteni ujmutatásból, részint pedig a Janosi gyenge testalkatának okáért, most már a művészi pályára szánta fiát, s egyenest Bécsbe vivé egy kitűnő női szabóhoz, volt katonatársához, ki is, diffikultál-yan ugyan, hogy nem borjú, hanem tinó korában kezdi a mesterséget, mindamellet elvállalván a kiképzést, egy pár év alatt olyan szabót faragott belőle, hogy midőn aztán ide a városba telepedék, messze földön híresek lettek a fölséges ruhaderekai (mintha nem is varrva, de öntve volnának) és a fantasztikus szoknyái, melyekbe úgy beillett a női test, mint virág kelyhébe, pártáiba a virágzirom.

Mikor én nála laktam, akkor volt a híre in floribus, de korra nézve már közel járt az ötvenhez. No, csakhogy él még. Meglátogatom ma délután.

Minden úgy volt a Kálvária-utcai kis házban, mint hajdanta. Semmi hivalkodó kirakat; a régi, megvedlett egyszerű cégtábla, ráfestve egy elegáns barna asszonyság virágos szalmakalappal a fején, azon alul teljes negligzében, fűzőben és fehér alsószoknyában, mintegy jelezve, hogy a többivel ellátja az alulírott »Kupicza János női szabómester.«

Hej, de sokat lövöldöztünk erre a derék úri dámára a paritytyáinkból! Most is meglátszik az arculatján.

Elbűvölve az emlékektől, benéztem a kapun. A nagy eperfa most is megvan, a köcsögökkel teleaggatott ágbogas fa szintén a régi (némelyik köcsögre ráösmerni vélek, mintha csak az imént kanalaztam volna belőle aludttejjet). Nem változott itt egy jotta sem, még a cédula is ott van az ablakban: »Hier kann man deutsch sprechen.« A Lóruleesett János gömbölyű betűi.

Csak ő maga lett fehérahajú azóta. Alig ösmertem rá, mikor beléptem. Éppen valami sötétlilaszínű szövetet szabott az asztalon a megkrétázott vonalak szerint; figyelmesen lehajtott fejjel nyírt, kimeresztett szemekkel, melyeknek rezes pápaszem segített látni.

— Jó napot kívánok, Kupicza bácsi!

— Isten hozta! — mondá kurtán és föl sem nézett.

— Rám ösmer-e még?

Letette az ollót, rám pillantott, elmosolyodott, aztán felém jött, de minden meglepetés nélkül.

— Oh, hogyne? Te vagy a poétás diák. No, az derék, hogy eljöttél. Tudtam már, hogy a városban vagy, láttalak is, tegnapelőtt mellettem mentél el, de nem ösmertél rám.

— Hát mért nem szólított meg?

Illegette magát, mozgott egész felső teste a csípőin, s gögös arcot vágott, mint egy spanyol grand.

— Hm, hogy miért? Hát azért, hogy te most követ vagy, nagy állat vagy, én pedig Kupicza vagyok, aki egyszer estem le csak a lóru. Én többet nem mászok följebb a sima földnél, az anyaföldnél. Én nem eszem veled, nagy úrral egy tálból cseresznyét. Azaz, hogyha cseresznyét ennél, még jó volna, de eszed az ország zsírját a húsos fazekakból, és nem lendítesz semmit a közügyeken, (szomorúan csóválta a havas fejét) semmit se csinálsz, semmi jót. Mintha nem is én neveltelek volna.

— Hát nincs velem megelégedve, Kupicza bácsi?

— Nem vagyok, fiacskám, vagyis nagyságos fiacskám, már csak így nevezlek, tudod, ezek miatt (a legényekre mutatott, akik az ablaknál varrtak), de megmondtam a németednek is ma reggel, hogy rossz földre hullattam a nemes magot.

- Miféle németnek?
 — Hát a barátodnak, aki veled jött.
 — A professzornak?
 — Annak a szép szőke úrnak, akivel a főispánnál laktok.
 — Hol beszélt vele?
 — Ej, no, hát itt járt ma reggel a műhelyben.
 — Ma reggel? És mit keresett itt?
 — Ezt a ruhát rendelte, amit most szabok, s amit sürgősen kell elkészíteni.
 — Ruhát! Női ruhát? Az én barátom? Nem lehet az! Téved Kupicza bácsi. Az én barátomnak nincsen neje, senkije sincs.
 — Ahhoz nekem, fiam, semmi közöm; ő rendelt egy ruhát, punktum, hozott egy mértéket a hosszúságra, meg a derékra, punktum, letette az előleget jó pénzben, punktum.
 — De talán nem ő volt?
 — Ő volt, punktum.
 — Különös egy eset — dűnnyögtem elgondolkozva.
 Kupicza bácsi lesöpört egy csomó kelmét az egyik székről, hogy odaültessen.
 — Mégis szép tőled, fiacskám, hogy eljöttél, látom, hogy élnek benned nemes érzések, csak el vannak altatva. Ah, istenem, hogy azok a nagy adók és a keresztényeknek a pusztulása nem ébreszt fel.
 — Látom már — szóltam mosolyogva —, hogy Kupicza bácsi nem kormánypárti ember.
 — Isten ments! — felelte ijedten. — A kormánypárt gyalázatos, fiacskám, és ostoba. Két külön országot boronál össze, mintha én két asszonyi derekat akarnék befűzni egy miderbe... no, ugye, nagy bolondság volna?
 — No, mindjárt gondolhattam, hogy függetlenségi.
 — Én? Dehogy — háritá el magáról. — Ki nem állhatom a függetlenségi pártot sem. Egy vézna leányzónak szab olyan ruhaderekeket, szoknyákat, minők majd csak testes, kifejlett asszonyság korában lennének neki jók.
 — Akkor aztán nem értem, milyen párti?
 — Ej, no, hát néppárti vagyok.
 — Micsoda? Kálvinista ember létére?

— A' vagyok én — ütögette a mellét —, mert abban vagyok az antiszemitaság ; én pedig nem szeretem a zsidókat.

— Jó, jó, de hát tudja-e, hová visz a néppárt? Számolt-e a lelkiismeretével?

S kezdtem rajzolni, színezni azokat a veszedelmeket, melyek a néppárt felülkerekedéséből származhatnának.

Az öreg hallgatta, de olyan becsmérő ajkbiggyesztéssel, mintha mondaná: hát csak beszélj, hetet-havat, ami neked tetszik, de én majd megmondom az utolsó szót, és az lesz az igazi.

— Mindegy az nekem — szólt diadalmasan —, akárhová megyen a néppárt. Mondjuk ide megyen, oda megyen, mondjuk, hogy Rómába megyen vagy Bécsbe megyen, de ha az én stáción az antiszemitaság, és ahhoz csak azon a vasúton lehet eljutni, hát ugye, hogy mégis arra a vonatra kell nekem felülnöm? Hol van az megírva, hogy okvetlenül Bécsig kell elmennem rajta, ha én csak Pozsonyba szándékozom? Kiszállok Pozsonyban, punktum.

Még elpolitizálgattunk volna, ha be nem szalad az inas a konyhából egy izzó vasalóval és nem újságolja :

— Ég a nádas! Meggyújtották a nádas!

— Mit bánom én! — mordult rá a gazda —, hadd égjen, ha kedve tartja.

— Igen, de azt mondják, majszter úr, hogy mind a négy széléről gyújtotta fel valaki, s hogy egy úr van benne, aki most bent fog égni.

— Az én professzorom! — kiáltám elrémülve s futottam ki az utcára, hol már akkor nagy tömegek nézték házak padláslyukain, fákra felmászva a fantasztikus tüzet. A szél a füstöt a város felé hajtotta, úgy, hogy igen kellemetlen volt irányába menni. De én most azt észre se vettem, csak rohantam egyenesen ki a kálváriának, ki a mezőre, mintha kergetnének.

De kergettek is — a gonosz sejtelmek, melyek fejemben kóvályogtak.

*

A nádas csakugyan égett. A kálvária-dombról rémletesen szép látvány tárult a néző elé. Mintha egy óriás lángkarika gyúlt volna ki a földből, mely egyre kisebbre szorult. Csodá-

latos, hogy emberi kéz gyújthatta fel: nyolc-tíz helyen szinte egyszerre. Talán lóháton ült a gyújtogató s vágatvást teszi az égboltozatot. Az égés terjed, s visszafénye izzóvá teszi az égboltozatot. Az égboltozat pedig rózsaszínűre festi a réteket és a réteken köröszkül hömpölygő Bogra folyamat. Itt-ott egy tavalyi nádboglya magaslik ki az élő nádak között, s mikor a tűz odaér, nagy kedvteléssel csap föl a láng, mintha szisszenne egyet a neki tetsző jó falatra. Ah, milyen világ lehet most odabenn! A szárnyasok röpködnek fölfelé és menekülnek, de a nádas gyalog állatjai — mi lesz azokkal? Hogy szorulnak, hogy futnak össze mindig szűkebb-szűkebb térre, míg egyszer majd mind össze lesznek gyülekezve a közepén. Az lesz aztán a gyönyörű . . .

A tűz is csak olyan, mintha lelke volna; megválogatja, mikor hogy csinálja; pattog, pörög, duruzsol, lobog, ha széles jókedvében van, s óriás, kékes szélű lángnyelvét kinyújtja éhesen, mint a mesék sárkánya. A tűz nagy gurmand. Ha valami kedvenc pecsenyéje van (például egy szénáskazal vagy egy szalmafedél), bekapja mohón, de a nádat csak télen szereti, ha már kiszáradt. A náddal, mikor még élet van benne, nem könnyű elbánni. A tűz csak a hullákat szereti a növények világából. A nádat nem könnyű elhamvasztani, nagy sebbel-lobbal az ellenáll, azt még meg is kell főzni, levet ereszt égés közben, és nem pattog, hanem szörösög, s a millió nádszál szörösöge együttl: mintha a pokol konyháján rotyogna az ördögök mártása; a láng se oly tiszta, olyan őszinte, mintamikor azt eszik, amit szeret; nem igyekvő, lusta, nem száll fel vidám lobogással, inkább dohog; ha szólani tudna talán, azt mondaná: minék nekem elpusztítani most ezt a sok vízi virágot, nem az én kenyérem az. Lappangó, alattomos, sziszegve csúszik, mint a kígyó, nádról-nádra. A színét se bírja kibontani aranyvörösre, jár a csecsemő ruhájában, a kétkben. A lángja kevés, de füstben gazdag, csakhogy milyen piszkos, rőt füst az. Lassan, kényszeredetten ég a nád mind a három oldalról, csak a negyediken keletről harapózik fürgébben, mert onnan a szél segíti. Gazda szemehizlalja az ökröt. A tűz gazdája a szél. A rétek egészen néptelenek voltak. Nincs ott most mit keresni. Csak a szőlőkben és a kukoricaföldeken van még munka. Senki se látta tehát, hogy

ki és hogy gyűjtotta meg a nádast. Senki se jöhetett segítségre. De az különben is lehetetlen ; ha egyszer a nádas ég, hát ég, annak vége. Az égő erdőt is nehéz eloltani, néha évekig égtek a nagy rengetegek, mikor még megvoltak, míg a tűz valahogy magától elaludt, de a nádassal éppenséggel nem történhetik egyéb, mint hogy elég, ha meggyújtották.

Csak egyetlen lélek volt a réten, a Hanka.

Éppen hazafelé ment az edényekkel, s már a Bogra vizéhez ért, hátra sem tekintve, mikor a kanyarodónál kellemetlen füstszag csapta meg orrát, széttekint, és jó szerencse, mert ha még egy-kettőt lép, a Formint-hegy elzárta volna szeme elől, amit látott, hogy a nádas ég.

Eleinte meg sem ijedt, sőt még hízeltgette neki. Azt hitte, a professzor kijött utána a nádas szélére, hogy tovább láthassa, s eközben szivarra gyűjtött, eldobta az égő gyufát, s így támadt a tűz. No, ez szép komédia! Városbíró uram szépen megfizetteti vele. De legalább megtanul máskor vigyázni.

Hankának egész mulatságot okozott a tűz. Megállt, hogy megvárja a professzort, mert semmi kétség, hogy most mindjárt itt lesz, s együtt mehetnek haza. Mint a kipörkölt vad, kibúvik a nádas valamelyik oldalán.

Várákozván rá, összeállítá a valószínű helyzetet. Eldobván a gyufát, nem vette mindjárt észre, hogy a sás meggyúlt. Mikor észrevette, már késő volt, nem tudta eloltani, mert ügyetlen, hát nagy ijedten visszament a puskáért, a messzelátóért, és mindjárt kijön valahol. Talán jön is már, csak nem lehet látni a füst miatt.

De hátha mégis láthatná a Formintról, hogy honnan jó. A Formint meredek volt, de a Hanka meg ügyes volt. Egy-két szökéssel fenn termett a hegy kopasz tetején, ahol nincs egyéb növényzet, csak a Formint ősz hajszájai, amiket szeretnek a legények a kalapjuk mellett viselni.

Hanka ösztönszerűleg felsikoltott a réműlettől, azt hitte, rögtön meghal.

A nádas mindenütt égett, minden oldalról meg volt gyűjtva, még a vizes oldaláról is, most ért össze a keskenyebb tüzes pántlika a többi tüzekkel. Úgy tárult eléje a sötétlő mező, mint egy pirossal körülszegett szűr.

Nincs menekülés sehonnan! A professzor bent fog égni.

Majdnem a szívverése állt meg ennél a gondolatnál, teste megszibbadt, de csak egy szempillanatil. Hirtelen elhatározta magát, s kiborítván az edényeket abroszából, futott-futott, ahogy csak lélegzete bírta, a tűz felé.

Csak azt tudta, mit akar, de hogy miképp viszi keresztül, arra nem is gondolt. El kell a professzorhoz jutnia, ez tisztán állt előtte. Csakhogy ez istenkísértés. Ilyenre csak a szerelmesek gondolhatnak. De ha egyszer rágondoltak, meg kell történnie.

A szél a város felé vitte a füstöt, erről az oldalról nem közelíthetett a tűzhöz se, éppen a füst miatt. Megkerülte tehát a nádast, a keleti oldalához ért, de onnan nagy tábla égett, azon keresztülhatolni lehetetlen. A nádas vízben álló részén volt a tűzszalag legkeskenyebb, csak vagy tíz öl, de itt meg a tó az akadály, néhol iszapos, süppedős, néhol mély, itt még talán úszni is kellene.

De hát van-e egy szerelmes nő előtt lehetetlenség?

Hanka hirtelen megoldotta szoknyáját, az egyiket, aztán a másikat, lehulltak egyszerre, kilépett belőlük, aztán a kordován csizmáit is levette, meg az ingvállat.

Most volt csak megigézö. Mint mikor a mákról lehull a zöld tokja és csak egy ingbe marad, akkor lesz szép virág. Mikor az az egy ing is lehull róla, akkor megint csak mák.

Fogta a lepedöt és bemártotta a vízbe, a kákával, hínárral, pernyével megfestett vízbe, úgyhogy mikor kihúzta, csurgott, most aztán beburkolta magát a lepedövel, olyan volt, mint egy kísértet. De milyen kísértet! Ha ilyenekkel volna benépesítve a túlvilág, egy cseppet se kellene ragaszkodni az innensöhöz. A vizes lepedötöl egyszerre elnedvesedett a leány inge is, s a fölséges idomai kidomborodtak. A lábai, a csípöi, a dereka — de nem lehet azt leírni.

S ezzel a fejét is betakarván a lepedönyl abrosszal, nekirohant a veszedelemnek. Ment, ment térdig gázolva, majd egész csípöig néhol, a nádak pedig égtek és hajlongtak előtte, köröskörül. Milliö kis tüzecke, mely visszatükörzödött a mocsárban, milliö reszketö csillag gyanánt. Ö pedig ment, ment, mint egy vízi nimfa a maga kivilágított birodalmában.

Mikor érezte a perzselő lángokat, hirtelen a vízbe bukott, erre megint megnedvededett az abrosz, s ő is felüdült, ismét tehetett egy iramodást; a lángok sziszegve itták fel az abrosz nedvességét, újra alá kellett merülnie, s ez így ment folytonosan. Egy helyütt mély volt a víz, ott úszni próbált mert a besüppedéstől tartott, az abroszt átkötötte a nyakánál, de a fejének, kezeinek szabadon kellett lennie. Ez pedig nagy baj volt. Mert itt ugyan ritkább volt a nád, és ami volt is, csak a buzogányos feje látszott, de azért égett az is. A víz tele volt egymásra hullott gazzal, égő vagy füstölgő nádszár-csonkokkal; a nádbuzogányok pattogó szikráikkal leválván száraikról, egyre potyogtak a vízbe, cup, cup, némelyik a Hanka nyakára, hajára; fölötte is tűz, alatta is tűz, mintha lángokban úszott volna, tele volt kivált a keze, válla égési sebbel, s érezte, hogy meg-megsercen a haja, az a szép haja. Hiába csavarta a nagy varkocsát a nyaka alá, ha fent a fejen a pántlika fölött minduntalan lángot kap a haj, egyszer csak leválhat, ott maradhat a varkocs, befonódva iszalagok és mezei liliom közé.

De már erre a hajra vigyázott a gondviselés. Végre kiért a tűztengerből. Egy örökkévalóságig tartott a csekély út. Mert alig volt meggyulladva a mocsárbeli nádból néhány lépésnyi.

Hanka nagyot lélegzett. De még messze volt a kápolnától. A mocsaras rész még hosszan tartott. S a tűz csak jött utána nagy szörcsögéssel, dohogással.

Sietett, övig a vízben gázolva, amely itt már hideg volt. Fázott, a fogai vacogtak. Mintha valaki egy kemencéből egy jeges verembe jutna.

Végre már látni vélte a kápolnát, melyet a mindenünnen kóválygó füst takart.

— Professzor úr! Professzor úr! — kiáltozta harsányan. Hallgatózott.

Csak az égő nádak dudorásztak, sustorogtak messziről. Most már kijutott a szárazra, s futott azért is, hogy kimelegedjék. A nádak recsegetek, ropogtak, amerre ment, mintha egy megvadult üsző gázolna rajtok keresztül.

— Professzor úr! Professzor úr!

— Itt vagyok, Hanka, itt vagyok! — kiáltá vissza egy lelkenedző hang.

Hanka megállt, a professzor szavát hallva.

Amonnan is recsegett a nád. A professzor is szaladt a hang felé.

— Ne jöjjön közel. Ne jöjjön! Nem szabad engem látnia.

— Hát minek jöttél ide? Hogy jöttél ide? — kiáltá a professzor. — Ez megfoghatatlan.

— Az az én dolgom — mondá a Hanka —, de most már álljon meg ott, ahol van. Egy tapodtatnyit se közelítsen.

— Nem értelek! Miért ne mennék? Ebben a szörnyű pillanatban! Meg se ölelhetnék még egyszer?

— Nincs rajtam ruha.

A professzor megállt erre nagy álmélkodással. Vagy tíz lépésnyire lehetek egymástól. Beszélgettek, de egymást nem látták.

— Nem értem, hogy jöhettél ide, Hanka?

— Meg is sülttem, meg is fagytam, de itt vagyok. Tűzön jöttem, meg vízen, a ruhámat a réten hagytam.

A professzor örömteljesen kiáltott fel:

— Hisz ahonnan ide volt út, arra visszafelé is van út.

Ugye, Hanka?

— Visszafelé már nincs út.

— Hát akkor meghalni jöttél ide, szegény szívem — mondá csüggedten. — De miért tetted azt? Te még fiatal vagy. Hiszen velem jól tettél. A halál legalább nem olyan keserű. Nemcsak kasza van a kezében, hanem egy mézes bögre is. De ha már eljöttél, miért nem eresztesz magadhoz közel? Hogy juthatnak ilyenkor eszedbe a szoknyáid? Ugyan, Hanka, Hanka!

— Nem meghalni jöttem, hanem hogy magát megmentsem.

— Megmenteni? Nem mondtad, hogy az az út is el van zárva?

— Minden út el van zárva. De azért mégis megmenekülünk.

— Az lehetetlen! Hogyan lehetne?

Majd mindjárt megmutatom. Itt van a köpönyege?

— Itt.

— Hajtsa ide, hadd vegyem magamra, mert fázom, vacog a fogam.

— Nincs rajtam a köpönyeg, a kápolnánál hagytam.
— Hát hunyja be a szemét és forduljon el, magam szaladok érte. Aztán ha kiáltok, maga is jöhet.

Hanka elsuhant a behunytt szemű professzor mellett, mint egy árnyék, mint egy üdítő légáram, s egy perc múlva már kiáltotta :

— Jöhet!

A professzor nem hagyta magát kérteni, izgatottan sietett a tanyájára, a kápolnához. Hanka már ott állt mosolyogva a köpönyegben. „Juj, juj, juj, juj, még mindég fázom!” A Hanka mosolyától Mayer Kristóf is vígabb lett.

— De szép vagy így, Hanka!

— No, meghiszem. Csupa piszok vagyok az iszaptól, a pernyétől. De most nincs időnk az ilyen lefetyelésre, adja ide hamar a gyufatartóját.

— A gyufatartómat? — kérde Mayer egy kicsit csodálkozva és a zsebeit kezdte tapogatni. — Biz isten nem tudom, hová tettem. De nincs is rá valami nagy szükség; van itt miről rágyújtani.

Hanka elsápadt, s rémülten tekintett a professzorra.

— Nincs meg a gyufatartója? Akkor meghaltunk mind a ketten.

— Nem értelek — dadogta a professzor.

— Ah! — kiáltott fel most Hanka, megérezvén a gyufatartót a köpönyegzsebben. — Itt van!

A professzor még most se értette, miért örült úgy a gyufatartónak. Még kevésbé akkor, mikor leguggolt a földre, csóvát csinált száraz sásból.

És elkezdte a nádat meggyújtani.

Hüledezve ragadta meg a kezét.

— Az isten szerelméért, mit csinálsz?

— Ej, menjen. Maga professzor, okos ember, de ehhez nem tudomány kell, hanem egy kis parasztsz. Meggyújtom a nádat itt a kápolnánál, hadd égjen.

— De hisz akkor rögtön megsülünk.

— Dehogy. Mi megyünk tovább, szemközt a széllel mindég beljebb, beljebb, ahol még nem ég.

A professzor kételkedve, gyanakodva nézett a leányra, hogy nem örült-e meg.

— De hisz akkor abba a tűzbe jutunk, amelyik a távolból közeledik.

— Igaz, oda jutunk, de az elől megfordulunk:

— Hova?

— Csak odáig megyünk, aztán megint visszaszaladunk ide.

— Ide a kápolnához?

— Igen, azon az úton jövünk, amelyen mentünk.

— És mi hasznunk belőle? Hisz utánunk jön.

— Akkor tovább megyünk — felelte a Hanka nyugodtan.

— Hová?

— Arra a területre, amit most meggyújtok, s ahol már akkor nem lesz semmi égnivaló, mert ezalatt minden elég.

A professzor arca ragyogni kezdett.

— Értelek, értelek — hadarta vidáman. — Hogy ez nekem nem jutott volna eszembe! Ez már akkor elpusztult terület lesz, valóságos mentsvár. Oh, te okos kis Hanka, engedd meg, hogy megöleljelek.

— Majd aztán, aztán. Most gyújtogassunk!

Hirtelen meggyújtották a nádasnak a város felé eső részét több helyen. A szél a város felé hajtotta a lángokat, ők pedig mentek, harcoltak a szél ellenében, a szilkei templomtorony irányában, ahonnan sietve, búgva közelgett a lángoló sárkány. De mégis kell egy jó negyedóra, míg odaér, a számítás biztos volt, mert amily terület elpusztul előttük, és amilyen gyorsan nagyobb szél kerekedése esetén, éppen olyan gyorsan, éppen olyan nagy terület válik immunissá azalatt a hátuk mögött.

Eredeti hadviselés volt ez a leghatalmasabb elem ellen. És ez a taktika még mulattatta is őket. Bele voltak melegedve a harcba, csak az az átkozott füst ne lett volna.

— Nem gondolod, Hanka, mi történhetett ezzel a nádassal?

— Dehogyan nem gondolom. Az a zsvány Hlavatsek gyújtotta fel, meg mernék rá esküdni. Hogy rothadjon el a börtönben.

— De hát miért?

— Mert félt magától.

— És van rá oka, mit gondolsz? — kedélyeskedett a professzor.

— Menjen! Mintha nem tudná!
— Akkor hát az is biztos, hogy ő lőtt rám tegnapelőtt este.
— Természetesen. És azért jobb is lesz magának mihamarább elpusztulni innen.
— Nekem? Mért nem mondd: nekünk?
A leány lesütötte fejét, nem felelt. A tűzkirály pedig egyre közeledett, közeledett ellenük a maga tüzes nádkatonáival.

*

Megmenekedtek. A Hanka terve bevált. Mikor én odaértem az égő nádashoz, több odafutó városi emberrel, már akkor az immunis területen voltak, ahol nem érhette őket halálos veszedelem. Csak be kellett várni, míg az égő karika megszakad valahol. Míg a tűzkirály katonái ledőlnek, összeesnek, anélkül, hogy öltek volna. Ámbár iszen, mint a professzor mondá hazamenet, sokkal több millió élő parányi lény, féreg, bogár pusztult el ott ma, mint ahány ember a földön lakik. Nagy örömmel öleltem meg megmenekült barátomat, kinek szomorú helyzete az én lelkiismeretemet nyomta, mert én hoztam őt ide magyar világot látni.

Hankát valóságosan ünnepelték, mikor a professzor elbeszélte, milyen hősiezen hatolt keresztül a tűzön, a mocsáron őhozzája, s milyen furfangosan mentette meg életét.

— Megérdemelné a koronás arany érdemkeresztet — mondá Rác András uram tanácsbeli. — Derék lány vagy, Hanka húgom.

Én a professzor füléhez hajoltam.

— Te Kristóf, te lurkó, nekem úgy tetszik, hogy ez nem egészen csak emberbaráti cselekedet, hogy ebben valami más is lehet.

— Dehogy — tiltakozott Kristóf úr.

Hanka elvált tőlünk, hogy neki a ruháit kell megkeresni a nádas (most már csak egy fekete folt) másik részén, aztán a tányérjait a Forminton. Mert ha a professzor nélkül ment volna haza, nem kapna úgy ki a szakácsnétól, mintha a kanalakat, bögréket elveszti. Hanka különben is szégyenlősen, zavartan viselte a nagy nimbuszt, amit az eset szerzett neki.

Ötthon Blahunka Jani is egészen elérzékenyült a Hanka cselekedetén, mindenáron ünnepelni akarta, hogy ültessük jutalmul az asztalhoz és koccintsunk vele mindnyájan. De Hanka, mikor hazakerült, sehogy se volt rávehető, hogy bejőjön a konyhából, inkább elszökött a háztól. Általában furcsán viselkedett. Mindenkinek feltűnt. A szakácsné beszölte másnap, hogy nem mert hazajönni, csak későn, és sokáig sirdogált éjjel az ágyában. Aztán, mikor a szakácsné kérdezte reggel, mi baja, a nyakába ugrott, nyalta-falta, összecsókolta, mintha búcsúznék, mintha messze útra menne.

Azután elment a piacra, valami zellert vagy mit kellett hoznia, és nem jött vissza többé. Keresték, tudakozódtak mindenfelé, de senki sem tudott róla. Estefelé a Králik juhász gyerkőcei, akik halászni járogattak a Bográba, ott, ahol legmélyebb, a szilkei jegenyéknél, ráakadtak a ruháira, a kék falú fehérpettyes rokolyára, meg a kendőjére, meg a perlmuttergombos kacabájára, s mint a tűz, szállt a hír a városban, hogy a szép Hanka a vízbe fullasztotta magát.

Ez is már nagy dolog lett volna egymagában, de mikor este a cukrászdából (ahol a Blivinszkynéval trécseltünk a sajnálatos eset felett) a parókiára sietnék, a megyei huszár átad egy levelet.

Felbontom, hát a Kristóf barátom tudósít, hogy egy távirat következtében hirtelen el kell utaznia. Ily úton kénytelen tőlem és a paptól búcsút venni, stb.

Ez ugyan nem lett volna nagy dolog egymagában, de amikor összekombináltam a vízbefúlt leány parton maradt ruháit, meg a Kristóf elutazását és a Kupicza tegnapi sürgős munkáját, melyen négy legény dolgozott, bizonyos kombinációkba bocsátkoztam, s mondom a megyei huszárnak:

- Mikor utazott el a nagyságos úr?
- A négyórai vonattal.
- Ki vitte ki?
- A méltóságos úr kocsija.
- Maga is vele ment?
- Én is. Bevittem a táskáit egy első osztályú kupéba.
- Egyedül ült?
- Egyedül.
- Van magának lova, János?

— Szerzek.

— Nyargaljon a szilkei állomásra, és mondja meg az állomásfőnöknek, hogy tiszteltetem, nem szállt-e ott be ma egy fiatal úri asszony lila ruhában?

— Igenis.

Még a vacsoránál ültünk, éppen vigasztaltam a papot, aki igen szomorú volt, se nem evett, se nem ivott, mikor megjött a lovas huszár.

— No, mi újság, János?

— Hát igenis, hogy egy előkelő, szép, fiatal úri asszony szállt be lilaszín ruhában.

A KRÚDY KÁLMÁN CSÍNYTEVÉSEI

1899

A betyárokat, akikkel egykor nem bírt a vármegye, elűzték a literatúrából a bűnös asszonyok. Ritkák már a rablótörténetek. De nem éppen azért, mert a rablók is ritkák (hiszen a ritkát rendkívül hajhásszák az írók), hanem azért, mert sokféle módon nyilatkozik az asszonyok bűne, paráznsága, nem bírják agyonírni. Kimeríthetetlen téma ez, s azonfelül divatos a túlságig. Ha a világot most is elsöpörné egy özönvíz, és az új Noe a könyveket beszédné a bárkájába, azt hinné az új emberiség (ha el tudná őket olvasni), hogy az egész régi világ egy nagy kerítőintézet volt.

A szépirodalom bizonyára még ma is gyermekkorát éli, mert még mindig sablonos bábukkal játszik. Hamisít és nem szolgálja igazi odaadással a valóságot. Túlzsások és örökké csak túlzsások. Mit ér, ha kizökkenti egy-egy hatalmas áramlat az egyik túlzsásból, csak annyi az eredmény, hogy másik túlzsásba esik.

A régi történetekben annyit ölték a rablók, vitézek és királyok, hogy a világnak néptelenül kellett volna maradnia. S az újakban? Oh, az újakról már elmondtam nézetemet.

De előlött töprengeni úgyis hiábavaló. Céлом csak „egy kis hazabeszélés”. Egy apológia a saját külön zsványunk mellett. Mi azt se tisztítjuk el magunk közül, hanem egy kicsit megtisztítjuk, mert a palócok nyalka betyárját, aki a Kürtöspatak mentén játszott a csínyjeit, kalandjait, túlságosan rossz hírbe keverték különböző hazai krónikák és elbeszélések.

Ez a Krúdy Kálmán, aki jó famíliából származott (gondolom, a kéri nemesek közül való volt), némi névre tett szert a maga szakmájában, és ha betyár-epizódokra van az íróknak szükségük, emlékezetükből az ott homályosan kavargó

zsvány nevek közül taláломra esetleg éppen az övét rántják ki, és úgy szerepeltetik, mint a kegyetlen Patkót, a durva Zöld Marcit vagy az aljas Jánosikot.

Pedig Krúdy Kálmán más genre. Előkelő és finom, legalább is van oly elegáns ember, mint a francia Cartouche. Nem ölt. A palóc csak szerelemből öl, vagy a birkózás szenvedélyében (a Pálinka nevű ördög sugallatára). Nem is lopott. Ha szóra nem adták, amire szüksége volt, erőszakkal vette el, kockára téve saját bőrét. Adókat vetett ki a lakosságra, s azokat néha beszedte erővel, ha önként nem fizették. Szóval, csak azt tette, amit a király. Mindamellett rászolgált a hatóság haragjára mindenféle más megnevezhető és megnevezhetlen bűnökért.

A nagy, mértföldekre terjedő rásakai erdőben élt, ahol egy barlangja is volt a föld alatt, valóságos lakóház, szobákkal, kamrákkal s titkos kijárással. Az erdő jó barátja a zsványnak, ellátja mindennel. A vadak magoktól jönnek elő peccenyének, virágok magoktól nőnek bokrétának a kalap mellé, utazó kalmárok portékát, szöveteket visznek a ládáikban, gombát szedő leányok, menyecskek csókot adnak a szegénylegénynek. Ha nem adnak, elveszi erővel minden nagyobb teketória nélkül. S ez az. Ez az! Erről beszéltek sok égbekiáltó históriát a környéken. Az erdő hallgatott, az erdő félig-meddig orgazda. De ahol gombát kereső menyecskek vannak, ott mindig vannak közelben gallyat szedő öregasszonyok is, és azok a sűrű lombzat között is látják az elgyengült rossz szemekkel, hogy mi történik. Látják, megbotránkoznak vagy irigylik — és kibeszélik.

Különben amennyi kárt tett így Amor és Merkur dolgában az Igazság istenasszonyának, aki pallossal kereste ezek miatt, behozta a hasznot más révén. Ha valami aljas bűntény történt a törvényszék területén, például megölve találták a zsélyi plébánost, ismeretlen emberek éjjel haldoklóhoz híván őt, belőle csináltak halottat, vagy agyonverték a púpos lesti jegyzőt, s ott hagyták hasonfekve az országhúton, púpjára rakva pénzét, ezüst óráját, szóval, ha ilyen rémes dolog adta elő magát, s a gyanú Krúdyékra eshetett volna, ilyenkor maga Krúdy vette kezébe a nyomozást, hogy a saját becsületét tisztázza. Úgyes volt, csodálatosan furfangos,

tetszés szerint tudta magát alakítani vándorló mesterlegénynek, kolduló szerzetesnek, aki meggyóntatta a hegyi pásztorokat, utazgató festőnek, vagy szökött katonának, s amíg a beamterek az ő betanult sablonjuk szerint többnyire hamis motívumokból indulva, hamis nyomokon keresték a tetteseket a nép közt, melyet nem ismertek, addig a fürge Krúdy térült-fordult, itt is ott is szaglászott egy kicsit, s kihámozta a homályból, mint a parancsolat, az egész bonyodalmas bűnt, aztán összes részleteivel apróra megírva megküldte a vizsgálóbíróknak, hogy tisztelteti Krúdy Kálmán, és így meg emígy történt a dolog.

S lón, hogy dr. Szpevákot (az illető vizsgálóbíró) fölkapta a hír, mint a birodalom legkitűnőbb vizsgálóbíráját, aki állítólag a tiszteletreméltó Bach báró úr magas figyelmét is magára vonta, és ha az ördög nem alszik (pedig nem alszik, sőt tizenkét esztendeig lesz most ébren egyhuzamban), még sokra viheti a hivatalnoki létrán. Nem csoda hát, hogy maga dr. Szpevák úr is bizonyos előszeretettel volt eltelve Krúdy iránt, s ahányszor az kritikus helyzetbe bonyolódott, a derék Szpevák ravaszul mormogta a szakállába: »Ej, nem ettem maszlagot, hogy a legjobb munkatársamat elfogassam«.

Ilyen szolid alapon nyugodott a Krúdy karrierje. Valóságos nimbusz és becsülés környezte. Nem haragudott arra senki, még talán azok a bizonyos menyecskék sem. A föld népét kímélte, s az is őt. A nemességgel pláne familiárisan bánt. Ha szemet vetett valamelyik kúriára, kihívatta a gazdát nagy titokban a kapu elé vagy a pajta mögé, s egyszerűen megmondta neki: Urambátyám vagy tekintetes úr (már amilyen lábon azelőtt álltak), adjon nekünk egy kis füstölt húst, egy oldal szalonnát és öt forintot, mert ki vagyunk fogyva mindenből. Ezzel a becsületes adókvetéssel tartotta fenn magát. S igen ritkán történt, hogy valaki megtagadta volna a porcióját.

Nem is lett volna szép, és egy vidékünkbeli főúrhoz, aki egyszer Deák Ferencnek panaszkolta el, hogy pünkösdkor este rablók jártak nála, hogy Krúdy Kálmán beüzent hozzá, küldjön neki némi bort és húsz forintot, hogy nem akar maga alkalmatlankodni, mert a méltóságos bárónő

beteges és megijedne, azt a kérdést intézte az ország bölcse :

— És küldtél-e neki?

— Majd bolond vagyok.

— Nos, és mit csinált aztán?

— Hát szépen elment.

Az öregúr méltatlankodva förmedt rá :

— Jobb ember is az akkor náladnál!

Kirc így rápirított Deák, az egy híres vivőr, báró Balassa Antal volt, aki a kékkői várban lakott, mely egy kékes sziklán emelkedik. — Korántsem volt fősvény ez a Balassa, hogy nehezen vált volna meg húsz forinttól, szórta a pénzt boldognak, boldogtalannak — hanem valami különös ellen-szenvet érzhetett Krúdy iránt. Hogy mi volt ennek az oka, mindenfelé találgatták :

— Alkalmasint valami szoknya.

Igaz is lehet. Miért is ne tévedhettek volna át a sok kusza úton az egymás revierjébe, a futó betyár és a főúr? Balassa nem vetette meg a paraszt fehérnépeket se. Nagy ibolyafaló volt. S az úri asszonyok szeme megakadhatott Krúdy Kálmánon. Deli, szép legény volt.

Azonfelül (és meglehet, hogy itt kell tapogatózni) volt a bárónak egy kedvese, egy bécsi énekesnő, akit a rászkai erdőszélen egy vadászkastélyban tartott elrejtve ; Krúdynak is volt egy pompás szeretője, a novinkai juhásznő, becsületes nevén Péri Judit. És mikor a báró a rászkai vadászkastélyhoz lovagolt, a novinkai akol mellett vitte útja, hasonlatosképpen Krúdy Kálmánnak is mellette kellett elmennie a rászkai vadászkastélynak, hogy Novinkára érjen... Hátha megszállta útközben valamelyiket az az ötlet : mért menjek én messze olyanért, ami közel is van? Hátha valami hamis kacsintású szem is intett az utasnak az ablakból, vagy ott a kipeckelt zsalu alól, vagy ott a rozmaringos cserép mögül : »szamár volnál, ha tovább mennél«. Mivelhogy az asszonyok igazán különösek.

De mindez csak föltevés, találgatás, pihent falusi fejekben termett konkoly, a tény pusztán az, hogy a báró megtagadta a húsz forintot Krúdytól.

— Rablókkal nem tartok fenn érintkezést.

Amire visszaüzente Krúdy Kálmán :

— Akkor hát hányassa ki őseinek csontját a kékkői kriptából. (Ami gyöngéd célzás akart lenni, hogy a Balassák is a hajdankorban ezen a mesterségen nőttek nagygyá).

Ilyen feleselgetések híre szivárgott szét a környéken.

A báró, azt mondják, dühbe jött erre a sértésre.

— Saját kezemmel fogom el az imposztort, ott, ahol találok, s élve vagy halva átszolgáltatom a hatóságoknak.

— Jól van — felelte volna állítólag Krúdy. — Teszem tiszteletemet öméltósága színe előtt.

Kemény legények mind a ketten. Nem a levegő rontása okáért szólnak, ha szólnak. Ebből még nagy história lesz. Némelyek azt mondták: »Krúdy most emberére talált«. Mások, mint például Filcsik István is, más nézetben voltak: »Nem féltém én Krúdyt, majd meglássátok, hogy fölülmarad. Fölteszem a bundámat egy pitykére, hogy megadóztatja a bárónkat«. Ilyenfélékről beszéltek az emberek egész télen, vagy tán tovább is. Mert a mi vidékünk igen sovány. Nincsenek ott nagy események — néha kicsinyek se, — Pók szövi a maga vásznát a szümölcséből nagy békességgel, madár zengi a fáról a tavalyi dalait, öregasszonyok folytatják a régi pletykáikat.

Úgy tél végén történt, ahogy emlékszem, de lehet, hogy már tavasz is volt, mikor egyszer a báró megszorult egy kis aprópénzre.

Pénzre ugyan megszorult ő már azelőtt is minden évszakban, de azelőtt tudott magának csinálni, ha nem is abban a formában, mint vitéz elődje, Menyhért, aki leszedette a falusi tornyokból a harangokat s azokból veretett ezüst tallérokat, s aki nem akarta elősmerni ezüstnek, vagy ha elősmerte, de nem akarta elfogadni, annak a fejét vágták le a zsoldosai, az se volt éppen rossz metódus, de egy kicsit körülményes volt; sokkal egyszerűbb a váltó. Az ember ráírja egy papirosra, hogy ennyi forint, és az valóságosan átváltozik annyi forintra a legközelebbi zsidó kezében. Olyan könnyű az egész. Csak az a baj, hogy később aztán már csak a legtávolabbi zsidó vállalkozik a csodára. Sőt még később az se. Továbbá még azzal is hátrább áll ez az eljárás a réginél, hogy a pénzre átváltozott harangok sohase tértek

többé vissza Menyhért úrhoz, de ezek a bolondos papirosok mind visszatérnek.

Éppen ez volt most is az eset; a visszatérő papirosok szorongatták Balassát, s Mimineket, a rászkai erdő hölgyének is sok pénz kellett. Ki tudja, mit csinál vele? Kanállal eszi-e az aranyat megolvasztva vagy küldözgeti valakinek?

Hogy hol vegyen pénzt Balassa? ez volt most az égető kérdés. A zsidók már nem adnak. Valami bolond ember kellene . . .

Hiszen van! Bolond hogyne volna ebben a széles országban! Mimineket jutott eszébe az adressz.

— Látod, csacsi, én tudnék neked egy pénzforrást.

— Ugyan hol?

— Add el a nagy pörödet.

— Igaz, a pör. Ha megvenné az a hebehurgya.

— Kínáld meg vele egy levélben.

— Ha nem volnék olyan lusta levelet írni.

Mimi a szép fehér kezével egy dévaj, kedveskedő pofont mért a bal orcájára.

— Oh te, kis cukroslajhárkám! Hát pedig azt a levelet megírod, mert különben . . . nem kapsz addig egyetlen csókot se.

— Restellem árúba bocsátani.

— Hát akkor bőjt, kedves barátom, a legszigorúbb bőjt.

— Ne okoskodj, Mimi. Hátha kompromittálom magamat.

Mimi a lábával toppantott.

— Írsz, punktum.

Tintát, papirost hozott a bárónak, mire az megadta magát egy sóhajjal.

— No, hát diktáld.

Mimi föléje hajolt a hullámos kígyózó természetével és tollba mondta, amit kellett.

Szólt pedig a levél annak a bizonyos Esztergom megyei mágnásnak, aki akkoriban pöröket vásárolt. Excentrikus kis emberke volt, roppant jövedelemmel, melyet rendszeren pörökbe ölt. Egyedüli szenvedélye volt ez. A pörök bizonytalan kimenetele izgatta, mint a játékost a kártya vagy a börze. Maga is mindenből pört csinált, amiből csak lehetett, de hogy még több baja legyen, megvette a másokét is. Hat-hét kommenciós prókátort foglalkoztatott éjjel-nappal, akik folytonosan írtak, tárgyaltak, válaszoltak, viszonzválaszoltak

és föllebbeztek. Annyira szenvedélye volt a pörlekedés, hogy ha már másképpen nem tudott pört csinálni, száz-száz forintot ajándékozott a községbeli katolikus és evangélikus papoknak, s mikor azok megjelentek nyugtáikkal a tisztartónál, az valami ráfogott hibájukért levont az egyiktől ötven forintot, a másiktól harmincat. Természetes, hogy most már magához a főúrhoz siettek panaszra, hogy a tisztartó ily galád módon rontja le, amit óméltóságának nagylelkűsége épít isten előtt. A külön vidáman mosolygott és a kezeit dörzsölte: „Pöröljenek, amici, pöröljenek.”

Hanem száz pöre közt se volt olyan érdekes példány, mint a Balassa-pör egy Fejér megyei uradalom iránt, politikai háttérrel, és tele pikáns részletekkel egy csomó mágnásasszonyról. Ezt okvetlenül meg kell szereznie a gyűjteménybe. Kétszer—háromszor is puhatolózott Balassánál: „Nem adnád el, druzsám, azt a pört?” Mimi visszaemlékezett most erre (a nők eltesznek a munkakosarukba minden rongyot és az emlékezetükbe minden jelentéktelen megjegyzést). Most valóságos szerencse, hogy fölcillant az idea. Ment a levél, és visszajött a válasz - „Megveszem, ha olcsón adod.” És hogyne adná olcsón? Hiszen a pör csak reménység. S ha az ember képes olcsóbban eladni reménység gyanánt tavasszal az őszi termését, miért ne adhatná még olcsóbban a pört, melyet a fiskálisok elhúzhatnak egészen a világ végéig? A pör egy milliót érne, ha már egzekválni lehetne, de így bizonytalanban nem ér többet százezer forintnál. Egy-két levélváltással Kékkő és Béla közt megköttetett az alku, kitézték a napot, a legközelebbi gyarmati vásárt, az átruházásra és a pénzátvételre. És ezzel újra talpra áll Balassa. Az isten lehajol néha a szegény emberhez, de az ördög mindig haptákban áll a nagyurak háta mögött és segíti őket.

Balassa egyébiránt titokban tartotta az alkut (te se szólj róla, Mimike, egy teremtett léleknek se!), nem jó volna, ha a hitelezők megtudnák. Nem szabad tehát beleavatni még magát Szabó Benjamin uramat, az uradalmi fiskálist se; csak tanulmányozás végett kérte el tőle a pöriratokat.

A kitűzött napon lovat nyergeltetett, vadásztarisznyába gyömösölte az iratokat, két vontcsövű pisztolyt tett a nyeregkapába.

— Megbolondult — találgatták egymásközt a cselédek a várudvaron —, tarisznyát visz s puskát nem.

Szép tavaszi reggel volt, amint megindult szép bontalábú kancáján a székváros felé. Az országot melletti akácok csak úgy öntötték az illatot.* De az út sem volt érdektelen. Az egész környék élete, mozgalma a kígyózó sűrű pántlikára került. Ameddig a szem lát, el van lépve vásárra igyekező népekkel. Nagy, furmányos szekerek döcögtek fával, kőszénnel, deszkával, búzával vagy hordókkal. Néhol egy-egy szénás szekér, mintha egy kazal mozogna. Paraszt anyóka malacot hajt, szegény ember egy riska tehenet.

Oh, mennyi apró tragédia itt az úton! De vannak édességek is. A kis Ancsurka vígan lépked anyjával; ma veszik meg a menyasszonyi kelengyéjét a sátorokban: rámás csizmát, koronás imakönyvet, selyem keszkenőt, virágos ködmönkét, meg majdnem elfelejtettem a legfőbbet, a virágkoszorút. A tót szekerek lassan húzódnak végig, apró ökrök húzzák, kajla szarvúak, némelyiket tehenek, úgyhogy a szekereken ülők vígan beszélgetnek, hancúroznak útközben a gyalogosokkal. Bezzeg a nyalka lovú palóccok vágatnak, mint a szél, s előzködnek egymással, mindenféle csúfságot átkiabálva az egymás lovaira. A kékkői mézeskalácsos, Kurlik Dániel, viszi két nagy ládában a szíveket, a bölcsőket és huszárokat, mert hiába, csak ez az egy poétikus mesterség van, a szerelemből táplálkozó. Mert a szíveket veszik a lányok számára, a bölcsőket a menyecskék számára és a huszárokat mind a kettőjük számára. Egyéb mézeskalácsfigura nem kelendő.

A mágnás mesteremberek, mint a kürtösi szűrszabó, Bocskó János, vagy az esztergályi csizmadia Kapor Mátyás, háromszögletes ládákban viszik a portékákat, a ládák tetején a majszternék ülnek nagy begyesen, a sátor is ott van fölrakva darabokban a saroglyában. A szegényebb mesterember, mint például Filesik István, csak gyalog bandukol az útszélen, egy pár fölséges új csizmát akasztván a nyakába. Filesiknek még nincs kocsija, nincs ládája, igaz, hogy még majszternéja sincs, de már ott ül valaki éppen a Kaporék ládáján a mesterné mellett (nem más, mint az esztergályi kántorék Zsuzsikája), aki egykor, ha az isten is úgy akarja, órá fog mosni.

Ennek az okáért szúrta meg kellemetlenül a mellette elhajtató Kapor gúnyos, fitymáló köszöntése :

— Szervusz Filcsik!

A nagy lealázásba szinte belepirosodott, s furfangos terveket szőtt a megtorlásra lesve, hogy utolérje valami ismerős, aki a kocsijára híjja ; ha pedig nem hívná, majd tesz ő arról.

Ahon jön ni három prüszkölő tátoson, zöldre festett úri bricskában a mulinyi ispán, Horváthy Ferenc ; igaz, hogy másodmagával van, Holéczyvel, a nótáriussal, de azért még Filcsik fölférne. Amint elhajtat mellette, utána kiált hát :

— Hahó, tekintetes uram, hahó, hahó!

Az ispán figyelmessé lón, megállíttatja kocsiját.

— Mondani akar valamit?

A fiatal csizmadia erre (mert Filcsik, akiről mint öreg emberről írtam már egyetmást, ebben az időben vidám, kedélyes fickó volt úgy a harminc év körül) nagy hebehurgyasággal elkezdte szidni a papjukat. Borzasztó, hogy miket művel ez a reverendás hörcsög.

Horváthy, aki protestáns ember létére nagy ellensége volt a papoknak s szenvedélye volt borsot törni az orruk alá, élénken ütötte föl a fejét :

— A pap? No, mit tett megint?

— Tetszett ösmerni az öreg Szuhánszky Györgyöt?

— Hogyne ; faragó volt nálam vagy tíz év előtt.

— Képzelve csak, nem akarja a papunk eltemetni.

Már hatodnapja.

— Az ördögbe is! Hatodnapja. Hisz ez érdekes dolog.

És túri a község?

Filcsik lehorgaszottta a nagy boglyas fejét.

— Hát mit csináljon?

— Ejnye, mordizom adta — gyulladozik az ispán, és a szemei szikrázni kezdenek a dühtől. — Hiszen ez hallatlan. Hisz ezt föl kell jelenteni. Ebből országra szóló lármát kell csapni. De üljön fel, Filcsik, és beszélje el körülményesen az esetet.

Filcsik fölkázmálódik a kocsiára, de most már intra dominium egyszerre megváltoztatta modorát, s mintha untatná a téma, amint az ispán firtatni kezdte a részletekről,

immel-ámmal vonogatta a vállait, miközben a két madzaggal összekötött kordován csizma ide-oda lóbálózott a mellén.

— Eh, bolondság — vetette oda foghegyről —, nem érdekes róla beszélni.

— Mit? — kiált föl az ispán indulatosan. — Hogy ez bolondság? Önkény ez és vérlázító cudarság, melyet meg kell torolni. És hát mit hoz föl ő?

— Hogy azt mondja, nem engedik a kánoni törvények — felelt Filcsik közömbösen, mialatt nyugtalanul feszeng a kényelmetlen előülésen.

— Kánoni törvények? Szeretnék én olyan kánoni törvényeket látni, az ebadta. Nem, nem, az lehetetlen. Valami más oknak kell fönnforogni . . .

— Meglehet — veti oda Filcsik lustán.

— Talán a lutheránus hitre tért át az a Szuhánszky?

— Nem biz az.

— Nem lett öngyilkos?

— Dehogy.

— Talán nem gyónt?

— Az isten tudja.

— Ej, az ördögbe is, valami ürügye talán csak mégis van, hogy miért nem temeti el?

Filcsik elmosolyodik kesernyésen, ahogy a nagy humoristák szoktak, míg végre naív bárgyúsággal kibuggyantja a tréfáját :

— Az egyik ok talán az is lehet, ispán úr, hogy még eddig nem halt meg az az illető Szuhánszky György.

Holéczy nótárius úr elkacagta magát, hogy a könnyei is csurogtak : „Oh, te bolondos Filcsik, te selyma Filcsik, az ördög vigyen el téged Filcsik”, az ispán ellenben dühbe jött e sületlen viccre, s kedve lett volna lelökni a kutya Filcsiket, aki bolonddá tette, de a következő percben mégis illendőbbnek és méltóságteljesebbnek látszott a tréfa elértése. Elmosolyodék hát ő is, és a Filcsik fejére ütve mondá :

— A fiatalság mustja forr és játszik még ebben a kobakban, Filcsik öcsém.

— Imposztor — jegyzé meg Holéczy —, nem akart gyalogolni, s ez éppen jó mód volt, hogy a kocsinkra kerüljön. Filcsik bűnbánó arcot vágott.

— Szó, ami szó — vallogatta ki apródonkint. — Beteg vagyok. Egész testem lázban van, s resteltem egyenesen a kocsira kérezkedni, pedig már alig bírtam vánszorogni az úton, meg ez a csizma is mázsányi tehernek látszott a vállamon. Azt hittem, összeroskadok alatta, pedig ennek, ha törik, ha szakad, ott kell lennie a kitűzött órában a kundsaftnál.

— Hol?

— A városerdőben, a kilencedik tölgyfánál kelet felé.

— Hogyhogy?

— Ott léssen átveendő.

— A fa által?

— Igenis, a fára akasztandó.

— Hm, és a fizetség . . . ?

— Az is a fa útján történend.

— Ugyan?

— Az madárfészekben találtak meg általam az hét pengő forintok.

(Valahányszor üzleti dologról volt szó, Filcsik mindig az iparosok sajtószertű nyelvén beszélt.)

— De hisz ez egészen titokzatos — csodálkozik az ispán, ki megint valami ostoba tréfát sejtett. — Maga eszerint nem is ösmeri a kundsafatot?

— Dehogyan nem. Krúdy Kálmán. Ő rendelte meg nálam.

Ah, oh! Persze, hogy persze. Ez csak Krúdy lehet. Így már van értelme.

— De mit beszélsz, te Filcsik! Hisz ez női csizma, kis piskóta lábra való — fődözte fel Holéczy.

— Igenis — jegyzé meg a mester, nem kis kevélységgel tekintve végig művén. — Helyes kis csizma. Krúdy éj idején egy bársony topánkát hozott mértékül, hogy az után formáljam.

— Bársony topánka! — Az ördögbe is! Ki visel itt a környéken bársony cipellőt? (Az ispán eltűnődött, miközben a tajtékpipája kupakját csattogtatta.) Bársony topánkája itt csak a mi bárónénknak van, meg talán . . . — de itt hirtelen elharapta a mondatot, a szájára ütven.

— Tudom, kire gondolsz — dűnnyögte Holéczy.

— Hallgass, ugyan hallgass. Az erdei tündérré gondolok, Holéczy, hanem az végre is lehetetlen. Hogyan juthatna ahhoz Krúdy?

— Ostobaság — bizonykodik Holéczy. — A cseresznyeszem, amit egyszer a seregély kikezdett, magától esik le a kakasnak.

— No, az igaz, az igaz. A seregély, hm. A kakasnak, hm. Micsoda szép fehér teremtés! (Az ispán a szájával csettentett.) Huh, az a patyolattermet. Mit mondasz hozzá, Holéczy? Hány ujjadat engednéd érte elvágatni, mi? De nini, mi baja, Filcsik? Az isten szerelméért! mi baja?

A Filcsik szemei vadul forogtak üregeikben, a szája idegesen rángatózott, s melléből hörgő hangok törtek ki.

— Végem van — nyöszörögte —, mindjárt meghalok, az ereimben tűz nyargal, s azt hiszem, mindjárt harapni fogok, ham . .

S kivicSORÍtván fogait, megcsattogtatta rémletesen.

— Talán, ha megállnánk és egy kis vízzel meglocsolnánk.

A csizmadia összerázkódott.

— Huh, csak azt ne! Iszonyodom a víztől.

Az ispán összenézett Holéczyvel.

— És mióta érzi magát rosszul?

— Már tegnap se voltam rendben, s egyrészt azért határoztam magam a városba menésre, hogy a megyei kilógus megvizitáljon, de ma percről-percre rosszabb bőrben vagyok, pedig bizonyísten nem harapott a lábamon nagyobb léket, mint a kis ujjam körme.

— Ki? Mi? — riadt föl egyszerre Horváthy és Holéczy.

— Hát nem mondtam még? A molnárék kutyája tegnapelőtt.

Uccu, több se kellett, a két megszeppent úr, egyik jobbról, másik balról, leugrott a kocsiról. A kocsis észre sem vette, csak akkor tekintett álmélkodva hátra, midőn szokatlanul messziről látszott hallatszani az ura hangja :

— Csak hajts vele, János, csak hajts a doktorhoz.

És János hajtott is egykedvűen, Filcsik pedig csak azt várta, hogy túl legyen a szemhatáron, elmosolyodott, s átült a hátulsó ülésre, ahol is elvetvén magát kényelmesen, mint valami főszolgabíró, rágyújtott jóízűen, mint egy török, s mikor a hetyke úri fogat elérte a rivális esztergályi csizmadíát, átszólt hozzá nagy dölyfösen :

— Szervusz, Kapor! Nem üzensz valamit Gyarmatra?

Ilyen kopottas léhaságokkal mulat a mi népünk, s nem mond francia könyvekből szopott elmés epigrammokat, ahogy azokat az elbeszélő írók adják a szájába, sem pedig nem énekel minduntalan népdalokat, ahogy a színművek mutatják; — a jókedve mézét elcsöppenti a maga módja szerint, néha együgyűen, néha illetlenül, ahogy éppen telik.

Balassát mulattatta útközben a sok tarkaság. Mindenütt köszöntötték a népek, amerre ment. Környékünkön végtelemül szerették a hatalmas ősfamiliát, mert a Balassák csináltak hamis pénzt, de sohase csináltak hamis politikát. Százados emlékek fűzték őket ide. Minden várrom, minden legenda őhozzájuk vitt vissza. A régi csatateretek (s minden faluban volt valaha csata) benépesültek a fantáziákban páncélos Balassákkal. Picinyke lábnyomok látszottak egy palojtai sziklán. Egy Balassa-kisasszony selyemtopánkás lába vájta azokat. Lapos, kerek kavicsokat dobált ki a Kürtös-patak egy helyütt, ha megáradott. Ezek is egy Balassának kővé vált pénzei. Minden az övék volt itt, még a nép szíve is.

Pedig akadtak köztük rossz urak, kegyetlen, zsarnok oligarchák, de a régiség patinájával megszépültek. Maga az Antal báró apja is kényúr volt, de akiket megbotoztatott, akiken erőszakoskodott, azok nincsenek itt panaszkodni, szanaszét álmodnak a környék temetőiben, azok előtt pedig, akik élnek, csak a régi pompa emléke lebeg. Hajh — sóhajtának föl —, milyen más volt még akkor, a só is sósabb volt még akkor! Most íme, itt megy Balassa Antal a pej kancáján, olyan, akárcsak a burkus bérlő vagy valamelyik városi írnok, aki vásárnap kikölcsönöz egy nyerges lovat. Hej, láttátok volna tíz-tizenöt év előtt az öregot, mikor Gyarmatra ment! Nyolc huszár lovagolt elöl, azután jött két lámpavívó, azok is lóháton, azután jött négy lovon Balassa, a hintó két oldalán két sárgaruhás fullajtár szaladt gyalog, ezeknek a kengyel-futóknak lábszáraikból, azt mondják, még gyerekkorban kiszedte a felcsér a vastag inakat, hogy jobban futhassanak, a hintó után megint nyolc huszár következett. Arany, ezüst ragyogott a huszárok dolmányán.

S amellett, hogy ilyen fényt fejtett ki, egyszerű ember volt, együtt élt a néppel, tótul beszélt, *még magyarul sem*

tudott jól, el se mehetett volna a nagyurak közé, akik németül kotyogtak, mert kinevették volna. Ott élt a várában, mint valami kiskirály. Kilenc ágyúlövés hirdette, ha asztalhoz ült; ha lejött a várból sétálni, mellette két oldalt két kivont kardú huszár, elől egy kürtös ment a Balassa-címerrel, a bölényfejjel a mellén, belefújt a kürtjébe, hogy minden jótételek jó eleve térjen ki az útból. Egyszer baja is lett a nemes vármegyével, mert a haldoklóhoz siető, szentséget vivő pap nem akarván kitérni, az egyik huszár belevágott a pap jobb karjába, s a szentség kiesett a kezéből. Nagy violencia volt ez az isten ellen, de emiatt is csak a vármegye feje főtt: ítélni az isten ellen nem tudott, Balassa ellen nem mert.

Ámbár nehézkező, sok szeszélyű úr volt, a bosztohó nép mégis jó emlékbek tartja, mert ami a földjein termett, azt a földjein lakó nép közt szórta szét. A mostani báró nem vét a légynek se, mégis hidegebbek iránta. Elösmerik, hogy olyan, mint a falat kenyér, de érzik, hogy e falat kenyér morzsái másutt hullanak el.

Másképp csinálta az öreg. Nem járt kártyázni Pestre, se nem hozott szeretőt Bécsből. Hiszen annyi szép tót leány terem otthon. Ha bement a gyarmati vásárra, micsoda világ volt az a mesteremberekre! Kivált az özvegysége után. Benézett például a szűcs sátra alá, ahol vagy száz tulipános, szegfüves asszonyi ködmönke volt garmadába rakva.

— No, Kripuska, hogy megy a vásár, Kripuska?

Kripuska egy vézna, fekete emberke volt, messze földön híres a hízzett tulipánjairól, harmadéve halt meg, ha jól emlékszem. Nagy ijedten lekapta a fejről a sapkáját:

— Gyengén, gyengén, méltóságos báró úr!

— Hát vannak-e szép ködmönid?

— Van egy-kettő.

— Mennyi van?

— Van vagy száztíz.

— Hogy adod, Kripuska, a legszebbet?

— Tíz pengőforint, amit a méltóságos úr kiválaszt.

— Hát a legrosszabbat, amit te kiválasztasz?

Kripuska nevetett.

— Nyolc forintért adom.

— No, hát akkor rakd föl szekérre mind a száztízet, Kripuska, és még ma estére ott legyen Kékkőn, kilenc forintjával, Kripuska, mert azok is közte vannak, amiket te kíválszlanál, s azok is, amiket én.

S úgy kacagott, olyan jóízűen kacagott, mint egy gyermek, örömeben, hogy ilyen leleményes számműveletet csinált.

Képzeltetni, hogy bosszankodtak aztán a leányok és menyecskék, akik ködmönt jöttek vásárolni, mikor Kripuska szokott éneklő hangján kijelenté :

— Voltak szebbnél-szebbek, de mind megvette, lelkem, a báró Balassa.

Nagy csapás az ilyen. Hiszen az igaz, hogy van más szűcs is, de mit ér, ha csak a Kripuska ködmöne az igazi ködmön. Finom virágait messziről föl lehet ösmerni, mintha nem is varrva volnának, de lehelve. Hiszen ködmönöket a kékkői szűcs, Petrás Sámuel is varr, de ég és föld a különbség formában, hímzésben. Azokat legföljebb a szegény zsellérlányok hordják, akik a hideg ellen védekeznek, s nem a férfiszem elé fegyverkeznek. Szóval, a Kripuska-féle ködmön a módi, az a nyalka viselet. Más formája van abban a deréknak, s ingerlőbben ring a csípőkön. Akik értik, azt mondják, hogy Kripuska nagy művész, s ha egyszer meghal, senki sem tud többé olyan ködmönöket csinálni. Meglássátok, hogy a halála után kétszeres áron fognak elkelni a viseltes ködmönei is, mint ritkaságok!

De Balassa, úgy látszik, nem osztotta ezt a fölfogást, mert amint estére hazahozták neki egy nagy szekeren a tömérdek női ködmönt, ezekkel a szavakkal ballagott át a kékkői szűcshöz, Petráshoz, aki éppen most jött meg, s bosszús képpel rakta ki a ládából el nem kelt portékáját :

— No, Petrás, vén kutya, úrrá tettelek, he!

Petrás egy csöppet se vágott nyájas arcot a nagyúr előtt.

Petrás goromba ember volt (hiszen ma is él, és még most is olyan, mint a pokróc), ráförmedt Balassára :

— Szégyelheti magát a méltóságos úr, hogy a saját jobbágyát így leteszi egy idegen miatt. Bizony nem tettem volna föl a méltóságos báróról.

Balassa mosolygott rejtélyesen, titokzatosan, amint mondani szokták, befelé.

— Szamár vagy, Petrás, nem érted a dolgokat. Hiszen rajtad akarok segíteni.

— Köszönöm szépen — feleli Petrás gúnyosan —, Kripuskától vesz száz ködmönt, hogy énrajtam segítsen. Talán nekem akarja adni a méltóságos báró?

— De már azt a bolondot nem teszem, Petrás fiam. Sokkal okosabbat, sokkal jobbat teszek én azokkal, ami segítségedre léssen. Megállj csak, hogy fogsz te engem magasztalni!

— Ezért ugyan nem — morogja Petrás keserűen —, mert ha azt hiszi a méltóságos báró, hogy emiatt az én portékám lett kelendőbb, ugyancsak rosszul hiszi. Az asszonyi állatok bolond állatok, s amelyik nem kapott Kripuskánál ködmönt, hát az mind rendelt nála, s inkább vár hetekig az övére, mintsem hogy nálam vegyen. Ehol van ni, visszahoztam mind . . .

S dühösen rúgta szét a ködmönöket, amelyeket az inas szép formás rakásra halmozott fel a falnál.

— No, no. Ne tüzelj fiam, Petrás, mert bizony megbánod keservesen — csillapította a báró, odanyújtván öblös tájképipáját a huszárjának, hogy töltsen meg, aztán letelepedett a nagy bőr-karosszékbe, melyet a várból hozatott volt le magának, mert különös élvezetei közé tartozott itt üldögni délutánonként és disputálni a goromba Petrással, akit voltaképpen kedvelt. — Azt gondoljátok ti, krumplin nőtt mesterekből, hogy csak a parasztnak van esze, hogy az úrnak nincs. Hát én megmutatom neked, Petrás, hogy a nagyúrnak még több esze van — de ne vigyorogj, mert pofon ütlek, Petrás. Azt mondom én neked, Petrás, hogy a te mesterséged pompásan fog menni ezentúl, és ezeket a ködmönöket drágábban kapkodják szét, mint a híres Kripuskáét. A legyek köpjének be engem, ha nem így lesz .

Emellett azonban olyan együgyű arcot tudott vágni, mintha egy csöpp agyvelő se lenne a koponyájában s egyre pattogatott a kövér ujaival.

— Ohó, te édes testvérke (ez volt a szavajárása: »bracsek szlatki«) a fejedet rázod, amint látom. Hát jól van, pukkadj meg, egy fogadást ajánlok arra, hogy igazam lesz. Állod vagy nem állod?

— Attól függ, mit kapok és mit adok.

— Mindenképpen kapsz . . . Ha mához egy évre nem lesznek kapósabbak a ködmönök, mint a Kripuskáéi, én vesztettem. Kapsz tőlem tizenkét üsző tehenet, te választod ki a gulyámból, ha pedig kapósabbak lesznek, te vesztettél, és kapsz tőlem tizenkét botot, én választom, hogy ki veri rád.

— Itt a kezem — szolt mogorván a kékkői szűcs.

Ravasz, ötletes ember volt a megboldogult báró. Az ördög se hitte volna róla. Görbén vetett az esze, de oda, ahova akarta. A ködmönök dolga is egy nábob ostoba szeszélyének látszott, pedig egy körmönfont csintalanság volt.

Hej, a ködmönök! Sokat emlegették azokat. Száz év múlva is hírük lesz még. Berakták őket a vár egy szobájába, mely a fürdőszoba és a báró hálószobája között van. A báró elnevezte a szobát »Kozsuchariumnak« (Kozsuchától ködmönt jelent), és azután némsokára elkezdte hasznát venni a Kozsuchariumnak. Délutáni sétáinál, a kertekben, amint gyomláltak, vagy a réten, ha gyűjtöttek, esetleg vasárnap a templomban kiszemelte magának a legszebb menyecskét vagy leányzót (mert varietas delectat), s aztán egyszerűen odaüzent vagy az apának vagy a férjnek :

— A Zsuzsika számára egy ködmönt tartogatok, hát jöjjön fel ma a várba választani.

Parancs volt az ilyen, ritkán szegültek ellene. Az egyenlőségi érzések színes pillangói még akkor gubóikban szunnyadtak. Tényleg erkölcstelen brutalitás volt, de amaz idők szokásaiban szétoszlott a brutális íze. Tudta is azt az együgyű nép, hogy az úr joga is végződhetik valahol! Maga a műveletlen úr se tudta. A jus primae noctisről vidám nevetgéléssel beszélgettek a fiatal urak, az ezüst kupácskákat hajtogatva. Szóval, nem vették azt olyan nagy sérelemnek, amilyenné később nőtte ki magát a lovagregényekben. Sőt némi megtiszteltetés mutatkozott a dologban.

Kényesebb esetekben Safranyikné, az özvegy kulcsárné, volt a közbenjáró. Igazi Éva leánya volt ez a Safranyikné, akiben egy angyal lakott és vagy tizenhat ördög. A tizenhat ördög praktikájával, cselszövényeivel tudta megkeríteni urának, akit az akart, miután már őt nem akarta, pedig még helyes asszony volt szép vonásokkal és egyenes termettel, mint egy gránátos. Azt beszélték Kékkőn, hogy Petrás érdek-

gattak az illetőre. Még egy-egy jóakarató idősebb ember szavakkal is fölvilágosítá :

— Ejnye húgom, húgom, hát már te is megjártad a kékkői várat?

A kis bamba leány elpirult és eltűnődött : mért mondták ezt neki? Hát olyan nagy bűn a kékkői várban lenni?

Addig tudakolta, hogy végre megtudta. Dehogyan vette volna föl ezután a ködmönkét széles e világot.

Nem viselték már azt, csak az istentől elrugaszkodott élemedettebb asszonyok, akik szerették, ha gyanúba keverik, hogy megtetszettek valakinek. Így borult rá a Kripuska műremekeire az alkony. Úgy, hogy egy év múlva a Mihály-napi vásár után este betoppant a kékkői várúrhoz Petrás szűcs.

— No, mi jót hoztál, édes testvérke?

— Azért jöttem biz én, méltóságos uram, hogy tessék azt a tizenkét botot rámveretni.

— Hm. Hát milyen volt a vásár?

— Egy szálíg eladtam a portékámat.

— És Kripuska?

— Sírva ment haza.

— Hát ugye mondtam, Petrás, hogy számár vagy. Mondjad, hogy mi vagy?

— Számár vagyok, méltóságos báró úr.

— Hát az igaz. Hanem mármost gyere ki az udvarral!

Balassa kihozatta a derest a fáskamrából.

— Mármost feküdj rá, édes testvérke.

Petrás engedelmeskedett szó nélkül. Kemény ember volt, tudta, hogy ami adósság, az adósság.

— Hívjátok elő a Safranyikné! — parancsolta a főúr.

A deresen fekvő ember vonaglott, a fogait vicsorgatta a szégyentől, hogy őt Safranyikné így lássa — éppen Safranyikné.

— Méltóságos uram — hörgé tompán —, ez nem volt az alkuban.

— Ne csipogj, fiam Petrás, mert úgy volt az alku, hogy én választom, aki rádverjen. De nini itt jön már Safranyikné.

Nagy lihegve jött a konyha felől, kipirulva, fehér kötényben, felgyűrt ingujjakkal. (Hm, elég szép karja van még!)

— Nosza, lelkem Safranyikné, kapjon föl egy pálcát és verjen erre az emberre tizenkettőt!

Petrás fölszisszent.

— Asszonnal akar megveretni? Inkább veressen rám huszonégyet a legmarkosabb hajdúval!

Safranyikné majd sóbálvánnyá vált, mikor a deresen fekvő delikvensben felösmerte Petrást; szemei lassanként megteltek könnyekkel, s a puha szive is kicsordult: »Nem tehetem, méltóságos úr — inkább vágassa le a fejemet«, majd hirtelen elhatározással térdre vetette magát a főúr előtt: »Kegyelem, kegyelem!«

— Egy föltétel alatt — szólt Balassa, a rőt bajusza alatt ravaszul mosolyogva. — Ha holtig tartó rabságra változtatjuk a büntetését, a pap előtt.

Petrás fölpillantott lopva s látván a szivárgó könnyeket az özvegy fekete szemeiben, meglágyult, s gyöngöden, halkán kérdé:

— Akarja?

Safranyikné elpirult, a fejével biccentett, s elkezdett hangosan sírni.

Így hajtatek be Petrás György a házasság igájába, élemedett korában, egy rossz ötlettel. Ami egyébiránt nem igen okozott változást a dolog érdemére nézve. Mindössze annyiban, hogy az ütlegetek nem egyszerre, hanem részletekben kapta ki özvegy Safranyiknétől, heiyesebben Petrásnétól.

A falusiak sokáig emlegették a szegény Kripuska pusztulását és a báró furfangos fogadását, s az olyan esetre, ha valaki ezentúl valamiben rövidet húzott, megszületett a gúnyoros közmondás: »Úgy járt, mint Petrás szücs, aki tizenkét üsző helyett egy tehenet kapott.«

* * *

Hogy elvitt a mese! Akaratom ellen, mint az álom. Hiszen én a hajdani báróru! beszólek, akihez semmi közünk. Azért baj az ilyen írásbeli diskurzus, hogy senki közbe nem szólhat. Szalad az ember emlékezete barázdáról-barázdára, mint az ördögmotolla.

Egészen más a mostani Balassa; nem adja magát össze holmi szücsökkel, s nem is csinál kedélyes tréfákat; finom nagy úr, illatos vizekkel locsolja magát, amellet! szelíd jó ember, mindenkit megbecsülő, nem tegezi az még a hét éves paraszt-

gyereket se. Nem sanyargatja a jobbágyait, nem hatalmas-kodik velük; ha megharagszik a jobbágyra, azt mondja neki: »Ön helytelenül járt el velem szemben, Majmos Mihály, ez nem volt öntül szép«. Az öreg tizenkettőig vágatta őket ehelyett — de jobban is ment a dolga.

Csak egyben ütött apjára, az asszonyok dolgában. Nem tud velük jóllakni. Egy-egy asszonyi ábrázat húzza, mint a mágnes, mint az alvajárót a hold. S ha még csak öt húznák, de a földjeit is kihúzzák alóla, és egyszer csak úgy marad csupaszon, ahogy ő szereti látni a dámákat.

Hiszen az apja is — isten bűneül ne vegye, mert nincs az ember taplóból (sőt ha meggondoljuk, a tapló is tüzet fog) —, hanem az apja megelégedett azzal, amit otthon talált, amit a ködmönökkel megszerezhetett, ennek ellenben csak az kell, ami ritka és drága.

Még mint siheder legényke ott szaladgált a *Napoleon-szemű* kisasszony után, aki annak a kornak a legnagyobb csodája volt. Horváthy uram ma is élő ember, és éppen most Gyarmat felé kutya-gol Holéczyvel, félig mint komornyik, félig mint szekretárius volt akkoriban a báró úrfi mellett künn Saulneban, Lotharingiában, ahol a *Napoleon-szemű* leány lakott, kinek látására a világ minden részéből sereglettek az emberek. Horváthy uram Naplójában e rendkívül szép teremtésről a következők foglaltatnak:

„E nevezetes D'Estany Josephine 1825-ben, született most tizennyolc éves hajadon. Napoleon tsászárhoz hasonlatos phisiognomiával, mely mégis oly szép, mindenkben ékes, hogy valakik tsak látják, beleszeretnek. Az urunk is tellyesen meg van habarodva.

A tiszteletreméltó fehérszemélynek kék szemeiben a következő betűk látszanak köralakban, miképpen a pénzeken, »*Napoléon Empereur*«. A különös tünemény doktorok szerint abban találja magyarázatját, hogy a leány anyja áldott állapotában egy *Napoléon-d'ort* kapván az ő bátyjától, fájdalomosan nézegeté azt, midőn tüle később meg kelle válnia.

Az kisasszony vidám, egészséges és miként fönnebb íram, külső formáiban annyira takaros és jeles, hogy egész ns. Nógrád vármegyében nem igen találhatnék párja. Itt igen rossz a koszt és a borok. Vagyunk szálláson az »*Arany Fácányhoz*«

címzetű vendégfogadóban. Fácányon kívül más korezmák is tele vannak a világ minden részéből ide következőt kíváncsi gavallérokkal és kormacherekkel. Itt vagyon a Duke of Montrose, a Lord Dudley, a Waldstein Hansi gróf Prágából és sok más jeles nemzetből való ifjak, kik mind a leányzó körül legyeskednek vala, ki is azonban legszívesebben mosolyog ama napóleonetűs kék szemével a mi Tóni úrfinkra — dicsértelessék érte a Jézus Christus.

Azaz, hogy N. B. jobb volna talán, ha nem így volna, mert ama szerentsétlen napóleoni arany, akit a terhes asszony boltba küldött, s ki a szíve alatt viselt magzatjának szeméibe örökre bevésődék, töméntelen aranyoknak lészen ebben a formában elcsalogatója. Bécsi zsidó immár harmadszor küldenekünk több zaesgó aranyakat, s van is nincs is az utolsónak alján valamelyes.«

Így a Horváthy szűkszavú naplója a saulnei kalandról (ittthon ugyan többet beszéltek róla illo tempore). Más nemzetek krónikásai is följegyezték.* Mintha tudja isten, mit érnének szerelemre az efféle természet játékát képező szemek. Hiszen a szemeit voltaképp becsukja az asszonyi állat, ha csókolódzik!

Hogy miképp lett vége a dolognak, ki csalta meg hamarabb a másikat (mert mindig csak ez az egy kérdés van homályban), nem tudjuk, tény az, hogy Josephine után valami Pepita nevű táncosnő következett. Ezt kísérgette a kékkői úr városról-városra Európán keresztül, s fizette a számláit, ékszereit. No, hát az is belekerült egy pár garasba. Eközben nagykorú lett, és megházasodott. Szegény embereknél annyit jelent: »megtalálta a jobbik eszét«, nagyuraknál annyit jelent: »megerparálta a zsebet«. A grófkisasszony sok pénzt hozott a házhoz, minélfogva a mézes év után újra kezdhette régi passzióit. Röpködött, mint a lepke, szókétül barnához, barnától vöröshajúhoz. Veszedelmes botanizálás. Az asszonyi koponya gyökeireiért törni magát azoknak a különböző színe szerint. S míg az ember ezek közt babrál, a saját hajszálai szépen eltűnnek. Így járt a báró. De azért nem lett okosabb. S most is vígan

* Az 1840-iki folyóiratok Európaszerte sokat írtak D'Estany Jozefinról és különös szemeiről.
M. K.

megy az úton, melyen már sokan jártak előtte mágnások és gavallérok. Kevélyen kocog a pejkanca, s gond nélkül fütyörész a lovas. Tele tüdővel szívja be a levegőt, és mulattatják az országunton kibontakozó festői jelenetek. Olyan szép a világ, mintha egészen neki volna teremtve! Csak éppen még az a százezer forint hiányzik hozzá, amit a pörért adnak. Szóles jó kedvében szóba áll az ismerősökkel. Egy nagyszarvú erős kost, mely állítólag a bikával verekedett Stracinban és meg is kergette, az úton vesz meg egy szegény zsellértől, aki vásárra hajtotta, húsz forintért. Krizsnócon a csevicsés kútnál megállítja a lovát s vizet kér egy kis lánytól, aki készséggel odanyújtotta zöld korsóját, megtörülve csücsét ingválla ujjával. A báró híz belőle s odavet a leánynak egy tízforintos bankót.

— Vegyen magának szagos szappant!

A gyermekleány mosolyán áttört némi aggodalom is.

— Még azt hiszik, hogy loptam! Jaj istenem, sok ez!

— Sok-e? — jegyzé meg a báró egy átható gyöngéd, pillantással. — De hát ha még a saját száját nyújtaná, nem a korsóét.

Sarkantyúba kapta a lovát s tovább ment — de a méreg már rácsöppent a liliumra. A benne lakó ördög nem pihent, ha a báró nem vehette is hasznát, ő csak dolgozott mégis, a nagy katlan számára . . .

A novinkai aklon boróka lóg ki az eszterhaj alól. Mert okos ember a juhász, gondolta magában : Van egy szőlőm, az termi a bort, van egy nagy kőrisfám az akol előtt, alatta szépen elfér két asztal, van a feleségemnek két szép szeme annak kedvéért megállanak az utasok. Mindebből tehát pénzt lehet csinálni, ha magam mérem ki a boromat. Utánajárt az engedélynek, s azóta mindig ül egy-két utas a fa alatt. Most is ott látjuk nemzetes uraimékat, Horváthy és Holéczy uramat nagy porosan, előttük a boros palack, a csevicsés kancsó az asztalon, az asztal előtt pedig csipőre tett kezekkel, nagy fejcsóválgatásban a juhásznő, akinek most mesélik a Filcsik- esetet.

Trip, trop. Lódobogás hangzik. A juhásznő megfordul, nevető édes arca tiszteletteljessé válik

— Ah, a méltóságos báró!

Balassa megpillantotta ispánját a fa alatt, s feltűnt neki, hogy kocsi nincs közelben.

— Per pedes apostolorum, domine Horváthy? — kiáltja vidáman.

— Különös esetünk volt — feleli Horváthy nevetve.

— Nem tetszik leszállni? — kérdi a juhászné.

— Ha tartaná, kedvesem, a lovamat.

— Hogyne tartanám. Olyan szép állat!

A báró leugrott a nyeregből, s Horváthynak most már még egyszer el kellett mondania, miképp ravaszkodta fel magát a kocsira a beteg Filcsik, s hogyan sült ki apródonkint, hogy a veszett kutya marta meg. Mire aztán eszeveszetten leugrottak mellőle.

— Ugyan rosszul tették — mosolygott Balassa —, hogy másodszor is bolonddák hagyták magukat tenni.

— Csak nem gondolja a méltóságos báró . . .

— Sőt bizonyos vagyok benne, hogy az imposztor mindössze kényelmesen akart elhelyezkedni a csézában.

— No, az nem lehetetlen — vélte Holéczy.

— Mordizom adta! Nagyon restellném — vakarta fejét az ispán. — Nem akarnék nevetségessé válni. Minden csontját összetöröm a kutyanak. De ilyen rászedés! S hogy hazudott, — mintha könyvből olvasná! Persze, a csizmadolog se igaz hát, se a bársony topánka . .

— De már abban nem igen hazudott — mondta Holéczy —, mert a bársony topánkát ott láttam az egyik csizmában.

— Miféle bársony topánkáról van szó? — kérde Balassa közömbösen.

Holéczy szólni akart, de Horváthy leintette a szemöldökei rángatásával. (Meglehet, éppen ezzel csinált bolondot.)

— Ej, semmi. Egy pár csizmát vitt Krúdy Kálmán számára, hogy azt mondja, a városerdőben ráakasztja egy előre kijelölt fának a gallyára, és hogy a pénzt ugyanott találja a fészekben.

— De a topánka? Hogy függ ezzel össze a topánka? — vágott közbe a báró élénken.

Hm. A két úr jelentőségteljesen összenézett. Balassa észrevette.

— Valami titok van benne — szólt idegesen —, hogy nem akarják elmondani.

— Nincs, nincs — sietett a választ megadni zavartan az ispán. — Egy semmiség az egész. Holéczy barátom észrevette, hogy a csizma női lábra való és ezt fölemlítette. Nem így volt, Holéczy?

— De úgy volt.

— És aztán?

— Filcsik azt mondja, hogy Krúdy egy éjjel bársony topánkát vitt hozzá, hogy arra a nagyságra szabja a lábbelit.

A novinkai juhásznő fölszisszent.

— Mi bajod, Judit húgom?

— Jaj, a ló meg akart harapni.

Ijedten eresztette el a kantárt, és olyan fehér lett az arca, mint a marmancs.

— Talán a tied az a topánka, te Judit?

— Oh istenem, dehogy! (Zokogásba tört ki, a fogait összecsikoritotta.) Ugyan mit fognak rám. Száradjon el térdig a lába, akié.

— Ostobaság! — morogta Balassa sötét arccal, s zavarában a jobb lábát tette a kengyelbe. — Ez a Filcsik egy javíthatatlan gézengúz, urak — tette hozzá erőltetett mosollyal, mikor fenn ült a lovon. — Gyű, Szemiramisz!

Elvágatott a törpe almafák mellett, melyek az útszélén nyíltak. Mintha ezer meg ezer rózsaszínű szoknyácska lenne az a sok virág, amikbe piciny méhkiasszonyok öltözködnek. Ott sürgött egy egész raj, zümmögtek lágyan, édesdeden, és szálltak megrakott szárnyal az erdő felé.

Egy hús áram jött nyugatról, megcsapta a forró fejét, meghuhogott az erdő tőle, mintha hívná . . .

Hát jól van, elmegyek.

Hirtelen megfordult és visszalovagolt az akolhoz, magához intvén az ispánt.

— Üljön föl a lóra, Horváthy. A Szemiramisz jó futó, még utoléri Filcsiket. S ha nem, legalább a csizmát megtalálja az erdei fán. Vegye ki belőle a bársony topánt és hozza el. Szóval, keresse meg valahogy a topánt.

— Parancsolatára, de akkor méltóságod gyalog marad.

— Ne törődjék azzal! Hanem ha a topándolgot elvégezte, nézzen be a »Zöld Fához«. Ott lesz szállva báró Baldácsy, vagy a fiskálisa; mondja meg nekik, ne várjanak délután.

legfőlebb estére jövök be, és magammal hozom azt a bizonyos dolgot, amit várnak.

— Megértettem, báró úr.

— No, hát csak siessen!

Lovast cserélt a ló. Balassa kivette az egyik pisztolyt a nyeregkapából és betette a tarisznájába. Aztán befordult a gyalogúton a rászkai erdő felé, szemben a Bágy patak-
kal, mely onnan jön, ahova ő megy.

Hej, szép az a Bágy. A mi zsuzsunk, a mi kis drága-gyöngyünk. Hogy szökdel, hogy harsog a buja páfrányok között; szikláról sziklára ugrik, a lapályon elandalog; föl-séges gyeprámájában erre fordul, arra fordul, meg vissza-szalad, mint valami játszadozó kis kutya. Öröm vele együtt jönni.

De vele szembe menni lehangoló. Hallani, hogy zsémbel eleinte, hogy locsog, hallani a hervadt füvek panasztát, az alá-mosott parti homok omlásának halk nesztét. Ez a zaj mindig kisebb, tompább lesz, jelentéktelenebb; egy ér, egy ezüst cérna kiválik, mint a foszló szövetből, s egyre keskenyebb, keskenyebb a Bágy. Hogy fogy, hogy sorvad, hogy zsugoro-dik össze és csöndesebb. Megyünk, megyünk fölfelé, ő is jön, de már susogásnak szelídült zúgása. Följebb megyünk mellette, s úgy látszik, mintha halálos beteget virasztanánk; kiből roha-mosan fogy az életerő. Csak alighogy csörgedezik. Aztán megint megyünk, és már hangot sem ad, nem eleven patak többé, csúszo-mászó ezüst gyík, mely el-eltűnik egy csomó fűszál alatt, vagy valamely földrepedésben, hogy újra fölbukkanjon, és végre örökké, nyomtalanul eltévedjen a kövek között.

Együtt kell jönni a patakkal. . . Aki vele indul, ahhoz szeretetreméltó és mindinkább beszédesebb. S mi mindent elkövet útközben! Fölszedi az ereket, beleütődik a szikla-darabokba és gyöngyözve hull vissza, betekint a rákok lyu-kaiba, megöntözi a liliumot, a szirontákat a partokon, minden szökellésénél más alakot vált. A szél letört valahol egy akác-gallyat, mely beleesett. Viszi diadalmas csörgéssel, moraj-gással. Az akácgally egyik virágjában lusta darázs ül, palan-kinban viteti magát a kis mihaszna. S a Bágy eközben egyre cseveg, dicsekszik: »Húsz kilométerrel odább már malmot fogok hajtani.«

Az is eszedbe jut ebből, hogy még másik húsz kilométerrel odább beleszakad egy nagy folyamba, elvesztve nevét, egyéniségét, megsemmisül; mintha egy bájos gyermektestet egy idomtalan vén banya nyelne el nyomtalanul. És mégis belenyugszol, mert a természet örök rendje ez. A patakok, folyamok a céljaik felé sietnek és célt érnek. De miért legyen egy *másik* megsemmisülése is a pataknak? Eggyel minden lényre, tárgyra, élőre, élettelenre meglepszik a természet, csak a patakra mért kettőt. Egyet, amikor a folyam elnyeli a végződésénél; másikat, amikor egy tótnak a bocskora is fölissza a kezdődésénél. Hiszen mindegy, igaz, hogy mindegy, és a patak se bánja, de mégiscsak rontja az illúziót ez a visszafejlődése a Bágynak. Mintha kedvesedet, a szép leányt, látnád fiatalodni, vékonyodni, megint kurta ruhájában jár, azután már csak oskolás golyhó, majd karonülő és végre tehetetlen csecsemő a pelenkáiban . . .

Ez a hangulat rezgett a Balassa lelkében. Nézte, hogy a kék párák, melyek mint finom fátyol lebegnek a távolban a víz fölött, eltűnnek, hogyha közel ér. A patak is csal. És szeles is. Egy szelíd lejtőn, túl a Makarács Jánosék réjtjén, kiszalad bolondjában a medréből vízének egy része, gondolja, megelőzi a többi, s egy órai barangolás után, nagy kört írván le a mezőn, visszatér ágyába, alig egy arasznyival az elindulás helyétől. Hja, a patak is csalódik.

Ily feketén látott Balassa most mindent. Zúgott a feje, forrt a szíve. Szeszélyes, állhatatlan jellem volt e különben finom, szeretetreméltó főúr. Egy jelentéktelen dolog, egy ilyen topánhistória képes volt őt fölizgatni. A régi oligarchák véréből sok csergett benne is. A kis kellemetlenségeket nehezebben viselte el, mint a nagy csapásokat. Nem a Mimi iránti szenvedélye volt erős, de az önszeretete. Mimit már körülbelül megunta volt, s a ráskai kastélyba is inkább azért járt, mert most, a denunciaciók és vizslafülek korában, itt jött össze magyar barátjaival, ahol legalább kibúsulhatták magukat kedvükre a Gilagó muzikája mellett.

Megunta, mert hünek, kezesnek látszott. Semmi sem unalmasabb, mint egy efféle leány, ha az ember nyakán csüng és szerelemről nyafog. De most, hogy gyanúja támadt ellene, egyszerre megszálta a keserűség, a veszteségérzet. Bizonyos-

ságot akart, érezte, hogy okvetlenül látnia kell és beszélni vele. De addig is saját gondolatai keresték a bizonyosságot. Menteggették, vádolták.

Miért lenne a cipő éppen a Mimié? Hiszen a város közel van, s ott sokan viselhetnek bársony cipőt. Ki tudja, kinek varratta Krúdy a csizmát? A Mimi fel se húzná. Nevetséges. De mit is tudna szeretni a finom Mimi egy zsványon? Aztán, hogy juthatna be Krúdy a kastélyba, ahol a leghívebb cselédei őrzik Mimit?

Úgy ám, de miért jött akkor zavarba Herváthy és Holéczy, miért néztek össze titkon, mintha tanakodnának, hogy mindent elmondjanak-e, amit tudnak? Hátha mégis bűnös a Mimi? Az igazat megvallva, nem lenne csoda. Egy könnyűvérű teremtés, ki egykor cirkuszban kötélén járt, ki a színpadon, tapsoló tömegek előtt énekelt, hogyan unná meg magát az egyenes földön, egy hallgatag erdőbe zárva? S az unalom — az ördög kalitkája.

Minden eszébe jutott most, egy-egy szó, valami kis pletyka, amit elmondtak neki, s most beillik a tényállásba, mint a kiesett fakocka a rovátkáiba.

Hernyó Miska, a Krúdy egyik betyárja, ott mulatozott a minap éjjélkor a krizsnóci korcsmában. A kékkői mészáros, Nagy Mátyás, jelen volt s ingerelte:

— Na, híres Krúdyék! Csak szegény emberrel tudtok elbánni. Bezzeg Balassa jól odaüzent Krúdynak, de ővele nem mer kikötni.

— Hagyja el, nemzetes uram — mondta a betyár bizalmasan. — Nagy kutya a Kálmán. Olyan helyen lop ő a bárótól, ahol nagyítóüvegen se látni azért kevesebbet.

Nagy Mátyás a szemével hunyorított s gondolta magában: No, én is olyan helyen lopok. (Ő ugyanis a mérőserpenyő külsejére alul, ahol nem látják a vevők, egy pár latnyi viaszkot ragaszt.) Hát igazat beszélhet Hernyó Miska. Sok mindenféle hely van a világon.

Balassának füléhez jutott ez a tréfa, és most — találgatja az értelmét.

Sibánszky Istvánné, a stracini »okos asszony« (a bábát hívják így a falvakban, mintha más okos asszony nem is volna), azt újságolta nemrégiben a novinkai juhásznéról, hogy Krúdy

elhagyta, hogy az asszony sír-rí, majd megbomlik érte, utána-jár a zsványtanyára, ahol birkahúst sütnek éjjel; Sibánszky-né, aki a Péri-atyafiság révén nagynénje Juditnak, figyelmeztette is: »Judit fiam, vigyázz, tudod, hogy már egyszer lenyírták a hajadat.«

Egy-egy megjegyzés — ami akkor semmiség volt — most egyszerre láncszem, s ahányat lép, annyi jut eszébe Balassának. Mert a féltékenység nagy vizsla. Neki van a legélesebb szeme, a legjobb orra és a legjobb memóriája.

De íme, a vadalmafa mögül, amelyekre negyvennyolcban a hurbanista papot akasztatta föl tekintetes Horváth Elek alispán úr, isten nyugosztalja (már t. i. Horváth Eleket), kibukkan a raskai kastély tornyos része, és ha Mimi vagy a cselédség közül ott van most valaki az ablaknál, mindjárt látják, hogy a báró jön. Hát az pedig nem célszerű most. Gyorsan, váratlanul kell lecsapni, hogy megzavarja kérdéseivel s megtudja az igazat.

Balassa tehát az almafánál, mely az említett nevezetes gyümölcs óta nem terem, sőt nem is virágzik (mintha szégyenlené magát), átsapott rézsunt az erdő sűrűjének, hogy egy vargabetűvel a kastély túlsó oldaláról lepje meg gyanúsított kedvesét.

Valóságos őserdő ez a rész. Óriási méretű tölgyek és bükkfák sötétlenek beláthatatlan messzeségig, hatalmas lombkoronáikkal. A növényország királyai. (A báró hidegen, közömbösen megy el mellettük, pedig a zsidó ezekért is sok pénzt ad valamikor.) Van itt olyan hely is, ahova száz év óta nem sütött be a napfény. Nem is nő alul egyéb, csak moszat. Ámbár a moszatot sem szabad lenézni. Ő a növények koldusa; a legutolsó, de legfüggetlenebb. Ő még a napra sem szorul rá.

Érdekes külön világ az erdő mélye, más növényekkel, más bogarakkal, más lepkékkel. Hát még ez az erdő, amelyhez annyi legenda és emlék fűződik! Egy tölgyfán ez a név látható kivágva: »Christina.« Kegyeletes kezek gondoskodtak századokon át, hogy a fölírás épségben megmaradjon az elkérgesedett, elgümösödött faaggastyán oldalán, mert a jó vitéz poéta, Balassa Bálint vágta azt ki oda »török-nyúzó« késével, »mikor írtnak Urunk után nyolevanat, másfélezer fölött.«

gritkó

Krúdy

46

1

Levelet Krúdy Kálmán csínytevéséről
1946. Juhász Miklós Kálmán

A letévesztet a kérésre azóta nem lát a városban, elcsúszott a levele
számba a hivatalos számok. Róluk már a szabályozásból. De nem
igen arányt mutat a részlet és a teljes (hiszen a városi rendszert fejlesztés
az volt) hiszen azóta ~~azóta~~ most sorfele minden nyelvtanulási az államok
híres pályázataira, nemzetközi versenyekre, a nemzetközi versenyekre a
kutatás. Ha a városot most is elismerem egy városra és az is azóta
a közművek berendezésére a munkások azt hiszem az új irányítás (hiszen
itt az ország) hogy az egész város, azaz egy nagy munkás város volt.

A szuperlatívus városban még ma is szemmel láthatóan az, most
még mindig ~~hiszen~~ az új szabályozás chetkosz békéret jelölés. Mindezt
és nem szűkítse le az okokból a városot. Tükrös és virágos csak
búcsúzó. Mit ér, ha a munkások egy évi kézfémű árakat adtak
de azóta mindenki azt, csak az az érzékelés hogy ma is tükrös és virágos

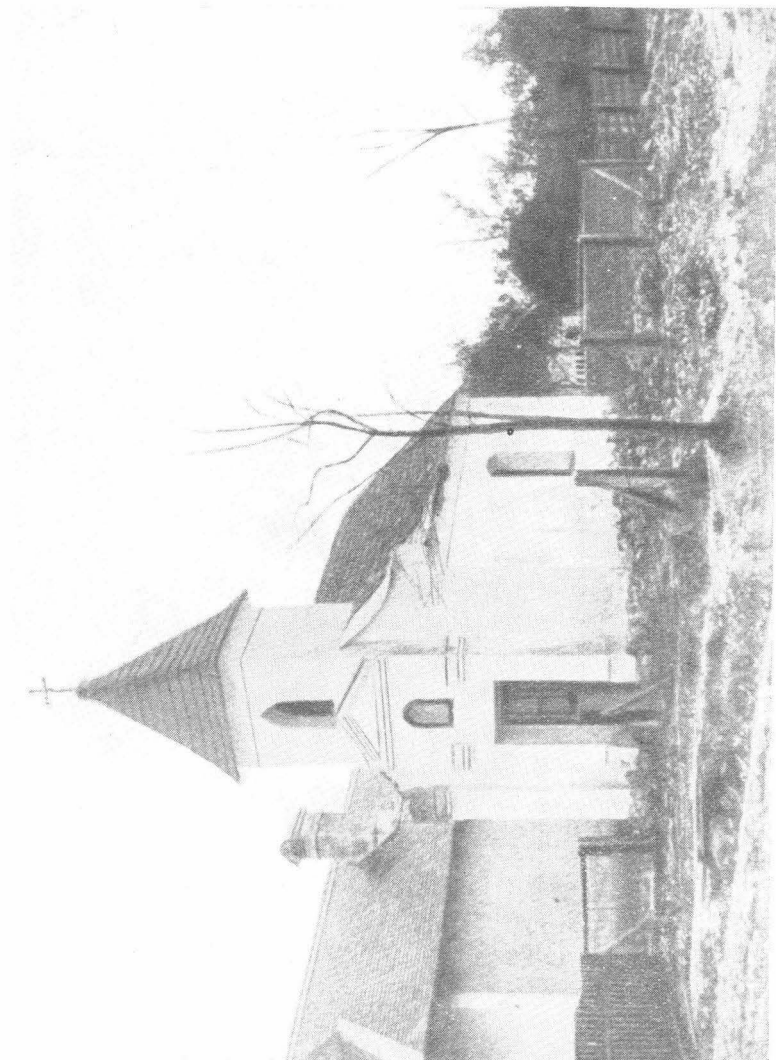
A régi intézmények amint az volt, azóta is, azóta is a munkások hogy
a városban nepleknek kellett volna maradni. És az egész város
az egész város még elismerem a városot.

De a fölött ^{szóval} bizonyos ^{és} hiányoztat. Csakom csak, hogy az
hívás beírása. És azóta is a város Kálmán városának mellett. Ma
azt se lehetett el most megint Kálmán, hiszen az új szabályozás
most a polgári munka beírás, az a Kálmán város megalapítását el
csínyeztet, hiányoztat, hiányoztat, azóta is a város Kálmán
városának és elismerem.

És Krúdy Kálmán, aki jó munkások városát (amitől a
Kálmán városát Kálmán város volt) némi időre azt szeret a nagy városok
ben is az új irányítás beírás, azóta is a város Kálmán városának mellett.
Kálmán városát ~~hiányoztat~~ azóta is a város Kálmán városának mellett.
Kálmán városát ~~hiányoztat~~ azóta is a város Kálmán városának mellett.
Kálmán városát ~~hiányoztat~~ azóta is a város Kálmán városának mellett.
Kálmán városát ~~hiányoztat~~ azóta is a város Kálmán városának mellett.

MR. MIKLOS KRUDY
Kálmán városának

A Krúdy Kálmán csínytevéséről kéziratának első lapja

A szklabonyai Vendelín-kápolna fényképe

Feltűnő, hogy csakis ez egyetlen fa környékén, szerelmetes epekedési helyén, apró, szikra alakú tengerkék virágok nyílnak. Szakasztott az a szín, ami a Dobó Krisztina szeme a kékkői képtárban.

Ebbe az erdőbe teszi bele a palóc nép fantáziája az *örök hollót* is. Itt él valahol, valamelyik odvas fában lakik, de nem jó meglátni, aki látja, hét nap vagy hét óra alatt meghal. E különös holló emberhangon fog megszólalni a végítélet napján, s pontról-pontra elsorolja a Balassák vétkeit.

Nem lévén a tens vármegye elegendő, de még a palatinus se a Balassák fékezésére, az agyafúrt palócok azért állították be ezt a hollót ekkora hivatalba, hogy mégis legyen egy mumus, akitől féljenek a Balassák.

De ki győzné elmondani mindazt, amit tudunk ez erdővel kapcsolatban. Hát még, amit nem is tudunk, az lehetne tömérdek! Ha ezek a lombos farkú mókusok, akik a léptek neszére felfutnak a fára, vagy lefutnak a fáról, mind elbeszélnek, amit apáiktól tudhatnak . . .

Amit én tudok az apámtól, én elmondom. Az ő gyermekkorában egy nagy fát fűrészeltetett itt le a Balassák főerdésze, a boldogult Kiss János. Még most is mutogatják a törzsét. Az uradalmi bognár akart valamit csinálni belőle, ő jelölte a fát alkalmasnak; hát amint fűrészelik, egyre beljebb fűrészelik, egyszer csak kiesik belőle egy holt katona puskástól, csákóstól, patrontáskástól. Hát az bizony egy labanc katona volt. Öreg, okos emberek megállapították, miként eshetett a dolog. A szegény katona, talán mint őrszem, felmászott a vén fa elágazásaihoz, hogy a vidéket kikémlelje, a fa főtörzse beülről korhadt volt, a vitéz becsúszott, azon a császár se segíthet — és ott rostokolt mundérban, fegyverben vagy százhusz esztendeig. Kiss János sírt ásatott neki ugyanazon a helyen és eltemettette a gyarmati esperessel.

Éppen most lépte keresztül Balassa ezt a horpadt sírt, melyet vadméhek dongnak körül, s a szederindák, borókabokrok közül kibontakozván, szép selymes gyepre ért. Feje gözölgött, levette kalapját, s úgy ment terveket szőve, mint a mámoros ember, belebotolva kőbe, gallyba, tönkbe.

Azzal tisztában volt, hogy a bársonycipő a főkérdés, ez a *diabolus rotae*. Hogy hát mit is fog mondani? Valami nagyon

ravasz dolgot kell kieszelni. Legjobb lesz, ha a Mimi kis lábaira mond bókokat, aztán közömbösen hozzáteszi: »Miért nem viselsz, Mimikém, másféle cipőt?«

Erre ő ezt feleli:

»Milyen cipőt gondolsz?«

Balassa most így szól:

»Úgy gondolom, fekete bársony cipő illenék ezekre a lábakra.«

Mimi felpattan:

»Ugyan, eredj, kérlek, tudod is te, nem hordják azt, csak az öreg, köszvényes dámák.«

»Hát neked nincs is?«

»Sohasem is volt.«

A néhai Kripuska se hímezte ki szebben az ő ködmöneit, mint Balassa fantáziájában az ő bekövetkező párbeszédjét, a Mimi mozdulatait, arcjátékát. Szótte-fonta odébb — mikor egyszer csak megint megbotlott valamibe.

Odanéz és összerezzen, hátratántorodik. Megdörzsölte a szemét, nem álmodik-e?

Amiben megbotlott, egy pár bársonytopán feketedik ki a páfránybokor mögül, mint két kis fekete macska.

Topán vagy talán kísértet! A pokolbeli sátán üldözi topán képében? (Nem, ez mégse valószínű, mert az ördög, akármilyen szerény is, legalább csizmadiává változnék — ez a minimum.) Lehajlik, fölveszi hát egészen új cipők, piciny lábakra valók, finom munka, magas sarokkal. Ki hagyhatta azokat itt, az erdő közepén? Milyen boszorkány tehette azokat éppen az ő útjára, keresztbe?

Az egyikbe bedugta a kezét — hát még meleg volt, mint a fészek, melyből egy perc előtt repült ki a madár. Az asszonyi láb melege megcsiklandozta ereit. Itt a közelben van valaki. Körülnézett, mindenütt csend és magány. A fák levelei sem mozdultak, sem közel, sem távol. Nem volt egy csöpp szél sem. Az erdő aludni látszott, csak a növények lélegzetek, de az is képzelődés.

Pedig mégis kell valahol valakinek lenni.

Egy rigó fütttyentett a Balassa feje fölött, mintha a gondolataiba szólna közbe: »Itt van!«

A báró föltekintett, ahonnan a madárfütty hangzott, egy óriási jegenyefa meredt a felhőknek, s a tetejében magasan, hova már a madár is lusta fölszállni, egy parasztleány ült, piros pettyes kendő a fején, kurta rokolyája a teste körül szűkre megcsavarva, szemérmesen talán, hogy az a csúf rigó semmit se láthasson.

Balassának a háta borsózott, amint hátrafesztett nyakkal a leányt nézte alulról, aki egész nyugodtan, fesztelenül ült az ágon, mint valami mitológiai nimfa, és egy piros pántlikát kötött a legfelső gallyra.

— Leány! — kiáltott föl torkaszakadtából. — Hollá, leány! Mit csinálsz ott fönt, az isten szerelméért! Hogy jutottál oda? Jössz le mindjárt, te szerencsétlen! Ha ugyan le tudsz jönni.

Azon gondolkozott, mert jószívű ember volt, ne szaladjon-e a kastélyba létráért, dunyhákért, kötelekért, emberekért.

A leány, úgy látszik, nem volt abban a helyzetben, hogy megfordulhasson a hang felé, de hogy hallotta némiképp, egy mozdulata, fejének hátrahajtása mutatta, mire hirtelen kúszni kezdett lefelé, olyan ügyesen és gyorsan, mint egy evet. Balassát a bámulat fogta el.

Aztán egyszerre csak leért a fa közepéig, ahol szemére csúszott kendőjét félkézzel föltaszította és lenézett. Vidám kacaj hallatszott fel, hogy csengett tőle az egész erdő

— Hahaha! hahaha! Hiszen az te vagy, bárócska!

Balassában megfagyott a vér, olyan fehér lett az arca, mint a nyír héja.

— Mimi! — hörögte álmélkodással, haraggal, ijedelemmel vegyülten. Aztán homlokára ütött. Hiszen mindjárt tudhattam volna. Csak egy trapezművészre képes ilyesmire.

Mimi egy perc alatt lent termett, és egy mély, keces pukedlit vágott a báró előtt, olyan grace-szal hintve az ajkáig körbe hajló, az ajkától körbe nyíló karjával csókot, mint a cirkuszban szokás.

— Itt vagyok, kedves báró. De te hol veszed itt magad?

Csupa mosoly volt, a melle pihegett, a szemei ragyogtak, a szépen boltozott homlokáról gyöngyök gurultak a kipirult arcon végig.

A báró összeráncolta a homlokát

— Hát meg van maga bolondulva, hogy a fák tetején jár? — kérdé haragosan. — Miféle szeszély! Miért teszi azt?

A szép leány vállat vont, kedveskedően riszálta hozzá a derekát is.

— Hát régi mesterségemet gyakorlom, hogy el ne felejtsem, ha majd maga nem fog szeretni.

— De hisz ez szörnyűség. Valami más céljának kell lenni. Senki sem megy fel a jegenyefákra kedvtelésből. S azt még velem sem fogja ön elhíttetni, hogy egy kis sétát tett fölfelé.

— Miért ne? Nem tagadhatja el, hogy testmozgásnak az is testmozgás. De adja ide a cipőmet.

— Azokat én találtam, nem adom.

— Ugyan ne bolondozzék! Hiszen csak nem mehetek harisnyában haza.

Hozzáugrott és kitépte kezéből a cipőket, aztán leült a gyepre és keresztbe tette a lábait.

— Hunyja be a szemét, bárócska, ha jó ember.

A bárónak minden kigondolt terve halomra kezdett dőlni.

— Minek az a komédia? — szólt gúnyosan.

— Nem tűrhetem, ha néznek, amikor öltözködöm.

— De hát amikor vetkőződik?

— Az más. Oh, de cudar vagy ma, kis báró.

— Van elég okom rá. Íme, ez a ruha is. Hogy jutott eszedbe ilyen ruhát fölvenni?

Mimi fölhúzta topánját, fölkel, és csipőre rakva kezét, negédesen illegette magát.

— Nos? Talán nem jól áll? Mi?

— Istenemre, semmi kedvem sincsen e percben a tréfára.

— Szóval, azt akartad volna, hogy külön mászó-toalettet rendeljek meg Párizsban Dusantoytól.

— Azt akartam volna, hogy egyáltalában ne mássz a fákra. Most pedig azt akarom tudni, hogy hol vetted ezt a paraszt-kosztümöt?

— Az egyik lánytól, aki nálam szolgált.

— Ilyen termetű leány sohase szolgált nálad.

— Ugyancsak megnézed a szolgálóid termetét, bárócska.

— Ne térj ki a kérdésem elől, kérlek — szólt a báró mogorván —, mert súlyt fektetek a feleletedre.

Mimi csak most kezdett figyelmessé lenni a komoly, szinte lázas hangra, hogy ez aligha játshi kötekedés, ravaszkodó hazug, melyet egy csók elolt. Itt valami felhőnek a lába lóg le. Most csak az a kérdés, villámok vannak-e benne, vagy csak záporosó. — Egy fürkésző pillantást vetett villogó fekete szemeivel a báróra, mintha a lelke mélyébe akarna látni. Összerezent, mint valami elfújt illat, egyszerre elszállt arcából, hangjából, egész lényéből az a vidám, édes játszóság, mellyel eddig parírozott a bárónak. Pedig kár volt ezt a varázslatos fegyvert elvetnie.

— Ön igazán furcsa — mondta lassú, panaszos hangon. — Mi lelte önt? Mit akar tőlem?

— A válaszát.

— Ej, hát istenem, legyen esze. Mondom, hogy a szolgálótól vettem a ruhát, s természetesen átvarrta az én teremtem szerint, ahogy szokás az ilyen.

S ezzel nem várva többé egy szót se, ott hagyta Balassát, megindult a lejtőn, karjait bágyadtan alálógatva, s a piros fejkendő le engedve csúszni hátul a nyakára. Balassa egy percig mérlegelni látszott a felelet becset, s körülbelül arra az eredményre jutott, hogy a kis kígyó jól kicsúszott a hinárból. Önkénytelenül lépkedett utána. Egy láthatatlan erő kényszerítette rá.

A leány nem törődött ezzel. Tudta-e, hogy utána jön vagy nem tudta? Valószínű, hogy tudta, mert a tavalyi haraszt és a fák elhullajtott száraz gallyai recsegték-ropogtak mögötte a súlyos férfileptek alatt. De akár tudta, akár nem, nem siettette lépteit (nem menekült előle), se nem lassítá (nem várta őt), csak ment, ment nyugodtan, egykedvűen, mintha egyedül volna az erdőben.

Egy helyütt lehajolt, hogy egy kankalint leszakítson. Ekkor utolérte Balassa.

— Hová fut előlem, Schramm kisasszony?

Először szólította e hideg névvel, mely egykor a színlapokon hányódott.

— Hát haza — felelte egyszerűen.

Most aztán egymás mellett mentek, de szótalánul, a leány szórakozottan tépdelte a kankalin sárga pártáit. A főúr lopva nézegette. Még mindig tetszett neki. Pedig nem volt

valami különösen szép, csak érdekes. Vézna, nyúlánk fejét egy kicsit balfelé hajlítva hordta, mint ahogy a vad szegfű nő, az arc is csupa szöglet volt, de annak minden porcikája beszélt, s ahányszor ránéztél, annyi különféle leányt láttál, mert minden szava, mosolya, piros szájának mozgása, szemének villanása, pilláinak rezgése újjá és ismét újjá tette.

Blaskovics Pál, aki Hontból átjárt a ráskai hazafias összejövetelekre, így szólt róla egyszer, s méltó, hogy mint műértőre hivatkozzunk: »Ha szultán volnék, mind a háromszáz feleségemet elkergetném, és csak ezt a Schramm kisasszonyt tartanám meg, mert ebben megvan mindaz, ami a háromszázban.«

Ez ugyan nem volt egészen igaz, mert a Miminek imáandó, fitos orra volt — s az ember, ha szultán, esetleg egy görög orrt is tart raktáron. És kék szemeket is. Micsoda drágakőgyűjtemény volna az, amiben például zafír nincsen?

Nem tört volna meg a csend, ha közbe nem jön egy vadrózsabokor. Hogy beleütik ezek a virágok az orrukat mindenbe!

A rózsatövisbe beleakadt a Mimi pántlikája, mely azon vidék divatja szerint a szoknya baloldalán röpköd. Mimi megrántotta, a pántlika leszakadt, a szoknya nem különben engedett a ráncsaiban, s látható lett egy kis darabon alsó fehér kacérabb testvére.

A báró lehajolt a lehullott szalagért, mert minden viszonyok közt gavallér volt a nőekkel szemben.

— Köszönöm — mondá a leány bús mosollyal.

— Nekem úgy tetszik, a fa tetején is hagyott egy szalagot — jegyezte meg a főúr fagyosan.

— Valóban, ma rossz napom van a szalagokra nézve

— Nekem úgy tetszik, mintha saját maga kötötte volna fel a fa tetejére.

Mimi összerezzent, Balassa legalább úgy vélte látni, aztán semmitmondó hangon kérdé:

— És ezt ön olyan sajátságosan hangsúlyozza?

— Mert sajátságos a dolog — felelte a báró gúnyosan.

— Hogyhogya?

— Minden feltűnő, Schramm kisasszony, ami magyarázatra szorul.

— Egyszerűen egy jelt tettem oda, egy tróféát, hogyha valaki nem hinné, milyen magasan voltam fönt, a pántlika bizonyítsa.

— Természetesen. Hogyne. Kiszelák is mindenütt odavéste a nevét a sziklára, a glecserekre. Nem volt szegénynek pántlikája.

Eközben kiérték a sűrűségből, s látható lett szemben a barokk stílusú kastély egyik csücske, innen már gyönyörű kavicsos út vezetett, körülültetve nagy hársfákkal, melyeknek lecsüggő lombzatja mély, ünnepélyes árnyat vetett az útra. Jobboldalt egy piciny völgykatlanban sűrű fák között repkénnyel befuttatott kápolna állt, melyet a báró boldogult anyja, egy Szerencsy-leány, építtetett a kísértet kiengesztelésére. Mert kísértete is volt a rászkai erdőnek. Egy fejetlen bölény szokott e helyen megjelenni, valahányszor valami szerencsétlenség történik a Balassákkal. Többen látták, és esküsznek rá. A fejetlen bölény, a néphit szerint, a fejét követeli vissza, mely a Balassák címerpajzsán van, s mindaddig kísért, míg vissza nem kapja.

Mimi most átcsapott az elhanyagolt gyalogútra, mely a kápolnához visz.

— Hát nem jön haza?

— Előbb átöltözöm a kápolnában.

— Hogyan? A kápolnában öltözik?

— Ezt a ruhámat ott tartom. Csak nem gondolja, hogy így mutogatnám magam a cselédség előtt?

— Úgy? titokban úzi a mászási sportot? Senki sem tud róla?

— Senki.

A Balassa homloka még jobban elborult.

— De ez esetben, mondja csak, kinek szól a jelvény, a fára kötött pántlika, kinek akarta azt megmutatni, mert valami cél csak van vele?

A leány arca kigyulladt, mint a láng, és szemeit zavartan sütötte le, mint egy bűnös. A férfi villogó szemekkel ugrott hozzá és megragadta vadul a karját, szilaj, szinte durva és mégis szerelemtől izzó hangon hörgő:

— Mimi, Mimi, te megcsalsz engem! Te nem szeretsz többé!

A leány arcán látszott a pillanatnyi tétova. Kiszakítsa-e kezét a báróéból és fusson, vagy pedig? . . . Végre is a »vagy«-ot választotta, szelíden odaborult a Balassa erős, férfias mellére, és miközben odatemette a könnyes arcát (a Balassa inge mind átnedvesedett), azalatt a szabadon levő kezével hátul fölfogta az egyik lelógó hajfonatát, s ezzel a fölséges korbáccsal pajkosan odasuhintott a Balassa nyaka közé.

No, ez aztán olyan kedvesség volt, melynek lehetetlen ellentállni. A haragos férfi megolvadt, a karjaiba szorította :

— Oh, te rossz Mimike ! Oh, te bolondos kis fityfiritty.

*
* *

Kacsalábon forgó mesebeli kastélyoknak van az a jó tulajdonságuk, hogy úgy maguktól történik bennük minden. Terített asztal, jó borok és egy letépett rózsaszál, mely királykisasszonnyá változik. Szóval, az utas megtalál itt minden jót — és a szolgák, lakájok nem alkalmatlankodnak neki, minden valami varázslatra történik.

Ez is olyan kastély volt — cselédek nem is mutatkoztak. Meg voltak szoktatva, hogy láthatatlanokká tegyék magukat. Hanem azért minden rendben volt. A báró megterítve találta az asztalt az ebédlőben, s míg a Mimit várta az ablaknál, amint átöltözködve előjön a kápolnából, mire megint megfordult, már a másik teríték is ott volt az asztalon és pezsgő a jégtartóban.

Aztán előjött a Mimi is, üdén, vidáman, mosollyal, hosszú ruhában, legyezővel, kék pántlikás szalmakalappal. Egy egészen új Mimi volt. Mintha most látná először.

— Jaj, de szép vagy, lelkem, úri dámának.

— Hát parasztleánynak nem voltam szép?

— Dehogy nem, szívem, csakhogy akkor haragudtam rád.

— No, ugyan miért?

— Talán mert bolond voltam.

Leülnek szemben egymással. Semmi nyoma többé a haragnak, duzzogásnak. Az ételeket fölhordják, minden jó. A pezsgő is pompás. Az illatos tavaszi levegő beárad az ablakon. Igazán édes az élet. Minek azt keseríteni holmi sötét képzelődésekkel? No, igyál még egy korty pezsgőt, Mimi! A kedvemért!

Megindul az az úgynevezett bódító, csiklandozó beszélgetés, ami így kettesben szokott folyni, mikor az ember a maga pezsgőjét issza, de nem a maga asszonyával. Főlséges összetétel az így.

— Hát hogy vetődtél te most ide, kis bárócska?

— Megyek Gyarmatra, viszem a pört.

— Abban a tarisznyában?

— Az iratok vannak benne.

— De valami kemény tárgyat is éreztem, mikor künn a kápolna előtt magadhoz szorítottál.

— Az a pisztolyom.

— Juj, ha elsült volna! De csak nincs megtöltve?

— Mind a két csöve.

Mimi arcán igazi ijedelem mutatkozott.

— No, hallod — szólt elképedve. — Meg találod magadat lőni — tette hozzá fehéren, mint a fal —, ha odaütődöl valamibe és elsül.

Balassa kedélyesen nevetett e gyerekes aggodalmon, mely amellettt jól is esett neki.

— Másnak szántam én azt — jegyzé meg rejtélyesen, néma melankóliával.

— De nini, el is felejtettem kérdezni, hogy jutottál te énhozzám az erdőbe a jegenyefához?

— Csak úgy arra mentem.

— Véletlenül?

— Véletlenül.

— És a kocsidat hol hagytad?

— Nem vagyok kocsin.

— Hát akkor lóháton jöttél?

— Úgy se.

— Csak nem jöttél gyalog, mint a vándorló legények?

— De bizony gyalog jöttem.

— No, ez aztán különös — szólt a leány elcsodálkozva, és a szemkarikái nagyra nyíltak. — Hát beszélj már, mi ennek az oka?

— Egy furcsa eset.

— Mondd el hamar.

— Majd egyszer, majd ha valamelyik nap újra eljövök.

— Nem. Most.

— Most igyunk, és ne fagass. Nem illik.
— Hát te nem eleget faggattál engem ebéd előtt?
— Nekem okom volt.
— Mit? Újra kezded?
— Pardon, egy szót se szoltam. Büntess meg. Gyere, no, közelebb, üss pofon azzal a kis kezeddal. Hadd gondoljam, hogy még a régi vagy.

— Hiszen mennék én közelebb és ütnélek is, de ezek az inasok még mindig ki s bejárnak.

— Menjenek a pokolba, csak bort hagyjanak itt, sok bort. Szomjas vagyok. Koccintsunk, Mimike. Legyünk megint jó barátok. De ne légy alázatos, ne légy kezes, mert félek akkor, hogy megcsaltál. Csinálj már valamit ellenemre, haragudj, kérlek.

Megint ivott és újra ivott, pedig kezdett már a nyelve akadozni, és a gondolataiba minden korty több-több fekete színt vegyített. Gonosz nedv ez. Olyan, mint a hiéna. Föl-ássa a halottaidat, akármilyen mélyen temetted el.

S a Balassáé még fölül volt, friss hantolású.

— Nyergeltess egy lovat a magadéiból, mert be kell mennem Gyarmatra, várnak ott rám.

— Csak nem hagysz még itt?

— Nem, ezt a palackot megisszuk előbb.

— Ne igyál már többet, kis bárócska.

Balassa fölfortyant; most már mindenért gyanakodott:

— Mit akarsz azzal elérni, hogy ne igyam? Te leány, te belelátsz a lelkembe, te félsz!

— Ugyan, mitől félnék?

— Amit a bor súg, attól.

— No, és mit súg?

— Azt mondja nekem. de gyere közelebb, ülj a térdemre, így ni. Eh, eredj, megszúrt a kapocs.

— Hát vedd el onnan a kezedet.

— Jó, elveszem. De mit is beszéltünk? Hát igen, hogy mit mond a bor. Azt mondja, igen érdekes lenne egy penecilussal kivenni a szívedet és megnézni a napvilágnál, mi van benne.

— Ne beszélj, kérlek, ilyen borzasztó dolgokat.

— Hiszen ezt csak a bor mondja, nem én. . . én semmit sem mondok. (Kacagott hozzá keserűen, kísértetiesen, hogy

a lánynak a háta borzongott tőle.) Én csak azt mondom, hogy tölts még egy kis bort.

E pillanatban benyitott a komornyik, az öreg Katona István, akit »selyem talpúnak« neveztek egymásközt a cselédek, mert zajtalanul tudott járni-kelni a termekben, mint a kísértet.

— Hopp, öreg, nyergeltess meg egy lovat.

— Elmegy a méltóságos báró úr?

— Mi közöd hozzá?

— Mert itt van, kérem alásan, Gilagó hatodmagával, de ha siet a méltóságos úr, akkor be se jelentem.

Balassa élénken ugrott föl a székről.

— Mi? Hogy Gilagó van itt? Hiszen ezt maga az isten hagyította le nekem. Hát csak jöjjön be, nem sietek. Dehogy sietek. A Balassák sohase sietnek.

Az ősz hajú szolga a fejét rázta kimenőben, tudta ő, hogy nagyon is sietnek a Balassák.

— Mimike, kicsinyem, hallod-e, itt van Gilagó.

Egészen fölpezsdült, öröme gerjedt, új ember lett, minden ébredő beszédét elfojtá ez a név, be se bírta várni, míg bejön, odaszaladt az ebédlő ablakához, s maga kiáltott ki :

— Gyere be, füstös !

Mire aztán becsoszogott négyrét hajolva a kis törpe Gilagó öt másik cigánnyal, nagy zaj és csatara közt hozván be a cimbalmot és a brügöt.

— Ember vagy, Gilagó — kiáltá eléje a főúr —, látom, hogy szeretsz engem.

— Hogyne szeretném kezsit, lábát csókolom, mikor úgy szeretem, mintha a tulajdon idezs rajkóm lenne.

— No, szerethetsz is, mert az apám akasztatta föl az apádat, úgy maradt rád a hegedű.

— Azs már igazs, kezsit, lábát csókolom, mert ha ilne, most is ő muzsikálna a hegedűmön.

— Hát igyatok előbb, én is iszom. Te pedig, Mimike, ülj le ide velem szemben, hadd nézzem a szép arcodat.

Odakönyökölt az asztalra és Mimit nézte szomorúan, Gilagó rárántott valami hazafias kesergőre, mitől még jobban elszontyolodott az arca, és mintha a nóta húzná le a haját,

rendetlenül omlott le a homlokára. Valami isteni köd borult rá, zemeit félig lehunyta, lelke, szíve pedig olvadt, egyre olvadt, mint a nemes érc az izzó tűzben.

Egyszerre az asztalra ütött szilaján, betyárosan. Mert a magyar emberben benne van a puszták fia, akár várban született, akár csószkunyhóban. Akár a professzorok műveltek, akár a deres.

— Ácsi ! Nem ez a nóta kell. Ez is szép, ez is szép . . . de nem az igazi.

Próbált Gilagó másikat, de az se kellett. Balassa dühbe jött, hozzáhajította a poharat, éppen a hegedút érte, s összetört rajta ezer darabra.

— Mindjárt tudtam, bibast, hogy te leszel a gyengébb — mondta nevetve Gilagó, kifelé rázogatva a hegedűből a pohár bepotyogott üvegcserepeit.

— Vigyázz, Gilagó . . . Ide hallgass. Majd elfütyölöm neked, milyenformát akarok. Itt kóvályog a fejemben valami. (Elkezdett dudorászni.) Nem ez, nem ! Valami gyönyörút, valamit a boldogságról. Itt a kisasszonynak muzsikálj, vén kutya ! Ne az én lelkemet dömöcköld. Az ő szívét változtasd meg vajjá. Megállj csak, Gilagó. Majd mindjárt megmondom, Gilagó. Meg ne moccanjatok.

Szép, klasszikus fejét a könyökére fektette, s ábrándos homlokán kigyulladt az ihlet, szállt a lelke, szállt, szállt a Balassa Bálinté felé, hiszen abból való, s elkezdte szavakba, dalba önteni, amit gondolt, szaggatottan, de érzéssel, szomorú, édes színezéssel :

Hej, Gilagó, vén Gilagó,
Fogd meg azt a hegedút.

(De ne fogd még, számár, ne mozdulj míg végig nem danolom, mert megzavarsz.)

Szerelemről, boldogságról
Húzz nekem egy gyönyörút!

(Gilagó a szemeivel hunyorgatott, a kis rókafejét előre hajtotta, s úgy figyelt, úgy ügyelt meghegyezett fülekkel, mint egy kópó.)

Muzsikáld a szívét vissza
Ennek a kis lánynak.
Te meg kis lány, ide hallgass,
Neked muzsikálnak.

— Jaj de szíp, mint a friss bimbóhajtás, csókolom kezsit, lábát, jaj, fújja el még egyszer azzsal a harmónikás szent szájával.

S most már fölkapta szerszámát Gilagó, s nyomról nyomra kísértte a dalt a húrokon, s apródonkint összefogdosta a hangokat, az érzéseket abba a száraz fába.

— No, most már elmuzsikálom.

Szépen, édesen csengett az új nóta, mint a gerlice bűgása, mint a harmathullás, mint az erdőzűgás, mint a Bágy folyása. Egy pillanat szűlte ezer esztendőnek, egy szív lehelte ki sok millió szívnek.

— Az isten áldja meg a nyirettyűdet, vén Gilagó. Csak húzzad, csak húzzad! Te meg, kis lány, odahallgass...

Mit ért, ha odahallgatott is, ha az esze egyebütt járt? És ha e nótát se értette; de kár, hogy nem tudott magyarul.

Negyedszerre, ötödszörre már megtanulták a többiek is, különösen a cimbalmosnak volt jó fölfogása. Balassa a hangjával kísértte. Az este is leszállt már, s még mindig húzták a »gyönyörűt«.

— De okos ember vagy, Gilagó, hogy eljöttél, de okos ember vagy. Miből szagoltad meg, hogy itt vagyok?

— Hát a jelekből.

— Miféle jelekből, Gilagó?

— Hát a három fistből, instálom.

— Miféle füstből?

— Hát az erdő beszélgetéseiből, instálom.

Balassa letette a poharat, szemöldeit összeráncolta, figyelmes lett.

— Bolondokat darálsz, more. Hogy beszélgetne az erdő!

— Beszélgetnek, kérem alásan, a lakói távolról, törjön el a kezem, lábam, ha nem beszélgetnek, híradással vannak egymásnak, kezsit, lábát csókolom...

— Miféle lakók?

— Teszem ázst, a Krúdy tekintetes úrék.

— És hát miből tudtad?

— Három fist a Nyurgán azt jelenti, hogy a méltóságos báró itt van.

— Mi az a Nyurga?

— Ez a kopasz hegycsúcs itt a kastéllyal szemben.

— És ha nem vagyok itt?

— Ázs akkor csak egy fist.

— És még milyen jelek vannak?

Gilagó a fejét rázta.

— Én csak ázst szedem föl a tudományokból, ami a mesterségemhez vág.

— Melyitek tudja a jeleiket?

Murka Tóni, a brácsos, tartotta föl az ujját, és némi magyarázatot adott.

Egy füstoszlop a blatnici árkoknál azt jelenti, hogy zsandárok vannak az erdőben. Puskalövések napszálltakor a gyülekezési helyet jelzik aszerint, amennyi puskalövés. Furulyaszó esténként a Kipica-berekben megint mást jelent, a nóták különféleségéhez képest. Hát még éjjel a pásztor-tüzek! Egész hosszú üzeneteket tudnak ezek egymásnak küldeni. Íródiák három papirosra írná, ha levélbe szedné.

— Hát azt nem tudná-e valamelyitek — mondta, és megreszketett a hangja —, hogy mit jelent a piros pántlika egy magas fán?

Mimi látta újra vadul villogni a szemeit, és az ajkáról igyekezett eltávolítani, mit beszélhet. De jó, hogy nem tudott magyarul.

A cigányok gondolkoztak, vakarták a fejüket, a fülüket, mintha ott volna a rejtély valahol. Míg végre kimondta a szentenciát Gilagó:

— Ázst csak a devla tudja.

— Akkor hát hadd jöjjön az a nóta.

Feje az asztalra hanyatlott, mintha elszunnyadna, pedig talán csak gondolkozott. Egy-egy sóhaj tört ki a melléből, egy-egy mozdulatot tett a kezével, látszott, ha szunnyad is, hogy a lelke valami kellemetlen helyen jár.

Egyszer csak megint felütötte a fejét, fölkel az asztaltól és kikönyökölt a nyitott ablakon. Lopva jött már az est. Hús erdei szellő játszott kívül a falombokkal. Jól esett a forró fejének. Az udvaron fölnyergelt paripa kapálta a fővényt.

A „Kákás” nevű tóból ide hallatszott a békák kuruttyolása.

— Csend, more ! A békák muzsikálnak. Azt hallgatom most. Az a szép.

Gilagó sértett önmegadással szúrta keresztbe nyirettyűjét a húrok alá, s ezek megérintve, panaszkodó pengésben kunkogtak fel.

Eközben ezüst kandelábereket hoztak be a szolgálak égő gyertyákkal.

A fényre megfordult Balassa :

— Hej, kié az a ló odakünn?

— A méltóságos úr parancsolta, hogy nyergeljük meg.

— Igaz, el kell mennem . . . el kell mennem. (A homlokát tapogatta.) Megüzentem, várnak. Jó, jó. Hanem még a szentjánosáldását megisszuk, ugye, Mimi? Mulass te is, kis szívem. Ki tudja, mit hoz rád a holnap nap. Heute rot, morgen tot. Húzd le az egyik cipődet.

— Mi jut eszedbe? — pirongatá Mimi, ki egykedvűen kötögetett a mulató férfi mellett.

— Inni akarok a cipődből.

— Eredj. Hiszen az utálatos.

— Nem értesz te ahhoz. Az én ősapám, Balassa Pál is ivott a Széchy Máriáéból. Csakhogy az csizma volt. A régi Balassák nagyobb iccéhez voltak szokva.

— Ki volt az a Széchy Mária?

— Egy csinos asszony, aki rokonom is volt, de nagyon távolról.

— Rokonod volt és csizmában járt?

— No, tudod, nagyon távolról volt rokonom, már t. i. nem a rokonság távoli, hanem a rokon, mert vagy kétszáz év előtt élt. És akkor divat volt a piros csizma. Tél idején a királyi udvarhoz is csizmában jártak az úri dámák.

— Voltál már te a királynál?

— Van is nekünk királyunk ! Szegények vagyunk ezidő szerint.

— Azért, hogy királyotok nincs?

— Mindenért. De vesd le már azt a cipőt. Mindent meguntam, csak ez az egy szomjúság bánt még. Ti cigányok is elmehettek isten hírével. Vacsorát majd odakünn kaptok.

Kérlek, Mimi, gondoskodj róluk. — De egyebet is elvennétek, ugye?

— Nem vagyunk mink kevélyek — felelte Gilagó.

Ez annyira világos válasz volt, hogy Balassa kivette tárcáját, nézegetett benne, aztán elmosolyodott. Általában sokkal vidámabb lett, mint azelőtt; vagy csak az az úgynevezett akasztófahumor volt, melyet a keserűség fakaszt. Hiszen a legpajzánabb nedv, a bor is úgy támad, hogy egy láb vagy prés a szőlőszemet megnyomja, összetapossa.

— Hozass, kérlek Mimi, tollat, tintát.

Csakhamar ott termettek az íróeszközök, s Balassa magához intette Gilagót.

— Tartsd ide a tenyeredet, vén huncut!

Gilagó nyújtotta.

De amikor látta, hogy az uraság veszi a penicilussal meghegyezett kalamust, s írni készül a tenyerére, ijedten rántá vissza:

— Mi lesz ázs, instálom?

— Majd meglátod.

— Az ídesapám is ázst tanította, hogy írást ne adjak magamról, ha nem tudom, mi van benne. Hát hogy még saját magamat adjam oda írásnak!

— Nyugodt lehetsz, more: utalványt írok a kékkői tisztartóhoz a tenyeredre, hogy fizessen ki neked száz forintot. No, mért vágsz olyan ijedt pofát? Nem tetszik?

— Tetszik, dehogyan nem tetszik, de ázs lehetetlen. Oh jaj nekem, jaj nekem — tört ki síró hangon —, ázs a sejtés nyomja a lelkiismeretemet, hogy én öltem meg.

— Kit, te?

— Ázst a fekete ludat, amelyikből ez a toll van. Mindjárt szörnyet halnék, ha ázs a testemet érintené. Tetszik tudni, milyen a gyilkos. Ázsért hát jobb volna a késpénzs, méltóságos báró úr.

— Ha csak a lúdtoll a baj, Gilagó, azon könnyen segítünk, van nekünk vastollunk is — s ezzel a báró nagy kedvvel keresett ki egy vastollat.

Gilagó a fejét vakarta, s a nagy szemöldjei fölzaladtak kétségbeesésében a homloka legtetejére, míg a kezeit a piros nadrágja zsebébe dugta el.

— Ázs se lehet. Kenyerilő isten, hát már mindenképp á halálotat akarja a méltósága?

— Hogy a halálotat?

— Hát úgy, hogy ha ázs istentelen Krúdy megtudja (pedig ázs mindent megtud), hogy mi van a tenyerenen, megfog, levágja a kezsemet és elviszi a tisztartóhoz, hogy fölvegye vele a száz forintot. A tisztartó bezárja a fiókjába, instálom, a többi quietancia közé, és én aztán, szegény csoré, mivel húzsogassam a vonót, ha a méltósága nótát rendel? No, ugye?

— Az már igaz, de mért ne írhatnám az utalványt a baltenyeredre?

— Egy fene, kérem alásan, mert akkor a balkezsemet metili el a Krúdy, és a hegedít nem tudom mivel fogni.

A báró tette magát, hogy ő is meg van akadva, nincs most készpénze. Arra pedig fogadása van, hogy többé semminő papírt alá nem ír, se bélyegest, se bélyegtelen. Ha tehát így áll a dolog, várjanak a cigányok, míg pénze lesz, akkor majd kipótolja nekik.

Nosza összesúgtak erre a Gilagó társai, s az öreg háta mögé kerülve, elkezdtek a csurapéját rángatni:

— Vigyázz, diloj, sinivel thavel. Pirélsz ámál! Légy nekimahkos!*

— Iszen elfogadnám — mordult hátra Gilagó —, de lássátok, a tisztartó *rándel* bennünket. *Mujalipe*** lesz a vége. Lefőzsi ázs még ázs estergomi primást is, nemhogy engem, a krizsnóci primást. Aztán a szegény pharót fogjátok szidni. De hát a méltósága kedviért istennek nevében ámen.

S ezzel hirtelen elhatározással odanyújtotta a tenyerét, mint egykor Mucius Scaevola.

Balassa fogta a tollat, és írta neki tenyerére a következőket:

„Kapry Mihály tisztartó urat utasítom, hogy e sorok átadójának száz pengő forintokat fizessen ki. Balassa.”

* Vigyázz, bolond, megígéri, megcsal. Megjárod pajtás. Légy engedő.

** Rándel: megborotvál. Mujalipe: bíróság, pháro: öreg.

— No, most már elmehettek. Hanem vigyázz, hékás, a tenyeredre, hogy el ne veszítsd.

A cigányok kikotródtak a vacsorához, hanem a konyhában aztán bezzeg megindult a tanácskozás e rendkívüli esetből kifolyólag a további teendőkről. Mi lesz, ha a Gilagó keze meg talál izzadni? Nem jó volna-e az értékes testrészt becsavargatni valami kendővel, de hátha éppen a kendő találja a tintát fölszíni? Talán papirosba kellene begöngyölni?

Murka Tóni ellenezte ezt, mert a papirosok közt, azt mondja, vagynak iszákos papirosok is, melyek éppen olyan élvezettel szedik magukba a tintát, mint a becsületes ember a pálinkaitalt. A kézbetekerés rövid tanácskozás után mint célszerűtlen elvettetett. Hadd legyen a Gilagó keze kitakarva, mindig szem előtt, ellenőrizve. Az igaz, hogy ennek is vannak hátrányai, mert ha a zsebébe találja dugni, a posztó ledörzsölheti az írást. Véletlenül hozzányúlhat valami piszkos tárgyhoz. Például a saját képéhez csap, hogy agyonüsse rajta a molesztáló legyet, vagy a kalapjához nyúl, vagy megvakarja magát. Szóval, nagy baj ez. Hanem hát (s ez is a Murka indítványa volt) össze kell hajlítani a karját, és a felső karhoz hozzákötni az alsókart, de olyanképpen, hogy a tenyér kifelé legyen fordítva. Ez a legbiztosabb, de nem egészen tökéletes, mert ha megindul valami záporosó, vagy ha Gilagó megbotlik és leesik, úgy lemossa róla a száz forintot, mintha egy pengő krajcár volna. Tömerdek szó fordult meg minderről a konyhában. S mindenféle eshetőségek kontempláltattak: ha megbotlik Gilagó és le talál huppanni a sárba, ha por belepi kezét útközben. Végre se bírtak határozatot hozni, s nagy disputák közt indultak meg későn este Kékkő felé. S egyelőre csak annyi látszott bizonyosnak, hogy a szent István jobbkezét se őrzik jobban Budán, mint ahogy a Gilagó balkezét fogják őrizni Kékkőig. Hanem ha a tisztartó nincs otthon, ha elutazott vagy három napra, az lesz még csak a nagy parádé.

A cigányok vacsorájáról Mimi gondoskodott, őt is mulattatta a tenyérre írt utalvány, »mégis csak kedves bolond ez a bárócska«, mire azonban visszament a konyhából, Balassát már elnyomta a buzgóság, édesdeden aludt a díványon. Nem árt, ha egy kicsit megtisztul a feje.

Lábujjhegyen lépkedett, nehogy felköltse, aztán egy köpenykét vett magára, és kiment a szabadba. Azt mondják, minden este nagyobb sétát tesz az erdőben, s mindig egyedül. Hogy nem fél egy ilyen csöpp teremtés.

Sokáig hallotta, mindig messzebbről-messzebbről, a távozó cigányok élénk beszélgetését. Síri csend van ilyenkor. Alszik az erdő összes lakosságával; csak a bagoly huhog, csak a gyík oszon tovább kövek, bokrok és iszalagok között és az éjjeli lepkék, kik buta fejfel ütődtek bele röptükben egy-egy gallyba nappal, míg az erdő zöld volt, most biztosan röpködnek benne, mióta tulajdonukba került feketén. Csak a szentjánosbogár és a fák rothadt belei világítanak nekik.

A hársak között megy a sugár leányalak. Itt, e sűrű lombboltozat alatt még nagyobb a sötétség. Ez a hatványozott éj. Az irdatlan nagy fák idomtalan alsó testéről cafatokban lóg le a sok lehámlott kéreg, s mozogni s élni látszik rajta. Mintha ismeretlen, csodás alakú hullók tapadnának hozzá. A fantázia, karöltve a homállyal, isten dolgát végzi: alkot.

A hársfasorból befordul a fejetlen bölény kápolnája felé, ahol pedig még nappal se igen mer járni a vadászkastély cselédsége. A hold kidugja most ezüst sarlóját, s megszürkül egy kissé a bozotos környék. Nini, a kápolna-ajtóban két fekete varjú ül. Mimike odaér. Hess, csúnya varjak! Nem biz az — hiszen csak egy pár csizma.

Hogy elmosolyodik, mikor fölemeli. A csizmának mosolyodik-e el? No, ez ugyan későn jött — vagy hogy éppen jókor. Vagy annak örül inkább, hogy már itt járt, akire várakozik.

Egy kis sípot vesz ki a kebléből és megfújja. A hang élesen süvít s száll, száll az erdőben, nem fogják el, nem tompítják meg a lombok, szétnyílnak előtte nesztelenül, engedelmesen, nem úgy, mint a szél előtt, hogy összesúgnak haragosan, sem úgy, mint a kilőtt golyó előtt, hogy megzörrennek rémesen.

A síp hangjára egy másik síphang felel messziről. A leány figyel az irányt és felismeri. Hirtelen kinyitja a kápolnát, bedobja a csizmákat, aztán megindul a sziklához, mely alul a Bágy forrása szivárog ki az alvilág rejtelmes homályából.

Odaérve, leül a sziklára és hallgatja a forrás halk csörgését. Igaz lehet-e, hogy ez a Bágy valaha, a középkorban, nagy folyam volt? A hagyományok legalább azt állítják és hozzáteszik, hogy homokjában aranypor bőségben találtak, csak meg kellett szitálni. Vitéz Szt. László király azonban a németekkel hadakozván, amint ez arany folyónál kergeté őket, katonái az üldözés helyett a folyóra vetették magukat, hogy aranyporral megrakodjanak. Mire fölfohászodott a király (bár csak inkább sohase imádkozott volna öfelsége): »Oh, istenem, uram, nem bírom a fegyelmet fönntartani, tégy valami csodát e vízzel, legalább addigra, míg itt németek vagynak«. S lőn, hogy egy pillanat alatt mindeneknek csodálkozására összecukódtak a folyam partjai, mint két óriási ajak, s vált a talaj legottan gyepel benőtt közönséges mezővé.* Csak amióta kissé fogyni kezdetek a németek, nyiladozók lassan-lassan ismét a föld, s lehet, hogy ha egyszer mind elfognak az országból, megint nagy lesz a Bágy, és megint arany homokot hordogat ki az anyaföld belsejéből. Akkor aztán arannyal fognak fizetni a palócok. De ez nem lesz még nagyon hamar. Ajánlatos tehát még egy darabig megbecsülni a rézpénzt is.

Mimi egy kis idő múlva ismét megfújta sípját, s a másik síp visszafelelt, de már közélről. Ijedten kapott a ruhájához, a hajához, hogy rendben van-e. Nő volt. Ezt az éj se vette el tőle. Felállt s egy pár lépést ment a pataknál, ahol több a víz, hogy meglássa magát tükrében a holdvilágnál. De éppen ott egy lilium is nézegette magát a vízben. A lilium, a lilium. Oly szép volt, oly fehér és oly ártatlan. Ej, istenem, árnyéka mégis van! A szegény kis Mimi úgy restelkedett, de úgy restelkedett, mintha valami élőlény lenne a lilium és látná. Mintha nem is volna illő, hogy egyszerre egy helyen mutatkozzanak a pataknál.

Sóhajtott és odább ment.

Finom hallásával immár a lépteket is kivette.

Átlépett a patakon, s elébe ment az érkezőnek, közben figyelmesen szénézve, hogy nincs-e közelben áruló szem.

* Több krónikások említik ezt a csodát, Bonfin is, de a tudósabbak egy hegycsuszamlás következményének tartják az esetet.

Oh, mindenütt csak a holt természet volt. Fenséges csönd honolt hegyen és völgyön. Messziről, nagyon messziről a hegyekből lágy, édes furulyaszó hallatszott. Ott is szeret valaki valakit. De nini, két élő, villogó szem a sziklatetőn. Ah, egy szarvas !

Oh, istenem, azok a nagy agancsok a fején ! Ha most is úgy volna, mint az Ezeregyéjszakában, ahol olyan könnyen változnak el a dzsinek segedelmével állatokká az emberek — és ha az a Balassa lenne.

De bizonyára csak egy közönséges igazi szarvas volt, aki nem is a Mimit nézte, és aki, ha el is tudná mondani az ünöknek, amit látott, csak annyit hozhatna össze a maga szarvas-cszével, hogy először két árnyék mozgott az erdő fáinak között, s aztán összeért, egy árnyék lett belőle, és nem mozgott.

*

Egy öreg óra múlva került haza Mimi a harmathullástól csatagos szoknyában és átnedvesedett cipőkben. (Csizma való az ilyen kalandhoz.) Szomorú volt és elmélyedő. Balassát még alva találta ; egy vánkost hozott ki a hálószobából, az alvó fejét fölemelte és rágazította, míg közben gyöngéden, szelíden simogatta meg szép hullámos haját. »Látod, számár — susogta, mintha neki szólna —, ha nem szeretnél olyan nagyon, tovább szerethetnél.« Aztán az egyik lelógó lábát visszaemelte a díványra, mint egy jó feleség a rossz uráét és megismételte »Tovább szerethetnél, ha kicsit szeretnél«.

Eloltogatta a gyertyákat, csak egyet hagyott égve, de azt is áthelyezte messze a kandallóra, hogy ne legyen neki a fény kellemetlen. Majd levette a szőgrül tarisznyáját és elment vele. Asszony-kíváncsiság nem nagy újság, csakhamar visszahozta a helyére, s ekkor hosszasan, búsan nézte az alvót az ajtóból, mint ahogy a színpadokon szokás, mikor búcsúznak.

Gondoskodásában még a cselédszobába is benyitott, meghagyván az öreg huszárnak :

— Én most lefekszem, de az úr alkalmasint fölébred éjjel. Maradjon föl kend, hogy kiszolgálhassa.

Föl is ébredt Balassa, mert nemsokára csengettyűszó verte föl a bóbiskoló öreget, rohant is íziben.

— Parancsol valamit a báró?

— Készen van a ló?

— Mindjárt elővezethetem, de talán bevárhatná a méltóságos báró a reggelt.

Balassa nyájas volt a oselédeihez, rendszerint elbeszélgetett velök :

— Nem lehet, édes öregem, mert lássa, egy bolond embernek ígértem meg rám nézve életbe vágó ügyben, hogy még az este megjövök Gyarmatra ; ha csak reggel érkezném, esetleg visszavehetné a szavát. Reggel már hült helyét találhatnám a fogadóban.

— De nem bátorságos az erdőn.

— Miért?

— Tetszik tudni, ezek az éhes szegénylegények . . .

— Mernek is azok engem bántani.

— De Krúdy, azt mondják, haragosa a méltóságos úrnak.

A báró szeme kigyúlt haragos zöldes fényben.

— Csak jönne a fickó. Itt van az én jó Kuchenreiterem* a tarisznyában. Ha én azzal megcélzem, nem eszik az több kenyeret.

— De hátha többen támadnak?

— Nincs arra eset, Katona bácsi. Sokkal kevélyebb az a kutya, hogysem többedmagával támadna meg egyet.

— Talán mégis jó volna, ha elkísérném !

— Eh ! — pattant föl a főúr haragosan. — Hozza a lovat!

Szedte kalapját, tarisznyáját, maga is utánament, végig a folyosón, hol egy *olajos pohár* világított. Primitív szerszám : egy ivópohár tele olajjal, s mint valami fregatta úszott az olaj tetején egy fakarikából kimagasló égő kanóc.

Piszkos, rőt fényt eresztett, nem nagyobb, mint egy fülemile nyelvénél, de Balassa mégis meglátta világánál — a saját kísértetét. Megrázkódott, fölszisszent :

— Nini, a kis cipőcskék !

* Abban az időben a legjobb fajtájú pisztoly, a bécsi Kuchenreiterertől való.

A Mimi hálósobája ajtajánál oda voltak állítva egy székre. A szolgáló nyilván megtakarította, kikefélté és oda-helyezé a székre, hogy reggel a komorna bevihesse. No, hát csak az egyiket fogja bevinni.

Körülnézett lopva, nem látja-e valaki, gyorsan lehajolt, fölvette az egyiket és a tarisznyájába csúsztatta.

Habozott egy percig, bemenjen-e? Megnézze-e fehér párnái között? Hiszen módja van benne. S ha ez a folyosói ajtó csukva volna, a szobákból nyíló bizton nyitva várja. Az öreg tölgyfaajtó repedésein s a kulcslyukon át mintha finom rezedaillat áradna ki ingerlőn, hívogatón. De nem, nem, azért se megy be. Hadd érezze a kis kígyó haragját, megvetését. Összeszorította az ökleit. Isten legyen neki irgalmas, ha napfényre jön a bűnössége.

A ló e percben fölnyerített az udvaron.

— Jövök már, ne nyihogj! — Egy-két lépéssel künn termett, s ruganyosan pattant a nyeregbe.

— Mit mondjak a kisasszonynak? — kérdé az öreg huszár.

— Semmit, szolgám, semmit.

A szájával csettentett, s a kopogós erdei úton megindult a paripa, mint a nyíl. Még sötét volt a világ, ha nem is túlságosan, mert valami fehér párázat borította el a fák koronáit. Alkalmasint eső lesz reggelre. De reggel vajon mikor lesz?

A lovas kihúzta óráját, de nem ketyegett. No, hát nézzük meg akkor az *öreg órát*. A főséges égboltozatot. Az minden időt, minden óranegyedet megmutat. Csakhogy ez nem elég, még egy olyan pajtásra van szüksége, aminő a főséges magyar nyelv, aki nem szorul a számokra, s mialatt öreg anyóánk, a föld, mint a muszlinca a lámpa körül, egyet fordul a nap körül, járásának, kelésének minden egyes szakát, minden stációját meg tudja festeni szavakkal. Ha pitymallik, ha pirkad, ha hajnalodik, ha megvirrad, ha napkölte van, ha reggel van, ha öreg fölöstököm van, ha dél-előtt és a többi, meg a többi . . . Hiszen egyebet se csinál ez a csodás firmamentum napszálltatól napfeljöttéig, mint folyton-folyvást öltözködik más színekbe, más fátylakba, más palástokba, fölrakosgatva gyémántjait, a csillagokat,

legelőbb az estelit, legutolsónak a hajnalit, és ami közbül van, mindazt a sok ragyogó csecsebecsét. És azt mind ki lehet tanulni, hogy mikor mi van. Reggel aztán jön a nap a fényes ábrázatával, a bosszankodástól szinte vörösen: »No, most már vége legyen a sok toalettnek«, s az égboltozat egyhangú, szótalán, nem ad többé útbaigazítást aranyért se, vállalta helyette ezt is a nap, s az embereknek a saját árnyékukkal, ott helyben a földjükön mutogatja, hány óra van.

Balassa megnézte az eget. Keleten akkora darab, amiből egy asszonykötény kitelne, tejszínbe kezdett játszani. Ez a pitymallat. Éppen két óra múlt éjfél után.

»Még túlságos korán érek be« — gondolta magában s leeresztette a kantárszárát, hadd menjen a ló kénye-kedve szerint. Az éppen lassan akart menni. Ő ezalatt ráért elmékedni a Mimi viselt dolgain s mérlegelni a gyanús jeleket. Hidegen turkált a tények, a szavak és a sejtések közt. Szemrehányást tett magának egyszer azért, hogy nem volt elég férfias és szigorú, másszor azért, hogy talán gyöngédtelenül bánt a leánnyal.

Azt mondaná erre az olvasó, aki a regényekből ösmeri a féltékenységet, hogy Balassa tehát nem is volt féltékeny. Dehogyan nem. Ő bizonyára féltékeny volt. De a féltékenység a hétköznapi életben nem mindig csap ki Othelloi erővel. A »zöld szemű szörny« is degenerálódik, tisztelt uraim és hölgyeim, és anélkül, hogy becsmérelni akarnám e nevezetes szörnyeteget, némely esetben nem nagyobb, mint egy bolha: csípi az embert, alkalmatlan neki, esetleg nem hagyja aludni sem, de föl nem marcangolja.

A báró éppenséggel nem foglalkozott se gyilkossági, se öngyilkossági gondolatokkal, de minthogy megeredt az eső, elkezdett káromkodni, s beljebb nyomván kalapját az arcába, letért a hosszadalmas rendes útról, megcsiklandozta egy kicsit a lovát és nekivágott a Gyarmatra vezető erdei gyalogútnak, ahol a lombos fák alatt kevésbé éri a zápor.

Alig tett egy-két lépést, midőn meghorkant a paripa és megállott. Oly hirtelen, oly váratlanul történt, hogy a báró már csak egy bevégzett tényt pillantott meg. Egy alak lépett ki a bozótból és megragadta a ló zabláját.

— Mi az? — riadt fel a báró.

— Oh, semmi, báró úr. Én vagyok az, akivel találkozni kívánt, Krúdy Kálmán. Jó reggelt kívánok a báró úrnak.

— Ah, hitvány kapcabetyár! — ordított fel Balassa, s kirántván a pisztolyt táskájából, felhúzta a kakast, célzott, elcsattantotta, de egyik cső se sült el.

A báró a fogait csikorgatta dühében.

— Szerettem volna kiloccsantani agyvelődet — sziszegte.

— Ne sértegessen a báró úr, mert én is vérből való ember vagyok, félek, hogy felforr. S az én pisztolyaim el szoktak sülni, báró úr.

Kihúzott a köpenyéből egy mordályt a balkezeivel és megvillogtatta.

Szép, nyúlánk legény volt ez a Krúdy, nem volt annyira sötét, hogy ki nem lehetett volna venni hosszúkás, lelkes arcának finom vonalait, kis kunkorodott bajuszát s kemény tűzű kék szemeit

— Hát mit akar? — kérde a báró megvetőleg. Az arca hideg volt és unatkozó, mintha nem is igen érdekelné a dolog.

— Éppen erről akarok szólni — mondta Krúdy.

— Nem adhatná be hozzám írásban? — vágott a szavába dölyfösen.

Hiába, egy Balassa még a pisztoly csöve előtt is Balassa.

— Nem, báró úr, most ön a kezemben van. Most a föl-tételeket én szabhatom.

— Igaz, én elvesztettem a játékot e nyomorult pisztoly miatt. Tehát hallgatom önt, mit kíván. De eressze el a lovamat.

— Szívesen, ha megígéri, hogy nem megy el, míg nem végeztünk.

— Nem megyek el.

Krúdy eleresztette a ló zabláját, s egy indítványt tett:

— Gyerünk valami nagyobb fa alá, ahol nem ázunk.

Balassa a fejével biccentett és egy vén hársfához lépetgette ménjét.

— Báró úr — kezdé Krúdy —, egy becsületes vallomást teszek önnek. Én új életet akarok kezdeni, messze valahol, ismeretlen vidéken, meg akarok nősülni.

— Ah, nagyszerű — szólt véghetetlen gúnnyal. — Talán násznagynak akar engem?

— Egyenesen szólva, én pénzt akarok öntől. Sok pénzt.

— Szép, igen szép. Nos, hát odaadom, amennyi pénzem van.

Kivette a tárcáját — és odadobta a rablónak.

— Ohó — szólt Krúdy, útjába lépve, midőn látta, hogy a báró ezzel lerótnak tartja szavát s menni készül. — Nem érett még azért a búza, mert a kalászeit hányja. Mennyi pénz van a tárcájában?

— Mintegy száz forint, úgy gondolom.

— Az semmi. Mondtam már önnek, hogy becsületes életet akarok folytatni és . .

— Azt minden csavargó mondja, de nem teszi.

— És hogy meguntam ezt a vidéket .

— Sapristi! A vidék is önt.

—Vagyis, számbankifejezve, ötezer forintra vanszükségem. Balassa vállat vont.

— Én csak annyit adhatok, amennyim van. Többet a császár se vehet el tőlem.

— Én pedig azt állítom — szólt Krúdy határozottan és keményen —, hogy mégis öntől vasalom ki az ötezer forintot.

— No, azt szeretném én látni.

Krúdy nem felelt, mert éppen le volt hajolva, a Balassa tárcáját emelte fel a földről, s anélkül, hogy belenézett volna, egyszerűen odanyújtotta neki.

— Egészen pénz nélkül nem hagyhatja magát. Az nem volna tőlem se illő.

Balassa meg volt lepetve, egyszersmind most látta, mert már virradni is kezdett, milyen úrias a Krúdy külseje; elegáns fekete kabátot viselt és szürke nadrágot, a köpenye is szürke volt, kerek, palástszerű, az akkori legújabb divat, vörös zsinórral hátul, melyről bojt lógott le.

— Hogyan? Ön nem akarja a tárcát?

— Istenemre, nem, ha nincsen benne nagyobb összeg. De az én üzleti praxisom — tette hozzá öniróniával — arra a tapasztalatra tanít, hogy az utas urak máshová szokták elrejtetni a nagyobb összegeket, nem a tárcáikba, s még gentlemanek se állják velünk szemben az ilyen megbocsájt-

hatlan csalásokat. Ön nem is képzelem, báró úr, hogy az emberek mennyit élnek vissza a jószággal. Hiszi-e, hogy vannak gézengúzok, akik már otthon előre úgy preparálják a tárcájukat, hogy megtámadtatás esetében od'adhassák a szegénylegénynek. Ily körülmények között, reményilem, nem fogja rossz néven venni, ha látni szeretném az ön oldal-táskáját.

Gondolta magában: »no, azt ugyan megnézheti«, s lekapcsolván azt, átnyújtotta Krúdynak:

— Nincs abban egyéb, csak pörös irományok.

A betyár kinyitotta és belenyúlt bizonyos diszkrécióval, csak a két ujját dugta be, s kihúzott egy bársony topánt.

— Ah, ni! — kiáltá és édesdeden föl kacagott. — Egy öreg lábbeli! Bizonyosan valami családi ereklye...

A báró fülig vörösödött, de nem felelt.

— Önnek értékes lehet — folytatá az előbbi —, de én nem vehetem hasznát. A kezdet fölötté sovány, hanem azért a bűvárnak nem szabad csüggedni. Lássuk a többit. (Most a pörösomagot emelte ki, s a táska oldalai teljesen behorpadtak.) Teringettét, hát ez az egész? Úgy van: nincs benne egyéb semmi. Lássuk csak! Balassa contra Esterházy. Jó nevek, jó familiák. Tudja mit, báró úr? Ön nálam hagyja ezeket az írásokat addig

Balassa megszeppent, s mohón vágott közbe:

— Az lehetetlen, szükségem van ezekre az iratokra.

— Hiszen azért akarom őket én is.

— De nekem mindjárt egy óra múlva van szükségem reájok.

— Hiszen éppen az, mert ha csak húsz év múlva volnának szükségesek, nem vállalkoznám a megőrzésükre.

Balassa elsápadt, az ajkait harapdálta, a halántékai lüktettek.

— Ne legyen szemtelen, Krúdy, mert megkeserüli — hörgő az indulattól lázas hangon.

Krúdy fölénytel mosolygott.

— A báró úr rosszul ítéli meg a helyzetet, mert ha kettőnk közül valamelyikünket valamely kellemetlenség érheti a mostani magunkviseléséért, az nézetem szerint csak ön lehet.

A báró szívesen odaadta volna e percben mindenét, malmait, rétjeit, földjeit, még a várát is, ha valamely természetfölötti erő vagy segély folytán ízekre szaggathatta volna most azt az embert, de egyszersmind belátta, hogy dühe merőben hiábavaló, mert teljesen hatalmában van.

— Lássá — kezdé szelídebb modorban. — Ön az iratoknak éppenséggel nem veszi semmi hasznát, ellenben én nagyobb pénzösszeghez juthatok általok. Ha önnél maradnak, nekem se lesz, önnek se lesz.

— Ah, boldog isten, mit gondol a báró felőlem? Nem akarok én bosszút állni. Még kevésbé van szándékomban tönkretenni. Dehogy, dehogy. Hiszen én az iratokat az ön számára őrzöm meg, és amikor elhozza nekem az ötezer forintot, azonnal visszaadom. Tűzzön ki egy napot a héten. Ma kedd van. Csak pénteket ne, mert babonás vagyok. Ön elhozza a pénzecskét és leteszi például a szklabonyai határban a szent Vendelin-kápolna északi ablakába, mondjuk, pont éjfélkor. Rá tíz percre én megtalálom és helyébe ugyanoda teszem az aktákat. Újabb tíz pere múlva ön odamegy és zsebre teszi iratait. Hiszen olyan szép és sima az egész ügylet, mint a patyolat. Még találkozunk sem kell személyesen, ámbár rám nézve mindig szerencse.

— Jól van — szól Balassa, lassan, vontatottan, mintha külön undorodott volna minden egyes szótul —, a pénz ott lesz csütörtökön.

— Top! — sített Krúdy rányomni a pecsétet. — Ebben maradtunk. De természetesen senkinek sem szabad tudni a dologról, mert minden szó, minden külső beavatkozás veszélyeztethetné az ön iratait s az én pénzemet. Megígéri?

— Meg.

Udvariisan meghajolt, megemelte kalapját és belépett az erdőbe.

Balassa pedig ott maradt ülve a mozdulatlan lovon, elképedve, szinte megdermedve, még a kantár is kiesett a kezéből, mintha álom lett volna mindez, s idő kellene hozzá, míg beleszoktatja magát az ébrenlétbe.

Hanem most már tenni kell. Gyorsan, erélyesen. Megszorította térdével a paripa bordáit, s mint a szél, vágatott a zuhogó esőben a három tornyú város felé, mely alatt ott

mászik szélesen elterpeszkedve a csintalan sárga folyam, az Ipoly.

Balassa egyenest a megyeházára nyargalt, ahol abban az időben kapivári Kapy Ede a mindenható megyei főnök. Alapjában szelíd ember volt, de úgy tett, mintha kegyetlen zsarnok volna, örökké csikorgatta a fogait. Honfitársai, különösen régi barátai előtt, aminő Balassa is volt, igen restellte a hivatalát, s a következő módon szokta magát mentetgetni, amiben ugyan ravasz fenyegetés is volt, hogy fordultat még rosszabbra is :

— Igaz, hogy a bécsi vonatra szálltam föl, de ki meri mondani, hogy Marcheggnél nem fogok kiszállni.

(Ki is szállt talán még Érsekújváron innen ; — valami féltév múlva fölmentették.)

Most nagyon fölháborodott, mikor Balassa berontott hozzá a panasszal, miként rabolta ki egy negyedóránnyira a székhelytől Krúdy Kálmán.

Vörös lett, mint a paprika, csikorgatta a fogát, s legott szalasztá a hivatalozgát dr. Szpevákért, a vizsgálóbíróért és Stuhlrichter Stefanovicserért.

— Ebben az ügyben — mondá — furfangosan kell eljárni.

— Hogy érted azt ?

— Hogy egy kicsit more patrio és nem aktaszerűleg.

— Én nem bánom. Csak valamit csináljatok, mert a düh öl meg most mindjárt.

— Hogyne csinálnánk? Hogyne csinálnánk? (Kapy a kezeit dörzsölte.) Hiszen barátok vagyunk. Ugye barátom vagy, Tóni? Hiszen nincs jobb embered nálamnál megyénél.

— Hát persze, hogy nincs — bökte ki Balassa nyers őszinteséggel —, mert mindnyáját elhelyeztették szanaszét, kit Olmützbe, kit Kufsteinba.

Közben megjött a két meghívott úr. Mind a kettőt az ágyból zargatták föl, de el is voltak telve keserőséggel, nem annyira Krúdy, mint inkább Balassa ellen; a szegény Krúdy akkor rabol, amikor lehet, amikor utas van, ő nem hibás, de Balassa bizony bevárhatta volna a panasztétellel a hivatalos órákat; ő a hibás.

Pedig hát Kapy volt a hibás, mert ő akarta megmutatni Balassának, hogy milyen úr ő most, milyen mindenható.

— No, hát beszéld el, Tónikám, apróra az uraknak.

Balassa újra előadta az egészszet, még a lefolyt párbeszédeket sem hagyva ki. Stefanovics vezette a jegyzőkönyvet, dr. Szpevák pedig egyes kérdéseket tett.

— Hol az a pisztoly, amely el nem sült ?

— Itt van nálam.

— Adja ide, kérem, báró úr.

Balassa kivette zsebéből és átadta.

A vizsgálóbíró feltette a szemüveget, szorgosan megvizsgálta a fegyvert s magában dohogta :

— Szörnyen érdekes. Mondhatom, hogy különös, sőt rendkívüli.

— Ugyan, Szpevák ! — pattant föl Kapy a fogait megcsikorgatva. — Mi érdekes lehetne egy pisztolyban, amelyik nem sül el a megtámadott kezében ? Az nem corpus delicti, az ebben az esetben semmi.

A főnök bosszankodott Szpevákra a vizsgálóbírói híre miatt.

— Bocsánat, méltóságos uram, mindjárt megmagyarázom a dolgot, de előbb engedelmet kérek, hogy egy pár kérdést tehessenek a méltóságos báró úrhoz.

— Paperlapap ! Ha a méltóságos báró szíves lesz felelni, én nem ellenezhetem.

— Rendelkezésére állok — jegyzé meg Balassa.

— Mikor volt ez a pisztoly megtöltve ?

— Tegnap reggel.

— Ki töltötte meg ?

— Én magam.

— És azóta hol volt méltóságod ?

— A délutánt és az estét rászkai kastélyomban töltöttem.

— Mit csinált ott ?

— Ej, hát mulattam ott. Azonban úgy tetszik nekem, vizsgálóbíró úr, hogy az ön kérdései kezdenek a hivatalos mederből kijjebb csapni.

— Éppenséggel nem. Biztosítom méltóságodat, hogy nem vezet semmi kicsinyes fontoskodási vizsketeg. A kér-

dések lehetnek különösek, de az én lelkekre (meiner Seel') elkerülhetetlenek.

Szemei csillámlottak a pápaszem alatt, a homloka sugárzott, s a nyakát magasan, kevélyen húzta föl az inggallérból.

— Jól van, uram. Kérdezhet tetszés szerint.

— Tehát a báró úr mulatott? Kivel mulatott?

— A Gilagó nevű cigány volt nálam és muzsikált.

— Ah, szépen muzsikál a huncut — jegyzé meg a főnök, mintegy elmerülve régi emlékeibe. — Hallotta már ön, Stefanovics?

— Nem, még nem — felelte az megvető grimásszal. — Nem sokat adok a zenére. (NB: Szpevák is tudott zenélni.) Az egész abból áll, hogy az illetőnek keze van hozzá. (Hand hat er dazu.) A kézi mesterségeket egyáltalában nem sokra nézem.

Szpevák egy szúró pillantást vetett Stefanovicsra, s folytatta tovább a kikérdezést.

— Tehát a cigányok voltak ott. És az ön fegyvere hol volt ezalatt?

— A táskámban.

— És a táska?

— Az a fogason lógott.

— Nem nyúlt hozzá senki?

— Senki.

— Nem távozott el a szobából?

— Egy pillanatra se.

— Az lehetetlen!

— Ha egyszer mondom.

— És a cigányok mikor mentek el?

— Későn este távoztak.

— Mit csinált ön azután?

— Aludtam hajnalig.

— Egyedül maradt?

— Egyedül.

— Nem járt bent azalatt senki?

— Nem gondolnám.

— Tehát nem biztos benne?

— Alvó ember nem adhat erre kielégítő választ. De várjunk csak. (Balassa elgondolkozott.) Kétségtelen, hogy

nem lehettem mindig egyedül, mert fölbredve, párnát találtam fejem alatt.

— Ki tehette azt oda ?

— Egy leány van a kastélyban, csak az tehette.

— Egy leány ! Hm. Keresd az asszonyt ! És mi ő ott ?

— Hogy értsem ezt ? — kérde Balassa némi zavarral.

— Hogy mire van alkalmazva ?

Kapivári Kapy megcsóválta a fejét.

— Szpevák! Szpevák! Ön egy tapintatlan ördög, Szpevák!

— A leány, hogy is mondjam, azelőtt színésznő volt, és most . . . elegáns úri személy, aki, aki . . . felügyel a kastélyra, és amelletttársalog velem, ha ott vagyok.

— Tehát társalgóné — jegyzé meg Szpevák rendíthetetlen komolysággal. — Neve ?

— Schramm Mária.

— Erkölsi magaviselete ?

Kapy foga megcsikordult.

— Ugyan Szpevák ! Ez már sok !

— Bocsánat, méltóságos főnök úr, de tudnom kell felőle egyet-mást, mielőtt letartóztatnám.

Balassa megtántorodott a meglepetéstől, arca elsápadt.

— Hogyan ? Le akarja őt tartóztatni ? — kiáltá izgatottan. — És miért ?

— A rablásban való bűnrészségéért.

— Vigyázzon Szpevák ! — inté őt a főnök, a nagy bozontos szemöldekét összehúzáva.

Szpevák kijött a türelméből.

— Ej, mit vigyázzak ? A szerves összefüggés kétségtelen. (S ezzel diadalmas mosollyal nyújtotta oda a pisztolyt Balassának.) Íme, mind a két piramidli-nyílásba egy-egy gombostű van beletörve, hogy a pisztoly el ne sülhessen. Úgy, úgy, báró úr ! Ez a személy megfosztá önt a védelem lehetőségétől. Föl kell tehát tételeznünk, hogy mindent előre tudott a merényletről.

Kékkő ura szíven találva szisszent föl :

— Ah, a kis ringyó !

Minden vére a fejébe tolult, tántorgott, mint egy megsebzett bölény. S a pisztoly csörömpölve esett le a padozatra idegesen rángatózó kezéből.

Kapy csodálkozott barátja megindulásán és vigasztalta, amint tőle tellett.

— Úgy látszik, szeretted a fruskát. Aber mach kein Spektakel, lieber Freund! Asszony volt, kutya volt. Hiszen kutya az mind. Becsukjuk, punktum. Bleib nur ruhig, Tónikám. Volt, nincs. Ein Knopf ist nur ein Knopf. Mikor annyi gomb van a világon! Befogjuk a cinkost is, a Krúdyt. Csütörtökön éjfélkor a kezeink közt lesz. Az írások is, az ötezer forintod is. Tíz zsandárt küldünk oda, akik megcsípi. Stefanovics intézkedni fog. Legyen rá gondja, Stefanovics, hogy a zsandárokkal Sersinszky hadnagy menjen. Az ügyes ember, ravasz rendőr. Er hat Nase. Az túljár a Krúdy eszén. Hanem a legnagyobb titoktartás, uraim. Ön pedig, Szpevá, kiállíthatja az elfogatási parancsot a leányra nézve. Mindjárt ma be kell hozni. Csütörtökön aztán minden rendben lesz. Éjfél előtt egy félórával rendelkezésedre állnak a csendőrök, hol akarsz velök találkozni?

— Nem tudom — felelte Balassa kelletlenül, mintha most ez se érdekelné.

— Legjobb lesz — indítványozta Stefanovics —, ha mindjárt a sötétség beálltával elrejtőzködnek a kukoricásokban. Ősmerem a szklabonyai határt és a Szent Vendel környékét.

— Hát csinálják el! A részletekbe nem avatkozom. Most pedig isten önökkel, uraim! Végezzék hivatalos kötelességeiket. Te is mégysz, Tóni? Hogy sok dolgod van? Nos, végezd hát, und bleib ruhig. Tutto in ordine. A császári kormány örökdió fölöttetek, mint a gondviselés. Mindent visszakapsz, csak természetesen a leányt nem. De mi az? Ein Knopf. Kriegst eine Andere.

Balassa, rossz kedvvel bár, a dolgai után látott a városban. Még szerencse, hogy nagy bújában sok dolga volt. A bélai bárót kellett mindenekelőtt rábeszélnie, hogy a pörmegvételrel várjon péntekig. A pörök gyűjtőjének még szinte tetszett, hogy a pör Krúdynál van, teringcttét, ezzel még csak érdekesebb. »Jó, én megvárom a pénteket, ha csakugyan ki bírjátok venni a körmei közül«.

Azután pénzt kellett szereznie, sürgősen beszélni a takarékpénztári igazgatóval, fűvel-fával, az ötezer forint

miatt, hogy még estig megkapja, hirtelen ülést kellett összehívni. Ezzel jóformán eltelt az egész délelőtt. Délután visszajöttek a zsandárok, akiket Mimi elfogatására küldtek ki a rászkai kastályba, azzal a hírrel, hogy a madár már kirepült a kalitkájából korán reggel. Egy szót se szólt senkinek, csak eltűnt, köd előtte, köd utána.

Ily körülmények közt leverten ült délután vendéglői szobájában a báró, azon tűnődve, hova tűnhetett el a leány, mikor kopogtatás után a tisztje, Horváthy nyitott be egy papírba tekert csomaggal.

— Mi az ?

— Elhoztam, méltóságos uram, a cipőt; úgy kellett elcsalnom attól a pogány Filcsiktől, hogy előbb leittattam. Őt icce boromba került.

— Nem éri meg — mondta Balassa kedvetlenül.

— De azt méltóztatott parancsolni . . .

— Igen, igen. Hiszen ön helyesen járt el. Itt csak a megváltozott körülményekről van szó. Tegnap még egy cérnaszálat kerestem, s ma már egy kötelet találtam. Köszönöm. Isten önnel.

Ah, az a köté, amit talált, de szorította, de nyomta. Nem bírt egyébre gondolni se.

Kezébe vette a csomagot és kibontotta a kis cipőt. Aztán kivette a táskájából a másikat is, odahelyezte melléje az asztalra. A két cipőtestvérke úgy hasonlított egymáshoz, mint két levél, mely egy fáról való.

Nézte-nézte őket hosszan, elmélázva. Egy darázs beszállt a nyitott ablakon a kofa cseresznyés asztaláról és körülropkódta a cipőket, az egyikbe be is kukkantott és elkezdett zümmögni, döngni, mintha ott valami édeset talált volna. A báró a szivarja füstjét eregette arra, és a kavargó füsttömeg kezdte fölépíteni a cipők fölé az alakot is, előbb a kék szoknyát (éppen viselt a Mimi olyan füst színűt), azután egy karcsú derekat, aztán egy szép leányfejet.

A bárót azonban hirtelen megkapta valami keserű gondolat, dühösen nyúlt a cipők után s kidobta őket az ablakon a vásári csöcselék közé — így veszett kárba a füst munkája.

A cipőket pedig odakünn hamar fölszedték. Az egyiket a cseresznyét áruló kofa, akinél az említett darázs ebédelt,

a másik után egy fürge pékinas ugrott, aki az utcán dudorászott. Lett ebből aztán veszekedés, marakodás odakünn, hogy az egy pár cipő kié legyen, mert így egyenkint nem érnek semmit. A kofa azt állította, hogy egy kislánya van odahaza, annak éppen jó lesz, a pékinasnak is volt egy kis nőtestvére. A nagy feleselésre aztán odajött a városi darabont, és megértvén a dolgok mivoltát, átvette a panaszos felektől a két corpus delictit, azt a salamoni ítéletet hozva, hogy a *cipő azé legyen, amelyiküknek két ballába van.* (Mert mind a két cipőt Mimi a bal lábán viselte.)

Mint hogy azonban két bal lábat se a pékinas nem bírt előmutatni, se Harenyikné asszonyom, a cipőt egyszerűen konfiskálta a böles darabont, és egy a templomnál ácsorgó mezítlábos koldusgyereknek adta oda, ki is rögtön fölhúzá vézna lábaeskáira és boldogságtól ragyogó arccal kopogott bennük a köveken.

*

Szép lanya éjszaka volt a csütörtöki — én nem emlékszem jól, mert még igen kis gyerek voltam akkor, és mint hogy csak utólagosan hallottam amaz éj eseményeit, az időre nézve nem vagyok tanú. De abban mindenki megegyezik, hogy sötét éjszaka volt. Balassa már tizenegy órakor megjelent a kitűzött helyen, ahol a szent Vendelin kápolnája áll, meglehetősen távol a falutól. Jó torkú kutya legyen, akinek idáig ér az ugatása.

Szent Vendelin nem valami előkelő perszóna a szentek lisztáján, de nem is kell, hogy az legyen. Egyszerű funkciókra van hivatva. A határ felügyeletét bízták rá. Egyéb semmit. Minden falu tart magának ilyen határőrző szentet, ami egyenesen a magyar nép véralkatából folyik. Mindent szeretnek másokra bízni. Magát az országot is szűz Mária védi. (A hadsereg csak bántja.) Tetszetős és udvarias dolog, hogy Hadúrt földadtuk és a három mostani istenből ezt a szűz asszonyt választottuk, ezt az aranyhajút, ezt a bús arcút, aki a légynek se ártana, aki a bárány vérét se tudná kiereszteni, mégis ő védelmezzen minket. Hát nem annyit jelent az, hogy nem félünk?

A falvak szentjei is logikus alapon keletkeztek. Először csak egy szent volt, akinek a nevenapjára vendégséget csapnak, aki könyörög minden ember jóléteért, s rendszeren ott látható a templomban az oltárképen, de minthogy az illető szentek nem mindig jártak el *ott fent* sikeresen, bizony ennek oka lehet a sok bokros teendőjük is, hát jó lesz melléjük adni segítségül egy mellékszentet, aki pusztán a határra vigyáz. Igaz, hogy erre van hivatva a csász is, de az nem sokat ér, mert nem jól vigyáz, pedig fizetést húz és még lop is. Már annál többet ér a határőrző szent, mert az se vigyáz ugyan, de legalább nem húz fizetést és nem lop.

A szklabonyai Vendel azonban túltesz most hatáskörre nézve valamennyin; egy nevezetes rablás helyrehozatalában léssen közbenjáró. Kukorica ugyan nincs körülé ültetve, mint Stefanovics mondta. (Harmadéve látta, azt hiszi a csacsi, hogy az is permanens, mint az erdő.) De ha volna se bújhatna el benne májusban zsandár. (Még a német se tud olyan kicsire hajolni.)

Hanem ott van ahelyett (s ez a szerencse) a Gilagóék vályogvető helye, vályograkásokkal, gödrökkel. Egész nap ott dolgozik az öreg a rajkókkal, ha névnap nincs, s éppen olyan lyukassá tette köröskörül az anyaföldet, mint a nadrágjaik.

Mikor a vályogtelephez ért amaz éjjel Balassa, az egyik vályogfal mellől csinos alakú fiatal zsandár lépett ki és szalutált.

— Hadnagy Sersinszky — mutatta be magát halkan.

— Ah, tehát megjöttök — szólta Balassa, leugrott a lováról és kezét fogott Sersinszky hadnaggal. — Az én Kapy barátom beváltotta a szavát.

— Üdvözetét küldi.

— Köszönöm. Hányan jöttek ?

— Tizen.

— Hol vannak elhelyezve ?

— Mindenfelé, a vályogfalak mögött, a gödrökben, egy emberem bent van a kápolna belsejében, egy másik a kápolna tetején fekszik hasmánt.

— Hát elfogjuk ? Mi ?

— A fejemet teszem rá, ha idejön.

— De hátha ő is óvatos. Nem vettek észre útközben semmi gyanúsat? Mert fölteszem, hogy Krúdy is vigyázta a Gyarmatról ide vezető utakon.

Sersinszky kedélyesen nevetett.

— Ohó! Azt hiszi ön, hogy én »csirke« vagyok, aki ilyen vastag hibát csinálna? Mi Kékkő felől jöttünk, ahonnan nem vár.

— Úgy? De hogy jutottak Kékkőre?

— Oda egyenkint szállingóztunk a múlt éjjel, mindenik külön úton, s ma aztán, mikor besötétedett, ide lop-tuk magunkat az erdőség legjáratlanabb helyein.

— Hisz ez pompás! De csak nem jöttek gyalog?

— Lovon vagyunk, a lovakat azonban a nádasnál hagytuk két emberem őrizete alatt.

— Úgyan kérem, vezettesse oda az enyémet is.

— Gáspár! — szólott alig hallható hangon, s ím, egyszerre egy zsandár termett előtte, mintha a földből nőtt volna ki. — Vidd el a lovat a többiekhez és gyere vissza. (Aztán megnézte az óráját.) Még egy félórásckánk van. Most féltizenkettő.

— Addig cseveghetünk egy kicsit.

Balassa karon fogta a hadnagyot, akit rögtön megszeretett a fesztelen modoráért, s néhány száz lépést tettek a kenderáztatók felé.

— Apropos! Elhozta ön a pénzt?

— Természetesen.

— Legjobb lesz, ha mindjárt odatesszük.

— Helyes.

Visszamentek az ablakhoz, és Balassa az ablak párkányára tett ki öt darab ezrest.

Sersinszky egy kővel nyomta le, hogy a szél el ne fújja:

— Most már ott van a csalétek. Alkalmasint ott lesz a róka is nemsokára. Megcsípjük a gézengúzta.

— Hát a leányról mit tudnak azóta? Hová ment, mi lett belőle?

— Semmit se tudunk. Önt, úgy látszik, még mindig érdekli.

Balassa vállat vont:

— Hát úgy, úgy.

De a hangján meglátszott, hogy a seb még friss.

— Csinos jószág és szépen énekel — jegyezte meg a hadnagy elég közömbösen.

— Hogyan ? Ön látta őt ?

— Hogyne ! Nemde, egy lencse van a bal halántékán ?

— De hát mikor látta, hol ?

— Ej, hát önnél.

— Nálam ? Nem emlékszem, hogy valaha vendégem lett volna.

— Persze nem. Cigánynak öltöttem föl a Gilagó bandájában.

Balassa olyan hideg lett iránta, mint a jégcsap, öt lépést hátrált előle.

— Ön eszerint kémkedett nálam, egy hazafias össze-
jövetelnél ? Pedig ön lengyel, mint a kiejtése mutatja, és
talán nemes is, mint a neve mutatja.

— No, igen — felelte a hadnagy a kalandor lengyelek
nagyzó stílusában. — Legrégibb őseim Caligulának voltak
rokonai. Dokumentumokkal bizonyítható persze. Közelebbi
őseim pedig királyi trónon is ültek. Rövid ideig persze. De
az mindegy. Önnél is voltam, de nem mint kém. A leányt
akartam látni, ez az egész. És láttam persze. Hiszen ha kém
lettem volna és feladom, hogy mit beszéltek és énekeltek,
ön most ahelyett, hogy itt velem jár, ülne valahol. Kaza-
matában persze.

Nevetve emlékeztette az akkori összejövétel részleteire,
mire Balassa melegen rázta meg a kezét.

— Ön derék ember hadnagy úr. Bocsássa meg, hogy
tévedtem egy percig. Tekintsen mindenkor barátjának.

A hadnagy meghajtotta magát.

— De most már ideje, hogy a dolgunk után lássunk,
báró úr. Én elvonulok a függöny mögé, amely ezidőszert
vályogból van. Önnek ellenben joga van mutatkozni, tehát
maradjon közel az ablakhoz.

Az éj csöndes volt, de fekete, a holdvilág nem jött fel
ma, csak a csillagok ragyogása eresztett egy kis tejszín a
mindent elborító sötétségbe. A Balassa órája éjfél mutatott.
Most mindjárt jön. A kakasok is megszólaltak a faluban.
A temető fölött fehérnyes árnyak látszottak lebbenni, jární,

kelni. Vagy egy báránnyel az, amelyik leereszkedik a temető fölé, vagy kísértetek, kik, órájuk ütven, nyakra-főre tolongnak haza a sírjaikba.

Balassa valóságos lázban volt. Csak a gyerek várhatja olyan nehezen a Mikulást, a diókkal, mint ő Krúdyt. Oh, te gonosz fekete, csúnya bosszú, de édes tudsz lenni! Tehetőségei szinte meghatványozódtak. Látta a kápolna ablakát a sötétségen keresztül, és le nem vette a szemét róla. A fantáziája is hogy meghízott. Vitte már Krúdyt megkötözve, megvasalva személyesen a nagy pléhfedelű palota számára Gyarmaton — hát a hallása? A legtávolibb neszre is fölrezzent. Huh, jön már! Pedig csak egy vén nyúl futott keresztül valahol messze, zizegő vetemények között.

De percek múltak percek után, és Krúdy nem jött. No, ez bosszantó! Balassa türelmetlensége elérte a forrpontot. Már félely. S még minden csöndes, nem hallani lépteket. Csak néha rebben fel egy madár. Talán egy hörsög verte fel.

Nem állhatta tovább, fölkereste Sersinszkyt.

— Baj van, hadnagy úr. Nem jön el.

— Talán megszagolt valamit.

— Nem lehetetlen.

— Talán várjunk még? — vélte Sersinszky.

— Jó, de én már nem bízom. Nem fog eljönni — sopánkodott a báró. — Sajnálom a százezer forintot, de mégjobban bánt a szégyen, hogy kifogott rajtam.

— Talán megharagudott? Nem tett ön neki valami ígéretet?

— De igen, azt ígértem, hogy megállapodásunk titokban marad.

— És nem tartotta meg. Hiba volt.

— Hiszen akkor nem foghatnám el, ha senkivel sem közlöm.

— Bocsánat, báró úr, de nem annyira óróra van szó, mint inkább az ön szaváról. Egy gentleman szaváról.

— Eh, ostobaság! Egy adott szó egy rablóval szemben!

— Mindegy — felelte a hadnagy feltűnő hévvel. — A rablót lenézheti egy gentleman, de a saját szavát mindenkor meg kell becsülnie.

— Sersinszky! Mi ez? — pattant fel Balassa Antal méltósággal. — Ön bizonyára ivott, és nem tudja, mit és kivel beszél!

Sersinszky maga is belátta, hogy könnyelműen megszzeb-
b ment, mint kellett, s kedélyes bonhomióval próbálta
megreparálni.

— Persze, hogy ittam (és nevetve kihúzta köpenye alól
a kulacsát), s ha én iszom, mindig abba a rövid időbe poty-
tyanak bele, amikor a Sersinszkyek uralkodtak. Mesés rövid-
ség, istenemre. Oly rövidség, hogy az annálék írói észre
sem vehették. Oh, istenem, bocsásson meg, báró úr, egy
szuverénnek!

Balassa elnevette magát e bohóságán, és megbocsátott
neki, hiszen olyan kedélyes jó fickó, és maga is húzott egyet a
kulacsából.

— A borocska nem rossz, ugye? Hanem a szituációnk
tarthatatlan. Az a gazember becsapott minket. Ejnye, ejnye!
Engedje meg a báró, hogy beszélhessek a fedélen levő embe-
remmel. Az sötétben is lát. Hátha vesz már észre valamit.
Ön pedig hajoljon le azalatt, hogy ha esetleg közelednék,
ne lásson két emberi alakot.

A báró egy kis számolty hevenyészett vályogból, arra
ült, s hallotta, amint a hadnagy beszélgetett az emberével:
»Semmit se látsz, Gáspár?« »Semmit, hadnagy úr«. Egy-
szerre azonban fölördített Sersinszky, mint egy bika:

— Gyalázat, szégyen! Hollá, zsandárok! Fel! Fel!

A gödrökből a vályogok mögül egy szempillanat alatt
előugráltak a zsandárok. Megelevenedett a kis térség. Sisak-
jaik az éjben is csillogtak, a szuronyok csörömpöltek.

— Mi az? Mi történt? — riadt föl Balassa oda lépe-
getve. (Mert egy Balassa sohasem siet.)

— Megfoghatatlan dolog — lelkendezett a hadnagy. —
A pénz eltűnt az ablakból.

A báró a fejét csóválta, fatális egykedvűséggel.

— Ejnye, még az is!

— Ez még nem volna annyira különös, de e csomag
volt az ablakban.

— Az irataim! — kiáltá a báró elképedve. — Hogy
történhetett ez! Az égből csöppent le?

— Vesszek meg, ha értem! — káromkodott a hadnagy. — Ez valami természetfölötti. Nem ember az, de ördög. Ha legalább itt volnának a lovaink, hogy üldözni lehetne.

— De kit? — vetette föl egy nagybajuszú káplár. — Hiszen nem járt itt senki.

— Eh, ostobaság — torkolta le a hadnagy —, kísértek nincsenek, itt kellett neki lennie. Valahogy az ablakhoz osont ügyesen a sötétben. De minthogy nincsenek itt a lovaink, hát hagyjuk ezúttal elillanni. Báró úr (folytatá aztán, Balassa előtt mélyen meghajolva), igen sajnálom, hogy így történt, de a feladatom ezúttal be van végezve. ✱

— Köszönöm — szólt a báró kelletlenül —, de még nem adok kezet, mert én is önökkel tartok a nádasig, ott van az én lovam is.

— Igaz, igaz.

Szótlanul lépegetett velük, amint leereszkedtek a bájos Hynke völgybe, hol a Bágy eléri java erejét, és egy nagy malomkövet hajt. Az a kutya kő engedelmeskedik neki, mint egy pörgettyű.

A nádasnál ott álltak a zsandárok lovai összeverődve. A talaj itt már csicsog a csizma alatt. A báró nem akart beljebb menni.

— Hej, ki ösmeri meg kendtek közül az én lovamat, és ki hozza ide?

Egy zsandár intett a kezével, legott kivált a többiek közül és előre szaladt.

Kisvártatva maga is lovára ülve, vezetéken hozta a Balassáét. Vézna, alacsony zsandár volt, csak úgy lötyögött rajta a ruha, a rézsisak is bő volt neki, egészen beesett a képébe.

A báró átvette a lovát.

— No, köszönöm barátom — és egy ötforintost nyújtott föl neki, miközben maga is féllábbal már a kengyelbe lépett.

De a vékony zsandár megrázta a fejét, nem fogadta el a bankót, és a többiekhez iramlott, kik már azóta szintén fölkászálódtak a lovaikra. Hogy nem veszi el a pénzt, gondolta a báró, amint a nyeregben volt, ez mégis csak furcsa szerzet, s önkénytelen utána tekintett.

A vézna zsandár is éppen hátrafordult, s egy fehér kendőt meglengetvén, valami édesen ismerős hang csendült meg a levegőben :

— Jó éjszakát, kis bárócska !   kis bárócska.

Balassa megrázkódott, vére megbizsergett, a fejéhez kapott. Oh jaj, mi volt ez ? Istenem, a Mimi hangja ! Vagy inkább hallucináció, beteges idegek játéka, réti virágok illatából szótt képzelődés.

Újra visszafordult, de már csak egyetlen fekete gomolyag mozgott ; együtt nyargalt mind a tíz zsandár az erdő felé.

* * *

Sehogy se volt tisztában az esettel. Van benne valami rejtélyes, megfoghatatlan. Mikor tette oda az iratokat Krúdy ? S oh, az a hang ! Mi volt az a hang ! Tízszer is átgondolta, visszaidézte eleitől végig az átélt részleteket, de sehogy se lehetett belőlük megépíteni logikusan elfogadható tényeket. Szétrakta, meg újra kezdte az összeállítást, mint a gyerekek az építőkövekkel.

Így érkezett meg a novinkai akolhoz. Már jóformán virradt. Egymásután bújtak be a csillagok a nagy kék paplanjuk alá. Hús hajnali szellő ingatta a nádast, ébredtek a fákon a madarak. Csak a lepkék aludtak, odatapadva kettesével, hármasával a fűszálakhoz, hagyták magukat ringatni.

Amint elment a juhászház mellett, eszébe jutott, hogy a juhász most a cserényben alszik, az asszony maga van odahaza. Ugyan miről álmodhatik az most ?

Egy gondolatból kettő is születik : odavágtatott az ablakhoz, megzörgette.

— Hej, asszony, szép asszony, nyiss ajtót !

Úgy rémlett neki, hogy különös zagyva, üvöltő hangok hallatszanak belülről.

— Én vagyok itt ! Én, Balassa ! — kiáltá be harsányan.

De még arra se nyílt ki se az ajtó, se az ablak.

Ej, mit ! Egyszerűen bevágta a lovagostor nyelével az ablakot :

— No, mért nem nyitod már azt az ajtót !

Öt-hat reszelős hang felelt egyszerre.

— Nem lehet, nem mozdulhatunk, meg vagyunk kötözve. Ha istent ösmer, jó ember, jöjjön be és oldozzon ki bennünket!

— És kik önök? — kérdé meglepetve.

— A zsandárok! — kiálták hárman is.

— A pokolba is! — szisszent föl — miféle zsandárok?

— Azok, akik Krúdyt jöttünk elfogni.

— Bolondság, bolondság! Hiszen azok körülbelül most már a brolini erdőben nyargalnak. Nem értem.

Pedig kezdte már érteni, s nagyot dobbant szíve fájaldalmában. Ah, hát mégis a Mimi volt, a Mimi volt!

Leugrott lováról, nem is kötötte sehova, egyenesen az ajtónak indult, be volt zárva, rázta, döngötte, nem engedett, végre egy fejszét talált az udvaron, s addig vágta, míg végre kétfelé hasadt nagy recsegéssel.

No, most már bent volt és megtudhatott mindent.

Mint az egymás mellé rakott búzás zsákok, úgy fehérlettek a szoba közepén a pőrére vetkőzött és megkötözött legények.

— Ejha — szólt a báró nem minden gúny nélkül —, ki követte el önökön ezt a csúfságot?

— Hát a zsványok, a Krúdyék, méltóságos báró úr — szólt az egyik legény, aki fölösmerte Balassát —, ránk törtetek az este, letépertek, leszedték a ruháinkat, és a szemünk láttára öltöztek fel zsandároknak.

— Hm — mondá a báró —, még elég becsületes emberek, hogy rá nem gyújtották önökre a házat. Hát a juhászné hol van?

— Az is meg van kötözve valahol a kamrában.

— És a hadnagy?

Egy vékony, nyöszörgő hang szólalt meg a nyoszolya alól:

— Itt vagyok uram, engem ide gurítottak a gyáva nyomorultak.

Balassa felvágta a köteleiket, mire aztán kihúzhatták az ágy alól az igazi Sersinszky hadnagyot is, aki bemutatkozván Balassának, kifogyhatatlan volt panaszkodásban és dicsekedésben, hogy milyen fölséges plánuma volt, mely

szerint az összes rablók hurokra kerültek volna, ha ez meg az nem jön közbe. De hát mármost hogy megy ő el innen ruha nélkül? Ah, milyen istentelen emberek! S hogy bánt vele ez az infámis Krúdy! Hanem iszen csak kerüljön még egyszer a szeme elé. A bőrét fogja lenyúzni, s kikészítetteti a Krapeczkivel (tudja, egy kesztyűs Lembergben), és vadász-kabátot vagy legalább mellényt varrat belőle. (Szomorúan nézett végig a külsején.) Ah, borzasztó, borzasztó! Lehúzni rólam a ruhát, a tiszti uniformist egy nemesemberről, akinek az ősei egykor királyok is voltak. Aber nur kurze Zeit, lieber Baron.

A MI ÖRÖKÖS BARÁTUNK

1899

Egy délvidéki városkánál szálltunk a vonatról, hogy ott háljunk, s nappal folytassuk utunkat tovább. Én magam sem tudok a vasúton aludni, de leginkább útitársam, a professzor megviselt állapota ösztönzött rá. Gyenge tüdejű és vérköpős. A professzorok sokat beszélnek a katedrában, s igen furcsa, hogy a tudományuk, melyet szétvisznek a tanítványok, mégis megmarad nekik egészben, a tüdejük ellenben, melyet nem visznek szét a tanítványok, elfogy.

Egy kiszállás Magyarországon valóságos leégést jelent. Vasúti szolgák, hordár, bérkocsis, pincérek, kapus, szobalány, stb. Szegény Baross, híres zónáját behozva, vidáman mondá a klubban: »Most már könnyű lesz Magyarországon utazni.« Bolondság, bolondság! Hiszen megmaradtak a vendéglősök, a hordárok, fiákerek, és minden egyéb megmaradt, csak a menetjegy lett olcsóbb. Mintha valaki agyonütne a »Fehér Rókánál« egy poloskát a millió közül és azt mondaná: »Most már könnyű lesz aludni«.

Azért említem a »Fehér Rókát«, mert ott szálltunk meg éjjelre. Mindenekelőtt azonban bementünk vacsorálni az ebédlőbe. Késő volt, tizenegy óra felé. A vendégek már alkalmasint hazaszállingóztak, és csak egy sarokasztalnál volt kompánia. Hiszen ösmerik azt a bizonyos sarokasztalt. Mintha csak városkáról városkára velünk utazna, s valami ezeregyéjbeli dzsin minket megelőzve röpítené az ebédlőbe, hogy már ott találjuk. Ez az, mindig ez. Ugyanez van Kikindán vagy Becksereken, Désen, Szebenben vagy Berecken. Ott ül a patikárius, a helyi szerkesztő, egy városi tanácsnok, amelyik a legnagyobb korhely (néha kettő is ül ott). Hasonlóan ott szemlélhető a tanfelügyelőségi tollnok, a főispáni titkár, járásbírósi aljegyző, egy-két ügyvédsegéd, akik később

éji zenét fognak adni a leányok ablakai alatt, és valami vidéki nemes, akinek a kocsija künn áll a vendéglő előtt.

Amennyiben változik valahol ez a kép, alig hajszálnyi lehet a különbség. Hogy például a patikárius nincs ott, hanem ott van a postamester, és hogy néhol vörös bort isznak, néhol fehéret, néhol a főispáni titkárnak van hosszú feje és a szerkesztőnek kerek feje, néhol megfordítva, de nagyjában egy ugyanazon kompánia ez.

Ami a »Fehér Róka« sarokasztalát illeti, azt nagyon rossz állapotban találtuk. Éppen a fogantatások percében. T. i. rendszeren itt születnek e kis városka párbajai. Viszály és szörnyű föloszlás közeli végzete lebegett az összeöntözött, behamuzott fehér abrosz fölött. Egy vörös képű marcona úr fölkapta a székét és le akart vele sújtani egy szőke úrra. A sarokasztal alakjai fölugrottak és közbevetették magukat. Bábeli zűrzavar keletkezett. A pincérek megriadva futkostak összevissza. A kucséber benyitott az utcai üvegajtón, bedugta a fejét, aztán ijedten húzódott vissza a kosarával. Maga a pohos vendéglős, akit sietve behívtak pincérei, a baziliszkus kígyó éles nézésével fixírozta őket egy szögletből, de előremenni nem mert. Csak annyit tett meg a forradalom lecsöndesítésére, hogy kivette zsebéből aranycirádás házisapkáját és föltette a fejére, mint egykor I. György angol király a koronát egy dühöngő gyülekezetben.

Hogy min kezdődött az összeveszés, alig lehet elmesélni. A vörös úr olyasvalamit mondott, hogy ő ette meg a nagy Hamilovicsot. Hogy mi az a Hamilovics, nem bírtam még akkor megérteni, de nem is figyeltem oda. Megette, hát megette.

Ebből aztán valami szóváltás támadt — éppen a Hamilovicsból —, ahelyett, hogy egészségére kívánták volna. Szóból szó lett, s egyszer csak emelkedettebb hangon kezdte a szőke úr a vörös úrnak a szemire hányni :

— Bizony kár neked henecegni a Hamilovicsal. Mert azóta is abból élsz. Ebből a hullából táplálkozol. Ha más nem meri, megmondom neked az igazat. Nem etted meg Hamilovicsot, mert még most is őt eszed. Ebből lettél szolgabíró, ezért vette meg a kormány a házadat zsandárlaktanyának négyszeres áron. Ezért kaptad meg a kincstári bér-

- Amikor szeret, a természet... de legyek egy kis részlet is csalt
 + Ezzel kezdte azt. Ha jól megindult az ember, hát még jobban is lett
 ez a Székelyek alkalmi / Most csak mondani szokás, valahányszor egy ember
 hirtelen a párt - egy közönséges péld. mindenes megvő he ke.
 O nagy némi megvőnek old. melyben nem tudok
 Hát egykor mit gondolt?... Ah az hogy nem jól adom elő. Hát
 egykor egy meztelen korszak megjelent egy romlás mióta ott volt
 vándorló legény aki az elgyógyult korszak bonyolultabb kör evől
 meg evől. Bőve ismeret szükséges, mikor miután a kez kez
 amit az kellene inni, hogy olvasni nem tudnak megvő szót
 nem érthet, hat nem is vészes aki a bonyolultabb vagy a képm
 nem képi. De a vándorló legény nem csak, hogy egy annyit nem
 szükséges a képmés mindent az evől. ^{akkor is} egy egy út
 fontos barátság nem meg a kerület. ^{akkor is} No persze alakosak
~~akkor is~~ a dolgot - Hát jól van, egykor csak jön az ideák az
 az elgyógyult ~~akkor is~~ fontos események. ~~akkor is~~ Ekkor
 beálltunk hozzá egyenként hat mikor csak elvált
^{akkor is} für nagy csodásnak a million vándorló legény, csak hogy
 most meg nem romlottan és a kezdés is itt van kezdette.
 Tehát az evől és felvissza némi elfordulás a megvőre.
 No hat hirtelen csak hogy mit ~~akkor is~~ ala. ~~akkor is~~
~~akkor is~~ az evől ~~akkor is~~ ~~akkor is~~ =
~~akkor is~~ = "Akkor is" Jól van képmés elgyógyult
 hirtelen bonyolult megvőre hogy egy per fordult
 képmés végül arányos gesszt alakos 3 éven
 az evől képmés megvőre egyenként fordult ~~akkor is~~ ~~akkor is~~
 megvőre", ~~akkor is~~ Székelyek alkalmi barátság a kezdés ^{akkor is} és
 mindent csak végül a képmés fordult. ~~akkor is~~ ~~akkor is~~
 az evől mikor arányos képmés az evől az megvőre ~~akkor is~~
 itt megvőre megvőre és a képmés elgyógyult képmés.
~~akkor is~~ ~~akkor is~~ ~~akkor is~~ ~~akkor is~~ ~~akkor is~~
~~akkor is~~ ~~akkor is~~ ~~akkor is~~ ~~akkor is~~ ~~akkor is~~
~~akkor is~~ ~~akkor is~~ ~~akkor is~~ ~~akkor is~~ ~~akkor is~~
~~akkor is~~ ~~akkor is~~ ~~akkor is~~ ~~akkor is~~ ~~akkor is~~
 - Jól van, mikor arányos a képmés. ~~akkor is~~
~~akkor is~~

A mi örökös barátunk kéziratának egyik lapja

Az Egy éj az Arany Bogárban c. elbeszélés első kötetkiadásának egyik illusztrációja

letet negyedrészt áron. Jó falat az a Hamilovics. Hanem mégiscsak elfogy egyszer.

Erre tört ki a vörös ember dühe, erre fogta fel a széket vérbeborult szemekkel, s ha közbe nem lépnek, ki tudja, milyen verekedés támad.

De az okosabbak valahogy megakadályozták a botrányt. Néhányan a szőke urat, néhányan ismét a vörös urat fogták karon, s kivezették őket szerencsésen az utoára, persze nagy lárma és nagy ellenállási törekvések diadalmas legyőzésével. A vörös ember például úgy fújt dühében, mikor mellettünk elhaladt, mint egy kehes ló.

A vendéglős láthatólag föllélegzett, mikor az utolsó is kiment az ajtón. Most már hadd veszekedjenek odakünn kedvükre, míg végképpen szétoszlanak. Megelégedetten vette le ismét a sapkáját, s begöngyölve, gyöngéden tette zsebre. Valószínű, hogy neki tulajdonította a törzsasztal szerencsés elvonulását. A sipka hatalom. A sipkától megszeppennek. Bizonyosan verekedés lett volna, ha be nem jön és föl nem teszi a sapkáját.

Odajött hozzánk és burnóttal kínált meg. Szép ezüst szelencéje volt, egy fehér rózsával a felső födelen.

— Ki volt az a vörös ember? — kérdem, egy csipetnyit véve a burnótból.

— Az, kérem, Szlebenits Mihály; egy megférhetetlen rabiátus ember, aki, ha egy vendéglőbe jön, minden társaságot szétrobbant. És amelletts kegyetlen és vérszopó, néha ellenben megjuhászcodik, mint a bárány. Igen különös egyéniség, csodálatos egyéniség. Mintha két anya hordta volna a hasában. Egy anyabirka és egy nőstény tigris.

— Szlebenits Mihály! — tünődtem emlékeim közt keresgélve. — Idevaló?

— Nem. Egy órányira lakik innen, egy majorságot bérel a kincstártól. Azelőtt neki is volt birtoka, de eltékoztolta; egészen a züllés útján van.

Elbeszélte, hogy nemrég szolgabíró volt. De miket csinált, miket csinált! A községi bírakat messze földről magához rendelte tél idején, hogy ekkor és ekkor épp tizenkét órakor megjelenjenek a legterhesebb következmények súlya alatt, s mikor aztán nagy rémülettel jött egy-egy bíró néha

tíz mérföldnyiről, Szlebenits a dorbézoló cimborái közt fogadta. »Miért tetszett hívatni?« — Szlebenits vigyorgott: »Azért hívatlak, barátocskám, hogy hozz a kályhából egy kis parazsat a csibukomra.«

Mindezt szaggatottan, lassan, nyugtalanul mesélte a vendéglős, mert félfüllel és féllélekkel ezalatt odakünn volt, ahol még egyre folyt a lárma és civakodás az ajtó előtt, de amint csöndesedett az, úgy lett ő maga hangosabb és elevenebb:

— Kínoztá őket, a parasztokat... de legalább egy kis rendet is csinált. A tetejükbe ült. Ha jól meggondolja az ember, hát még jót is tett ez a Szlebenits Mihály. Mert ahogy mondani szokták, mihelyt egy araszt, huncut a paraszt — egy arasztnyira pedig megnő, he-he-he. Ő maga rabolt, szipolyozott, de másokat nem engedett. Hát egyszer mit gondolt?... Azaz, hogy nem jól adom elő. Hát egyszer csak egy messzeeső községben megjelenik egy rongyos ruhába öltözött vándorló legény, aki az előjáróságtól községi bizonyítványt kér erről meg erről. Bíró uraimék szabadkoznak, mikor mutatja a kész írást, amit alá kellene írniok, hogy olvasni nem tudnak, magyar szót nem értenek, hát nem is írhatják alá a bizonyítványt, míg a jegyző nem látja. De a vándorló legény nem enged, hogy így, amúgy, nem szükséges a jegyzőnek mindenbe az orrát ütnie, s egy-egy öt forintos bankóval keni meg a kezeiket, a bírót tízszel. No, persze aláírták a dolgát. Hát jól van, egyszer csak jön az idézés az új szolgabírótól bírónak, esküdteknek. Elmennek, beállítanak hozzá gyanútlanul, hát mikor csak eleibök jön a fényes termekben, nagy csibukszóval a múltkori vándorló legény, csak hogy most már nem rongyosan, és a hajdú is ott van mellette. Kihúzza az írást és fölolvassa nekik, átfordítván a nyelvükre. No, hát hallgassátok, hogy mit írtatok alá. »Mi alulírott Ilyjanka község előjárósága hitelesen bizonyítjuk magunkról, hogy pár forintért képesek vagyunk akármilyen gazságot aláírni, s éppen ezért kérünk magunknak egyenkint tizenkét botot kiutalványoztatni.« Szlebenits Mihály tombolt a dühtől meg a gyönyörtől is, nyomban rájuk vágatta a kérelmezett botokat. Úgy vagy egy év múlva azonban kijutott az eset az újságokba, lett nagy vizsgálat, és a miniszter elcsapta Szlebenitset.

— Igen, igen, innen emlékszem a nevére.

— Sok mindenféle helytelen dolgáért nem bántották, de ez az egy helyes a nyakát szegte. Azért csak azt mondom én uraságtoknak, hogy akit az isten kártékony dologra teremtett, az ne fogjon bele a hasznosakba . . . No, hogy az ördög vigye el — fordult most hátra a vendéglős, az utcai ajtó megnyitását érezvén —, visszajön . . .

Csakugyan Szlebenits jött, nehéz, idomtalan léptekkel, éppen úgy emelvén lábait, mint mikor az ember térdig érő hínárban jár. Két orvosságos üveget hozott a kezében, amelyeknek a feliratait olvasta útközben a lámpák fényénél.

A vendéglős meghunyászkodott mosollyal sietett eleibe, látszott, hogy fél tőle.

— Egy kis butellia magyarádit! — nyafogta döllyfős hányivetiséggel, és egyenesen a sarokasztalhoz tartott, melyet most kezdtek takarítani a pincérek. — Sipirc! — kiálta rájuk; durva taglejtéssel jelezve a kisöprést.

A bort meghozták neki, töltött, de nem ízlelte meg, mintha elfelejtene, hogy ott van, mereven bámult maga elé sötét tekintettel, kezeivel izgatottan gesztikulált a gondolataihoz, majd eldőlt a széken és szuszogott, nyögött, sóhajtozott.

Ezalatt akaratlanul is szemügyre vettem. Zömök, tagbaszakadt ember volt, felette ellenszenves arccal. Azt gondoltam magamban, hogy ab invisis föl lehetne akasztatni, mert a megtestesült gonoszság. Az arca a legközönségesebb szláv típus. Képzeltetek hozzá bozontos szakállt, kiálló pofacsontokat és két rettenetes, fekete szemöldököt, mely hol rézsunt áll a szemek fölött, hol félvben, hol egyenes vonalban, s ezek szerint változik pillanatról pillanatra az összevissza szabdaltnak, paprikavörös arc kifejezése. Alacsony, rancos homloka butaságra mutat, de a kegyetlen villogású apró szürke szemekből bizonyos paraszt-ravaszság rí ki. Különben alig lehetett több negyven évesnél, s öltözéke megfelelt egy vidéki nemes ízlésének. Szürke vadászlúz szarvascsont-gombokkal, sárga cipő és szürke nadrág, mely fönt egy fehér mellény alatt vészett el, s alul sárgagombos harisnyákkal volt leszorítva a bokához.

Szemlélatomást nyugodtabb lett. A bosszúság is olyan, mint a tűz, eleinte lobog, susterog, pöröl, szikrázik, aztán leszáll a hamu alá. Megkóstolta a bort, meg letette nagy csattanással a poharat, hogy az alj levált a tetejétől. Másik poharat kért, és az éttermet kezdte nézegetni az unatkozó emberek szokása szerint, a plafont, a savanyúvíz- és a pezsgőplakátok kackiás kokottjait, a fehér rókát ábrázoló olajfestményt, aztán hirtelen elhatározással fölkel, s fölszedvén poharait s üvegeit (t. i. az orvosságos üvegeket is), jött lefelé a vörös csíkos szélű szőnyegen, míg nagy meglepetésünkre megállott az asztalunknál.

— Szlebenits Mihály vagyok — mutatta be magát hajladozva.

Mi hasonlóan bementünk a neveinket.

— A nagy Hamilovics megölője — tette hozzá mosolyogva.

— Igen örülök, uram. (Hát mi az ördögöt tehettem volna egyebet ?)

— Megengedik — folytatta —, hogy itt fogyasszam el egy pohár borocskámat ?

— Oh, kérem.

Lerakta holmiját az asztalunkra és leült.

— Oly nehéz egyedül lenni — mondá végtelen szomorúan. — Olyan nehéz. Hova utaznak az urak ? Úgy ? Erdélybe. (Aztán felém fordul egy gentleman könnyed fesztelenségével.) Talán valami új munkához gyűjt benyomásokat ? Gyűjti a mézet a mi számunkra (s kinyújtotta nagy vörös nyelvét, mintha nyomban nyalni akarna belőle). Igen, igen, ismerem az ön írói tollát, mert én nagy nevelést kaptam otthonról. A szegény mamikám nagyon szeretett, s következőképpen sokat pofoztatott a nevelőkkel. (Elröhögte magát az emlékeken.) Úgy no, jó volt az. Most olyan, mintha találtam volna, hogy az ön műveit ismerem. Például a Karthauzit.

— Azt Eötvös József írta . . .

— Az mindegy — vágott közbe ingerülten ; úgy látszik, nem tűrhette az ellenmondást. — Ha Eötvös írta, hát Eötvös írta. De ön is megírta volna, ha eszébe jutott volna. Ezt mondom én, Szlebenits Mihály. Mert mindenki azt teszi hazájáért, ami az eszébe jut. Én például Hamilovicsot öltem meg

a hazámért, de nem ösmerték be, nem tudják méltányolni. A kormány nyomorult, uram.

Megrázta az ökleit dühösen, és arca megint fölvette durva, ijesztő kifejezését.

— Ki volt ez a Hamilovics ? — kérdém, csak hogy éppen szóljak valamit.

— Mit ? Ön nem tudja ? A nagy nemzetiségi izgató. Véreből való vér. Megöltem őt párbajban (bizalmasan hunyorított balszemével), szoknya miatt. De csitt ! A száraz tény az, hogy megszabadítottam tőle a magyarokat. Széthasítottam a fejét, s a kormány feje nem fáj többé. De azért senki sem mondja : »No, Szlebenits ! Hát kívánj valamit azért, hogy megmentettél minket a sárkánytól.«

Ivott és újból megtöltötte poharát, éppen belement az egész butellia. Akkor aztán felemelkedett ünnepélyesen, föl emelte a poharát, mint a nagy banketteknl a szónokok, köhintett, megköszörilte a torkát, s elkezdte hatalmas bika-hangon, mintha négyszázan ülnének a teremben : »Tisztelt uraim !«

Mi titkon összerosolyogtunk a professzorral. Ez bizony tósztt lesz. A nemzeti giliszta. Hát már csak adjuk be előtte a derekunkat.

Abból indult ki, hogy adatnak az életben pillanatok a sorsüldözött halandóknak is, midőn a szerencse istenasszonya nekik is, akik egész életükben ökörnyomból isznak, odanyújt egy arany poharat. Ilyen pohár ez, amiből most ő iszik az én egészségemre. Az én egészségem, azt mondja, talán nem lesz jobb, de az ő emlékezete gazdagabb lesz egy kincessel. Mire aztán egy kanyarodással ecsetelte azokat a találkozásokat, melyek a világtörténelemben előfordultak : Nagy Frigyes találkozása Voltaire-ral, Sándor cár találkozása I. Napóleonnal, Hamlet találkozása apja szellemével (ezek mind az étterem falain voltak), és végre az én találkozásom Szlebenits Mihállyal. Ez az utóbbi legnevezetesebb öelötte. Becsületére mondja. Mármost tehát, miután így akadt egymásra két rokónlélek, kössük meg a barátságot, igyuk meg a poharat, mely örök időre egybekapcsoljon, mint két testvért, de nemcsak a sírig, hanem még azontúl is, mert rövid az élet, és hosszú a sír.

Koccintottunk, ittunk, mire ő megtörülte a bajuszát, a szakállát hajlítván fel, s ezzel dörzsölve le róla a nedvességet, a nyakamba esett és megsókolt két felől.

— Szervusz, kedves cimborám! — kiáltá és még egyszer a markomba csapott.

S mikor minden így meg volt peccsételve, enyelgő hangon, mely sehogy sem illett hozzá, így szólt, merengő tekintetét rám tapasztva:

— Hozass mármost az örökös barátodnak egy palack francia pezsgőt!

Bármilyen furcsa volt, már csak mégis jó képet vágtam hozzá.

— Igen jól van, Szlebenits Mihály — feleltem tréfásan —, de ez az örökös barátság mintha nem egészen jól kezdődne. Milyen pezsgőt parancsolsz?

— A dicső özvegyet, barátom. Az özvegyek özvegyét.

Hátra szoltam a pincérnek, hogy hozzon egy Veuve Cliquot-t.

Mohón felhajtott belőle két pohárral, miközben elkezdett panaszkodni, hogy a fia beteg, hogy a kis Misica oda van. Úgy beszélt róla, mintha mi már ismernők. Nagyon ellágyult, szürke szemeiben megcsillogtak a könnyek, ez mind oly végtelenül különös volt. A pezsgőbe is becsurgott vagy két csöpp. Aztán a mondatai is a közepükön kezdtek elszakadozni, mint a rossz cérnák... Csak azt lehetett kiérteni bizonyosra ebből a zavart előadásból, hogy a kis Misica nagyon beteg. Úgy süt, azt mondja, a képe, mint a tüzes vasaló. Hogy orvosságért jött be az este, és haza kellene sietnie az orvossággal.

— Hát nős vagy, Szlebenits Mihály?

A fejét rázta.

— Nem, nem. Az asszony nem az enyim. Az csak úgy van ott. Csak úgy. Hiszen tudjátok. Hanem a gyerek, a Misica, ő az enyim. Az embernek van egy szép tulipánja egy cserépben, de a cserépet elhagyítja az ember. A cserép semmi, a tulipán minden. A tulipán igazi Szlebenits. Orra, szeme, minden mozdulata. Az asszony? Eredjetelek vele a pokolba! Igaz, hogy az anyja, és miatta halt meg a Hamilovics. Mert ez volt az a leány. A Hamilovicsnak is tetszett, nekem is

tetszett. A leány kasszírónő volt Versecen. Egyből kettőt nem lehet kivonni — Maróthy szerint. Mondtam a Hamilovicicsnak: »Ne nyúlj hozzá, Hamilovics!« Nem fogadott szót, hát meghalt. Bohóság, bohóság — a cserép már el volt törve. Értesz ugye? Mindegy, odavettem őt magamhoz. Azt a bizonyos verseci Katalint. Ő főz nekem. Hanem a gyerek, az későbbi valami. Ő az enyim. És enyim is lesz, ha csak az isten el nem veszi tőlem. De azt mondom az istennek is, amit a Hamilovicicsnak mondtam az asszonyra nézve: »Isten, isten, ne nyúlj a gyerekekhez!«

Mintha megriadna a saját vakmerő szavaitól, lehorgasztotta fejét, s alázatosan dűnnyögte a szakállába: »De látod, minnek is vennéd el, hiszen olyan kicsike, olyan édes, és olyan szépen tud nevetni. És majd meglátod, milyen leszek én. Csak ezt ne tedd, csak még most az egyszer ne tedd.«

Hideg verejték gyöngyözött a homlokán, míg a nagy láthatatlan lényvel beszélt, de milyen istentelenség, hogy nem fölfelé nézett, ahol az illető lakik, hanem a földre mélyeszté a tekintetét, mintha oda akarna befúródni, ahol az a »másika« van, katlanok sokaságában.

Aztán mintha szabadulni akarna a rossz gondolataitól, megrázta magát, felugrott, egyet nyújtózott, és megint poharat emelt, most már a Pestalozzi példájából fonván színes szálakat a tanárral való örökös barátság megkötésére. Ami meg is történt, hasonlóan két hangos osókkal.

— No, mármost te is hozass az örökös barátodnak egy pezsgőt!

A tanár szó nélkül engedelmeskedett (pedig nehezére eshetett, mert takarékos ember). Szlebenits megtöltötte a maga pezsgős poharát, s a jégkockák alól szopogatta az égi nedvet, egyet-egyed osettentve a nyelvével, miközben újra belebonyolódott a témájába:

— Haza kellene mennem. Ezzel az orvossággal. A Mísicának van. És nem lehet hazamennem. Képzeljétek, hogy jártam! Amint bejövök most este kilenc után, megálltunk itt a »Fehér Róka« előtt. De minnek is álltunk meg? Már nem is tudom. Talán az ördög súgta. De az is lehet, isten súgta, hogy próbát tegyen velem. Azt gondoltam, hamarabb lesz

úgy, ha én bejövök vacsorálni, s azalatt az öreg kocsisom, Nikoláj, elszalad a receptekkel a patikába. De hiszen oda-állhatott volna a kocsisal, és visszajöhetett volna idejébe! Hanem ott látok a kapunál egy koldus lánykát, aki egy krajcárt kér tőlem az összetett kezeivel. Vetek neki egy hatost, és valahogy összezavarodik az eszem, és azt mondom Nikoláj-nak: Eredj, öreg, a receptekkel a patikába, te pedig, kis poronty, vigyázz addig a lovakra, a kocsi- ra, hogy valamit el ne lopjanak. No, mármost kimegyek, hogy hazainduljunk, hát mi van? Nikoláj meghozta ugyan a szereket, de a kis lányka bent alszik a kocsi- ban, és nem merem felkölteni. Nikoláj mindenáron fel akarja zavarni, de nem engedem. »Ne avatkozz, Nikoláj, nem akarom, hát nem akarom, és vége . . . « De micsoda ez, hát senki sem tölt? No, hát töltök én. Csakhogy megint nem kotyog benne semmi. Hallod-e, oimborkám (hozzám fordult szelíden, szeretettel), hozass még egy pezsgőt az örökös barátodnak.

— Nem bánom, Szlebenits, de csak úgy, ha az utolsó lesz, mert már mi elmegyünk lefeküdni.

— Oh, hogyné. Persze, az utolsó. Becsületesemre mondom. Ámbár nem merem felkölteni, de meglehet, hogy már azóta föl-ébredt.

Egy pincér behozta a harmadik üveget is, de nyitva és etikett nélkül, ami nagyon felbőszítette Szlebenitset.

— Mit? Ti már ott künn vettétek ki a dugóját? Hát miféle lebu- j ez, he?! Ösmerlek, gyalázatos piócák! Persze, a dugón rajta van a cég jegye, hát nem meritek behozni, mert valami pancsot adtatok föl. Pancsot? Az én örökös barátainak? Szörnyűség!

Óriási tenyerével az asztalra vágott, hogy minden táncolt, osörömpölt rajta.

— Szaladsz ki rögtön azért a dugóért, mert úgy kétfelé hasítom a fejedet, hogy az agyvelőd szétfrecsegjen a világ négy tája felé.

S ezzel fölemelte hatalmas öklét, hogy kupán üsse, de a pincér se volt rest, rémülten futott a szomszéd vörös terítékes helyiségbe, ahol a söntés is volt.

Szlebenits utána iramodott.

— Majd földerítem én a csalást!

Hogy fölfedezett volna valamit, igen valószínűtlen, mert a korcsmárosok se estek a fejük lágyára, és mert nem hallottunk semmi vihart (pedig röstelkedve vártuk), sőt ellenkezőleg, egy idő múlva kibontakozott kívülről a pincérek tréceseléséből a Szlebenits durva, érdes hangja, de teljesen nyugodt volt.

— Számítsa fel a dolgokat, Aladár! (Minden pincért Aladárnak szólított.)

— Mi volt, kérem alásan?

Ismét a Szlebenits hangja csikordult meg:

— Egy kisüveg magyarádi és a négy pezsgő.

— Csak három üveg volt — szólt közbe a fizetőpincér.

— Négyet mondtam — pattant föl Szlebenits. — Hogy mer maga belekottyanni... számár?!

— Bocsánat, én becsületes ember vagyok, csak hármat számolhatok.

— Kuss! — rivallt rá Szlebenits, hogy a falak látszottak hasadozni. — Mindjárt szörnyet halsz, te kutya, ha még egy mukkot kiejtesz. Ha én négyet mondtam, az akkor négy. Mit tudod te azt a tökfejdeddel, hogy egy Szlebenits mit miért mond? Mert azt akarom, nyomorult cincárok, hogy ha az én barátaim valaha erre jönnek és megszomjaznak, mindig legyen itt egy behűtött pezsgőjük.

A professzor meglökte a könyökömet:

— Hallottad?

— Különös ember, nehéz benne eligazodni.

De már akkor ő is jött lassan, peckesen, mint egy angol lord.

— No fiúk — mondá csöndesen —, igyuk meg a szentjános áldását, mert már későn van.

Hirtelen megittuk az utolsó üveget, és kikísértük az utcára, ahol a kocsija állt, egy féton két almásszürke lóval.

Szép nyári éj volt, szőke éj — de talán nem is éj; fekete testvéreihez nem hasonló. Talán csak a föld álmodik az Éjről, és ez az álom lebeg, mint kékes, átlátszó fátyol fölötte, hogy kiédesse a csillagokat. És azok a bohók ki is jöttek mind, mind. Arra a rövid időre! Mert tudjátok, az álom hamar elszáll. De minden meghódolt e látszatnak. Az erdei fák illata bejött a városba, a denevérek csapongva.

rajzolták óriás cirádáikat a levegőben, a leander-bokrokon, melyek a »Fehér Róka« előtt a járdán voltak vödrökben elhelyezve, buja pillangók háltak a virágok közt. Szelíd, idegzsongató esőnd honolt köröskörül. Az egész mindenségben nem hallatszott más, csak az a sziszegő nesz, amit a szürkék előidéztek a farkaik csapkodásával és valami jóízű szuszogás a kocsiban.

— Még mindig alszik — motyogta Szlebenits rekedten, gyámoltalanul. — Mit tegyünk?

Valóban, egy négy- vagy ötéves vészna leánygyermek aludt mélyen a kocsin, egy szürke angol pléden, melynek két szélét összefogta. Rongyos volt, piszkos volt és olyan sovány, hogy oldalbordáit a homályban is meg lehetett számítani. Vajon miről álmodhatik a kis nyomorult? Hanyatt feküdt, meztelen lábcskáit szétcsapta, ajkai körül amorettek játszadoztak...

Nikoláj, az aggastyán rácskos, a lovak körül totyogott. A tarisznyákat szedte le a lovak fejről és a hámokon igazgatótt. Szlebenits ellenben a kocsi hátának dült, tanácstalanul vakarta a fejét és sóhajtozott:

— No, hát tessék ezt megfaggyúzni!

Mindez nevetséges volt, egész a pukkadásig. Még a pezsgő gőze mellett is, mely pedig nagyjátja a kis dolgokat és kicsinyíti a nagyokat, oly hallatlanul nevetséges volt. Ez a vén mamlasz, ez a rossz zsírokkal megkent ember megakad egy szalmaszálnál. Hát mi lehet ez? Az előbb még azt hittem, hogy csak bohókás ürügyet hoz fel a további lumpolásra, de látva megszeppenését, háborgását, kissé gondolkozóba estem. Hátha csakugyan osodálatos gyöngéd lélek! Hiszen vannak olyan emberek, akik durva kéreg alatt finom érzelmeket rejtnek.

— Ugyan, ne légy gyerek! — mondtam kacagva. — Micsoda bolondságot gondolsz ki, Szlebenits Mihály? Csak te eredj haza isten hírével, tedd ki a gyereket a kocsiból, hiszen neked sietned kell az orvossággal a saját gyerekedhez.

Egy elhárító mozdulatot tett a kezével.

— Nem lehet, nem lehet — éppen a miatt a gyerek miatt nem lehet... Misica miatt... Csakhogy te azt nem érted. De nem lehet. Valami mást kell kigondolni, valami

mást. Hallod-e, Nikoláj, öreg cselédkém, van egy eszmém, ha talán kiemelnék a gyereket a kendővel együtt, oszondesen, óvatosan, úgy, hogy alva maradna, aztán ide lehetne tenni a leanderek mellé a fonott padra, és a kendőt is itt hagynánk neki, hogy ne fázzék.

Szelíden, lágyan beszélt, éreztem, hogy a hangjával a rokonszenvnek egy-egy sugarát veri be a szívembe. De milyen hamar és milyen megfoghatatlan okból zökkent ő ki abból! Egy fekete macska lépegetett keresztül az úton, valami kalandról jött, nesztelenül, elnyúlt testtel; egy ideig elnyelte az átellenes templomtorony árnyéka, mely az út közepén terült el, úgyhogy a macska csak a Szlebenits lábainál bukkant ki az óriás barna sávból, s vörös szemével ránézett Szlebenitsre.

— Sicc, te utálat! — ordítá idegesen, a macska tekintetétől megreszketve. — Mit nézesz engem, huh! — ... és a botját utána hagyította, hogy az kísértetiesen csörömpölt a kövezeten.

Az öreg Nikoláj odatipegett a hátsó üléshez; olyan volt a ráncos arcával, mint az őskori patriarkák. Csakhogy az őskori patriarkáknak nem volt olyan kis cseréppipájuk, mint amilyenből Nikoláj szítt; a rézkupak lyikain izzó tűzszemecskék futkároztak a homályban, amint ide-oda himbálta fejét, nézgetvén a körülállásokat a kendővel meg a lánykával.

— Hallom, édes uram, amit mondasz. (Csak te-nek szólította a gazdát, mint abban a régi bibliai korban.) Hiszen meg lehetne csinálni, de nem lesz az jó. A kendő tíz forint volt, a tavasszal vettük, kár volna a kendőért. Hanem ha valami jót akarsz, adjál a leánykának egy forintot; azon ételt vehet magának, és még alvásra is jut neki, meleg ágyban.

Szlebenits megint gyöngéd lett, s míg a botját kereste a sötétben, megeredt a nyelve a szláv fantázia babonás erejével.

— Ostoba vagy, öreg cselédem! De milyen ostoba vagy. Minek is ettél te annyi kenyeret nyolcvan esztendeig! Úgy kell annak lenni, ahogy én mondom, Nikoláj. Mert tudd meg, amit én elgondoltam, mikor az a leányka elaludt. Mintha valaki pisztolyból lőtte volna bele az agyamba azt a gondolatot,

hogy ez a leányka most a mennyországban van, angyalok seregében játszadozik velök, és hogy azt nem szabad onnan kizargatni a felköltéssel, nehogy azok aztán megharagudjanak és fölhíjanak egy másik gyereket . . . tudod te, kit gondolok, tudod te, mit gondolok . . . Hiszen babonaság, bolondság, de ne neved, Nikoláj. Tudod, az isten is jóért jóval fizet . . . És a leányka, ha ott fönn van, jobb ha ott fönn van, mert mégiscsak mondhat egy és mást, ha kellene. Így vagy úgy megsejthet. El lehet azt gondolni. Talán benne is van a pihegésében: »ugyan ne bántsátok azt a kis fiúcskát, azért a jó emberét, aki engem nem engedett felkölteni . . .« Oh, Nikoláj, ha felkölténém, félek, hogy a Misica meghalna . . .

Nagyon elérzékenyült, majdnem fuldokolt, az utolsó szavak valóságos hörgésbe vesztek bele, aztán prüszentett is közbe és csuklott. Minden elővette, persze az a sokpezsgő is. Nikoláj ezalatt értelmetlenül mormogott valamit, mintha a lovakkal beszélgetne.

Ideje volt, hogy elbúcsúzzunk. Szlebenits megtalálta botját, és lanyhán, gépiesen nyújtott kezét; egy szóval se marasztalta az örökös barátait.

Mire fölértünk az emeletre, és kitekintettem az ablakon, már akkorra ketten a Nikolájjal vitték a kis lánykát az angol plédben. Könnyű lehetett, mint a pöhöly, úgy is vitték, mint valami finom virágbokrétát, hogy valahogy össze ne törjön, lassan, óvatosan, jóformán hozzá se nyúlva. Mielőtt letették volna a padra a leanderek közé, Szlebenits vánkost csinált neki a friss, illatos szénából, amit a lovak meghagytak, és vidáman, megelégedetten dörzsölte a kezeit, hogy föl nem ébredt, hogy minden olyan jól sikerült.

— No, mármost itt van négy ezüst forintos, Nikoláj, köss be a kendőnek mind a négy csücskébe egyet-egyet, s aztán indulhatunk.

Maga felült előre a kocsiba, még meleg volt a gyermek helye, mint egy fészek, de még el sem helyezkedett rajta, midőn lódobogás hangzott fel a Kapisztrán utca felől; össze-rezzent, kezét ijedten emelte a füléhez, hogy jobban hallja.

— Figyelj csak, Nikoláj! Ez a Zorka! Csak az ő lábai kopognak erre a nótára. Ugye a Zorka?

— Úgy van, a Zorka ez — felelte Nikoláj komolyan. Szlebenits leugrott a kocsiról, eleibe akart futni, de már a ló is előtűnt a kanyarodónál. Ni, hogy csillog a patkója, hogy szikráznak a kövek. Már a kevély feje is felismerhető. Csak a Zorka viszi úgy a nyakát, csak ő szedi úgy a lábait. Hollá! Erre, erre!

Odaér a lovas, hát csakugyan Zorka, a Szlebenits hátslova. És csak nem is nyihog, mikor a gazdáját meglátja. Csupa hab a szája, a zablája, csupa hab az egész, és Iván ül rajta, a béreslegény.

Szlebenits megfogódzott a kocsi sárhányójába, és csak nézte-nézte ezt a haljóslatú látományt, egy szót sem bírt kiejteni.

Nikoláj kérdé tompán :

— Hát mit hoztál?

— Semmi jót, öregapám, semmi jót. Katalin asszony üzeni az úrnak, hogy a kis Misticát isten magához vette esti harangszókor, és hogy hozzon az úr csipkés szemfedőt a zsidótul, kis koporsót az asztalostul.

Az atya fejéhez kapott, és mint a megsebzett vadállat, fölördített, széthasítva az éj halotti csöndjét messze darabon. Egy percig tántorgott, mint a taglóval homlokba ütött bika, s mellehörgött a lázas lélegzetvételeitől, aztán hevesen, fúriában megindult a templom felé, kirántván zsebéből a bagaria bőrtokot, melyben a revolvere volt.

Nikoláj észrevette, intett Ivánnak is; hajrá utána! Rávetették magukat, hogy kicsavarják kezéből a fegyvert. Reszkető keze különben se bírta kikapcsolni a bőrtokot.

— Jaj, mit akarsz? Erősítsd meg a szívedet, szegény uram. Az élet máskorra is kell.

Szlebenits igyekezett magát kiragadni a kezeikből, rúgott és hadonászott :

— Nem, nem — rikácsolta rémletes tekintettel —, eresszetek! Nem ölöm meg magamat. Csak ővele van bajom, ővele — és a kidülledt, üveges szemeivel a templom felé integetett —, a fiát akarom lelőni. A fiamért az ő fiát!

A templom előtt állt a Mária szobra, csillagokkal a feje körül. A karjain ült a szent kiseded. A szobor párkányzatán köröskörül pedig élő galambok ültek. Strázsálták.

Csak egyre huzakodtak még, görcsösen szorította a revolvért; — »nem adom, nem adom, engedetlen hitvány szolgálak«, míg egyszer csak lehullt a kezéből a földre, s ő maga is összesett. Nem volt jártányi ereje.

Nikoláj egy kőhöz vonszolta.

— Ülj ide, így ni, és sírd ki magad, édes uram, megkönnyebbül a szíved, hidd meg. Aztán mindjárt megvirrad, magadhoz jössz, és valahol felköltünk egy asztalost. Csak sirj előbb egy-két csöppet.

— Nem akarok sírni — sziszegte az vadul, dühösen. — Mit érek én a magam sírásával? Azt szeretném, ha az egész világ jajgatna. Hallod-e, Nikoláj, vedd vissza a plédemet attól a porontytól, és rugdald össze a nyomorultat. De jól rugd meg, Nikoláj, jól rugd meg, hogy fájjon neki. Nem akarok semmit az istennel! Mit adhatna ő nekem, és mit vehetne még el tőlem? Nem kell a barátsága. Nem érdemes. Nem, nem. Ostoba voltam, hogy belekezdtem . . .

Nikoláj fölvette a földről a Szlebenits kalapját, mely a huzavonában esett le, s míg a port leverte róla, pirongatta nagy gyöngédséggel :

— Ej, ej, hogy beszélhetsz így? Hiszen elhozom a kendőt, de mégse beszélj így az istenről. Te vagy a hibás, Szlebenits Mihály, kedves gazdám. Mert látod, az isten nem kereskedő, akivel máról holnapra alkut köthetsz. Hogy azt mondd, mintha bemennél a boltjába, én ezt adom, te azt adod. Az isten jó, ezt már a boldogult atyád, az én édes uram, Szlebenits Pál is mondta, de nem könnyen hagyja magát bolonddá tenni, és már fiatal korodtól kezdve kellett volna kedvében járnod, és nem most másfél óra óta . . . akkor talán ő is . . .

E pillanatban megszólalt hátam mögül a professzor, aki már vetkeződött.

— Csukd be, kérlek, az ablakot, mert meghülök.

Becsuktam, és ezzel örökre elvesztettem szemem elől Szlebenits Mihályt, a mi örökös barátunkat.

EGY ÉJ AZ ARANY BOGÁRBAN

1899

Tótpelsőc igénytelen városka Zólyom megyében, alig van annyi lakosa, mint egy kisebb alföldi falunak. S ami van se városias. A pap, néhány mesterember, a boltos, a nótárius és a bíró járnak kaputban. A többi egyszerű parasztság, mely naggyobbrészt angolul beszél. Mert megfordult a világ. Azelőtt latinul beszéltek a kaputosok egymás közt, hogy a parasztok ne értsék őket, most a parasztok beszélnek angolul egymás közt, hogy az urak ne értsék.

Félszázaddal ezelőtt történt itt az elbeszélendő epizód az »Arany Bogárhoz« címzett vendéglőben, mely most is a régi karban áll, csak hogy most sárgára van meszelve és »New-York városához« neveztetik. Akkor jó bort mértek benne, most gyalázatos pancsot, ami azonban a bogarakat illeti, bogarak inkább most vannak ott nagyobb számmal, mint azelőtt — az igaz, hogy nem aranyból való bogarak. Özvegy Huszák Sámuelné, a vendéglősné, nagy rendet és tisztaságot tartott; a három vendégszoba, mely az emeleten van, olyan volt mindig, mint a kristály, csak lent az ebédlőben panaszkodtak a vendégek a sok légy miatt, s Huszákné asszonyomnak innen maradt fenn egy mondása, amiből nyilvánvalóan kitetszik a szellem elsősége a többi múlandó dolgok fölött, mert Huszák Anna már harminc éve ott fekszik a völgyben, a temetőben; a kicsi, piros szobaleány, a Zsuzska, aki akkor itt sürgött-forgott kackiásan a kurta rokolyában, hasonlóképpen hamu már valahol; a poharak, tányérok, amelyekből akkor ittak-ettek, rég összetörték bizonynal, de a Huszákné mondása még mindig él, s minden nyáron felidéztetik a legyek szaporasága idején.

— Hja, a legyek, a legyek! Legjobban megmondá azt a boldogult Huszákné, mikor a vendégei zaklatták, hogy

mi lesz már ezekkel a legyekkel, melyek minduntalan belepotyognak az ételekbe, italokba? Hát mi lenne — pattant fel —, ősz elején erre vándorolnak majd a fecskék nagy seregekben, s egy délután föleszik őket.

Csúfságból aztán a »fecskék vendéglőjének« nevezték el a Huszákné fogadóját, s még ma is így mondják Pelsőcön, dacára új, büszke címének.

A fecskék vendéglője voltaképpen nagyon hanyatlott újabban, virágkorát özvegy Huszákné idejében élte és azelőtt. Most igazán csak a fecskék utaznak arra keresztül, de a régi jó időkben lengyel urak jártak át sűrűn vadászatokra a magyar urakhoz, s itt háltak meg, néha kártyáztak is nagy pénzbe, valamint a szülők is erre vitték leányaikat Besztercebányára s fiaikat Selmecbányára, az iskolákba. Bor- és marhakereskedők váltig úton voltak, s gavallérmódra viselték magukat.

Azon a csikorgó éjszakán is, melyről történetünk szól, két lengyel úr szállt ott, akik valami örökségi ügyben utaztak, de a nagy hideg miatt nem merték az útjokat tovább folytatni. Meg kell adni, hogy mérges, kemény tél volt e tájon — ezt Görgey bizonyíthatná legjobban, aki ott közel feküdt a bányavárosokban. Mert ugyanis az 1849. év elején vagyunk, és még nem is sejtjük, hogy miképp leszünk a végén.

Hja, bizony keresett emberré vált az idén úgy a kályhás-mester, Plesán József, valamint Kripuska, a szűcs.

De a szóban forgó nap (ha jól tudom emlékezetből, január 7.) még e borzasztó télbe se illett bele. Moszkvába való multság ez — hogy fújná oda az ördög! Kivált este felé még talán a farkasok foga is vacogott az erdőkben. A verebek, sármányok holtan potyogtak alá, amelyek nem voltak okosak a kazlakba és a házfedelek zsupjába bújni.

Az utca néptelen volt, csak egy-egy eb csatangolt odakünn, s szájából mint füstoszlop dőlt ki a meleg pára. Mindenki behúzódott a hajlékába, úgy, hogy az utazó egy kihalt városnak gondolta volna Tótpelsőcöt, ha nem füstölgött volna minden kemény, jelezve, hogy bent, a hóval borított fedelek alatt, vidám tüzek pattognak, s vacsora sülföl és sistereg a bográcsokban, tepsikben.

Maga az »Arany Bogár« is csendesebb a szokottnál; az ivóban, ahol a parasztok iddogálnak estenkint, teljes sötétség van. A kriminális hideg otthon tartja az embereket, pedig ha valaha, ebben az esztendőben érdemes kocsmába járni, mert ott szedi fel az ember a harci híreket. Egymást keresztező utasok hozzák. Akik jobbról jönnek, a német táborról tudnak híreket, akik balról jönnek, azok a magyarokról mesélnek egyet-mást. De az ivóban még sincs senki. Csak az extraszoba ablakai vannak kivilágítva, s az itt szorult utazó vendégek ülnek körül két asztalt: egy losonci família, férj, feleség és egy kisasszony, lakodalomra mennek Zólyomba, de éjszakára itt maradnak és a középső háromágyas szobát foglalják el az emeleten, a másik asztalnál két lengyel úr ül, akik szintén csak reggel utaznak el Lest felé.

Mindezt látni lehetne kívülről is, ha az ablaküvegek nem volnának erősen bevonva jégvirágokkal, de így már csak legjobb lesz beljebb kerülni. Pompás világ ez itt egészen, derült, barátságos, nyájas arcok, nyájas gyertyafény (de a legnyájasabb a nagy zöld cserépkálya), fölséges rostélyos-illat szállong a levegőben, s ingerlő szoknyasuhogás támaszt hús áramot, amint a szép, gömbölyű Zsuzsi leány sűrög-forog, futkosva szerteszét az italokkal és ételekkel. Maga Huszákné asszonyom is ott látható, de ő legfeljebb igazít valamit a terítéken, vagy elkoppantja a gyertyák hamvát, vagy a mindenütt lábatlankodó kutyát rúgja meg: »Csiba te, Garam«. Tisztes kinézésű, katonás tartású, szikár asszony, parancsoló tekintettel, mint egy ezredes. Amellett valóságos művészettel tudja megbabonázni a vendégeit, hogy azok mindjárt otthon higgyék magukat. Hol ahhoz kerül, hol ehhez kerül, leül melléje, s bizalmas beszélgetésbe ered vele, legyen az bármily magasrangú uraság vagy úrhölgy. Úton, picinyke városban, ahol egyetlen vendéglő van, senki sem elég előkelő arra, hogy a vendéglősné iránt gögös lehessen.

Ma is felváltva járta a két asztalt, magával vive a guzsalyát is. Leült a losonci familiánál, hol a holnap lakodalom felől kérdezősködött, s egy pár kedveskedő szót mondott a csinos, fitos orrú szőke leányszónak, aki nyoszolyóleány lesz a holnap menyegzőnél. Majd a lengyelekhez telepedett át.

Közben kiszaladt a konyhába, ahol hamarosan felpofozta a szolgálókat. A lengyeleket is ismerte, s tudta, mi járatban vannak. A fiatalabbik valami gróf Kozsibrovszky, az idősebbik nyilván a fiskálisa. Örökséget mennek felvenni Nógrádba. No, istenugyse, ráfér a szegény Kozsibrovszkyra. Csak aztán meg is kapja. Mert meghalni most könnyű, de írni nehéz. Márpedig, míg egy örökséget kikap az ember, ahhoz sok aláírás, tömérdek végzés és sok irkafirka kell.

Mindamellettt gratulált a grófnak, aki kedélyes, vidám fickó volt, előkelő tartású, mint egy angol peer, de amellett elbájoló fesztelenséggel tudott fecsegni, mint egy párizsi gamin.

— Ostobaság, nyanyuska. Jedna mucha psovi! Egy légy egy kutyának. Azaz, hogy én bennem hat kutya lakik.

— No, ezer hold szép terület — ellenveté Huszákné.

— Mit ér az, nyanyuska, egy úr kezében? — mondá a nagyzó Kozsibrovszky az orrát fintorgatva. — Nem érdemes érte eljönni, ilyen téli időben. De mit csináljak? Hiszen halálosan unom magam. Hát útra keltem, nem az örökség miatt — bagatell —, hanem hogy talán lőhetek azon a skvar-kán valamit. Mert annyira unom magam . . .

— Meg kellene házasodnia, gróf úr!

— Ah, isten ments! Hiszen az asszonyok oly unalmasak (és ásitott a nemes gróf, hogy az állkapcái szinte a füléig húzódtak).

— Talán a gyomra rossz?

— Nem, nem, nyanyuska — felelte a gróf fájdalmas, nyöszörgő hangon —, egész életemben ilyen voltam. Semmi se érdekelt. Alles ist so langweilig. Már a dajkám teje is végtelenül untatott, valami mást szerettem volna tőle kérni helyette, de nem tudtam még beszélni. Ah, szaperlott! Kicsoda az a csinos izé?

— Az egy losonci gazdag sertéskereskedőnek a lánya — susogta Huszákné.

— Pfuj — borzongott meg Kozsibrovszky. — Nagyon haragszom a sertéskereskedőkre, illetőleg a sertésekre. Egyébiránt mindegy a kettő . . . Ah, milyen esetem volt, nyanyuska, milyen csalódásom, azt meg kell hallgatnia. Úgy körülbelül három éve nagyon előfogott a spleen. Tudja, egy betegség,

ami az angol lordokról ragad ránk mágnásokra. Was soll ich machen? Egy ideám támad, hogy átmegyek látogatóba a nagybátyámhoz, kinek szintén én vagyok az örököse. (A barátjához fordult.) Weisst du, zum Kobelinski in Amerika. Csinos területe van ott az onklinak (megint a barátja felé fordult). Von Hudson bis Mississippi. Az onkli azonban kedvetlen és unalmas volt, mert huszonötezer lova dögölt meg azon a nyáron. Csupa fajlovak. A legjobb szülőktől, bruder. Aber noch vierzigtausend geblieben. Nem bírtam két napnál tovább nála lenni. Mondtam neki: »lass mich weg! Du bist sehr langweilig, mon cher oncle!« Fenyegtetett, hogy kitagad, ha nem maradok. Hát jó, tagadj ki, de én egy óráig se tudok tovább élni egy világrészben, ahol nincs arisztokrácia. Unmöglich. Visszajöttem hát Csikágón keresztül, ahol egy pár angol barátommal találkoztam — egyébiránt egytől-egyig unalmas fickók. Hát amint ott ögyelgek velök az utcán, hova visz minket az ördög? Egy cirkuszba. Aber langweilig! Lovak, clownok, lovarnók, alle sind langweilig. Már éppen menni akarunk, amikor elővezetnek egy disznót, s az hegedülni kezd, so wie ein Csermák. Diablen! Das ist sehr interessant! Hallgatom, tapsolok, s odakiáltok neki: »Jesztye Polska nye zginula«, de nem akarta eljátszani. Mindamellet grossartig az egész, s eksztázisban rohanok, hogy felkeressem a cirkuszigazgatót. Egy kopasz apró emberkéhez vezetnek. Ön a direktor? »Igen én vagyok, Smith direktor.« »Mi annak a sertésnek az ára?« »Tízezer forint uram«. Kinyitom a tárcámat, kifizetem neki a tíz ezrest, és elrendelem, hogy küldje el a sertésemet a Hotel Washingtonba, ahol szállva vagyok. »És mi szándéka van vele?« kérdi a direktor. Hát az ördögbe, mi egyéb, mint hogy megeszem, és megvendégelem belőle a barátaimat. Mert egyikünk se evett még eddig művészhúst... No, hát el is küldte ezek után, le is ötlettem, és a szakács elkészítette másnap a dinéhez. Tudja, Schweins-Caré mit Kraut. No, mit szól ehhez, nyanyuska?

— Hát én csak azt mondom — kiáltott fel fejcsoválva Huszákné, ki mint minden asszony, csodálatosan tudott hívó képeket vágni —, hogy isten ellen való véték azt a tömérdék pénzt elszórni. Hogy van hozzá lelke?

Kozsibrovszky pedig édesdeden mosolygott, szerette, ha megbotránkoznak a pazarlásain (melyek, fájdalom, úgysis csak képzeletbeliek valának), élvezte tehát a Huszákné kifakadását, s amint az fel akart kelni, hogy távozzék, visszaerőltette a székébe.

— Várjon még, nyanyuska, várjon még. Hisz nem végeztem be. Mert hiába beszél nekem, azt a kis pénzt megérte a multság. Azaz, megérte volna. De tudja, mi történt velem most az ősszel? Krakkóban vagyok, cirkuszt látok hirdetve a plakátokon, megnézem este, s íme, itt is kijön egy muzsikáló sertés. Hívatom a direktort, egy fiatal embert, a páholyomba. »Hol vette ön ezt a sertést?« Elbeszéli, hogy Csikágóban vásárolta az öreg Smith direktortól. »No hát, az isten verje meg azt a pernahajdert!« kiáltok fel dühre lobbanva. Kíváncsian néz rám : hogy miért haragszom. Hát azért haragszom, mert már én ezt az ön sertését egyszer megettem. Hogy-hogy? Elbeszéltem neki az egész ízét, mire nevetett és így szólt : »Mr Smith okos ember, egy közönséges, laikus sertést vásárolt hirtelen, s azt küldé önnek«. Ah, nyanyuska, milyen az élet, mennyi keserű csalódáson megy az ember keresztül!

Ásított, s a krakkói asszonyokról kezdett »povedálni«, de már azt Huszákné nem várta be, kisietett rendet csinálni odakünn. Megtömték-e a ludakat, kaptak-e a sertések enni, megfejték-e a teheneket a szolgálók, és mennyit adtak? Reggelre kenyérsütés lesz, rendben van-e a tészta? Van-e idehaza élesztő? Jó lesz egy üveg kékítőt is hozatni. Hadd menjen a kis Ancsa, de jól kösse be a füleit nagy kendővel, és a botost húzza fel a lábaira, mert elviszi az ördög útközben. Te pedig, fiam Matykó, ne legyeskedj itt a tűzhelynél a fehér néppel, hanem eredj becsukni a kaput éjszakára.

— Hátha még vendéget kapunk, nemzetes asszonyka.

— Nem jár most jó keresztény az országúton.

— Hát a szegény katonák! — sóhajtott az Erzsa szolgáló.

— Erzsa, Erzsa, mindég katonákon jár az eszed!

Erzsa elpirult erre, Matykó pedig fülére húzta a báránybőr-sapkát, s engedelmesen kisántikált a mankóján. Kisvártatva nagy csikorgással zárult be az »Arany Bogár« szögekkel kivert kapuja. Matykó visszajött kukoricát mor-

zsolni, s közbe vidáman hancúrozott a lányokkal, kik, míg ő a székre vert késpenge életlen végén gépiesen húzogatta végig a kukoricacsöveket, mind foglalatostkodtak valamivel : a Borcsa elmosogatta az edényeket, az Erzsza köpiült, míg a szakácsné, özvegy Klacskané, mákot tört.

Nemsokára aztán hallani lehetett lábcsozogásokat a lépcsőkön ; tip-top, az urak mennek fel a szobáikba lefeküdni. A nemzeti asszonyka még egyszer bekukkant, kiosztván szigorú hangon a feladatokat a hajnali órákra, aztán visszavonult szobájába és hallgatván ágyában a máktörő buzogány tompa döngéseit, ennél a zenénél elszenderedett.

Erre tört ki aztán az igazi szabadság. Az idegen kocsisok odasomfordálnak az cselédszoba ablakai alá, s az ablakon által folynak az incselkedések, selymaságok és purparlék.

— Erresszettek be melegedni lányok!

— A farkasok is így kéredzkednek a bárányokhoz.

— Istállóban a kendtek helye.

— Csak valamit szeretnék kérdezni, húgom.

— Hallom, ha bekiáltja kend.

— De az csak sügni való.

— Inkább kinyitom az ablakot, s odateszem a fületem a szájához. De nehogy valami bolondot mondjon kend!

Becses ilyenkor, háború idején, a férfiember, a hangját is jól esik hallani. Még a Matykó is figyelemreméltó perszóna most, mert a vackor se rossz, ha nincs szerencsika-alma ; éli világát a sánta lába dacára. Hanem ha épkézláb ember van, ha csak kívül az ablaknál is, mindjárt rohamosan hanyatlak az értéke. Észreveszi az ilyet Matykó, de különben is feljebb húzza a szíve, s felsántikál az emeletre, lehozni meg tisztítás végett a vendégek cipőit és csizmáit. Útközben egy kis kárpótlást szerez. A Zsuzsi szobaleány kis fülkájában még ég a gyertya. Lehajlik leselkedni a kulcslyukon, szeme kidülled, széles szája széthúzódik, szeretné benyelni az egész látványt. Zsuzsika moja, dusa moja! Hogy veszi ki hajából a tűket, s hogy esnek le vállára hollószárnyak. Aztán kikapcsolja a mellénykéjét, egy kapocs, másik kapocs, harmadik kapocs, s aztán megoldja sorba a szoknyákat, s hull le az egyik, hull le a másik . . . Oh, az irigy kutya! Elfújja a gyertyát, éppen mikor a legérdekesebb lett volna.

Ezalatt minden elcsendesedett köröskörül, csak a kutyák ugattak, és a szél rázogatta a fagallyakat. Matykó eloltotta az egyetlen lámpát, mely a lépcső alján világított. S ehol ni. No, hogy az isten verje meg! Megszólal élesen a csengettyű a kapu alatt.

— Hej hop! Ki van odakünn?

— Utas. Nyissák ki!

Matykó ledobta a cipőket, csizmákat és kinyitotta a kaput.

Közönséges parasztszekeret látott: a kocsis, egy halinás tót, körül táncolta bocskorában a lovakat, hogy meg ne fagyjon; nagy haja, szemöldöke csupa zúzvara volt. A kocsi hátuljában, közönséges szalmaülésen, egy kendőbe, viklerekbe burkolt alak ült.

— Nem látok semmit — mondá a tót paraszt —, nem tudok behajtani. Nincs valami lámpátok, te sánta kutya? Az ördög ismeri a lyukatokat.

— De iszen jól lát kend — felelte Matykó —, ha az én sántaságomat is észreveszi. Csak szólongassa meg a lovakat.

S ezzel maga Matykó fogván meg a nyerges ló kantárát, beirányítá a szekeret a boltozatos kapu alatt.

— Szobát az asszonyságnak! Van-e szoba?

— Még éppen egy szoba van.

— Tehát egy, kettő, három. Ezer öreganyád!

Matykó az előbb kioltott lámpát igyekezett meggyújtani, mialatt lekászmolódék az asszonyság a kocsiról és egy ezüst tallért csúsztatott a markába. Mintha lelket öntöttek volna bele, egyszeribe fürge lett, megrántotta a szobaleányhoz vezető csengettyűt, aztán berohant az ivóba, ahol a Nr. 2. kulcsa függött a szögön.

— A szobalány már lefeküdt, kérem alásan. Majd fölvezetem. Már csengettem rá, de most nincsen úgy, hogy egy szoknyát magára ránt, aztán leszalad, most egészen fel kell öltöznie, és az soká tart. Hát csak tessék utánam felfáradni.

Elöl ment a lámpával Matykó, de miután a vendég-hölgy nehány kérdést tett útközben, vissza-visszatekintett rá, a lámpát féloldalt tartva. Magas, természetes hölgy volt, fekete szoknyában, szürke botosokban, felső testét róka-galléros zöld vikler fődte. Hogy idős-e, fiatal-e, nem igen lehetett

meghatározni, mert a feje kendőkbe volt bebegyulázva, csak a szemei látszottak és azoknak némi környéke, de a hideg által fölmarva.

— Meleg-e a szoba? — kérdé rekedtes hangon.

— Mindjárt befűtök.

— Hát valami harapnivalót kaphatnék-e?

— Azt majd a Zsuzsa mondja meg.

— Ki az a Zsuzsa?

— A szobalány. No, már öltözködik is.

A szobalány fülkájából világosság áradt ki az ajtó üvegrészen át. Matykó megkopogtatta az ajtót.

— Vendég van, Zsuzska.

Ezzel kettőt vagy hármat előrelépett s kinyitotta a Nr. 2-t.

— Ez az, kérem alásan.

Csinos, tágas szoba volt, két ágygal, két szekrénnel, két mosdóasztalkával. Matykó meggyújtotta a gyertyát, mely az asztalon állt.

— Parancsol még valamit a ténsasszony a befűtésen kívül?

— Hozza fel a táskámat a kocsiból, a szobalány pedig hozzon valami ennivalót. Az ágyat majd felbontom magam is.

S ezzel az ablak melletti ágyhoz lépett, levonva róla a takarót. Hótiszta fehér ágynemű volt, úgy látszott, meg volt elégedve vele.

— Nincs az ágyban poloska? — kérdé.

— Nem tudom. Én még nem aludtam benne — felelte a Matykó ostobául.

Aztán felhozta a táskákat, tokokat; sok retyerutyával utazott az asszonyság.

Türelmetlenül járt fel s alá, még mindig azon módon beburkolózva, még a kesztyűit se vetette le, még a muff is a nyakában volt egy zsinóron.

— Jobb most a pokolban — dünnyögte —, mert ott legalább bizonyosan fűtenek. Csak siessen, siessen!

— Mindjárt olyan meleg lesz itt is, mint a fürdőben.

A szoba kívülről fűlt, és a kályha mindég előre meg van rakva, csak egyszerűen alá kell gyújtani. Kis idő múlva vígan pattogott a tűz, s Zsuzsi is hozta tálcán a hideg pulykát és a sajtot.

Matykó a kályhánál guggolva és a tüzet piszkálva várta, míg Zsuzska kijön. Szeretett volna vele trécselni egy kicsit. Szegény Matykó huszonöt éves volt, ez az a kor, amikor még a felhőt is szoknyának nézi az ember, s amikor egy igazi szoknya minden felhőt elseper. A szikrázó, zümmögő lángokon elmerengve hasalt ott, amikor végre kijött Zsuzska. No, ugyan soká volt odabent. De hát persze, ha két fehérszemély találkozik, mindig akad beszélni valójuk.

— Hát te még itt vagy, Matykó? — Mért nem fekszel le, csacsi?

— Téged vártalak — ugrott fel Matykó és a lefelé siető leányhoz csatlakozott. Vigyorogva húzta ki pitykés mellénye zsebéből a kapott tallért. — Nos, te is kaptál egy ilyen fehér lovacskát az asszonyságtól?

— Nem mondhatnám — felelte a leány nevetve —, nekem csak az jutott tőle, amiben rendszeren a férfi vendégek részesítenek.

— No, ugyan mi?

— Megcsípte a vállamat.

— Hát azt lehetetlen is meg nem csípni — és megcsípte Matykó is.

— Ugyan eredj, mert a körmödre ütök — durcáskodott Zsuzska, s egyszerre három lépcsőt ugrott.

Csinos volt, igazán kívánatos volt a hanyagul nyakába vetett kendőben, vállára esett hajával, hajladozó derekával.

— Hova futsz? — kiáltott utána a legény.

— Bort hozok fel.

— Kinek? Csak nem az asszonyságnak?

— De bizony — felelte kedves, ennivaló grimaszt csinálva az arcával. A legelső lépcsőről visszafordult: — Várj meg a cselédszobában, Matykó, csak a bort viszem fel neki, aztán én is lejövök.

— Nem fekszel le?

— Nem még. Mondd meg a mamának, hogy tegyen föl vizet.

Matykó tehát a cselédszobába ment, ahol már akkor nagy társaság volt. Az idegen kocsisok bejutottak azóta, s nagyban flörtöltek a lányokkal. A losonci kocsis egy darab jeget hozott be a markában s beeresztette lopva az Erzse

ingvállába. Ijedten kapott a melléhez. Sikoltozott, ordított, hiába intette Klacskáné:

— Ej, Erzsa, legyen eszed! Még fel találod kelteni a nemzetes asszonykát.

A lengyel urak koosisa ellenben fölkapta a Garam nevű nagy fehér szelindeket a vállára, s az egyik kezével az első lábait összefogva, járta vele a szoba közepén a kalamajkát, vadul énekelve »Cservená csapicka — moja kochanicka«.

A kutya ugatott, a fogait vicsorgatta (de persze, a szájkosár miatt nem tehetett semmit), a leányok röhögtek. Szóval fölséges mulatság volt odabent.

Matykó régi ösmerőst talált a losonci kocsisban.

— Hopsza, Gregor! Hogy kerülsz ide, öreg cimborá?

— Zólyomba viszem az uramat, a losonci Biró Istvánt, kocsis vagyok most nála.

— De hiszen kanász voltál azelőtt.

A Gregor vidám arca elborult, sőt, mintha a szemei is megnedvesedtek volna, vagy hogy még a zúzvara olvadt a pofáján.

— Borzasztó ragályos betegség ütött be köztük a nyáron. Oh, istenkém. Mind kidöglöttek. Oh, a szegény seretések. Egy hét alatt, mind, mind. Egyedül én maradtam életben.

— No, semmi az — vigasztalta Matykó. — Fogy az elemőzsia, de fogynak az evők is. Ma délután lent voltam a pincében, letettem a fületem a földre, hallgatóztam, hát ugyancsak ágyúztak valahol nagyon messze. Sok derék legény ott hagyhatta a fogát megint. Mit gondolsz, kenyeres?

— Nem bánom már én — felelte a losonci ember bánatos, nyöszörgő hangon —, ha ők nincsenek életben többé!

— Jó, jó, hanem azért meginnánk egy icce bort a találkozás örömeire, ha volna. Ugye Gregor?

Gregor szomorúan biccentett a fejével.

Matykó kihúzta a tallért a zsebéből és fölhajította vidáman egyszer-kétszer a levegőbe, elfogva azt, mint a lapdát.

— Nincs itt szegénység, atyámfia. Úgy élünk itt, a legyek vendéglőjében, mint a pókok. Csak jönne már az a Zsuzsi, hogy bort adjon. Igaz ni, Klacskáné nénémasszony,

tegyen fel egy kis meleg vizet a tűzre, a Zsuzsi üzeni, mindjárt bejön.

A szakácsné föltette a meleg vizet, de már forrni is kezdett, és Zsuzsi még mindig nem jött.

— Mi lesz a vízzel, he? Mit tegyek bele, te Matykó? Nem mondta a lányom? (Zsuzsi a Klacskáné lánya volt.)

— Azt gondolom, herbateát akar magának főzni.

— De hiszen nem köhög.

— Én se vettem észre, de meglehet, eltitkolja.

— Szamár vagy, Matykó. A köhögést és a szegénységet nem lehet eltitkolni.

— Mit tudom én? Talán az idegen asszonyosság a Nr. 2-ből rendelt teát?

Klacskáné átöntötte a forró vizet egy nagyobb bögrébe és töltött bele egy kis hideget.

De Matykó már türelmetlenkedni kezdett.

— Elmegyek, megnézem, hol van.

Erzsa hamiskásan hunyorított Klacskáné felé:

— Benne van már a gebulya.*

Klacskáné vállat vont, de azért bosszantotta a célzás.

— Csak nem azt gondolod, fiam Erzsi, hogy értik egymást a Zsuzsival. Vagy hogy a Zsuzsi főztje a gebulya. Igen csodálnám, de végre se lehetne sajnálni. A Zsuzsi szerencsés helyzetben van az istentől. Ott éli világát az emeleten, ahol mészárosok, kereskedők, érdemes fiatalemberek fordulnak meg. Oda van állítva felhúzott puskával — mert szép az ábrázatja, a termete — egy vadaskertbe. Ejthet magának kis vadat, nagy vadat, ha ügyeskedik. Ha azonban ő mégis ürgeöntésre adná magát, hát akkor szamár.

Matykó pedig ezalatt a Zsuzsi után ment leskelődni. A kis kamrácska azonban üres volt. Matykó szíve megdobbant, erős nyugtalanság fogta el. Hátha a lengyel uraknál van?

Meg kell győződnie a valóságról; megrántotta a Zsuzsihoz vezető csengettyút, s a falhoz lapult, leselkedve, honnan fog kijönni. Egy darabig semmi nesz. Ejnye, hol lehet? Ha jó járásban volna, elő kellene rohannia akárhonnán.

* Szerelmi bájital a tótoknál.

Hosszú, kínos percek teltek, míg végre lassú, óvatos nyikorgással kinyílt a Nr. 2., és a Zsuzsi szoknyája megfehé-
ríté a homályt egy darabkán. Matykó szívről nagy kő
esett le. Tehát az asszonyságnál volt bent.

— Én vagyok, Zsuzsi — mondá halkán.

— Hát mit akarsz? — kérdé ez kedvetlenül. — Te
csengettél?

— Nem bírtalak bevárni.

— Úgy? — kérdé ez gúnyosan, — Hát mivégből akartál
volna bevárni?

Matykó zavarba jött.

— Hiszen mondtad, hogy lejössz, hogy várjak rád,
hogy tegyenek föl vizet... azt gondoltam...

— Ne gondolj máskor semmit — vágott szavába a
leány. — Nem szeretem, ha utánam leselkednek, érted-e...
Psztl? Megint hoz valakit az ördög!

Nagy ostorpattogatás, csengés, bongás, lovak dobaja
hangzott fel az utcáról.

— Utasok!

— No, csak az kellene még!

Az utcára nyíló kis ablakhoz siettek. Hát éppen akkor
állt meg a fogadó előtt egy négylovas szán. A lovak prüszögve
hányták-vetették a fejüket s kevélyen kapálták a havat.

— Tyú, ez valami nagy úr lehet. Szaladj le, nyiss kaput,
Matykó, és mondd meg, hogy menjenek tovább, mert minden
szoba el van foglalva.

Matykó újra vette a lámpást, Zsuzsi pedig felül várta,
hogyan utasítja el őket. De csodálkozására a szánnal beálltak
a kapuboltozat alá.

— Hát miért nem mondtad, hogy nincs szoba? — kiáltá
le Matykóra a felső lépcsőről.

— Hiszen mondtam én, de ha nem hallgatnak rám.

Zsuzsi lefelé lépegetett a lépcsőn, s látta, hogy a szánban
egy őszhajú pap ül farkasbundában, a libériás kocsis mögül
pedig csinos, karsú hajdú ugrik le kardosan, tarsolyosan.
No, ennek fele sem tréfa. Legalább is valami püspök lehet,
ha még hajdút is tart.

— Jaj, kérem alásan, nincsen szoba — mondja a leány
sajnálkozó hangon. — Oh, istenem, istenem, de kellemetlen.

— Lássa, hogy megmondtam? — kerekedett felül a Matykó.

— Teremteni kell — szólt parancsolón a hajdú. — A nagyságos kanonok úr beteg és pihenni akar. Szedjék össze az eszüket, de szobának lenni kell!

— Ahol nincs — jegyzé meg alázatosan Matykó —, ott a király se vesz el az embertől.

— Kuss, te ember-vakarcs — förmedt rá a hajdú. — Ha még egyet szólsz, mindjárt levágom a fejedet.

S ezzel kirántva a kardját, nagy dühösen megsuhintotta a levegőben, hogy sziszegett, mint egy kígyó.

Matykó rémülten ugrott félre, a hajdú pedig még követelőbb lett.

— Mit tudom én, mit csináljatok, de azt megmondom, hogy szoba legyen. Lökjétek ki valakit az udvarra, mit bánom én, de ha az uramat el nem helyezitek, kardra hánylak és felgyújtom ezt a kalyibát. Gyere, no, közelebb, te kis leány, te talán mégis okosabb vagy, mint ez a tuskó.

Zsuzsi megszeppenve cihelődött lejjebb egy-két grádicsal.

— Hát hány szobátok van, leányom? — kérdé a hajdú szépen.

— Három.

— És mind el van foglalva?

— Mind.

— Kik vannak bennök?

Zsuzsi elszámolta lelkiismeretesen.

— A Nr. 1-ben két lengyel úr alszik.

— Miféle szalmájú emberek?

— Az egyik gróf közülök.

A hajdú a fejét vakarta és káromkodott. Bizony nem illendő egy főpap szolgájától.

— No, az már baj, ha gróf az egyik. Akkor csak hadd maradjon a vackában. Hát a másik szoba?

— Ott egy kereskedő alszik az asszonyával, meg a kisasszonyával.

— Vigye el őket az ördög! Hát a harmadik szoba?

— Ott volna egy üres ágy, de a másik el van foglalva.

— Ki fekszik benne?

— Egy asszonyság — feleli Matykó —, aki most egy órája jött és csak imént feküdt le.

A hajdú dörmögött valamit, aztán a kanonokhoz hajolt és halkán németül tett neki jelentést. Nehány mondatot váltottak egymással. Alkalmasint azt indítványozta a hajdú, hogy menjenek a szomszéd állomásig.

— Messze van — felelte a pap —, nem bírom ki odáig, nagyon fázom.

Zsuzsi, aki konyított egy kicsit a német szóhoz, ezt az értelmet vette ki a suttogásból, és megsajnálta a szegény öreg papot.

— Talán a Nr. 2-ben meghálhatna a nagyságos tiszteendő úr.

A nagy zajra, csatarára a cselédszobából is előszállingóztak volt a kíváncsiabbak.

Klacsokáné keresztet vetett magára és nem állhatta, hogy meg ne dorgálja a leányát.

— Oh, te istentelen pokol lánya, hogy nem félsz az istentől olyat kiejteni a bűnös nyelveddel. Hogy hálna meg egy pap egy asszonysággal! Oh, jaj, istennek báránya, könyörögj érettünk!

A Zsuzska nagy fölénnyel mosolygott, és a csípőjére tette az egyik kezét kihívóan.

— Tudom én, mit beszélek — szólt magát nyeglén rázogatva. — Ha elkárhozom érte, én leszek ott, nem kegyelmed.

A hajdú fürkésző tekintettel mérte végig a leányt.

— Hm, furcsa. Hát hogy gondolod azt, fiacskám, úgy, hogy az asszonyság átengedné a szobát?

— Csak az üres ágyat — vélte Zsuzsi, egy kissé elpirulva. — De nem tudom, hogy átengedné-e?

A hajdú valósággal összerezett, nyilvánvaló volt, hogy gyanakodni kezd.

— És hát hogy jut ilyesmi az eszedbe, kis fruska? — firtatá aggodalmas arccal. — Van erre valami különös okod?

Most már a leány látszott megütközni a kérdésem. Ez a hajdú sejt valamit. De csakhamar összeszedte magát. Asszonyteremtés jobban ért az ilyenhez.

— Ugyan, no. Hát mi a szösz jusson eszembe egyéb, mikor csak az az egy üres ágy van?

Ez okos felelet volt, a hajdú gyanúját elfújta. Halkan, suttogva megint tanácskozni kezdett németül az urával.

— De nem lesz-e feltűnő? — suttogta a hajdú fejcsóválva.

— Ki bánja most már? A szükség — szükség. Isten neki! Csak igazítsa el, George!

Körülbelül ennyit lehetett kivenni. A hajdú most Zsuzsihoz fordult:

— Eredj hát fel, kis lánykám, és kérd meg azt az asszonyt. Mondd meg, hogy a nagyságos főtisztelendő úr beteg, hogy keresztényi kötelesség, s a többi . . .

— No, ez szép parádé! — dűnnyögött közbe Erzsí érdes kacajjal.

A többi fehérnép is összebújt nagy vigyorgással.

— Mit röhögtök, istentelenek — rivallt rájuk a hajdú —, nem látjátok, hogy egy szent aggastyánról van szó. Takarodjatok be a lyukaitokba, de mindjárt.

Kisvártatva visszajött Zsuzsi, hogy minden rendben van. Az asszonyság beleegyezett, hogy a kanonok úr elfoglalja a másik ágyat.

Most tehát leszállt a kocsiról a főtisztelendő úr, s miután Zsuzsi is, Matykó is kezét csókolt neki, Erzsí a lámpát vitte elől, Matykó pedig a hajdúval a táskákat cipelte utánuk.

A kanonok útközben utasításokat adott a hajdúnak, de milyen szelíd, kegyes a hangja! A hajdú tótul tolmácsolta Zsuzsinak:

— A lámpát hagyd künn az ajtónál, te leány. Önagysága nem kíván ott benn világosságot. Az csak zavarhatná azt a derék úrhölgyet, aki oly szíves volt iránta. Fogd meg a kezét és vezesd egyszerűen az ágyhoz. Sötétben akar levetkőzni.

Úgy is lett; a táskákat csak úgy találomra lökték be a szobába, zajt nem volt szabad csinálni. A kanonok maga is lábujjhegyen lépett be, jó estét se mondva; azt akarta, hogy jóformán belopja magát az ágyba. A Zsuzsi fogta a kezét, úgy vezette. De milyen kicsiny keze volt, mint egy gyermeknek. S hogy didergett, hogy reszketett a hidegtől. »Ez az öreg

ember megfagyott volna, ha én nem vagyok», gondolta magában Zsuzska.

S odavezetvén őt az ágyhoz és a székéhez, amelyre ruháit rakhassa, ő maga is úgy tűnt el, mint egy árnyék, nagy megelégedéssel téve be az ajtót maga után, mint aki egy kényes feladatot oldott meg sikeresen. Künn a hajdú járkált fel s alá katonás léptekkel, kivont karddal, mintha vártán lenne.

— Hát magának hol szorítsunk helyet éjszakára, hajdú bácsi?

— Én már csak így maradok, szesztricska, reggelig, méregetem a lépéseket.

Zsuzsi fejet csóvált s kackián selypíté, a szobája küszöbéről hátra fordulva :

— Ugyan mit őriz, kend, azon az öreg papon? Mintha karbunkulusból volna. Ne féljen, el nem lopják!

*

Különös érzés, ismeretlen személlyel aludni egy szobában, még akkor is, ha láttuk, ha beszélünk vele, de hátha nem is láttuk. A fantázia leveti békóját s szabadon nyargal a mindent elborító egyforma sötétségben. Hanem hiszen éppen ebből a homályból bontja ő ki a legélénkebb színeket.

Az egyik ágy az ablaknál, a másik az ajtónál van. Csak öt-hat lépés a távolság. Hallják az egymás lélegzetét egyenlő közökben, s ez olyan bántó, idegenszerű, bosszantó, mintha egy láthatatlan fűrészes hasogatná el a másodperceket még kisebbekre. Sokáig hánykolódnak ágyaikban. Hiába, hiába, nem bírnak elaludni az egymás lélegzete miatt.

A vasúti kupéban olyan nyugodtan szendereg el az ember a teljesen ismeretlen utas mellett, eszébe se jut, hogy azon törje álmatlan fejét, ki lehet az. Hja, az más, az emberen rajta van akkor a csizmája. De itt, levetkőzve, mezítláb, a dunyha alatt, ez a teljes fegyverzetlenség. És nem bír szabadulni egyik se attól a nyugtalanító talánytól, hogy miféle ember lehet a másik. Mit gondol az most? Mit tesz az most? Amint megsustorog a vánkos, amint a másik oldalára fordul, amint egy hangosabb ásítást hallat.

Így folytak a percek, óranegyedek az »Arany Bogár« szobájában is. Az ajtó melletti ágy odacseppent tulajdonosa, a kanonok, hirtelen levetkőzött, aztán bebújt a dunyha alá, csak a fejét hagyta künn. Eleinte csak az az élvezet foglalkoztatta, a meleg ágyban lenni (bárcsak láthatta volna, hogy tiszta-e, mert később ez is nyugtalanítá), aztán a hálótársát kezdte figyelni. A lélegzetvételek elárulták az irányt, hol fekszik. Később látni vélte az ágy körvonalait, s úgy vette ki, hogy az a dunyha alá bujtatta még a fejét is. Ah, bizonyosan szemérmes. Szerette volna tudni, hogy fiatal asszony-e, és milyen rangbeli.

A lélegzetvételek azonban csakhamar csendes szuszogásba mentek át a hálótársnál. Úgy látszik, elaludt. Ez némileg megnyugtatta az ajtó melletti ágy tulajdonosát. Künn a hajdú lépteit lehetett hallani: tip, top, tip, top. A derék George öröködik. Még egy darabig elmélkedett a kellemetlen helyzeten, míg végre az a méz kezdte tapadozóvá tenni a szempilláit, mellyel az istenek minden földi bajt agyonkennek. Már-már áthajolt az álmomba, mikor az ablak melletti ágyból felhangzó halk, fájdalmas nyögések mintegy erőszakosan visszarántották.

Felütötte a fejét, s önkénytelenül odaszólt:

— Ön talán rosszul érzi magát, asszonyosság?

Semmi felelet. Tehát alszik. Vagy nem akar válaszolni. Talán fél, talán restelkedik? De fáj valamije kétségtelenül.

Alig egy perc múlva megreceseg az ágy, a nyöszörgő megmozdul, s keres, tapogatózik kezével valamely bútoron.

— Madame — hangzik ismét az ajtó melletti ágyból —, kegyed, úgy látszik, szenved. Nem segíthetnék valamiben?

— Oh nem, köszönöm — felelte egy sajtáságos, szürke, tompa hang az ablak mellől. — Csak a fogam sajog. Csekélység az egész. Egy odvas fogam van, és a szél megfújta az úton.

— De ön nyöszörgött, madame, és én . . .

— Kétségtelenül álmomban. Hiszen fájdalmas dolog, nem lehet tagadni, de mindjárt elmúlik, ha sikerül megtalálnom szegfűszegcsöppjeimet. Ej, ide tettem valahová . . .

— Nem volna jó vizes borogatást tenni az arcra?

— Óh, a csöppek már kipróbált szer nálam.

— Ahogy tetszik, madame. Keresse meg, kérem, a osöppjeit. Gyűjtsa meg a gyertyát is, ha szükséges, mert igen sajnálnám, ha talán . . . hogy is fejezzem ki magamat, irántam való tekintetből valamit elmulasztana ön . . .

— Igen köszönöm szívességét, de mindez egészen fölösleges.

Ennek azonban ellentmondtak a tények, mert még mindig tapogatózott az éji asztalkán, s nagy zörejjel estek le némely tárgyak a padozatra.

— Ah istenem, madame, ön javíthatlan. Még összetöri az üvegcséjét. S ezt énmiattam, aki hálával vagyok ön iránt, hogy ilyen körülmények között megosztotta velem szobáját. Ne legyen annyira szégyenlős. Ön nem felel és nem gyűjt gyertyát. Mit? Hogy ön nem akar engem feszélyezni? Ej, asszonyom, tudja meg, hogy semmi ok sincs az ilyen szemérmeskedésre, mert, ha már rákényszerít, nem titkolom el tovább, hogy én voltaképpen nem az vagyok, akinek gondol.

— Mit ért ez alatt?

— Hogy nem vagyok pap.

— Ah! És ki ön? — kiáltott fel élesen, idegesen az ablak melletti asszonyság.

Úgy rémlett a sötétben, mintha kapkodna valamihez, mert egyszerre papirosok susterogtak, s valami vastárgy csörrent.

— Én magam is asszony vagyok — folytatá az előbbi csöndesen, nyugodtan. — A háborús viszonyok, a közbiztonság hiánya az országutakon, rákényszerítettek a papi álruhára, de én is csak asszony vagyok, s ezért kérem önt, gyűjtsa meg a gyertyát és keresse meg orvosságát. Ha gyertya és gyufa lett volna itt mellettem, már régen én szolgáltam volna önnek világossággal.

Semmit se felelt a másik, mintha gondolkoznék, mintha határozni akarna valamiben, azután egyszerre hangos, önkénytelen nevetés rezgettette meg a fekete levegőt, melyhez a leeresztett zsaluk miatt az a fehérség se tudott beférni, amit a házfedelek csillogó hava vet az éjszakába.

— Ön már nevet, asszonyom, engedje hinnem hogy ez már azt jelenti . . .

— Valóban azt is jelenti, hogy elmúlt a fogfájásom. Alkalmasint a meglepetéstől. Mintha egyszerre elválták volna. De mégis inkább azon nevetek, hogy a helyzet az ön vallomása alapján asszonyom, nem javult, sőt inkább romlott. Természetesen önre nézve.

— Hogyhogy? Nem értem önt, asszonyom.

— Eddig legalább azt kellett hinnem, hogy egyforma nemen vagyunk.

— És most?

— Most? Igen sajnálom, hogy most kénytelen vagyok önt megijeszteni, de a gentlemanlike kötelességemmé teszi, hogy őszinteségért őszinte legyek.

— No és?

— A dolog úgy áll, asszonyom, hogy én meg férfi vagyok.

Mint mikor rög esik le hirtelen a tóparton, s a kis béka ouppogva ugrik a vízbe, az ajtó melletti nő egy sikollyal mintegy behagyította magát a párnák közé, hogy a feje is be legyen kaparva a vánkosokba. Majd lecsapta a vánkost a következő percben, ingerülten, hogy szinte csattant, felült az ágyban, s ijedelem-sugallta asszonyi ösztönnel a szoknyái után kapkodott. A kelmék sajtászerű zörgése, suhogása azt engedte gyaníttatni, hogy öltözködik a dunyha alatt.

— Ez méltatlanság! Ez gyalázatos csíny! — rebegte fojtott, fuldokló hangon, de mégis kiérezett a csengése. — Így félrevezetni egy védtelen nőt. Ez nem volt szép, uram!

Valóságosan úgy rémlett, mintha két nagy szikrázó fekete szem világitana keresztül a homályon.

A férfi felkönyökölt. S mint előbb a fájás a fogból, most már az álom szállt el ily egyszerre a szemeiről. Hiszen ez mulatságos kezd lenni.

— De asszonyom, hogyan tehet ön nekem szemrehányást? Hiszen én nem tettem egyebet, mint némi szívességet egy jámbor tisztelendő úrral.

Ez a szó egyszerre megszelídítette az asszonyt.

— Hiszen igaz, igaz. Én, egyedül én vagyok a hibás . . . és bocsássa meg, hogy első felhevülésemben kemény szavakat mondtam.

— Kemény szavak az ön lány hangjával! Eh, asszonyom, én nem haragszom. Csak szidjon össze, ha kedve tartja. Az ilyesmi hozzátartozik a kalandhoz. Én csak azon töprenkedem, miképp lehettem oly ostoba, fel nem ösmerni a kellemes hangjáról, hogy ön hölgy.

— Azzal én is vádolhatnám magamat az ön hangját illetőleg . . . Jézus Mária, mi az? Hallotta?

Valami végigszaladt a szobán, hátborzongató zörejjel. Mintha egy gombolyag gurulna a padlón . . . olyan kísérteties volt.

— Kis egér lehet — nyugtatá meg a férfi.

— Oh, istenem! Nem mászik az fel hozzám? Jaj, mindjárt szörnyet halnék.

— Semmit se tartson tőle. Az egér szereti a búzát, a hájat, de az asszonyok iránt közömbös.

Csakhogy könnyű azt mondani valakinek, ne féljen. A távozó bátorság nem engedi magát megmarasztalni egy-két szép szóval. Makacs egy kutya az.

— Biztos ön abban, hogy nem mászik fel? — kérdé fogvacogva a félelemtől. — Tudja ön annyira a természetrajzot?

— Oly biztos vagyok, asszonyom, ebben az egyben, akár csak maga Buffon volt a természettudományokban, akinek megjelent az ördög ezekkel a szavakkal: »Megeszelek, Buffon.«

— No, és megette? — kérdé szórakozottan, fázékonyan.

— Ej, dehogy, Buffon megpillantotta az ördög lábait és nevetve mondá neki: »Ugyan hallgass el alaptalan fenyegetéseiddel, hiszen te kétszülkü vagy, tehát nem eszel húst.« Biztosíthatom, hogy a kis egérke önben nem tehet kárt, hanem . . .

— Hanem?

— Hanem a csizmájáért nem állok jót. Bocsánat, asszonyom, de egy kanonokot el sem tudok képzelni, kivált így télen, csizma nélkül. Hát igen, az egér könnyen rághat rajta reggelig lyukat. Mert lássa, az ördög növényevő, az egér pedig csizmaevő — ha jobb nincs.

— Ön, úgy látszik, gúnyt űz, uram, az én féltékenységemből. Semmi kifogásom a kedélyesség ellen, de tekintse helyzetemet, az ember végre is kétségbe esik, mikor annyi mindentől kell tartania, mikor mindenféle szörnyek . . .

— Köszönöm a megemlékezést, madame. A mindenféle szörnyek közt bizonyosan én is ott szereplek a lajstromán.

Az asszony elnevette magát, finoman, alig hallhatóan, de mégis úgy, mintha egy kis csengettyű csilingelne — s amint szállt, szállt ez a nevető bongás az ablak felé, ibolyaillatot vitt magával. A férfi felszívta azt, belement az ereibe; ott pezsgett a vérében.

— No, nem, nem — tiltakozott az asszony. — Megjegyzésem igazán csak arra a kis szörnyetegre vonatkozik, amelyik itt szaladgál a padlón. Hogyan is gondolhattam volna önre, aki oly jó irántam?

— Tehát ön jónak gondol engem?

— Miért ne? Ön megint nevet, jól hallom. Mondja meg, kérem, min nevet?

— Engedje meg, asszonyom, de a látatlanban kiállított erkölcsi bizonyítványok mindig nevetésre fakasztanak.

— Ne beszéljen így. Most már komolyan haragszom. No, lássa!

Varázslatnak kellett lennie a hangjában, nincs másképp. Vagy az éj volna az a nagy bűvész, vagy a képzelődés az a nagy kísértő? Ki tudná azt? Akármilyen volt, de ezek a szavak a férfi előtt valóságos színek és ízek most. Ez egy kis korál, az meg az őszi barack nedve. Pedig közönséges hétköznapi beszélgetés volt, de talán a hanglejtésben, a csengésben van az a csodás fluidum, hogy ő szemével látta, a szájával ízlelte a szavait.

— Haragszik, és miért?

— Azért, mert ön most feltűnően kevesebb képességet tanúsít abban az igyekezetében, hogy engem megnyugtasson.

— Mire? Az egérre nézve? Megnyugtassam, hogy a csizmacskákat meg nem rágja?

Az asszony észrevette (minden asszony észrevesz mindent), hogy az ismeretlen úr nagy változáson megy keresztül, s hogy türelmetlen és túlélénk, hogy nem pusztán az unalmat kergeti a fecsegésével — hanem ki tudja? . . . Megrémült. De éppen azért asszony az asszony, hogy mikor nem ijed meg igazán, nyafog, sikoltozik, de az igazi ijedelmet eltitkolja, s mindig kész egy merész játékra — lehet, hogy tetszik is neki.

— No, tudja, a csizmákat szívesen feláldozom az egérnek — felelte vidáman, fesztelenül. — Nincs többé szükségem rájuk.

— Tehát reggel már nem veszi fel a kanonoki habitust?

— Nem. Az álruha csak azért kellett ma, hogy átcsúshassak a magyarok hadvonalain, most már tiszta az út a mieinkhez.

— Úgy? — szólt közbe az ablak melletti ágy ura. — De ha az egyik szörnyetegnek a csizmáit áldozza fel, mit várhat a másik szörnyeteg?

Csigabiga dugja már ki a szarvacskáit, gondolta az asszony, bensejében remegve, de azért pajkosan, gondtalanul kérdé vissza :

— Ugyan mit?

— Az ember gyenge lény, asszonyom, és sok bolondság megfordul a fejében éjjel — ha nem alszik.

— Hát miért nem alszik?

— Ej, csak egyszer él az ember.

— Igaz, de közben többször alszik. Kivált, ha hosszú, fáradalmas utakat tesz. Ön nem fáradt?

— Nem mondhatnám, pedig nagy utat tettem meg, mert én meg az osztrákok hadvonalain csúsztam át szerencsésen, a magam álruhájában. És mégis kiment szememből az álom . . . az ön jelenléte, a regényes helyzet, a kedves homály . . . Oh, asszonyom, kinek volna kedve aludni, mikor annyi mondani, annyi kérdezni valója van?

— Valóban, nekem is meg kell még öntől kérdeznem, milyen az út a császári sereg főhadiszállásához, ahova én szándékozom reggel.

— Nem mondhatnám teljesen bátorságosnak, mert imitt-amott gerillák portyáznak az erdőszéleken, az országutak mentén.

— Ez aggasztó, de reménylem, hogy báró Zervitz ezredes, aki tudja jöttemet és ismeri a körülményeket, kíséretet küld ide értem az éjjel.

— Ön talán rokona az ezredesnek?

— Én . . . én az édesanyja vagyok, uram.

— Ah! No, lám. Igen örülök. Ej no! Igazán szívből örülök, báróné. És hogy van az ezredes?

— Köszönöm. A legutóbbi ütközetben sebet kapott, de mint értesítenek, nem veszélyes. A jó fiú! Isten, reményem, megőrzi őt.

— Adassék neki hála érte! — s a fohászkodás ürügye alatt ásított egyet.

— Ön talán ismeri Fridrikemet?

— Hogyne — felelte vontatottan. — Tavaly ilyenkor még osászári katona voltam magam is.

— Talán alatta szolgált ön egykor?

— Sajnos — jegyzé meg újra ásítva —, ő szolgált egykor alattam, mint kadét. Bizony, bizony múlnak az évek, báróné, múlnak . . .

Elhallgatott, mintha az idők szomorú múlásán tünődnék. A beállott nyomasztó csöndet a bárónő törte meg gonoszkodó kíváncsisággal.

— Apropos! Ön az imént mondani akart valamit.

— Én, báróné? — rezzent fel hallgatásából és harmadszor is ásított. — Igen, igen. Hogy valamit akartam mondani. Diable, mily szórakozott az ember. De már gyanítom. Alkalmasint jó éjt akartam önnek mondani.

— Jó éjt!

* * *

A falhoz fordultak és elaludtak. Reggel, mikor az ablak melletti ágy tulajdonosa fölébredt s kinyitotta a zsalukat, láthattuk volna (ámbár semmi kedvem a férfiakat a legintimebb ruhadarabjaikban se nézni, se bemutatni), hogy egy szép fiatalember, inkább fiú nyújtózkodik az ablaknál. Sugár, magas jegenyegyerek, ahogy mondani szokták, hamvas arccal, mint az őszi barack, okos, lelkes szemekkel, sima állal, s csak annyi pehellyel az ajka fölött, amennyi egy kisasszonyt se rútt el. Hanem a jobb arcán egy nagy kardvágás fut végig, mely a homloknál kezdődik és a fül alatt ér véget. Be van már forrva és úgy néz ki, mint egy odavarrt keskeny paszománt. És illik neki. Azonfelül többet ér akármilyen bajusznál és szakállnál.

Első pillantása a másik ágyra esett — de az üres volt: Úgy révedezett előtte, hogy álmodott bizonyos öregasszonyról, ki valami öreg osászári tisztnek volt az anyja vagy nagy-

anyja. Azaz hogy . . . valóságos igaz. Ni, a ládái, táskái most is itt vannak. Szinte megkönnyebbült, hogy maga az asszony-ság már fölkelt (persze az ilyen vén boszorkányok nem tudnak jól aludni), lassankint eszébe jutott tisztán az egész dolog, hogy érkezett meg pap képében (bolond dolog ez a háború), hogy bonyolódtak aztán beszélgetésbe, és hogy a jó lélek (uram bocsáss meg neki) még egy kicsit mintha kezdegetett volna is.

Csakhamar egyébre gondolt s füttyörészve nyitván ki bőrtáskáját, kiszedte belőle nyalka huszárruháját, aztán hozzálátott az öltözködéshez, miközben kitekintett az ablakon, mely a vendéglő udvarára nyílt.

Nagy sürgés-forgás volt odalent. A hideg, úgy látszik, nagyot engedett, mert az ablak se volt befagyva, s az udvaron az állás alatt apró gyerekek játszottak katonásdit, dobolván a korcsmárosné üres hordóin. Két táborra voltak oszolva, s Matykó oktatta őket az egzercírozásban. Lábhoz! Vállhoz! Lőjj! S erre aztán szálltak, süvítettek a nyilak a zsindeleypuskák vályúiból.

A kocsisok egy farkast ütöttek agyon az éjjel, mely a kerten át ide tévedt. Fejszével, husángokkal ölték meg, s a bőrét pálinkává tévén, most vidáman hancúroztak a holtteste körül, a legkülönfélébb sportokkal lopva a drága időt, hogy ki tud tovább fállábon állni, és ki bír a tenyerén legtovább eltartani egy darab izzó parazsat. S mindezeket ott nézi szörnyű kedvteléssel egy ismerős úr, gróf Kozsibrovsky Muki.

A fiatal tiszt kinyitotta az ablakot s leszólt hozzá.

— Sapristi! — kiáltott az fel megösmerve a tisztet. — Te vagy az Niki? Kriszti Gott, bruder!

S ezzel szaladt fel hozzá az emeletre.

— Teringette, kis hadnagy, hát hol jársz te itt, ahol a madár se jár? Ej, ez derék! Egy kis *pikétet* játszhatunk a reggeli után. Van a táskámban kártya, tábla, minden.

— Nem lehet, Kozsikám, mert tüstént tovább kell men-nem, küldetésben vagyok.

— Miféle küldetésben? Olyan titokzatos arcot vágasz, mintha legalább is a szent koronát vinnéd. Melyik táskában van, mutasd meg!

A hadnagy mosolygott.

— No, nem, csak levelet viszek a kormányzótól Görgeynek, de az fontos lehet, utasításom van, hogy siessék vele.

— Lassan járj, tovább érsz! Hanem te! Mit látok! Hisz itt hált még valaki?

— Igen, egy asszony.

— Ejnye, te kópé — vigyorgott Kozsibrovsky gróf diadalmasan. — Csodálatos az én szímatom. Hiszed vagy nem hiszed, órák múlva is megérezem az asszonyi test illatát, anélkül, hogy szeretném. Mert én aszkéta vagyok, kis hadnagy, és csak egy illatot szeretek, a szivarfüstét. Ez az egy szenvedélyem van és az éneklés. De az utóbbit nem hagyták kifejlődni. Illetőleg a tehetséget nyomták el bennem. Egy kincset ástak el örökre. Elfojtották szisztematice. Mintha valaki eltaposna egy éledő szikrát — holott minden szál gyújtó ezer forintot érne. Értesz? Mintha összeesküdött volna az egész környezetem. Gott weiss warum? Az anyám összeszidott, ha az éneken gyakoroltam magamat, az apám lekapta a falról a vadászkürtjét, hogy elfojtsa harsogásával a hangomat. A barátaim rám rohantak és befogták a szájamat, ha dalolni kezdtem. Meg akartak lincselni. Hát nem megfoghatatlan ez? Pedig talentumom van, nagy, nyers tehetség. Becsületemre mondom. Csak egy kis gyakorlat kellett volna. Nem engedtek. Még az inasom is grimaszokat vágott, ha öltözködés közben eldúdoltam a Jesztye polskát, már vagy háromszor pofoztam fel emiatt, most aztán már nyugodtan hallgatja.

— Megcsal az téged. Láttam múltkor, gyapotot visel a füleiben.

— Kitelik a gazembertől. De látod, azért mégis hasznát vettem a talentumomnak. Ha hitelezők jöttek hozzám, énekeltem nekik valamit, s erre szépen elpárologtak. Ezekén gyakoroltam magam. De sajnos, nem volt elegendő hitelezőm s így maradt a hangom parlagon. Különben értem nem kár. De beszéljünk most terólad. Tehát egy kaland. Mi?

— Dehogy, mindössze egy szamaritánus cselekedet. Éjjel érkezett az a szegény nő, tudod, milyen hideg volt, szobát nem kapott, megkértek hát, hogy engedjem át neki a fölösleges ágyat.

— És aztán?

— Hát átengedtem, ő besurrant, a sötétben levetkőzött lefeküdt.

— És aztán?

— Bah, hiszen öregasszony volt.

— Bolond vagy, minek nézted meg?

— Hiszen nem néztem meg.

— Akkor meg azért vagy bolond. És hova lett?

— Bizonyosan lement reggelizni, mert a holmija még ití van.

— Hát azt se tudod, ki volt?

— De igen. Ösmersz valami báró Zervitz császári ezredest?

— Hogyne, hogyne! A Zervitz bárók rokonságban állnak a Kozsibrovskyakkal, egyik Kozsibrovsky kisasszony mezeiasszonyt csinált a múlt században, hozzáment egy Zervitzhez, de mi sohase tartottuk a rokonságot, egyrészt azért, hogy a Kozsibrovskyak előkelőbb, régibb család, másrészt azért, mert a Zervitzek protestánsok — s a Kozsibrovsky-család katolikus hagyományai messze vezetnek.

— Igen, mondtad már egyszer, hogy Bouillon Gottfried rokonotok volt.

— Paperlapap! — jegyzé meg Kozsibrovsky dolyfösen.

— Az semmi. Hisz az csak most élt tavalý. Hanem mikor a keresztény vallás kezdődött, weisst du bruder, amikor kezdődött, akkor az egyik Kozsibrovsky-gyereknek, ha nem csalódom, XXIII. Szaniszlónak, de megnézhetjük a családfán mert meglehet, XXIV. Szaniszló, egy apostol volt az instruktora. Gondolom, Pál apostol. Volt kérlek, ilyen nevű apostol? Mert te csak nemrégén tanultad ezeket. Mikor én gyerekeskedtem, akkor . . . még nem tanították.

— Igen, volt Pál apostol.

— No, ugye? De most már emlékszem is, mert később aztán ez a Pál apostol valami leveleket írkálhatott a családnak, vagy a guvernantnak — weiss der kukuk. A részletekre nem emlékszem, langweilige geschichte. Csak azt tudom, hogy a szüleim gyerekkoromban emlegették egymásközt e leveleket. Gyanítom, hogy pikánsak lehettek, mert nekünk sohase mutatták. No, warum lachst du? A Kozsibrovskyak mindig gondos, kitűnő nevelést adtak gyermekeiknek, csak énvelem

történt kivétel. Tudod, a hangommal. De hát mit is akartam mondani? Igen, a Zervitzek. Mért kérdezted a Zervitzet?

— Mert az öregasszony azt mondta, hogy ő az ezredes anyja. No, de most már készen vagyok. Még csak a köpönyegemet veszem fel. Reggeliztél már, kedves grófom?

— Még nem. Egyedül nem esik jól. Az ügyvédemre vártam, aki még alszik. Ha hallanád, hogy hortyog. És még azt mondják, hogy akinek rossz a lelkiismerete, nem tud aludni.

— Tehát menjünk le, reggelizzünk együtt.

Lementek a lépcsőkön. A sarkantyúpengésre, mint ahogy a régi mitológiai világban a Pán sípjára, mind előbújtak a nimfák és najádok, úgy mozdult meg az egész konyha, Erzszi, Borka, Anca, meg Klacsokné, mely utóbbi összecsapta kezét:

— Árgilus királyfi huszáruhában. Ez már legény! Kutya meg a macska! Ilyet még nem láttam.

— Aztán keresztet vetett magára és egész elhalványodva dadogta:

— Lányok, ebben a házban valami rejtélyes, kísérteties történik éjfél óta.

Azok körülállták és hallgatták nagyhüdeezve.

— Egy az, hogy idejön a farkas, éj évadján, isten tudja, honnan, biztos, hogy szétmarcangolt volna valakit, isten tudja melyikünket, ha szerencsésen agyon nem üt; más az, hogy az imént berohant a Zsuzsi egy kávéért: Mamóka, mondja nekem, valami különös eset van, egy fiatal úriasszony nyitott be az extrába, szakasztott olyan, mint egy angyal, úgy reszketek, de úgy reszketek, mert úgy termett ott, mint egy jelenés. Nálunk nem hált, lábnyom nincsen a frissen esett fehér hóban a fogadóig, nem jött sehonnan, nem jött semmikor, de mégis itt van. Most meg tetejébe ez a huszár csöppen ide. Felülről jön a lengyel gróffal. De hát mikor ment volna föl? Hanem iszen megmondtam én mindjárt az éjjel, hogy nem szabad a papot összefektetni az asszonnyal, mert az ilyen dolgot nem engedheti az istenke, hogy ő is ki ne adjon valami tromfot. Ehol van ni. Jó, hogy jössz, Matykó. Ide figyelj és szedd össze az eszedet, de mind, ami van, mondd meg csak, fiam, ott voltál, nem vettél te észre valami gyanúsat annál a papnál?

— Csak olyan volt, mint a többi.

— Megnézted a lábait?

— Hogy a lábait? Hiszen reverenda volt rajta.

— Hát, hogy talán fölemelkedett a reverendája, mikor a kocsirol leszállott, mert mégis a lábával szokott az ember leszállni.

— Hm. Láttam, hogy nagyon kis lábai vannak.

— De nem voltak-e olyanok, gondolkozz csak jól, édes fiam, mint a lóláb?

— Tudja a mennydörgős ménkő. Nem néztem én olyan nagyon.

— Pedig meglássátok, az *enyimre* fog kisülni. Mert egy az, hogy aki pap, be nem teszi a lábát tudva egy olyan szobába éjjelre, ahol asszonyteremtés vagyon, ha látják; más az, hogy aki ördög, ha okos és csínyekre indul, szokás szerint a jámbor papi ruhát választja palástolólul. Oh, Szent Péter, Szent Pál, könyörögj érettünk!

Kozsibrovskyék benyitottak az extrába, melynek egész bútorzata néhány asztal és szék volt, egy pohárszék, egy primitív kék, a megboldogult Huszák úr kövér alakja, ceruzával rajzolva. Meg egy fekete tábla a falon, melynek egyik szélén fel volt írva krétával, hogy ki mennyivel maradt adós; a másik szélén ellenben a korcsmárosné jegyezte fel őszintén a saját tartozásait emlékeztetésül. Az egyik asztalnál a losonci család reggelizett, egy másiknál, háttal fordulva a belépőknek, fiatal, szép testalkatú leány vagy asszony ült, fekete posztó szoknyában, ugyanolyan színű prémes kabátban. Huszákné az ablaknál harisnyát kötött és a szitáló havat nézte, Zsuzsi pedig ingerlő félívbe hajolva edényeket szedett ki a pohárszék legalsó fiókjából.

— Nos, melyik ezekből a hálótársad, mit gondolsz?

A hadnagy, miközben fölakasztotta a köpenyét, leoldotta a kardját, szétnézett, aztán a szemöldökével mutatta az illetőt.

— Alkalmasint az!

— Dehogy. Hisz az a korcsmárosné.

— Akkor nem tudom!

— No, üljünk le valahová.

A feketeruhás hölgy a léptek zajára megfordult kissé, s egy édes üde arcocska lett látható. A beszédes fekete szemek kíváncsian fordultak a belépőkre. Előkelően volt öltözve.

Magasra fésült szőke hajában fekete zabkalászkok rezegtek. A legújabb párizsi gyász. — Egyszerre csak elmosolyodott ismerősen. Kozsibrovsky a fejére ütött: Vakuljak meg, ha ez nem a Crothens hercegnő — s ezzel széket fellökve, hadnagyot ott hagyva, rohant neki kezét csókolni.

— No, ezt nevezem aztán meglepetésnek, hercegnő, hogy ön itt van. A tavasz januárban, a tót hegyek között!

— Menjen, hízelgő! És maga csak így-így — szolt végigtekintve a grófon a nedves, fényes szemeivel —, így civilben?

— Tudja, én nem verekszem. Das ist mir langweilig, Fürstin.

— De, reménylem, reggelizni szokott, s ezt az én társágomban végzi el. De ön habozni látszik. Persze, az is langweilig?

— Oh istenem, dehogya, de egy barátommal vagyok itt, a Z. Niki báróval. A legvakmerőbb kölyök a föld hátán.

— Ej, hát ő is elfér ide!

Kozsibrovsky odaintette a kis hadnagyot és bemutatta, de a »legvakmerőbb kölyök a föld hátán« olyan maflán, félénken hajlott meg, mint egy klerikus. Gondolta magában Kozsibrovsky: a fickó meg van zavarodva; úgy látszik, még ilyen gyönyörű jószágot nem látott.

A hercegnő letette a kését, villát, mert éppen egy bornyúszelet foglalkoztatta, s kezét nyújtott a hadnagynak.

— A mamája kedves ösmerősöm Karlsbadból, ahol a tavalyi nyarat töltöttük a szegény férjemmel. (Arca elszomrodott és mélyen felsóhajtott, Kozsibrovskyhoz fordulva.) Tudja ugye, hogy meghalt?

— Tudom. Oh, hogyne! De én sohase sajnálkozom a halottakon. Hiszen csak az életet vesztették! S az oly unalmas.

— Pedig önt szerette a herceg egész lelkéből.

— Bár csak kegyed örökölte volna egész lelkét!

— Mindég a régi önző csont! Mindjárt megütöm ezzel a szalvétával! . . . És ön, tisztelt ellenség úr (ez a hadnagynak szolt), miféle hadműveletben van most?

— Úton vagyok.

— És a kedves anyja, hogy van?

— Ő most az alföldi birtokára vonult.

— Van több fia is?

— Magam vagyok.

— Csodálom, hogy eleresztette oldala mellől.

— Magyar asszony — felelte a kis hadnagy egyszerűen.

A hercegnő egy percig rajta felejtette szemeit, a hadnagy lesütötte a magáét.

— Adja át, kérem, tiszteletemet a bárónőnek. Nos, nem rendelnek semmit?

Zsuzsi szobaleány állt ott várakozó tekintettel, a ropogásra keményített kötényét illegetve — miután előbb sajtot és gyümölcsöt tett le a hercegnő elé.

A hadnagy teát rendelt és fagyos szalonnát. (Oh, a barbár!) Kozsibrovsky ellenben felsóhajtott, hogy az összes ételek oly végtelenül unalmasak, s nagy habozás után a kávévá választotta, csodálkozva jegyezvén meg, hogy a hercegnőnek milyen hatalmas étvágya van.

— Hja, mert ön nem tudja, milyen későn jöttem az éjjel, átfázva, kifáradva, mindjárt lefeküdtem és voltaképpen most vacsorálok.

— Így hát értem, hogy még sajtot is rendelt.

— Talán nem szereti a sajtot?

(Akkor még nem volt meg az a borzasztó anekdota a sajt ellen, amely miatt örök időkre számúzve van a szellemes párbeszédéből.)

— Dehogy nem. Sőt. Az az én legjobb barátom az ételek közt, patrónusom, mely emel, brillírozni enged. Az apám nagyban készítette, volt vagy hat millió birkája, s egy latin versben hagyta rám a sajt receptjét.

— Hogy milyen legyen?

— Hogy milyen ne legyen.

S ezzel elkezdte recitálni:

Non Argus, cignus, non Magdalena, Mathusal,
Non Habakuk, Lazarus, caseus ille bonus.

— No, mit tesz az?

Kozsibrovsky nevetett, aztán megfogta a hercegnő sajtját és elkezdte megmagyarázni, mímelve arcával, szemöldökeivel, ujjaival a professzorok szokott előadását — de úgy, hogy meg lehetett volna rajta pukkadni.

— Argus volt a százszemű pásztor, hát hogy ne legyen a sajt fűlságosan lyukacsos, cignus hattyút jelent, ne legyen a sajt hófehér, inkább sárgás, vagyis zsiros, mint ez, Magdaléna afféle pityergő asszony volt, ne legyen a sajt vizenyős, Matuzsálem öreg volt, hát öreg se legyen a sajt, Habakukot az égbe vitték a hajánál fogva, sapristi, könnyűnek kellett lennie, következésképp a sajt könnyű se legyen, Lázár ellenben beteg volt, Krisztus urunknak mondák, mikor vizitben volt nála: »Immár, uram, szagos is« — tehát nem szabad szagosnak se lenni a sajtnak.

— Maga is összeszed mindenféle bolondságokat, édes Kozsibrovsky!

— No, hát nekem is szabad tudományosan kiképzettnek lennem legalább egy ágban.

Jó öreg fiú volt Kozsibrovsky: dacára a nagymondásainak, mindenütt szerették. A magas régiókban inkább az igazmondás tartozik a kellemetlen tulajdonságok közé.

— Mondja csak, kedves gróf, ön hová utazik?

— Ahova ön, ha parancsolja — mondá nevetve.

— Ah, az én utam most nagyon szomorú, atyámhoz megyek, aki megebesült s a főhadiszálláson fekszik. Magam akarom őt ápolni.

— Tudom. A szegény Zervitz ezredes. Együtt utazik a nagymamával, nemde?

A szép gyerekasszony megütközve kérdé:

— Miféle nagymamával?

— Az ön nagymamájával. A Niki mondta az imént.

A kis hadnagy elpirult. A hercegnő ránézett. Olyan kedves fiú volt így elpirulva.

— Hogy mit beszélt maga? — kérdé az egyik ujját rátéve a hadnagy kezére, amitől annak egyszerre bizseregni kezdett a vére. — Hiszen nincs nekem nagymamám!

— Én? Hogy én? ... Igen, igen — dadogta kínosan —, említettem hogy ... izé ... hogy fönt a szobában ... az éjjel. Ah, istenem ... egy öregasszony ... azaz ... talán ...

Most egyszerre a hercegnő arca gyúlt ki, mint egy fáklya, nagy fekete szemeit lesütötte.

Kozsibrovsky élénken kiáltott fel.

— Sapristi, mi van maguk közt?

— Tudom én, tudom én — tagoló a hadnagy és elfordította a fejét.

Olyan szép volt most ez az asszony, hogy nem mert ránézni. Attól félt, felugrik, s mindenki szemeláttára beleharap abba a gödrös archa. Valami démon ilyesvalamire nógatta. Összeszorítá a fogait s idegesen vagdalta késével az abroszt, sarkantyújával a padlót.

Az asszony csak nézte nagy gyönyörűséggel, mert mindent kitalált.

— Uram, uram, hadnagy uram! — pírított rá az ő édesen csengő hangjával, lóbálva magát a széken, kecsesen eleresztett fejjel. — Nézze meg az ember, ahelyett, hogy én haragudnám, ő neheztel. Hát van jó esze?

— Nincs már, nincs — felelte tompán.

— Hiszen én voltam az, aki nem kellettem magának. Hát nem emlékszik, Matuzsálem úr?

S felkacagott azzal a csilingelő zsongással-bongással, mely az ibolyaillatot vitte szét ma éjjel fent a szobában.

— Legalább már ne nevetne ki — nyöszörgött a hadnagy.

— Nem magát nevetem, hanem azt a bolond Kozsibrov-szkyt, aki úgy mutatta be, hogy az ő Nikije a legvakmerőbb kölyök a föld hátán.

Bugyborékoltt benne a dévajság, kacérság. Hol van már a kevély hercegnő, meg a szende kis lány. Kiugrott helyettük egy csintalan, cukros menyecske.

— Jó, csak taposson, fojtogasson!

— Hát tudja mit, durcás barátunk, felejsük el az egészet és ne beszéljünk róla többet.

Odanyújtotta a kis kezét békülésre.

— Nem, soha — tiltakozott a hadnagy hevesen. — Ezt az éjszakát nem felejttem el többé, s életemet adnám oda, ha elülről kezdhetném.

— Báró úr! — szisszent fel az asszony szigorú hangan.

A tényéraitak nézték, nem feleltek. Egyszer-egyszer lopva, félénken átpillantott egyik a másikra, s ez átsuhanó tekintetben benne volt a vágy, a osodálat és egy ébredő gondolatnak a megvillanó fényszikrája. Ha én azt tudtam volna! Egyszer találkoztak a pillantásaik. No, az volt még csak a zavar.

Kozsibrovsky diszkrét dzsentlemen volt, megnézte az óráját s fölkel:

— Teringette, elfeledkeztem az ügyvédemről, megyek őt felkölteni.

Senki se mondta, hogy ne menjen.

»Capisco, capisco« — dönnyögte útközben s valami olasz dalt kezdett dúdolni, de a Garam nem állhatta, beleugatott, dühösen rúgott rajta egyet. Sapristi, mindég akadályozza valaki a hangja kifejlesztésében.

Még tartott a kínos csönd, hallani lehetett, hogy zúg a tűz a kályhában, hogy csöpögnek a jégcsapok az eszterhajról odakünn a megenyhült időben, és hogy lélegzik az asztmatikus Huszákné az ablaknál.

A hadnagy törte meg a csendet.

— Tehát ön volt... ön... és...

A nő fölemelte a fejét kevélyen, s villámok lövelltek a szemeiből. Igazi hercegnő volt. A diadémét szinte odaképzelte az ember arra a szép aranyhajra.

— Ön pedig mindent elmondott Kozsibrovskynak — pattant fel haragosan — annak a javíthatlan fecsegőnek. Ő mindent tud. Hát ön tudja-e, mit tesz az?

— Oh, hercegnő, tudhattam-e, hogy egy fiatal nőről van szó? Hiszen ön félrevezetett engem — tette hozzá keserűen.

Az asszonyka nem állhatta meg, hogy el ne mosolyodjék, eszébe jutván a félrevezetési jelenet komikuma, s ezzel elröpent a haragja, mint napsugaras levegőben a füst.

— Tehettem-e mást? Mikor úgy félttem. Oh, úgy félttem — szólt szemérmesen, csöndesen egy körte héját harapdálva.

Újból lesütötte a szemeit. Nem a kevély hercegnő volt többé. Szelíd, mélázó leány lett.

— Hiszen ha tudtam volna! — mentegőzött a hadnagy. — Hiszen ha előlről kezdődhetnék, ha folytatása lehetne. Oh, hercegnő, ha lehetne...

Reszketett a hangja, ránézett esdően, bánatosan, kék szemeiben epkedéssel, izzó tűzzel.

— Lehet-e? — sürgető közelebb hajolva hozzá, hogy a forró lehetését kellett éreznie.

A szép asszony a könyökére nyugasztá fejét és gyöngéden nézett a szemeibe, de nem felelt. Az csak még jobban ittasodott meg ettől a nézéstől.

— Feleljen, feleljen!

— De . . .

— Tudnom kell — lihegte lázasan.

Az ajtó megnyílt, Kozsibrovsky érkezett vissza.

— Feleljen, feleljen!

Egy percig habozni látszott, a hadnagy észrevette ezt a vergődését a léleknek azon a finom arcon s erőszakosan nyúlt a keze után, mire elhúzta azt, és hirtelen eltüntetve az asztal alatt, utána eltűnt a másik kéz is, ahol ismét a kézről tűnt el valami. Egy kis arany karikagyűrű, ha tudni akarjátok.

A kis karikagyűrűt aztán begyömöszölte egy kenyérgalacsinba, mindez oly roppant gyorsan történt, hogy mire Kozsibrovsky az asztalig ért, már csak azt láthatta, hogy egy kenyérgolyó gurul-gurul, végig az abroszon a kis hadnagy felé, aki azt elkapja, nyomogatja, morzsolgatja, ahogy ez már szokás így az asztalnál a kenyérgolyócskával, míg aztán egyszer csak senki sem vigyázza, senki sem tudja, hová lesz.

— Nos? — kérdé tréfásan a lengyel úr.

— Magát szidtuk Kozsibrovsky.

— Miért, hercegnő?

— Hogy elmentél — felelte a hadnagy sugárzó arccal.

* * *

Félóra múlva előálltak a fogatok, felrakták a táskákat és az „Arany Bogár” cselédsége, mely sokat beszélt a Nr. 2-beli eseményről, sokat észrevett és sokat ki is talált, de mindent mégsem tudott, nagy kíváncsisággal állta körül a járműveket.

— Ha úgy áll a dolog, ahogy te mondod, fiacskám — mondta ki a szentenciát Klauskáné a Zsuzsi magyarázata után —, ha a pap asszony volt, az asszony meg huszár (Ejnye, ejnye, leány, mi jut az eszembe, te már az éjjel tudtad ezt, hogy a papot odaszállásoltad), ha úgy áll a dolog, hisz akkor csak az történt, hogy egy tiszt meg egy

szép asszony együtt töltötték az éjszakát. No már ebben aztán semmi sincs.

Nagy susogás, nyüzsgés támadt, mikor végre kijöttek az uraságok, s Kozsibrovsky gróf ahhoz a cifra szánhoz vezette karján a drága szép asszonyt, akin a főtisztelendő kanonok érkezett volt az éjjel. Kitört a osodálkozás, a bámulat. „De derék anya volt, aki szülte.”

Klacsokáné előre tolakodott, mert hátha mégsem úgy volt, mint Zsuzsi állítja, s majd kidülledt a két szeme, úgy odanézett, mikor a szánba lépő asszonyság fölfogta egy csöppet a szoknyáit, s látható lett a lába. Klacsokáné hátrasúgott az Őrsihez meg a Borkához: „Asszonylába vagyon, csakhogy olyan kicsike, hosszúkás, mint a rozmaring levélkéje”.

Aztán a huszárhadnagy is odaugrott a szán mellé, s betakargatta a lelkem gyönyörűséget a bundába, s kezét ott is felejtette egy kicsinyég a bunda ujjában, mindezt a vak is észrevehette, hogy miért van — és azt kérdezte halkán, hogy senkinek másnak nem lehetett hallani:

— Mikor jöhetek?

— Mihelyt lehet.

— Félek, hogy még sokáig nem lehet.

Ezzel megindult volna a négylovas szán, szóra kerekedtek a hámokon a csörgők, karikák, de a huszárhadnagy még utánafutott, s a kapuboltozat alatt, minthogy lassan indult, utolérte; volt még egy kérdése:

— Oh, istenem, hiszen még a keresztnevedet se tudom szívecském.

— Mária vagyok — felelte a szép asszony és még egyszer megsimogatta az édes lány tekintetével.

Mire aztán a huszár is hirtelen kezét fogott a lengyel gróffal, belevetette magát a tót szekérbe, melyen mint asszonyság jött az éjjel, Matykó az ökleit szorongatta zsebei-ben, hanem az mindegy volt, azért a tót szekérke megindult a rohanó szán után egész a kovácsműhelyig. A kovácsműhelynél kétfelé vált az út, a szán jobbra ment, a koci balra, és a távolság egyre nőtt, nőtt két repkedő fehér kendő között.

FÜGGELÉK

A MEGROMLOTT „ÁLLÁS”

1897

Ezelőtt vagy két esztendővel utaztam ama városok egyikében, ahol iskolában jártam. A megyei főispán, egy igen tisztelt barátom, várt a megérkezésnél.

— A mai estédet én foglalom le — mondá —, velem kell jönnöd vacsorálni.

— Igen szívesen.

— Nem nálam, a vendéglőben — tette hozzá.

— Igen helyesen, magam is jobban szeretem az olyan helyet, ahol egy kis lármát csaphatok, ha valami nem úgy van, amint szeretném.

Vacsora idejéig megnézegettem a városkát, melyet huszonöt évvel ezelőtt láttam utoljára. A magyar kis városok alig épülnek valamit. Budapest minden erőt fölszí, mindent fölfal előlük, de huszonöt év mégis nagy idő, s ha a lakosság semmit se változtat, bezzeg nem henyél az idő, itt-ott ledől egy ház, elkorhad a kerítés, néhány fa nagyobbra nőtt, egy-kettőt kivágtak, szóval észrevétlenül átváltozik az utcák kinézése, mint az asszonyi arckifejezés, ha egy fogat kihúztak a szájban valahol. Szinte bajos volt beilleszteni fölbugyogó diákkori emlékeimet e megváltozott színtérbe; a keret nem segítette azokat elő, de megzavarta.

Hogyan? Ez volna Plavóczy Mihály uramék kertje, ahova átmásztunk az esti szürkületben megdézsmálni a körtefákat? De hát a körtefák hova lettek. Most egy fakereskedő ölfá rakományai állnak ott. Amabban a sárga házban lakott Tóth József professzor úr, »nagy tanügyi portentum«, mint akkoriban mondták. Még most is fülemben cseng a hangja, mikor a hexametert és a pentametert magyarázza, kissé tótos dialektusával ad oculos.

— Ide figyeljete, nebulók. Ha így mondjátok :

»Tóth József vágyok in, á szépirodálmi tánártok« — ez a hexameter.

»Tóth József vágyok in, szépirodálmi tánár«, — ez a pentameter.

Ha pedig együtt monddod :

Tóth József vágyok in, á szépirodálmi tánártok,

Tóth József vágyok in, szépirodálmi tánár — ez a disztihon.

A jeles tanügyi bácsi mindenütt a saját énjét látta, mindenütt ebből indult ki s mindent ebből a szempontból ítelt meg. Vizsgai dolgozatul is ezt a témát adta fel : »Tóth József és a nevelésügy.« Be szeretném látni a kis köpcös, rátarti emberkét, ha él még.

Hát ez miféle rét balra? Nini, hiszen ez a mező, ahol a pige játék folyt, meg az ütközetek a mesterlegényekkel, de az iszapos patak, melybe bekergettük őket, kiapadt, eltűnt, csak egy kis mélyedés látszik és a bujább fű jelzi, hogy ez a csík valaha egyéb volt. A kis kőhidacska még most is megmaradt félig romban : a híd túlélte a patakot. Hát nem mulatságos ez? Ezen a hídon tanulgattam reggelenként (mert aurora musis amica) a leckéimet Homérből. Mint villám-oikázáskor a menny, a híd láttára megnyílik eszemnek az a fiókja egy percre, ahova a betanult görög mondatokat begyömészöltem, istenemre, újra el tudom mondani :

„Alloi men ra theoi te kai anéres hüppokorüsztai.”

Ott a vén körtefa ; úgy nézem, azelőtt lombosabb volt, délutánonként jóízűen szundikálgattam alatta (mert plenus venter non studet libenter).

Az estszürkület leszáll (még rövidek a napok, április közepe van), mintha valami homályos piszkos pép ereszkednék alá az égből, nyugatról felzúg az esteli szélben a Bonga erdő : télen nem volt hangja, most egyszerre megszólal, mintha milliárd nyíl süvítene a levegőben.

De jó volt, oh, de jó volt, mikor még odajártunk pipázni nagy titokban a Bonga erdőbe, hogy a professzorok meg ne lássák. Micsoda komisz dohányt szíttunk mi akkor! S mégis mennyivel jobb volt az a mostani havanna szivaroknál!

Ezer meg ezer aprósága a diákéletnek szökött elém, a cserebogár malmoeska a fűzfaháncsból csinált kis síp, a parity-

tya, melyből a városka kutyáit infesztáltuk, a kampaverők, melyeket a hónunk alatt cipeltünk, a zsendelypuska a hegyes nyíllal — azzal lövöldöztünk a Zeheriné nénemasszony libáira. De ki bírná véges-végig elszámolni a diákévek örömeit.

Mint mikor a vén asszony szárított virágokkal telerakott imakönyvében lapozgat, olyan érzelmekkel ügyelegetem még egy darabig az utcákon. Itt a fűszeres bolt, ahol a szentjánoskenyeret és a krumplicukrot vettük, meg a gombostűket a rovaroknak. Ennél az ablaknál egy szép szőke leány kötögetett, mi nagyobb diákok »glaükopis Athéné«-nek hívtuk egymás közt. (A szőszke Athéné volt az egyetlen asszonyszemély, akit ismertünk.) Szemem most is epedve pislant fel megszokásból, de most üres az ablak, üres, üres. Hol lehet már azóta a glaükopis Athéné!

Így elmélázva a múltakon, egyszerre elémbe toppan, akárcsak a gyors lábú Achilleusz, a főispáni hajdú.

— Öméltósága várja már a nagyságos képviselő urat.

— Hol?

— A cukrászda előtti padon.

Megnéztem az órámot; csakugyan a vacsora ideje, de meg lehet azt látni óra nélkül is a városka sürgés-forgásán. A petróleumlámpákat kezdik meggyújtani, a kofák csomagolnak szerte a piacon. A vidáman ugrádozó csizmadiainások kezeiben nagy kenyérkaréjok jelennek meg ritmikus mozgásban azon félkörben, mely a kéz szokott helyétől a százig visz, a majszternék szemérmatosan a kötényük alá takarva viszik a vacsorához való nedveket, sört vagy bort — amit nehezen vár már otthon a gazda.

Egy pár perc múlva ott voltam a cukrászda előtt, ahol a főispán várt a padon ülve, erős beszélgetésbe elmerülten egy az ajtóban álló, fakó arcú, sovány vénasszonnyal.

— Nos — szól, mihelyest megpillantott —, megnézted a fiatalkori emlékeket?

— Meg.

— Mind?

— Körülbelül.

— Egyet azonban még mindig mutathatok. No, nézd meg jól a teens asszonyt!

Megemelintettem a kalapomat és megnéztem, ő szintén reám mereszté fénytelen, mocsárszínű szemeit, nagy kíváncsian szúrósan, mintha le akarná velök kaparni huszonöt esztendő patináját, kormát rólam.

Derengett valami előttem is, mintha a ködön át ismerős arc próbálna kifoszladozni, de amíg egy vonáshoz kihúztam a másikat, hogy egybeállítsam, rendesen összeomlott az egész.

— Ejnye — türelmetlenkedett a főispán —, kihez írtad azokat a szép verseket?

— A verseket — dadogtam, és a szájam bambán, tehetetlenül nyitva maradt.

— Hát a Szabó Ilonka...

Micsoda? A Szabó Ilonka? A »Glaukopis Athéné«? Éppen tíz perccel ezelőtt gondoltam rá.

— Lehetetlen, lehetetlen... Azaz örülök.

— Ugye hogy megváltoztam? — szólt a oukrászné egy mély, bánatos sóhajjal. — Ilyenek az esztendők... az esztendők!

Bizony, az esztendők, hogy eljárnak. Kivált a szegény asszony fölött. A férfi csak egyszer hal meg, az asszony kétszer. Mikor megöregszik, és mikor a lelkét kileheli. S csak az első halál nehéz neki, a másodikat már jól kiállja.

Alig válthattam egy pár szót „a gimnázium kedvencével”, aki azóta rommá lett, már fölkel a főispán, a karomat megfogva.

— De már menjünk is vacsorálni.

Vagy ötven lépésnyire volt az „Arany Griff”, a régi fényes vendéglő, de milyen ocsmánynak, piszkosnak tűnt most fel, pedig azóta már csinosítottak is rajta.

Egy nagy termen mentünk keresztül, melyet a Garibaldi képe díszített s néhány rózsaszín tüllel dekorált tükör. Az asztaloknál szórványosan ültek a szokott kisvárosi alakok: néhány katonatiszt a hosszú asztalnál, a sztereotip utazó ügynök egyedül, távolabb három dorbézoló fiatal úr, homlokukra lecsüngő hajjal, bizonyosan a megyei aljegyző és két gyakornok a törvényszéktől. Ha még hozzá vesszük az ott ügyelgő kucsébert, az étlap-tanulmányozásba merült tűzoltóparancsnokot és a három ágú petróleumlámpát, mely nyájas, barátságos fényt vet a felerészben fehérrel, fele-

részben színessel terített asztalokra, teljesen meg van rajzolva a kisvárosok mindenik étterme.

Egy üres gömbölyű asztalnál állapodtam meg hirtelen elhatározással.

— Ne ülünk ide?

— Dehogy. Hát nem látod, hogy ott várnak bennünket?

S kezével a nagy terem alkoven formájú oszlopos keskenyebb folytatására mutatott, hol L alakú asztalnál vagy húsz-harminc férfi ült élénk zsbongással. Az asztalon két virágpohár volt nárciszokkal és félig nyílt orgonavirággal, azonfelül mazsolaszőlővel és mandolával megrakott üveg gyümölcstartók jelezték a lakoma ünnepiességét.

— Kik azok? — kérdém önkénytelenül visszahőkölve.

— A hatodik osztály — felelte a főispán flegmával,
— Nem ösmered meg?

— Miféle hatodik osztály?

— Ej, hát a tanulótársaid.

— A tanulótársaim? A hatodik osztály? Lehetséges-e?

— Testestől lelkestől, barátom, kivévn a megholtakat, mind előhordattam a mai napra.

Elálméklodással siklott végig rajtuk a szemem. Az én tanulótársaim? Ezek az idegen urak? Ezek a bozontos szakállú, hanyag külsejű alakok, Lehetetlen, lehetetlen. Nem, nem ösmerek egyet sem. Nincs egy vonás, egy jel, ami fogantyú lehetne.

J E G Y Z E T E K

•

RÖVIDÍTÉSEK

- MK** = Mikszáth Kálmán.
- MKm** = Mikszáth Kálmán munkái. (Borítéklapon: Mikszáth Kálmán Összegyűjtött Munkái.) 1–33. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1889–1908.
- Jk** = Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái. 1–32. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1910.
- Hi** = Hátrahagyott Iratok. (A Jk folytatása.) 1–19. köt.
- MKmR-Fr** = Mikszáth Kálmán Művei. 1–50. köt. Bp. Révai-Franklin kiad. Évszámjelzés nélkül [1929–1931].
- Krk** = a jelen kritikai kiadás.
- K** = kézirat (kizárólag Mikszáth Kálmán műveinek kéziratjai).
- M** = megjelent (újságban, folyóiratban, könyvalakban).
- OSzK** = Országos Széchényi Könyvtár.
- MTAK** = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára.
- [Szögletes zárójelben] a sajtó alá rendező kiegészítései
- ⟨Ékzárójelben⟩ a kéziratban (K) törölt szavak, illetőleg szövegrészek
- ⟨...⟩ = A kéziratban (K) olvashatatlanul törölt szavak, illetőleg szövegrészek
- ⟨Kettős ékzárójelben⟩ a kézirat (K) törölt részeiben kihúzott szavak, ill. szövegrészek.

A MI ÖRÖKÖS BARÁTUNK és az EGY ÉJ AZ ARANY BOGÁRBAN című elbeszélések terjedelmüknél fogva nem lennének a Krk „Regények és nagyobb elbeszélések” című ciklusába sorolhatók. Idesorolásukat az a körülmény indokolja, hogy a Jk-ban szintén a „Nagyobb elbeszélések” között jelentek meg; a Jk összeállítását pedig Mikszáth maga is ellenőrizte. — A Krk irányelvűl vettük, hogy a Jk „Nagyobb elbeszélések” című köteteibe foglalt novellákat kivétel nélkül besoroljuk a Krk jelen oiklusába.

APRÓ KÉPEK A VÁRMEGYÉBŐL

Kiadások

Kézirata nem ismeretes.

- M : I. *Országos Hírlap.* (Főszerkesztő : Mikszáth Kálmán. Felelős szerkesztő : Kálnoki Izidor.) 1899. január 1.—január 26. (III. évf. 1—26. sz.). *A nagyszakállú Borcsányszky* címen, a tárcarovatban, nem teljes alakjában, hét folytatásban, az alábbi részletezés szerint :
1. január 1. (1. sz. 1—3. l.) — Elejétől „Mit csinál a Hanka...” kezd. szakaszig.
  2. január 5. (5. sz. 1—3. l.) — Az eml. szakasztól „Ezer meg ezer aprósága a diákéletnek szökött elem...” kezd. szakaszig.
  3. január 6. (6. sz. 1—2. l.) — Az eml. szakasztól „Nagy tagbaszakadt leány volt a Hanka...” kezd. szakaszig.
  4. január 8. (8. sz. 1—3. l.) — Az eml. szakasztól „Bevilágitottam gyufával...” kezd. szakaszig.
  5. január 13. (13. sz. 1—3. l.) — Az eml. szakasztól „A főispán összeráncolta homlokát...” kezd. szakaszig.
  6. január 18. (18. sz. 1—2. l.) — Az eml. szakasztól „Mind jobban-jobban kezdett ez a Borcsányszky érdekelni...” kezd. szakaszig. A végleges kiadásban nem szerepel; (vö.: Szövegváltozatok.)
  7. január 26. (26. sz. 1—3. l.) — Az eml. szakasztól az OH-ban közölt változat befejezéséig. (Vö.: Szövegváltozatok.)
- II. *Vasárnapi Újság.* (*Vasárnapi Újság Regénytára.*) (Felelős szerkesztő : Nagy Miklós.) 1899. október 29.—december 31. (46. évf. 44—53. sz.). *A főispán vendégei* címen, Goró Lajos rajzaival, tíz folytatásban, az alábbi részletezés szerint :
1. október 29. (44. sz. 165—166. l.) — Elejétől a „Mit csinál a Hanka” kezd. szakaszig.
  2. november 5. (45. sz. 169—170. l.) — Az eml. szakasztól „Mint mikor a vén asszony szárított virágokkal...” kezd. szakaszig.
  3. november 12. (46. sz. 173—174. l.) — Az eml. szakasztól „Messze esnék célunktól leírni a vacsorát...” kezd. szakaszig.
  4. november 19. (47. sz. 177—178. l.) — Az eml. szakasztól „Hajnalban aztán bejött a főispán...” kezd. szakaszig.
  5. november 26. (48. sz. 181. l.) — Az eml. szakasztól „A főispán összeráncolta homlokát...” kezd. szakaszig.

6. december 3. (49. sz. 185—186. l.) — Az eml. szakasztól „Hlavatsck József a hambár rendszernek volt az embere...” kezd. szakaszig.
7. december 10. (50. sz. 189. l.) — Az eml. szakasztól „Az egykori népzévezér nemcsak szorgalmasan járt a templomba...” kezd. szakaszig.
8. december 17. (51. sz. 193—194. l.) — Az eml. szakasztól „Természetes, hogy a nagy macska nem lévén otthon...” kezd. szakaszig.
9. december 24. (52. sz. 197—199. l.) — Az eml. szakasztól „Kupica János legényke korában leesett egyszer a lóru...” kezd. szakaszig.
10. december 31. (53. sz. 205—208. l.) — Az eml. szakasztól végig.

- III. *Képes folyóirat.* (A Vasárnapi Újság füzetekben.) (Szerk. Nagy Miklós.) 1899/1900. (XVI. évfolyam 1—8. füzet). A főispán vendégei címen, „Elbeszélés” alcímmel, Goró Lajos rajzaival, nyolc folytatásban, az alábbi részletezés szerint :
1. 1. sz. 25—27. l. — Elejétől a „Mit csinál a Hanka...” kezd. szakaszig.
  2. 2. sz. 128—131. l. — Az eml. szakasztól „Mint mikor a vén-asszony szárított virágokkal...” kezd. szakaszig.
  3. 3. sz. 179—181. l. — Az eml. szakasztól „A főispán ingerkedőn kacsintott a gazdára...” kezd. szakaszig.
  4. 4. sz. 249—253. l. — Az eml. szakasztól „A főispán átvette az iratokat...” kezd. szakaszig.
  5. 5. sz. 306—308. l. — Az eml. szakasztól „Eleinte rabságnak tekintettem...” kezd. szakaszig.
  6. 6. sz. 345—384. l. — Az eml. szakasztól „Ravasz volt az öreg úr...” kezd. szakaszig.
  7. 7. sz. 409—414. l. — Az eml. szakasztól „A professzor zavartan nézett félre...” kezd. szakaszig.
  8. 8. sz. 499—511. l. — Az eml. szakasztól végig.
- A *Képes folyóirat* szövege azonos a *Vasárnapi Újság* szövegével.

Kötetkiadások:

- IV. [1. kiad.] 1901. A főcímlapon csak: *A szelistyeyi asszonyok* (1—162. l.), de a kötet magában foglalja MK következő két nagyobb elbeszélését is: *A szökevények.* (163—240. l.) *Apró képek a vármegyéből.* (241—334. l.) Bp. Légrády Testvérek kiad.
- V. a) [2. kiad.] 1906. *Mkm. 22. köt.* (A sorozatszám csak a hátsó borítéklapon van feltüntetve!) (Tartalma, mint az 1. kiad., de új szedéssel s a következő lapszámozással: 1—168, 169—250, 251—348. l.) Bp. Révai Testvérek kiad. (Készült a Légrády Testvérek nyomdájában, 1905.)

- b) *Harmadik kiadás.* 1908. *Mkm.* 22. köt. [Az V.a) kiad. címlapkiadása!]
- VI. a) [4. kiad.] 1910. *Jk.* 10. k. *A tekintetes vármegye* c. kötetben 143—219. l.
- b) [5. kiad.] A VI. a) kiadást a Révai Testvérek kiadó sorozat-címlap nélkül is forgalomba hozta az 1910-es, az 1920-as és az 1930-as években. [Címlapkiadás.]
- c) [6. kiad.] [1930.] *Mkm R-Fr.* 22. köt. [Címlapkiadás.]
- VII. a) [7. kiad.] *MK válogatott művei.* Elbeszélések 1887—1899. II. köt. (Válogatta Király István. Sajtó alá rendezte Csapodiné Gárdonyi Klára.) Bp. 1955. Szépirodalmi Könyvkiadó. 421—480. l.
- b) A VII. a) kiadás megjelent a román-magyar közös könyvkiadás keretében is. [Bukarest]. 1955. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. 421—480. l. [Címlapkiadás.]

Keletkezése, forrásai

Az *Apró képek a vármegyéből* első változatát *A nagyszakállú Borcsánszky* címen 1899. január 1. és január 26. között folytatásokban közölte Mikszáth lapja, az *Országos Hírlap*. A regény végleges és teljes alakja 1899. okt. 29. — dec. 31. között jelent meg a *Vasárnapi Újság* regénytárában. A két közlés mintegy két különböző regény. Csak a szereplők maradtak azonosak, de az írói koncepció megváltozott közben. Az *Országos Hírlap*ban publikált változat társadalmi szatírának indult. A megyei élet visszasságait, a hivatalnokok nem-törődöm tehetetlenségét akarta kigúnyolni az író. Ezért választotta főhősének a „nagyszakállú Borcsánszkyt”, a kedélyes, úri semmittevésnek ezt a típusát. De a tervezett regény félbeszakadt. 1899. január 26-án megszűnt az *Országos Hírlap*, s vele együtt *A nagyszakállú Borcsánszky is. A Hangya* c. fejezet volt az utolsó megírt részlet. Hogy az előfizetőket ne csalja meg, formálisan lezárta ugyan Mikszáth a regényt: egy csattanós, anekdotikus történettel pontot tett a végére (l. Szövegváltozatok 29 : 17).

Valószínűleg a *Vasárnapi Újság* szerkesztőjének, Nagy Miklósnak a sürgetésére vette elő 1899. októberében ismét a félbeszakadt történetet. Az első, már megírt fejezeteket (*A tisztikar és a glaukopis Athéne, A hangya*) nem módosította, de két teljesen új fejezetet írt hozzá (*A szocialista; Hanka*). A frissen költött részletek megváltozott művészi koncepciót tükröztek vissza. Romantikus szerelmi történet lett a tervezett realista társadalmi regény. A „nagyszakállú Borcsánszky” alakja háttérbe szorult, majd teljesen eltűnt. Két epizódfigura, Hanka és a német professzor lett a főhős. A megyei élet fonákságainak rajza helyett a fiatal szív tiszta, eljélteteket nem ismerő, szegénylős érzéseiről, a tudós és a parasztlány különös szerelmi történetéről kezdett mesélni az író.

A két változat, a kétféle művészi megoldás Mikszáth közben lezajló belső válságáról adott hírt. A közéleti kiábrándulás esztendeje volt Mikszáth életében az 1899-es év. Lapjához, az 1897 végén meginduló *Országos Hírlaphoz* nagy reményeket fűzött. Bízott benne, hogy az úri Magyarország színtelen, elposványodó közéletébe mozgást s életet vihet a változtató szcenvedély. Társadalmi témák izgatták. Olyan szatírákkal akarta felébreszteni a szunnyadó lelkiismeretet, mint *A demokraták* és az *Új Zrínyiász* (Vö.: Krk. 10. k. Jegyzetek. 242—244. és 275—280. l.) Vállalkozása azonban eredménytelen volt. Mikszáth illúzióit csattanósan cáfolta az idő. 1899 januárjában megszűnt az *Országos Hírlap*. A parlamenti viharok új politikai válságot idéztek elő: 1899 februárjában megbukott a kormány. Támadások indultak Mikszáth ellen is (l. Sima Ferenc felszólalását a képviselőház 1899. febr. 8-i ülésén). Az író kiábrándultan s rossz szájjal fordított hátat a szennyező közéletnek. 1899. februárjában lemondott az Újságírók Egyesületének elnöki tisztjéről (l. PH. 1899. febr. 9. 7. 1.). S témáiban is menekült a jelen problémái elől.

Romantikus történetek írásának esztendeje lett Mikszáth életében az 1899-es év (*A Krúdy Kálmán csínytevéssei; Egy éj az Arany Bogárban; A fekete kakas*). A felnövő közéleti undor, s az ennek ellenmégként ható mesélő vágy változtatta meg az *Apró képek a vármegyéből* kezdeti művészi koncepcióját is. A „nagyszakállú Borcsán-szky” Hankának és a német professzornak, a megkezdett megyei szatíra a két önzetlen fiatal szerelmes könnyes-mosolyos történetének adta át helyét.

S a lélek belső válságáról vallott a romantikus mese mögött kísértő egyetlen társadalmi téma, a szocializmus problémája is. Mikszáth számára az 1890-es évek végéig a közéletet az úri parlament jelentette. Annak vitáit, belső harcait a nemzet sorsával azonosította. A 90-es évek vége felé azonban felfigyelt a „tisztelet Házón” kívül ható társadalmi erőkre. Ekkor kezdte el foglalkoztatni a szocializmus kérdése is. 1898-ban írt róla először (l. Krk. 10. k. Jegyzetek. 277—278; 336. l.), s az *Apró képek a vármegyéből* az első művészi alkotása, amelyben ez a probléma nagyobb teret kapott. A régi falusi Magyarország neveltje volt Mikszáth, látókörét megszabták annak határai. Értetlenül nézte a változó élet új jelenségeit. Nem tudott mit kezdeni a szocializmus kérdésével sem. A kisregény „szocialistájának”, Hlavatsek Józsefnek torzító rajza (30—34. l.) s az agrármozgódások okainak naiv elemzése (44. l.) mutatta értetlenségét. Mikszáthnak azonban nemcsak előítéletei voltak: valóban „jó látása” volt. S éppen ezért minden egyoldalúság ellenére eltért véleménye a szocializmus kérdésének megítélésében is a hivatalos Magyarországtól. A félféudális államhatalom, s az ő irányítása alatt álló közvélemény egyes „izgatók” „bujtogatók” problémájává, rendőri ügyvé akarta egyszerűsíteni a szocializmust. Mikszáthot ez a magyarázat nem elégíthette ki. Már Tömörkény István *Keserű parasztok* c. cikksorozatához fűzött szerkesztői lábjegyzetében is hangoztatta: társadalmi okokat kell keresni a felnövő népi nyugtalanság mögött (*Országos Hírlap*, 1898. febr. 11.). S ez a gondolat visszatér az *Apró képek a vármegyéből* o. kisregényében

is (l. 36. l.). Néhány hónappal később írt *A kemény koponyák* c. elbeszélésében (A Hét, 1900. szept. 16. II. k. 583—584. l. és Jk. 26. k. 1—8. l.) pedig már ez lett a vezető motívum. Nem értette Mikszáth a szocializmust, nem rokonszenvezett vele. De kérelmelhetetlen valóságsszeretete mégis arra készítette, hogy mint reális, jövőt formáló társadalmi erőt vegye tudomásul. S kénytelen-kelletlen bevallani kényszerült: ez az erő, amely „egy napon a világ minden királyait legyőzi” (A szurdokújhelyi tanulmányút. Az Újság Albuma. 1906. 9—25. l. és Jk. 21. k. 39—61. l.)

Csöppet se véletlen, hogy Mikszáth művészi fejlődésében épp az 1899-es esztendő lett a forduló. Az úri Magyarország közéletéből ekkor ábrándult ki. Ekkortájt tudatosodott benne, hogy számára ismeretlen s érthetetlen erők forrnak, erjednek a társadalom mélyén. A félféudális magyar társadalom válsága központi élménye lett. A lélek első, ösztönös válasza erre az élményre a menekülés mozdulata volt: a mesék védő, biztató világába húzódott vissza. De az 1899-es év romantikus történetei nemcsak a belső megtorpanást, az átmenetet is jelezték. Az átmenetet a közéleti szatíráktól a nagy társadalombíráló regények felé. 1900-ban írni kezdte Mikszáth addigi pályája legharcosabb, legmélyebben bíráló művét, a *Különös házasságot*.

•

Az *Apró képek a vármegyéből* témájához Mikszáth az 1893-as rimaszombati kirándulása alkalmával kaphatta az első ihletést. 1893. ápr. 29-én a rimaszombatiak műsoros festélyt rendeztek az evangélikus templom renoválási költségeinek a fedezésére. Egykori tanárjának, Fábry Jánosnak a kérésére vállalta Mikszáth, hogy részt vesz az estén, s felolvassa egyik karcolatát. 1893. ápr. 29-én délben érkezett meg a városba barátjának, Szabó Endrének és Fáy Gyula rimaszombati képviselőnek a társaságában. A pályaudvaron volt tanuló társai, Csabay Pál ref. esperes, Kubinyi Aladár törvényszéki elnök és Kern Adolf fogadták. Ők kísérték el szállására Bornemissza László alispánhoz. Ebéd után az író hosszú, magányos sétát tett a városban, majd átadta magát a protokoll előkészített rendjének. A műsoros estélyen a Három Rózsa nagytermében felolvasta *Hány az óra?* c. karcolatát. Ápr. 30-án délelőtt meglátogatta régi s még élő tanárait: Fábry Jánost és Baksay Istvánt. Részt vett a tiszteletére rendezett díszebéden, este pedig a Három Rózsa-ba összehívott banketten elnökölt. Május 1-én reggel utazott vissza a fővárosba. (A kirándulás történetére l. az egykorú Gömör megyei lap tudósításokat; valamint. Kálniczky Géza: MK diákévei Rimaszombatban. Kocice, 1925. 26—30. l.; Rejtő István: Mikszáth, a rimaszombati diák. Kézirat. Rubinyi Mózes: MK rimaszombati diákévei. IT. 1957. 505—507. l.)

Hosszú idő után először tartózkodott Mikszáth diákévei hajdani városában, Rimaszombatban. Ennek a látogatásnak a benyomásai nem hagyták nyugton. Rimaszombati környezetbe állította 1896-ban írt *Ne okoskodj, Pista* c. kisregényét. (Krk. 8. k.) 1896 végén regényt ígért a Vasárnapi Újság számára, *A megromlott „állás”* címen. Műve

nem készült el soha, csak az első fejezetét közölte a Vasárnapi Újságnak az 1897-es évfolyamra előfizetőket toborzó „mutatványive”. (I. Függelék és a hozzá tartozó jegyzetek.) De ez az egyetlen megírt részlet is mutatta: az 1893-as rimaszombati utazás benyomásait akarta benne feldolgozni az író. S ennek az útnak az emlékeit szedte elő az *Apró képek a vármegyéből* elkezdésekor is. Illett egymáshoz a tervezett téma s a néhány év előtti személyes élmény. A hajdan annyira tisztelt vármegyét ugyanúgy megfakította a csúfító idő, mint ahogy a gyermekkor csodás városát s szerelmeit is szürkíté, sivárrá, szegényessé, kopottá tették a közben eltelt kegyetlen esztendőik.

*

Mikszáth sajátos művészi egyéniségéhez hozzátartozott, hogy íhlető írói anyag volt számára egy szürke, jelentéktelen újsághír is. Így született meg egy válási botrány nyomán a *Galamb a kalákkában* második elbeszélése. Egy fürdőorvos szédelgéseiről szóló laptudósítás pedig Katángthy Menyhért házasságának történetéhez szolgáltatott anyagot. (Vö. Bisztray Gyula jegyzeteit: Krk. 4. k. 177—179. l. és Krk. 9. k. 188—190. l.) Újsághír volt a forrása az *Apró képek a vármegyéből* szerelmi bonyodalmának is. A Pesti Hírlap 1899. jún. 13-i száma (22. évf. 162. sz. 9. l.) „*Ég a kunyhó — ropog a nád*” címen a napi hírek közt, mint érdekességről, beszámolt egy féltékenységdiktálta emberölési kísérletről:

„Izgalmas eset történt e hó 10-én — mint kassai levelezőnk jelenti — az Abaúj megyei József-pusztán. Murzy János csősz már régebb idő óta észrevette, hogy fiatal és szép felesége körül sokat legyeskedik az ispán: Troder Imre. Észrevette, hogy míg ő a határt járja, azalatt az ispán úr, meg az ő felesége szerelmes pásztorórákat töltenek. Végre a kisbéres megmondta neki, hogy a szerelmesek a határszéli kunyhóban szoktak összejönni. Murzy e hó 10-én is eltávozott a tanyáról és azt mondta, hogy a határba megy, de ezt nem tette, hanem elrejtőzött a kunyhó mellé. Nemsokára látta, hogy a kunyhóba bemegy a felesége és utána nemsokára az ispán. Murzy ekkor odalopódzott a kunyhó ajtajához azt rájuk zárta, aztán pedig *sölgynűjtotta a kunyhót*, melynek fedele azonnal lángba borult s ő maga elmenekült. Amint a szerelmes pár észrevette, hogy „ég a kunyhó, ropog a nád”, egyszeriben lehűlt és épen nem volt kedve tovább magához szorítani — „azt a barnát.” Kétségbeesetten kiáltottak segítségért, de kimenekülni nem tudtak. Végre az ispán a kétségbeesés erejével kidöntötte a kunyhó faoldalát s így kívánszoroghattak az égő kunyhóból, de olyan súlyos égési sebeket szenvedtek, hogy pár lépésre eszméletlenül rogytak össze. A tanyabeliek úgy lették meg őket. Az izgalomtól és a súlyos égési sebek következtében most mindketten súlyos betegek.”

Ez a kis újsághír adhatta Mikszáthnak az ötletet, hogy miképp bonyolítsa Hanka és a német professzor szerelmi regényét. Megváltoz-

tatta, amit az ábrázolt jellemelek parancsa szerint át kellett formálnia. Ő romantikus, tiszta szerelmet rajzolt; a megtörtént eseménynek azok a vonásai, amelyek ebbe a képbe nem illettek bele (pl. a csószkunyhó bezárása) elmaradtak. De nem változott az alapvető cselekmény-motívum: a féltékeny férfi mesterségesen okozott tűzvészrel akarta itt is, ott is szerencsés vetélytársát eltenni láb alól.

Szövegváltozatok

Kiadásunk az 1906–1908. évi MKm sorozatban megjelent kötetkiadás (röv.: 1908) szövegét vette alapul. Zárójelben közöljük az Országos Hírlap (röv.: OH), a Vasárnapi Újság (röv.: VU) folytatásos közlésének, az 1901-es (röv.: 1901) kötetkiadásnak, valamint a Jk-nak szövegváltozatait.

A kisregény címe: *A nagyszakállú Borcsánoszky* (OH), majd *A főispán vendégei* (VU), az 1901-es kötetkiadásban adta neki Mikszáth az *Apró képek a vármegyéből* címet. Az OH és a VU közléséből még hiányoztak a fejezetcímek, jelöletlenek voltak az egyes fejezetek. Az első kötetkiadás sajtó alá rendezésekor tagolta Mikszáth fejezetekre művét.

Lap Sor

- 8 : 7—3 Abban az időben (most néhány éve ősszel) egy porosz-német professzor, híres ornitológus utazgatott velem, megnézegetve néhány érdekes helyet az országban (OH; VU : *Egyik külföldi barátommal, egy gráci egyetemi tandárral utazgattam harmadéve ősszel — meg akarván neki az országot mutatni, amelyre igen vágyott.*)
- 4 piéce *de* résistance gyanánt (OH : *mintegy* piéce résistance gyanánt; VU : *mintegy* piéce *de* résistance gyanánt)
- 7 megint lássak (OH; VU : megint lássak *már*)
- 7 egész (OH; VU; 1901 : egészen)
- 9 témáim (VU : *a* témáim)
- 10 kóborogtak (OH : kódorogtak)
- 10 a megyei kalamárisok közt (OH; VU : *fiatal tró koromban a megyei kalamárisok közt*)
- „ 11 száz *meg* száz (Jk sajtóhibával : száz *meg* száz)
- „ 11 írtam meg (OH; VU : írtam meg *a* megyét)
- „ 13 *hogy a nemesség ellen vannak írva* (OH-ban kurziválva)
- „ 15 *hogy a nemességet dicsőítik* (OH-ban kurziválva)
- „ 24 főispánoknak (OH; VU : főispánnak)
- 8 : 2 az emlékezetben (1908; Jk : az emlékezetben)
- „ 8 département-t (OH; VU : départementet)
- „ 19 nem mozdulsz *el* (OH; VU : nem mozdulsz)
- „ 30 járásaikból (1908 : járásiakból)
- „ 39 addig *megjől a leves* (OH : addig *elkészül a vacsora*)
- 9 : 14 mutatta be (OH; VU : mutatta be *a* főispán)

Lap Sor

- 10 : 10 a képviselőválasztás után. *Tudod, a párbajok* (OH ; VU : a képviselőválasztás után)
- 19 *El akarják vinni tőle a Hankát* (OH ; VU *Elvitték tőle a Hankát*)
- 28 egy nagy hórihorgas tót (OH ; VU : egy nagy hórihorgas *platinicai* tót)
- ;; 29 a *leányért* (OH ; VU ; 1901 : a *lányáért*)
- ;; 31 jól érzi *itt* magát (Jk : jól érzi magát)
- ;; 35 és *alkalmasint haza is vitte* (OH ; VU : és *elvitte*)
- ;; 38 egy öreg magas *férj* (OH ; VU : egy öreg magas *tót ember*)
- 11 : 8 Mit csinál Hanka (OH ; VU : Mit csinál *a Hanka*)
- 9 Ámbátor jól tudták, hogy a szép Hankát csupán atyai indulattal szereti, minthogy ő csiszolta, nevelte ki, s mint-hogy a Hanka tud a kedvében járni legjobban. (Az OH és a VU szövegéből ez a részlet hiányzik)
- 13 egy *restelkedő* tekintet (VU sajtóhibával : egy tekintet)
- ;; 38 barátomnak is (OH ; VU : a *német* barátomnak is)
- 12 : 4 megnízlek (OH ; VU : megníznék)
- 9 Borcsánzky (1908 hibásan : Bocsánzky)
- 14 arvakra (OH ; VU ; 1901 : *árvákra*)
- 16 csinálja (Jk : *csindlja*)
- 25 a francia étel nyomában *jön rögtön* (OH ; VU : a francia étel nyomában *rögtön jön*)
- 13 : 1 kényszerítessék (OH ; VU ; 1901 : *kénytelenítessék*)
- 16 szólt közbe (OH ; VU ; 1901 : *szól közbe*)
- 18 — *Taceas, amice.* (OH : *Borcsánzky rámondul.* — *Taceas, amice*)
- ;; 34 Blahunka (OH : *Bohunka*)
- 14 : 1 Blahunka (OH : *Bohunka*)
- ;; 5 szivárványít (OH ; VU : *szivárványít*)
- 15 : 8 te (OH ; VU : *the*)
- ;; 8 aneres (1908 ; Jk : *andres*)
- „ 8 hüppokorüstai hüppokorüstai (az eddigi kiadásokban : hüppokorüsztai)
- 10 szundikáltam (OH ; VU : *szundikálgattam*)
- 10 alatta (OH ; VU : *alatta, mert plenus venter non studet libenter*)
- 11 Az estszürkület leszáll (OH ; VU : Az estszürkület leszáll, *már rövidék a napok, október levege van*)
- 13 a *nyírjes* erdő (OH ; VU : a *Bonga* erdő)
- 15 az erdőbe (OH ; VU : a *Bonga* erdőbe)
- 17 mennyivel jobb volt (OH ; VU : mennyivel jobb volt *az*)
- ;; 30 Athéne (OH ; VU 1901 : *Athéné*) — a későbbiekben is így !
- ;; 36 Achilleusz (az eddigi kiadásokban : *Achilleusz*)
- 16 : 13 mihelyst (OH ; VU : *mihelyest*)
- ;; 20 *Megeméltettem a kalapomat* és megnéztem (Jk sajtóhibával : és megnéztem)
- 23 ködön át (OH : *a ködön át*)

Lap Sor

- 17 : 19 a fákba (OH ; VU : a fákba a *Bonga erdőben*)
 „ 32 leánygyermek (OH ; VU : leánygyerek)
 18 : 5 nem tortákat (VU : nem tortát)
 7 Blahunka elébünk szaladt (VU : *Néhányan elénkbe jöttek, s úgy kísérték be, Blahunka pedig elébünk szaladt*)
 15 tulipános (Jk : tulipántos)
 18 ingerkedőn (Jk : ingerkedően)
 20 hic illam (Jk : illam hic)
 32 ajándékozott neki *Blahunka* (OH : ajándékozott neki a *plébános*)
 19 : 10 mit ettek (Jk : mint ettek)
 12 párolog (OH ; VU ; 1901 : párolgott)
 15 eleget bőfög ő (Jk : eleget bőfög)
 22 legirányosabb egyénisége (OH ; VU ; 1901 : legirányadóbb egyénisége)
 „ 32 egy tót dalt (OH ; VU ; 1901 : egy szép tót dalt)
 20 : 4 gácsérről (1901 ; 1908 : gácsérről)
 7 édesen (Jk : élesen)
 32 cammogott elő (OH — 1908 : cammogott elé) — Elfogadtuk a Jk sajtó alá rendezőjének helyesbítését)
 21 : 25 országokban (OH ; VU ; 1901 : országokban)
 22 : 24 A Blahunka (OH : A Bohunka)
 23 : 13 csataráját (OH ; 1901 : csataráját Jk : csatazaját)
 „ 28 kezébe (Jk : a kezébe)
 „ 35 No, és (Jk : Nos, és)
 „ 38 az egész vármegye (OH ; VU ; 1901 : az egész *árvaszék*)
 24 : 32 Mikor a reggeli után rágyújtottunk (OH : Mikor aztán rágyújtottunk)
 34 a régi módszer szerint csengetett (1908 ; Jk : a régi módszer szerint csengett)
 34 mely még a régi módszer szerint csengetett (OH ; VU : mely még a régi módszer szerint csengetett ; *ilyenről jegyezte fel egy szerezsen tudós Európában járván, hogy valahányszor a fehér urak meghúznak valami madzagot, mindig berántanak vele egy rabszolgát*)
 25 : 8 mulattak jól (OH : mulataak jól)
 „ 11 ferbliztem volna (OH ; VU ; 1901 : farbliztem volna)
 „ 21 méltóságos uram (1901 : méltóságos uram)
 „ 34 odalent (OH ; VU : odalenna)
 26 : 1 Szolgálatodra, méltóságos uram (OH ; VU ; 1901 : Szolgálatodra, méltóságos uram)
 6 De vajon az egész (OH ; VU : De ez az egész)
 11 Ennyi nem több (OH ; VU : Enyi, nem több)
 11 méltóságos uram (OH ; VU ; 1901 : méltóságos uram)
 24 zavartalan (1908 hibásan : zavartan)
 „ 26 Rámeresztette szemeit (OH : Rámeresztette a szemeit)
 „ 29 Hát semmi (OH ; VU : Hát semi)
 27 : 2 méltóságos uram (OH : méltóságos uram)

Lap Sor

- 27 9 *én főispánkám, én vezírem* (OH ; *én főispánkám, én vezírem*)
- 11 alkotásom (OH ; VU : alkotásom)
- 12 a világon (OH ; VU ; 1901 : a világon)
- 21 fölséges (OH ; VU ; 1901 : fölséges)
- 21 kapitalis (Jk : kapitális)
- 24 „Lehetetlen rájuk haragudni” végződésű szakasz után az OH szövegében három elválasztó csillag.
- 25 Nevettem magamban (OH : Nevettem magamban *befelé*)
- 27 s az emberanyag (Jk : az emberanyag)
- 34 nem újságba való (OH : nem az újságoknak való VU : nem az újságokból való)
- 36 előfordulnak (OH ; VU : előfordulnak *még*)
- 28 : 4 menedékházban (OH ; VU ; 1901 : a menedékházban)
- 9 a tisztikarban (OH ; VU : a tisztikarba)
- 16 állapítva (minden kiadásban így ; bár lehet, hogy a kézirat helytelen olvasása következtében keletkezett örökletes sajtóhiba „alapítva” helyett)
- 16 okvetlenül (OH ; VU : okvetlenül)
- 26 Hja az nehéz (OH szövegéből hiányzik ez a mondat)
- 27 A leányokhoz *pedig tilos a bemenet, pedig* gyönyörűek vannak köztük (OH : A leányokat *megnézheted*. Gyönyörűek vannak köztük)
- 32 De most még csak joggyakornokok (OH : De most még csak joggyakornokok. *Kérd meg az öreget és elvisz oda*)
- 29 : 13 Nem olvastad (OH ; VU : Nem olvastad *te Macoulayt*)
- „ 17 a „*se György király*” végződésű szakasz után az OH szövegében a következő, a későbbi kiadásokból kihagyott részlet található:

Mind jobban-jobban kezdett ez a Borcsánszky érdekelni. Este nála voltunk vacsorán. Nem ugyan a házánál, hanem leányánál, bizonyos Opiczkynénál volt a vacsora. Soha még életemben nem láttam ahhoz hasonló gyöngédséget, aminőt ez az asszony tanúsított az öreg iránt. Kínálta, becézgette, óvta széltől, kövér falattól, diót tört fel neki, körtét hámozott és az öreg szájába rakta a gerezdjeit kedveskedően. No még ebből. Még egy falatot, apuskám! Egy kis tokaji bort nem parancsol, apuskám? Ugrott, ha gyufa kellett neki, ijedten kapkodott a vizes pohár után, ha az öreget elfogta a szokott fuldokló köhögése. Opiczky, egy helybeli téglagyár igazgatója minden anekdotáját, pedig sok anekdotát tudott, az öreg úr felé fordulva beszélt : „Most jön a jó, apa. Ezt hallgassa meg, apa.” Az öreg Borcsánszky különben is hálás közönség volt, hahotájától szinte rengtek a falak.

Ómaga csak egy anekdotát tudott, de azt ezerszer elmondta, hogy mikor utoljára Pesten járt, akkor elment a képviselőház karzatára is a valkányi új bíróval, Köntös János urammal egyetemben, hol is épen akkor tartá Wekerle első bevonulását a minisztertársával, mire

jól megnézvén ökelme a széptermetű, bajszatlan miniszterelnököt, nagy sajnálkozva, de nem kevésbé nagy önérzettel mondá: „No, szépen felvitte Isten a dolgát, ott van most már körülbelül ő is, ahol én, hogy mi már csak lefelé billenhetünk.”

Mínhogy még vagy egy hétig dégáltunk barátomnál, néhány nap múlva reconnaissancevizitet akartam tenni Borcsánszky nál s benyitva a sárgakapujú házba, ahol Opiczkyék laktak, meglepett, mikor a szobaleány arról értesített, hogy az öreg tekintetes úr már nem lakik itt, elköltözött.

— Hát hogy lehet az?

— Hja, közbejött a quartalis, s ilyenkor eljön a tekintetes úrért a másik leánya, a Halásy Gyuriné, fölszedte erőnek-erejével s viszi, nem hagynák itt a világot sem tovább, sem őt, sem a vasládáját.

— Hát így vándorol az öreg úr kézről kézre a két lánya közt.

— Van egy harmadik is, kérem alásan, a Tóth Elekne nagysága a Három-Kút-utcában — beszélt a csacska szobaleány —, az a legszébbik a háromból, az egész városban lakatos menyecskének hívják.

— És miért hívják lakatos menyecskének?

— Mert ha az ura elmegy hazulról, lakattal zárja rá az ajtót.

— Hm. És mondja csak, kis fitos, szükséges az?

A kis fitos szégyenlősen sütötte le a szemeit, de úgy titokban mégis mosolygott egy kicsit, a vállait vonogatva és rázva az egész testét, mialatt a kikeményített takaros szoknyái ropogtak, susorogtak.

— Talán. Én semmit se tudok, de a szomszédok többet tudnak. Egészen pedig csak az úristen tudja. Ejnye no, ne izéljen!

Ez az utolsó mondat a professzornak szólt, aki pajkosságból olyat csipett az állán, hogy vérvörös félkör maradt utána.

— Ej, te német — förmedtem rá megbotránkozva —, már megint fotografálni akarsz?

Mert akárhol utazott az én barátom, mindég magával hordta a fényképező készülékét, s ha valami szép női alakon megakadt a szeme, addig nem nyugodott, míg le nem fotografírozta. Ebben nyertek kielégítést gyorsan fellobbanó szerelmei.

A főispán délután a fekete kávénál, mikor egyedül maradtunk, Borcsánszkyra fordult a szó. Elbeszéltem, hogy nem találtuk otthon, mert a másik leányához költözött el.

— Igen — mondá —, mindenét felosztotta életében a leányai közt.

— Mint Lear király. Csakhogy az ő leányai angyalok!

— Azt hiszed?

— Láttam. Múltkor az Opiczkyne, ma pedig ott nem találván őt, átmentünk Halasyékhoz. No, mondhatom, nincs az a papagáj, akit annyira kényeztetnének, mint Halasyné a nagyszakállú apját.

A főispán rejtélyesen mosolygott.

— Nem ismered még te az asszonyokat. A valóság az, hogy az öreg szépen megjárta a leányaival. Becsapták.

— Hogyhogy?

— Hát elmondom az egészet, ha megfogadod, hogy soha senki-
nek el nem mondom.

— Hát megfogadom.

(Gondoltam magamban : mi újságírók sohase mondunk meg
semmit másnak, mert mi inkább megírunk valamit.)

A főispán meséje

— Hát ravasz az öreg és szeret jól élni — kezdé a főispán —;
ő akarta a leányait becsapni, a Minkát, Linkát és Évikét, akik mind
a hárman jól mentek férjhez, gazdag emberekhez. Borcsánszky egy
háromszázholdas birtokon pepecselt, hol termett, hol nem termett a
föld, úgy, hogy csak a szerény fizetéséből éldegélt, örökös foglalások-
nak, végrehajtásoknak kitéve. Gondolta magában : sokkal jobb lesz
nekem, ha a leányaim közt osztom föl a birtokomat s azok és a vejeim
eltartanak. Olyan jó dolgom lesz, mint a Mátyás király restjei-
nek. „Elírek legnagyobb, legjobb hivatalt világon, leszek örökös
vendég.”

A kapzsi leányok mohón kaptak a dolgon s elrendezték akképpen,
hogy minden negyedévben a másik lánya tartja az apuskát, a száz
hold fejeében, melyet reájuk íratott. Hanem csak egy darabig tartott
a jó viszony. A Minkához, a legkisebbhez ment az öreg lakni a leg-
elsőbbben. Egy pár napig csak szívesen látták, a vizit-szobát rendezték
be neki lakásul, jó kosztot adtak, jó bort, hanem a másik héten azt
mondta neki a Minka : „Vendégeim jönnek, apuska, átmehetne a
kerti szobába, az ispánnal jól elférnek ott ketten addig a pár napig.”
Mikor a vendégek elmentek, Borcsánszky visszavágyott a maga szép
szobájába, de egyszer azért nem lehetett, mert befogják viasszal
ereszteni, másszor azért, mert a kis gyerek beteg, amint aztán még
harmadszor is előhozta, de már nagyfélénken „az enyím szobámat”,
a Minka azt mondta neki aperte : „Ugyan maradj veszteg, ott, ahol
vagy, a csúf hortyogásod miatt nem tudunk aludni”.

Az öreg szemeiből kibuggyant a könny. Bizonyosan fájt neki,
hogy az ő hortyogása csúf. Mikor ő olyan szabályosan lélegzik, mint
egy szűz leány. Szóval, kibuggyant a könnye s fogta a cókókóját,
áthurcolkodott a másik leányához, az aranyoshoz, a kedveshez, a
jóhoz, a Linkához.

Mit színezzem a dolgot (hajh, nincs már időm hozzá), a Linkával
is majdnem így járt, sőt ilyen hálátlan volt a harmadik, az Évike is.

Összetörve jött hozzám egy napon, lehet annak már vagy négy
éve, nagy sóhajtozással, lehorgasztott fejjel.

— Mi bajod, öreg? — kérdém a képéből kikelt embert.

— Lettem földön szaladó, méltóságos uram.

— Talán földönfutó?

— Az mindegy. Hanem az nem mindegy, van-e tűz a nagy
kályhában?

— Miért?

— Vettess bele engemet, hogy elégjek.

— Mit csináltál?

— Mert az olyan fát, akiből olyan gyümölcsök nőttek, mint az én kölykeim, kell tűzre vetni.

Elpanaszolta aztán a sorsát, apróra, érzékeny szavakkal, hol fájdalmas, hol ingerült gesztusokkal, és rimázkodott, hogy segítsek rajta. Megszántam, mert könnyek csurogtak végig a nagy szakállán.

— De hát legalább mondd meg, hogyan segítsek rajtad? Új lelket nem adhatok beléjük a főispáni hatalmammal.

Az öreg szemei megcsillantak. A könnyeit mintha hirtelen felszűrte volna a ravaszság démona.

— Tudok csak egyetlenegy módalitást.

— No, ki vele, vén róka.

— Ne dicsérj, méltóságos uram engemet, én csak vagyok egy szegény, szerencsétlen hangya, akit lefőztek és akinek fordulja fejében nagy bajában szegínyes ideacska.

— Mi az ideád?

— A fő, hogy segítesz-e, méltóságocskám, en vezírem?

— Ami tőlem telik, kedves öregem.

— Hát jól van. Legelőször is veszek egy veszekedett nagy vasládát, angol zárral, hogy ember azt ne kinyithassa, másik.

— És aztán?

— Kifőztem jól planumot. Mikor az ebédnél ülünk az Evike születésnapján, Péter-Palkor, te akkor eljössz és benyitsz a Tóth Elekekhez, ahol most tengődöm. Lanyom és a vejem nagyon megfogjak örülni, a többi lanyaim, vejeim is ott lesznek, ugorja mind, hogy szerencse mekkora, itt van a méltóságos főispán úr, lesz rettenetes meglepetés. Ők fognak mondani: milyen szerencse, te pedig fogod felelni hidegen: az én öreg barátomat keresem, a Borcsanszkyt, én ott fogok ülni asztal végén, ahol nevelő ül és gouvernante, te meglatsz és fogsz felkiáltani, tapintatlanul magadat elszólva: „Elhoztam a negyvenezer forintodat, öreg.” Én erre elpirulom magamat, zavarba jövök (mert én tudok zavarba jönni és tudok nem zavarba jönni, mikor nagy zavarban vagyok) és viszlek a szobámba, ami úgy fogja festeni a kedves lánykaim báránykaim előtt, mintha titkolni akartam volna nagy kincseket előttük. Értesz engemet? Ez megállapítja a jóvendőmet.

Az öreg ötlete magamnak is megtetszett — folytatá a főispán —; de amit most mondok, az aztán igazán titok legyen, nehogy elfecseged valaki előtt, megtettem az öreg kedvéért a színjátékot. És azóta megint imádják a leányai, vejei. Hiszen láhattad. Úgy él köztük mint egy pók, vagy mint egy Lucullus.

Megvallom, nagyon meglepett a kis történetke.

— Aha, most értem már, amit a szobaleány mondott, hogy mikor a quartalis jön, kapkodnak az apuska után a leányai és viszik a vasládával együtt.

— Szóval, az öreg nagy imponzor! És cudarul becsapja a leányait.

*

Az ÖH megszűnése miatt Mikszáth kénytelen volt gyorsan befejezni *A nagyszakállú Borcsányszky* folytatásait. Ezért zárta le ezzel a csattanós, anekdotikus történettel a regényt. A „titokzatos fekete láda” anekdotáját jóval korábban a Révai-kiadó *Jó Könyvek* c. sorozata számára novellaformában is megírta már egyszer Mikszáth (1. *Az ördög orsója vagy a tolpányi boszorkány históriája* o. kötetben. A titokzatos fekete láda. Bp. 1882. Újból kiadva : Hl. 10. k. 175—192 l.). Félbeszakadt regénye befejezéséhez szinte változtatás nélkül vette át egykori elbeszélésének a csattanóját. A titokzatos ládáról szóló adoma, amint arra György Lajos felhívta a figyelmet, „Keleten és nyugaton rendkívül elterjedt elbeszélés. Keleti változatai közül utalhatunk a *Kaiharatnakara* 2.251.260. sz. történetére, a nyugatiak közül pedig a következő legnevezetesebb helyekre: *Scala celi*, 1480.98. b., Bromyard: *Summa praedicantium*. A. 21.17., Hagen: *Gesamtab*. II. 407.49. sz., Pauli c. 435: *Der ein Kolben machet.*, Hans Sachs: *Der Kolb in Kasten*. 1541.1557. Keller—Goetze 25.119., Luther: *Tischreden*. 1.206., Kirchof V. 109.111., Zambrini 10. nov., Sercambi 12. nov. Vö.: Dunlop—Liebrecht 273.492. l., Köhler I. 431. II. 558., Bolte: Pauli II. 358. l. 435. sz. j.” (György Lajos: Tárғы-történeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz. Bp. 1933. 24. l.)

*

Lap Sor

- 30 : 6 mert valóságos kincset talált (VU; 1901: mert ő való-
ságos kincset talált)
- 9 Gátke (VU: a Gátke)
- 9 Bode (VU: Cooce)
- 20 *sortól*
- 24 *sorig terjedő* „Különbén nem sokáig tartott...” kezd. szakasz
helyén a VU szövegében a következő, a későbbi kiadásokból
kihagyott, ill. más összefüggésben és csak töredékesen felhasz-
nálí részlet található (Vö. Szövegváltozatok 38: 17):

...Éppen a madár-elvonulások ideje volt. A füstí fecskék vonul-
tak felülről dél felé, s amerre mentek, mind fölették útközben a legye-
ket (hogy válják egészségükre!), vagy csoportokban csapongtak,
kovályogtak, aztán megint tovább mentek, s új rajok érkezének.
A fecskék a legboldogabb madarak minálunk. Mária madarai, senki
se bántja őket a Mária országában. Isten ments egy fecskét agyon-
ütöni. Hisz azt valami különös nimbusz környezi, s ezt ő maga is
tudja és olyan alant röpdös nagy biztonságában, hogy szinte belé-
ütdök az emberbe.

A madarak költözése volt a professzor kedvenc témája. Ezekről
folyt a szó. Ebben vannak a megfoghatatlan rejtélyek, melyeket a
tudósok nem bírnak megfejteni. Ki tanítja őket földrajzra? Hát a
kalendáriumra? Honnan van az, hogy mikor hamarabb távoznak,
későbbben térnek vissza?

Sokat kóboroltak odakünn a mezőben, a tarlókon, a réteken a
pappal, lesve a különféle madarak költözését. Elvitték a teleszkópot

is, s látták, hogy a kányák szédítő sebességben szállnak tizenkétezer láb magasan, emberi szem észre se veheti őket. A teleszkópon is csak olyanok, mintha mákszemekkel volna az ég behintve egy helyen.

— Látod — mondá a pap —, ezért van a hiedelem a népnél, hogy a kányák a holdban telelnek. A nép denique mindent észrevesz.

— Igaz, de rossz következtetéseket von.

— De mi kényszeríti őket ilyen magasra?

— Tudja a kánya! — felelte a professzor. — Valószínűleg meteorológiai okok. Minden utas a kényelmét keresi. Nyilván nekik is könnyebb a szédítő magasban.

Száz meg száz érdekes dolog van itt. Madarak, akik seregekben vonulnak különböző vonalakban, ismét olyanok, akik egyenkint vándorolnak, mint a szőkésben levő bankhivatalnokok. Éj idején utaznak némelyek, kizárólag csak nappal mások. Aztán jön a madárvilág gyalogsága, a fürjek. Ők csak úgy per pedes apostolorum vonulnak nagy sustorgással. Bolond jár gyalog, ha szárnya van. De még érdekesebbek a pipiskék, mert ezeknek csak egy része költözik el, a lustábbak megbuszkodják magokat. No, mi ugyana szentnek se megyünk; lesz, ami lesz, s elbújnak tőlire a pajtákba, a zsupfedelelekbe, mert nem szeretik a hideget, de mégsem utaznak el.

— Hát ez mi? — kérdé a pap. — Restség vagy hazaszeretet?

A professzor erre is vállat vont.

— A pipiske tudja!

De míg a professzornak nagy mulatsága támadt, az enyém meglehetősen elromlott.

Mert hát úgy áll a dolog, hogy nemcsak a krumplinak, szőlőtőkének támadnak betegségei, hanem a lelkeknek is. Egy kis szocializmus ütött ki a megyében, melyről nyugtalanító jelentések jöttek a főispánhoz.

Lap Sor

30 : 27 Valami Hlavatsek (Jk : Valamikor Hlavatsek)

31 : 6 a városban (VU : városban)

;; 33 motoszkálja (VU ; 1901 : motoszkálja)

;; 39 én pedig (1908 hibásan : és pedig)

32 : 8 szecska (VU : a szecska)

9 hambárból (VU : a hambárból)

13 kellene (Jk : kelleni)

38 hambárból (VU : a hambárból)

38 amennyi tetszik neki, és azt fogja mondani, hogy ő a szentnek sem varr csizmát (VU: amennyi tetszik neki. Hát nem igaz?)

33 : 2 kapkodott valami mentőgondolat után, végre élénken felkiáltott: — Mű? Hogy nem varr? Hát mire való akkor a huszonöt bot (VU: kapkodott valami mentőgondolat után. — Hiszen igaz, no, az igaz, csakhogy izé... nono — és most egyszerűre diadalmasan ragyogott fel az arca — hát mire való a huszonöt bot)

6 Most aztán (VU : Most már)

6 Borcsánszky (VU : a Borcsánszky)

- 33 10 mireg (VU — 1908 : *méreg*) — Elfogadtuk a Jk sajtó alá rendezőjének helyesbítését.
 18 *plánum* (VU — 1908 : *planum*)
 18 föl kell a *plánumot* karolni (VU; 1901 : akkor föl kell karolni; 1908 : föl kell a *Hlavatseket* karolni) — Elfogadtuk a Jk sajtó alá rendezőjének helyesbítését.
 „ 20 *plánum* (VU — 1908 : *planum*)
 „ 21 *plánumot* (VU — 1908 : *planumot*)
 „ 34 *szinte* jót mosolygott (Jk. *szintén* jót mosolygott)
 34 : 21 szorgalmasan járt a templomba (VU : *nemcsak* szorgalmasan járt a templomba)
 „ 23 s szentistváni vásárkor (VU; 1901 : a szentistváni vásárkor)
 „ 29 fiatal leányok (VU; 1901 : fiatal lányok)
 35 : 2 vénasszonyokkal is próbálta megkörnyékeztetni (VU : vénasszonyokkal is próbálta megkörnyékeztetni, az is hat a leányokra)
 7 Egyszer künn a mezőn találkozott vele *Hlavatsek* (VU : Egyszer a *Hlavatsek* künn a mezőn találkozott vele)
 12 sóhajta (VU : *sohajta*)
 32 akármit csinálsz is, az én feleségem *nem lesz más csak te* (VU : akármit csinálsz is, az én feleségem *leszel*)
 „ 39 falujában (VU : a falujában)
 „ 39 vendégül látta (VU : *meg* vendégül látta)
 36 : 12 hogy az *öreg paraszt* eljött (VU : *hogy az apa* eljött)
 17 Hankát (VU : a Hankát)
 26 a gyár az egyik szolgabíró-partnerünk járásában fektűt (VU : a gyár az egyik szolgabíró-partnerünk járásában fektűt, *hogy már nem tudták egyebüvé építeni*)
 28 haladéktalanul székhelyére kellett sietnie (VU : a *szolgabírónak* haladéktalanul székhelyére kellett sietnie)
 33 és *viceházigazdának* (VU : és házigazdának)
 39 sor, „*Hát csak menjen!*” végződésű szakasz után a VU szövegében a következő, a kötetkiadásból elhagyott részlet található:

Főispán, alispán és az egyik főszolgabíró elutazott. Sic transit gloria mundi. Így múlik el a tarokk. Vass Miska, a másik szolgabíró, megmaradt ugyan, de mi telik két emberből. Legfeljebb egy kis nyomorult piquet.

S minthogy a csapások ritkán jönnek egyedül, tetejébe meg Borcsánszkyt is elvesztettük. Ez is váratlanul történt. Az öreg hangyának csinos birtoka volt Szlatyinán, ahol egy szegény elzüllött sógora gazdálkodott, persze fizetés nélkül, csak élelemért. A sógor lamentáló levelet írt, hogy a parasztok önáluk is megbolondultak, nem akarnak napszámba menni, kukorica, krumpli mind ott künn rothad, pénz, szép ígélet mind hiábavaló, a parasztok meg akarják szekírozni az urakat, és hogy nem segíthetne ezen semmi, csak a deres stb.

Hja, a deres. Ha még megvolna a deres. Vagy csak legalább a kaloda. Micsoda két derék bútordarab volt ez a régi berendezkedésben! Kis korában a bölcső szolgálta a nemesembert, nagy korában ez a két szerszám. De ha most akar valamit a paraszttal, a saját eszéhez kell nyúlni.

Borcsánszky nagyot sóhajtott, aztán kinyitván az ablakot, amint megpillantá odalent az udvaron pipázgató vicevárnagyot, odakiáltott neki:

— Domine Hlavitsek!

— Tessék parancsolni!

— Küldje valakit a Csipuszhoz, ilve-halva felkeressen őtet és hozzon ide összes járulékaival egyetemben. Megértett?

— Meg.

— Aztán üzenje a Blaskónak, hogy szénás szekérbe befogja rögtön és állja ide!

Hlavitsek nagyot nézett Borcsánszkyra; sehogyse értette meg a dolgot.

— Most kell a Csipusz? Most, délelőtt?

— Most. Medicina amice a szocializmus ellen, viszem ki betegeknek.

Hlavitsek fejet csóvált. Megfoghatatlan az egész.

Mert hát mind a kettő szükséges ember a maga nemében, a Csipusz is, a Blaskó is. A Csipusz csinál jó kedvet annak, akinek rossz kedve van, a Blaskó pedig annak csinál jó kedvet, akinek lova nincsen. A Csipusz ugyanis a negyedik cigánybandát jelenti, akit itt malachandának híznak, a Blaskó pedig fuvarozni szokott, de így együtt és éppen délelőtt nehéz összekombinálni a szerepeiket.

Egy félóra múlva ott állt a társzeker a megyeháza előtt, valamint Csipusz tized magával brugóstul-cimbalmostul, Borcsánszky lejtött a nagy köpenyegében, felültette az egész bandát a szekérre, s vitte Sziatyinára. Ugyancsak találgatták a járókelők, miben sántikálhat az öreg. De messze jártak a valóságtól, melynek híre megjött harmadnapra a városba.

Borcsánszky ugyanis a falujába vitte a bandát, s még aznap este kidobolta a község dobosa, hogy holnap lesz Borcsánszky György úrnál a krumpliszedés, *muzsika szó mellett*, melyre a földbirtokos úr szivesen látja a község mindkét nembeli érdemes lakosságát, déli pihenés idején és uzonnakor tánc tartatik. Ha eső nem leszen, a szüret meglészen; ha lészen, nem lészen — holnaputánra halasztatik.

Uccu lelkem teremtette, lett erre nyüzsgés, mozgolódás a faluban, s minthogy reggelre fölséges derült időre ébredtek Sziatyina lakosai, a Csipuszék beállottak a krumplis földbe s elkezdték húzni a legszebb nótáikat, de volt is foganatja, mert aki csak épkezélb ember, az mind megmozdult, jöttek, kivált a fiatal népek, mint a hangyák, még a szomszéd falvakat is beszárnyalta éjjel a nevezetes eset híre s onnan is sereglének fürge munkások. Soha még a világ nem látott ilyen bohóságot. Az utonjárók megálltak s értesülvén a dolgok mibenlétéről, félbeszakították útjukat, beállván a víg munkába, márcsak azért

is, hogy holtig emlegethessék a szlattyinai krumplicsüretet, melyről nemzedékek fognak regélni mosolygással, hogy a ravasz Borcsánzky sehogy sem kapván munkásokat pénzért, miképp végeztette el egy nap alatt minden munkáját ingyen.

*

A regénynek ezt az itt elhagyott epizódját később önálló novella-ként írta meg Mikszáth. Vö. : A szurdokújhelyi tanulmányút. Az Újság Albuma. 1906. 9—25. l., és Jk. 21. k. 39—61. l.

*

Lap Sor

- 37 : 1 *Azonban alighogy elutazott, fölbomlott minden rend (VU : Természetes, hogy a nagy macska nem lévén otthon, pláne egy nagy macska se, ez alatt nálunk is fölbomlott minden rend)*
- „ 4 beefsteaket (VU ; 1901, 1908 : beafsteket)
- „ 28 nyugoti (VU : nyugati)
- „ 37 csőrével (VU ; 1901 : a csőrével)
- 38 : 4 a költöző madarak (VU : a költöző madarak is)
- „ 17 plébános (VU : plébános is)
- „ 17 sortól 39:4-ig terjedő részlet („Néha kijött pipaszóval...” kezd. mondatból „Tudott egy kicsit tratyogni németül...” kezd. mondatig) a VU szövegéből hiányzik. Helyette a következő áthidaló mondat : *Néha kijött pipaszóval a plébános is. Délben pedig a Hanka hozott ebédet.* — A kötetkiadás számára újonnan írt részlethez felhasználta MK a folyóiratközlés egyik kihagyott szakaszának egyes mondatait (Vö. Szövegváltozatok 30 : 30—24.)
- „ 28 levő (1901 ; 1908 : lévő)
- 39 : 10 mert Hanka (VU : mert a Hanka)
- „ 14 leselkedő gyík (VU ; 1901 : leskelődő gyík)
- „ 38 madarak után (VU : a madarak után)
- 40 : 5 *A madarakat bántom, az igaz, minéljogva természetesen kegyetlen vagyok* — igyekezett magát kivágni a professzor —, *de ha engem bántanak, az ugye semmi ?* Látod, te is hogy megütöttél a múltkor. (VU : *A madarakat legalább én bántom* — igyekezett magát kivágni a professzor —, *de az asszonyok engem bántanak.* Látod, te is hogy megütöttél a múltkor.)
- 13 Megvallom, bosszantott (VU : Megvallom, bosszantott a dolog)
- 17 gúnyosan biggyesztette fel (VU : gúnyosan biggyesztette el)
- 24 lesütötte szemeit (VU : lesütötte a szemeit)
- 26 Hankának (VU : A Hankának)
- 29 egytől-egyig (1901 : egytől-egyik)
- 33 mondja bátran (VU : mondja már no bátran)

Lap	Sor	
41	: 12	az észre se vett egyebet (VU : észre se vett egyebet)
„	16	mint a tüzes <i>ráf</i> (1906-Jk örökletes sajtóhibával: mint a tüzes <i>rák</i>)
„	26	van annál jobb csók is (VU : van <i>még</i> annál jobb csók is)
„	28	Úgy <i>el</i> beszélgettek (Jk : Úgy beszélgettek)
„	37	<i>amint</i> a szőlőlőkből (VU : <i>midőn</i> a szőlőlőkből)
42	: 2	ősi kedveskedési mód (VU : ősz kedveskedési mód)
	5	<i>Ősmerlek, Brulik</i> Marcsa! Hát akkor a Kovács Anna vagy! (VU : <i>Te vagy a Kazy</i> Marcsa! Hát akkor a Kovács Anna vagy!)
„	23	a látcső elé (VU : a látcső <i>elébe</i>)
„	34	a bordádat (VU : az <i>oldal</i> bordádat)
42	: 37	Hlavitsek hangján (VU : <i>A</i> Hlavitsek hangján)
43	: 32	a <i>Gelengyei</i> tanácsosék (VU : a <i>Göröngyei</i> tanácsosék)
44	: 8	az ország zsír öd őne (VU : az ország zsír ö dőnye)
„	9	a legelőbb (VU ; 1901 : legelőbb)
„	24	<i>kik</i> a földet lakják (Jk : <i>akik</i> a földet lakják)
„	27	díványon (az eddigi kiadásokban itt is, később is : dívánon)
45	: 6	csörtetése (VU : a csörtetése)
	18	Nem vettük nagyon szívünkre (VU : Nem vettük nagyon a szívünkre <i>az esetet</i>)
	19	a professzor nemezkalapja (VU : a professzor <i>kemény</i> nemezkalapja)
	33	Üdvözöllek ezen a téren (VU : Üdvözöllek ezen <i>az új</i> <i>tevékenységi</i> téren)
46	: 27	kátyuba vesztegelne (Jk : kátyuban vesztegelne)
	28	rászállott a Hanka nyakára (VU : rászállott <i>egy</i> a Hanka nyakára)
47	: 26	<i>nem</i> bírná megfogni (Jk : <i>ne</i> bírná megfogni)
	27	és Mayer Vilmos Kristóf (VU : és <i>hogy</i> Mayer Vilmos Kristóf)
„	33	lesz ma eső (VU ; 1901 : lesz- <i>e</i> ma eső)
„	38	kedvetlenséggel (1908 : kedvetlenséggel)
48	: 12	akkor maga <i>izé</i> ... nagy fajankó (VU : akkor maga nagy fajankó)
„	24	Hanka (VU : <i>A</i> Hanka)
49	: 1	Azt értem (VU ; 1901 : Azt értettem)
„	21	nekem nem tetszik (VU : nekem nem tetszik)
„	26	látszassanak (VU : látszassanak <i>is</i>)
„	28	Hanka (VU : <i>A</i> Hanka)
„	35	Hankával (VU : <i>Hát</i> a Hankával)
„	36	Hankával? (VU : <i>A</i> Hankával?)
50	: 15	négy-öt nap előtt (VU : négy nap előtt)
	17	valahol (Jk : <i>valaha</i>)
	20	Blivinszkynénak (VU ; 1901 ; 1908 : Blivinszkynénak)
	22	Ellenállhatlan (Jk : Ellenállhatatlan)
	29	Kálvdria (VU-1908 : Kalvaria)

Lap Sor

- 51 : 2 a *lovasság plántás* kertjének neveznek (VU : a *kirdly* kertjének neveznek)
 „ 22 fiát (Jk : a fiát)
 „ 29 beillett (VU ; 1901 : *beleillett*)
 „ 34 Kálvária (VU—1908 : Kalvaria)
 52 : 13 lehajtott (1908 : *lehajlott*)
 „ : 31 a fazékokból (VU—1908 : a fazékakból)
 53 : 25 a pusztulása (VU : pusztulása)
 54 : 3 Számolt-e (Jk : Számolt)
 6 származhatónak (Jk. : származhatnak)
 27 házak padláslyukain (Jk : a házak padláslyukain)
 30 kálváriának (VU—1908 : kalvariának)
 37 kálvária (VU—1908 : kalvaria)
 „ 39 szorult (VU ; 1901 : szorul)
 56 : 10 orrát (VU : az orrát)
 57 : 18 szoknyáját (VU : a szoknyáját)
 „ 22 egy ingbe marad (Jk : egy ingben marad)
 „ 23 ing is (Jk : ing)
 58 : 7 kezeinek (Jk : kezinek)
 17 egyszer csak leválhat (VU ; 1901 : egyszerre csak leválhat)
 19 liliom közé (VU : liliumok közé)
 20 vigyázott a gondviselés (VU : mégis vigyázott a gondviselés)
 „ 22 néhány lépésnyi (VU néhány lépésnyi)
 „ 36 gázolna (VU ; 1901 : gázolná)
 59 : 2 szaladt (VU ; 1901 : szaladott ; 1908 : szalad)
 „ 12 Nincs rajtam ruha (VU ; 1901 : Nincsen rajtam ruha)
 60 : 11 Mayer (VU ; 1901 hibásan : Meyer)
 „ 14 az ilyen lefetyelésre (Jk : ilyen lefetyelésre)
 „ 16 Mayer (VU—1908 hibásan : Meyer)
 „ 20 Hanka (VU : A Hanka)
 „ 23 Nem értelek (VU : *Dehát* nem értelek)
 „ 24 Hanka (VU : a Hanka)
 „ 25 a köpenyegzebben (Jk : a köpenyzebben)
 „ 31 szerelméért (VU ; 1901 : szerelméért)
 61 : 36 De hát miért (VU : De hát mért)
 62 : 23 Hankát (VU : A Hankát)
 63 : 4 Hanka (VU : a Hanka)
 8 az ágyban (Jk : az ágyban)
 9 mi baja (VU : mi a baja)
 14 járogattak (VU : járogatnak)
 15 a ruháira (Jk : ruháira)
 16 rokolyára (VU—1908 : rokolyájára)
 19 egymagában (1901—1908 : egymagába)
 24 egy távirat következtében (VU egy *hirtelen kapott* távirat következtében)
 64 : 4 egy fiatal úri asszony *lila ruhában* (VU : egy fiatal úri asszony)

- Lap Sor
 64 7 *se* nem ivott (VU—1908 : *sem* nem ivott) — Elfogadtuk a Jk sajtó alá rendezőjének helyesbítését.
 9 mi újság (VU : mi az újság)

Tárgyi magyarázatok

A regényhez a témát s az ihletést rimaszombati emlékek adták, de a rimaszombati környezet csak az elbeszélés atmoszféráján érződik : a családi és a helynevek többnyire költöztek. Legalábbis a kézikönyvek és a monográfiák nem tartják őket számon. A cselekmény, amint az egyházpolitikai harcokra (11 : 20) és az agrárszocialista mozgalomra (44 : 7) történő utalásokból kitűnik, az 1890-es évek közepén játszódik.

- Lap Sor
 7 : 1 *Glaükopis* — Pallas Athenenek, a görög mitológia bölcsesség-istennőjének egyik mellékneve ; jelentése : bagolyszemű ; utalás Athene fénylő, átható szemekre.
 4 *pièce de résistance* (francia) — inyenccalat.
 9 „*Valaha jól ismertem a megyét . . .*” — Nagy Sándor példaként említi ezt a részletet arra, hogy „Mikszáth önmagáról mindig humorba burkolt” szerénységgel szól. (Mikszáth humora. IT. 1914. 446. l.)
 ; 11 *XIX. Siècle* (*Dixneuvième Siècle*) (francia) — 19. Század ; a bibliográfiák nem tudnak róla, hogy Mikszáthnak ily nevű lapban jelentek volna meg írásai. De lehetséges, hogy a lap azonos a *Le Siècle* c. folyóirattal, amelyben *Le bandit* címmel *Ami a lelket megmérgezi* c. elbeszélése megjelent 1893-ban. (L. Krk. I. k. 252. l.)
 ; 14 *Presse* (Sajtó ; később Neue Freie Presse) — a legnépszerűbb osztrák napilap ; a bibliográfiák nem tudnak róla, hogy Mikszáthnak írásai jelentek volna meg benne.
 ; 28 *nonchalance* (francia) — fesztelenség, könnyedség.
 8 : 8 *département* — a magyar megyéknek megfelelő francia közigazgatási egység.
 11 : 17 *camera charitatis* (latin) — Mikszáth a kifejezést „az ajtatósság (bűnbánat) cellája” értelemben használja.
 11 : 20 „*megszavazta az egyházpolitikai törvényeket*” — az 1890—1894 közt zajló parlamenti vita, az ún. egyházpolitikai harcok nyomán születő törvények, amelyeknek feladatuk lett volna, hogy az állam és egyház viszonyát a modern polgári állam igényeinek megfelelően rendezzék. A hosszú vita során elért egyetlen szegényes eredmény : a kötelező polgári házasság törvénybeiktatása.
 37 *Borcónaszky György* — ezt a hőst szerepelteti Mikszáth *A szurdokújhelyi tanulmányút* c. karcolatában is. (Jk. 21. k. 38—61. l.) — A ravasz, furfangos szlovák nemes alakja

- Jókai híressé vált figurája; Tallérossy Zebulon óta (*A köszölvő ember jiai*) népszerűvé vált az irodalomban. A típus élő mintája Mikszáth vallomása szerint Prileszky Tádé (1826—1895) képviselő (vö. Jk. 20. k. 148. l.).
- 13 : 2 *Vivat, floreat, crescat* (latin) — éljen, virágozzék, gyarapodjon.
- 13 : 2 „*Barangol és zúg, zúg az őszi szél*” — Petöfi Sándor *Erdélyben* c. költeményének bevezető sorai. A tréfás felköszöntőnek ezt a típusát l. még a *Beszterce ostromában* is. (Krk. 6. k. 106—107. l.) Mikszáth általában többször szötte be műveibe nagy költők tréfáson átírt verseit (l. pl. *Körtvélyesi csöngy* Krk. 9. k. 160. l.). — A „nagy toszítózó” típusára vö.: *Vidéki alakok*. Jk. 29. k. 176—177. l. és Rubinyi Mózes: *MK élete és művei*. Bp. 1917. 59. l.
- 14 : 37 *pige-játék* — botokkal játszott ügyességi játék.
- 15 : 4 *aurora musis amica* — latin közmondás : a hajnal a műzsák barátja : reggel fog legjobban az agy. (Vö. : Krk. 12. k. 58. l.)
- 15 : 8 „*Alloi men ra theoi . . .*” (görög) — Homeros Iliász c. eposzában a II. ének kezdő sora : „Minden más isten és minden paripás-szekeres hős” (Devecseri Gábor fordítása).
- 15 : 14 „*. . . odajártunk pipázni*” — MK rimaszombati diákeveinek kutatói feljegyezték a VI. osztályos diákról : „Institoris, Mikszáth és Horváth Elek . . . együtt képezték az ún. pipás kompániát” (Kálniczky : id. m. 18. l.).
- 15 : 22 *Zeheriné* — Zehér kisközség Gömör megye rimaszombati járásában ; a gömöri vonatkozású névvel a helyi szint kívánta megadni Mikszáth.
- 15 : 36 *Akhilleusz* — a trójai monda egyik fő alakja ; Homeros Iliászának hőse ; híres volt gyors futásáról.
- 18 : 16 *apage satanas* (görög) — távozz tőlem sátán ; Krisztus szavai a pusztában a megkísértő sátánhoz (Máté evangéliuma 4 : 10).
- 18 : 38 „*az anyja után bög*” — a „megvesztegetett bíró” csoportjába tartozó Mikszáthnál többször előforduló népszerű anekdota. Vö. : Krk. 2. k. 93. l. ; 3. k. 10. l. és Jegyzetek 287. l. (Vö. még : György Lajos : Tárgyörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz. Bp. 1933. 40. l.)
- 19 : 9 *Kock Pál* (1793—1871) — a maga korában nagyon népszerű francia író ; könnyű szerelmi regények szerzője. Művészetének egyik jellemző vonása, hogy pompás lakomákon hurcolta végig hőseit. Regényeinek erre a sajátságára utalt Mikszáth a *Galamb a kalitkában* c. elbeszélésében is.
- 12 *Quartier latin* (francia) — latin (tudós) negyed ; Párizs egyetemi s diáknegyede.
- 35 „*Kácsér na doline*” (szlovák) — ezt a kis dalt, amely „úgy cseng-bong a csalódásig, mintha franciául volna”, több más művében is idézi Mikszáth. Vö. : *A francia kultúra*

Lap Sor

19 : 35 *a tótságon* (Jk. 45. k. 45—47. l.), *Aholt kortes* (Jk. 30. k. 172. l.). A dal szövege Mikszáth fordításában :

A gúnár áll a völgyben;
A réce vizet iszik,
A gúnár rákiált :
Várj meg kedves galambom.

- Mikszáth szívesen és gyakran szöött be műveibe szlovák népdalokat (vö. : Krk. 3. k. Jegyzetek 289. l.).
- 20 : 1 *Eol-hárfa* — a légáramban magától zengő húros hangszer.
- 21 : 9 „*egyszer éjjel zörgetni kellett a megyeház kapuján*” — A „kedélyes” familiáris vármegyei rabtartáson gúnyolódik Mikszáth *A kedélyes delikvens* c. karcolatában is (Jk. 30. k. 13—16. l.)
- 22 : 25 *somlyai bor* — a Veszprém megyei Somlyó-hegyen termő híres, ízletes borfajta.
- 24 : 27 *francia chasseur-ök* — francia vadász-katonák ; a régi francia hadseregben a könnyű lovasság neve.
- 25 : 2 *Bonum mane precor domini illustrissimi* (latin) — jó reggelt kívánok, nagyságos uraim.
- 25 : 5 *Servus humillimus* (latin) — a legalázatosabb szolgálja.
- 25 : 6 *Gut Morgen* (német) — jó reggelt.
- 25 : 23 *tigrisgyerek* — inasgyerek ; az 1840-es évek kedvelt kifejezése ; a „tigris” gazdája az „arszlán”, a divatos ficsúr.
- 27 : 13 *kapált vissza* — vonult vissza ; MK-nál gyakori szóhasználat (vö. : Rubinyi ; MK stílusa és nyelve. Bp. 1910. 170. l.).
- „ 35 *ad auras amicas* (latin) — baráti füleknék ; bizalmasan.
- 28 : 17 *curriculum vitae* (latin) — életrajz.
- 29 : 15 *György király* — a XVIII. században három György nevű angol király volt ; az anekdota valószínűleg az önkényeskedő, népszerűtlen III. Györgyről (1738—1820) szól.
- 30 : 9 *Gyike, J.* — német ornitológus ; a 19. század második felében a helgolandi madármegfigyelő állomás igazgatója volt.
- 9 *Bode* — a név valószínűleg elírás ; ilyen nevű természet-tudós nem található lexikonjainkban.
- 9 *Brehm, Alfred* (1829—1884) — német zoológus ; nagy műve : *Az állatok világa*.
- 29 *Sz. Simon* (Saint-Simon, Claude Henry) (1750—1825) — a nagy utópista szocialisták egyike ; az elsőként fejtette ki egy tervszerűen megszervezett közösségi társadalom eszméjét.
- 31 : 1 „... *A hámbar-rendszernek volt az embere...*” — az utópisztikus szocializmusnak hasonló formáját ismerteti Mik-

- száth *A kemény koponyák* c. elbeszélésében is. (A Hét; 1901. szept. 16. és Jk. 26. k. 1—8. l.)
- 31 : 30 *pan brat* (szlovák) — barátom uram.
- 36 : 6 *Useg isten* — „isten ugyse”, „úgy segítjen isten” kifejezések sajátos torzított összevonása.
- 32 : 4 *amice* (latin) — barátom.
- 25 *rogo* (latin) — kérdem.
- „ 33 *Sutores amant humores* (latin) — a suszterek szeretik az italt.
- 33 : 7 *Viginti quinque* (latin) — huszonöt; huszonöt bot.
- 8 *Nás cslovek* — a mi emberünk.
- 15 *Servus humillimus, brat moj szlatki* (latin és szlovák) — legalázatosabb szolgálja, kedves barátom.
- 34 : 3 *spencer* — mellényszerű kurta kabát; nevét első viselője, lord Spencer (XVIII. sz.) után kapta. Nálunk főleg az 1860-as években volt divatos.
- „ 3 *rajthózlí* — eltorzított német szó: lovaglónadrág.
- 35 : 22 *Szent András-napi ólomöntés* — András napja (nov. 30) a népi hiedelem szerint egyike a legfontosabb férjjeslő napoknak; a lányok ilyenkor forró ólmot dobnak hideg vízbe, s az így keletkezett öntvényben jövődöbeljük képét ismerhetik fel. Utal erre a népszokásra Mikszáth a *Szent Péter esernyőjében* is (Krk. 7. k. 39. l.).
- 38 *Szlatyina* — a régi Magyarország szláv lakta területein csaknem húsz Szlatyina nevű községet tartottak számon az egykorú helységnévtárak (Varasd, Trencsén, Arad, Krassó-Szörény vármegyében). — Gömör megye tornaljai járásában is volt egy Szlatyina nevű helység.
- 37 : 34 *szittyó* — kákaféle vizenővény.
- 36 *pezsére* — fehér-virágú vizenővény.
- 37 *guvat* — mocsaras helyeken, nádasokban élő vízimadár.
- 38 *csidik* — szótáraink nem tartják számon; Mikszáth műveiben is csak itt fordul elő.
- 38 : 27 „*Száz meg száz érdekes dolog van itt*” — MK ezt a részletet Chernel István akkoriban megjelent *Magyarország madarai* (Bp. 1899.) című műve alapján írta meg. (I. k. 169—170. l.)
- 11 *dangubál* — Szeged vidéki tájszó; Mikszáth magyarázata szerint: „Hajós nyelven vesztegelést jelent; a dangubálás.”
- „ 3 *per pedes apostolorum* (latin) — az apostolok lován; gyalog.
- 39 : 5 *Körmöc* (szlovák neve: Kremnitz) — német lakosságú város az egykori Bars megyében.
- 44 : 7 „*Előljárt Hódmezővásárhely...*” — az 1890-es években Hódmezővásárhely volt az agrárszocialista parasztmegmozdulások egyik központja. A mozgalom Szántó Kovács János nevével kapcsolódott egybe. 1894. ápr. 22-én véres felkelésben robbant ki itt a szegényparashti elkeseredés.
- 16 „*... ezek a parasztnábobok*” — a gazdagparaszti kapzsiságát jellemző anekdotát felhasználja Mikszáth *Szurdok-*

- újhelyi tanulmányút* c. karcolatában is. (Jk. 21. k. 38—61. l.)
- 44 : 23 *Tata* — Komárom megyei község ; az egykori Esterházy-uradalom központja volt.
- 46 : 24 *Magdalena-bogár* — katica-bogár ; a népi mendemondát, hogy a katica-bogár a szerelmesek üzenet-vivője, beszövi Mikszáth más műveibe is. (L. Krk. 1. k. 21. l. és Jegyzetek 261. l.)
- 50 : 35 *Worth* — híres párizsi divatszabász.
- 51 : 31 *in floribus* (latin) — virágjában ; tetőpontján.
- 52 : 8 *Hier kann man deutsch sprechen* — itt beszélnek németül.
37 *néppárti* — 1894-ben alakult reakciós, klerikális, antiszemita demagógiával dolgozó politikai párt. MK viszonyát a néppárthoz l. Krk. 10. k. Jegyzetek 283—284. l.
- 54 : 17 „*Kiszállok Pozsonyban*” — A motívum visszatér *A Krúdy Kálmán csínytevéséi* c. kisregényben is. Ott a Bach-huszárrá vált Kapy Éde igyekszik ezzel az érveléssel elfogadhatóvá tenni magatartását. (Krk. 11. k. 125. l.)
- 63 : 17 *perlmuttergombos* — gyöngyházgombos.

Irodalom

Az elbeszélés könyvalakban először *A szelistyei asszonyok* c. kötetben jelent meg 1901-ben. Az egykorú lapok inkább csak reklám-szerű ismertetést közöltek az új Mikszáth műről, elsősorban a címadó elbeszélést emelték ki. Az *Apró képek a vármegyéről* c. íráshoz nem fűztek komolyabb kritikai megjegyzést. (L. Neues Pester Journal, 1901. nov. 27., 327. sz. 1—3. l.; Vasárnapi Újság, 1901. dec. 22., 51. sz. 835—836. l.) A megjelenést nyugtázó bírálatok közül csak a *Huszdik Század* kritikusanak volt érdemi észrevétele az elbeszélésről. *Wildner Ödön* (Magyar szépirodalmi újdonságok. Huszadik Század. 1902. III. évf. 2. sz. február. 138. l.) szerint ez a mű „sokkal, de sokkal gyöngébb Mikszáth e nemű régebbi dolgainál, bár vontatott tétovázás után kialakul belőle egy üde idill: a Hanka cselédlány és a német professzor szerelmi története, amely igen egészséges kedves apróság, s helyel-közzel nem nélkülözi a drámaibb elemet sem.”

Várdai Béla (MK. Bp. 1910. Franklin. 163. l.) — kiemeli; hogy a kisregény „az emlékezés elmerengő hangján indul meg, eredeti megyei alakokat vezet elénk s e miliőbe egy regényes történetet foglal be, mely rémes fordulattól ellensúlyozott kicsattanó életvidorságával, osztályfalakat ledöntő nagyhatalomnak hirdeti a szerelmet.”

Zsigmond Ferenc (Mikszáth írói egyénisége, mint kortörténelmi dokumentum. Debrecen. 1923. 16. l.) — példának hozza fel az elbeszélést MK dezilluzionista látására. »Az első szerelem — írja — s talán minden szerelem, a maga örökszépnek, halhatatlan istennőnek

hitt ideálképevel: csupán illúzió, melyben csak behúnyt szemmel gyönyörködhetünk, a valóság levegőjét nem sokáig bírja ki. A híres férfiúvá nőtt Mikszáth egyszer visszakerült egykori diákveleinek színhelyére s barátainak társaságából megszököve, egyedül barangolt az utcákon, hogy megfűrösse lelkét a fiatalkori emlékekben; saját szavai szerint úgy érezte magát, mint mikor a vénasszony száritott virágokkal telerakott imakönyvben lapozgat; régi ideáljára ..... gondolt — és ime a véletlen csakugyan éppen őt hozta elébe: Dehogy volt szerencsés az a véletlen: „Köszöntöttem régi ideáloamat, kinek nevét annyiszor véstem a padokba, a fákba, kinek lehelletét éreztem évekig a tavasz édes fuvallatában, az akácok illatában s ki most hogy megjelent elevenen, egy világot rombolt össze — ezer témát őlt meg bennem.”

Kráhl Vilmos (Mikszáth, a jogász. Bp. 1941. Vajna és Bokor. 20., 125—128. l.) annak bizonyítására említi a regényt: mennyire végigkísérték Mikszáth életművét a megyei témák. Külön kiemeli Borcsánszky alakját „aki magas tisztviselői pozíciót ér el udvariassággal és mímelet szorgalmával. Ő a hivatal „hangyá”-ja, legalábbis külszín szerint, mert a valóságban a hivatalban sok a restancia. De ő azt elég kedélyesen fogja fel. .... leírja a költő..... a vármegyházán tett látogatást. Mikor ez alkalommal kérdi Borcsánszkyt, hogy van-e sok restancia? „akad, akad” feleli emez kedélyeskedve. A hivatalban nincsen valami nagy rend, mert egész aktacsomók eltűnnek. Amikor a főispán szemrehányást tesz neki a slendriánság miatt, akkor érdemeire hivatkozik és egy laboratóriumot dolgoz ki arról, hogy a vármegyei vagyonkezelésben vagyonukat vesztett árvák részére a vármegye egy menház-alapot létesítsen. Hivatalon kívül ő a „nagy tósztózó”, aki az új főispánokat és egyéb méltóságokat a fehér asztal mellett méltatja. Szemfüles ember, aki hivatal mellett bérgazdálkodást is folytat.”

Karácsony Sándor (A oinikus Mikszáth. Bp. 1944. Exodus. 78. 89. l.) „Lórol esett Kupicza János” szabómester alakját említi meg annak jellemzésére, hogy Mikszáthnak kedvencei „a kívülről brutálisnak tetsző, belül azonban vajszívű „rettenetes” jó-emberek.”

Király István (MK. Bp. 1952. Művelt Nép. 159. 165. l.) szerint Mikszáth a kapitalizmus diadalmas előretörése nyomán mind gúnysabb mosollyal figyelte a múltnak még tengő-lengő, de egyre időszertlenebbé, terhesebbé váló maradványait. Erdemes összevetni az 1885-ben megjelent *A tekintetes vármegye* elbeszéléseit, amelyekben a romantika fénye aranyozta meg némileg a régi táblabírói világot, a 900-as évek elején írt *Apró képek a vármegyéből*, vagy *A verhovai farkas* című kisregényével: undorítóvá pókhálósodott bennük a hajdan kedélyesnek rajzolt megyei élet. A szeretetre méltó „slendriánság”, a hetyke középkorias „nonchalance” bűnös felelőtlenséggé, kérkedő műveletlenséggé torzult. „A tekintetes zománó” lepattogott a megyéről, „a régi jó táblabírák” megvetésre méltó szálnalmas figurákká öregedtek.

A KRÚDY KÁLMÁN CSÍNYTEVÉSEI

Kézirat, kiadások

K : Címe : *A (hajtók) Krúdy Kálmán csínytevései*. Az OSzK kéziratárában, jelzete : Quart. Hung. 2946. ; növedéknaplószám : 1949. év 34. Terjedelme : 1—46. számozott levél. A Pesti Hírlap (PH) 1899. évi folytatásos közlésének nyomdai kézirata.

A kéziratot — Mikszáthnak a PH-ban megjelent több más kéziratával együtt — az OSzK Platthy Árpádnétól vásárolta, akinek apja a PH nyomdása volt, s megőrizte Mikszáth ottani kéziratait. (L. Krk. 4. k. Jegyzetek 199. l.)

A javítások, közbeszúrások nagy száma mutatja, hogy a nyomdának szánt kézirát az elbeszélés első fogalmazványa volt. Mikszáth részben írás közben törölt, javított, részben pedig, mint a föléírások, s a sötétebb színű tintával eszközölt javítások tanúskodnak róla, az elbeszélés egyes részleteinek megírása után nézte át újból a kéziratot és módosított rajta. Egyes ékezetet és központozást érintő javítások nem Mikszáthtól, hanem a szerkesztőségtől, vagy a nyomdától eredtek.

Mikszáth a kéziratot több részletben írhatta és így küldte el a PH szerkesztőségének. Erről tanúskodik az író eredeti lapszámozása, amely egyes részeknél előlről kezdődik. Mikszáth eredeti lapszámozása :

- I. 1—56. lap (elejétől „A cigányok vacsorájáról Mimi gondoskodott . . .” kezd. szakaszig) folytatólágon számozva. Ennek a részletnek a végén a következő szerkesztőségnek szóló szerzői utasítás : „Eddig tessék a holnapi számban közölni.”
  - II. 1—10. l. „A cigányok vacsorájáról Mimi gondoskodott . . .” kezd. szakasztól „Egyenesen szólva én pénzt akarok öntől . . .” kezd. szakaszig.
  - III. 1—7. l. Az eml. szakasztól „Éppenséggel nem . . .” kezd. szakaszig.
  - IV. [1]—9. l. [az első lap nincs számozva]. — Az eml. szakasztól „A szklabonyai Vendelin azonban túltesz . . .” kezd. szakaszig. E K-részlet végén Mikszáth jelzi : „(vége következik.)”
  - V. 1—10. lap. — Az eml. szakasztól végig. A részlet befejezésénél Mikszáth jelzi : „vége”, s a következő kis levelet írja ugyanerre a kéziratlapra : „Kérem kedves Schmitelly úr jól kijavítani, különösen a német szavakat, de az egészet is, mert sietve írtam.”
- M : I.** *Pesti Hírlap*. (Felelős szerk. dr. Kenedi Géza.) 1899. június 25—július 14. (XXI. évf. 174—193. sz.) A lap tárcarovatában, tizenhat folytatásban, az alábbi részletezés szerint :

1. június 25. (174. sz. 2—3. l.) Elejétől „De mindez csak föl-
tevés . . .” kezd. szakaszig.
2. június 27. (176. sz. 1—2. l.) — Az eml. szakasztól „Oh,
mennyi apró tragédia itt az úton . . .” kezd. szakaszig.
3. június 28. (177. sz. 1—2. l.) — Az eml. szakasztól „Tudom;
kire gondolsz . . .” kezd. szakaszig.
4. június 29. (178. sz. 1—2. l.) — Az eml. szakasztól „Nagy
csapás az ilyen . . .” kezd. szakaszig.
5. július 1. (180. sz. 1—2. l.) — Az eml. szakasztól „Általában
a báró igen kegyes volt . . .” kezd. szakaszig.
6. július 2. (181. sz. 2—4. l.) — Az eml. szakasztól „Trip, trop.
Lódobogás hangzik . . .” kezd. szakaszig.
7. július 4. (183. sz. 1—2. l.) — Az eml. szakasztól „Ily feketén
látott Balassa . . .” kezd. szakaszig.
8. július 5. (184. sz. 1—2. l.) — Az eml. szakasztól „A néhai
Kripuska se hímezte . . .” kezd. szakaszig.
9. július 6. (185. sz. 1—2. l.) — Az eml. szakasztól „Most aztán
egymás mellett mentek . . .” kezd. szakaszig.
10. július 7. (186. sz. 1—2. l.) — Az eml. szakasztól „Csak nem
jöttél gyalog . . .” kezd. szakaszig.
11. július 8. (187. sz. 1—2. l.) — Az eml. szakasztól „Negyed-
szerre, ötödszörré már megtanulták . . .” kezd. szakaszig.
12. július 9. (188. sz. 2—4. l.) — Az eml. szakasztól „A cigányok
vacsorájáról Mimi gondoskodott . . .” kezd. szakaszig.
13. július 11. (190. sz. 1—3. l.) — Az eml. szakasztól „Azt mon-
daná erre az olvasó . . .” kezd. szakaszig.
14. július 12. (191. sz. 1—3. l.) — Az eml. szakasztól „Hol
az a pisztoly . . .” kezd. szakaszig.
15. július 13. (192. sz. 1—3. l.) — Az eml. szakasztól „A falvak
szentjei is logikus alapon . . .” kezd. szakaszig.
16. július 14. (193. sz. 1—4. l.) — Az eml. szakasztól végig.

Kötetkiadások:

- II. [1. kiad.] [1901.] Meg nem nevezett művész illusztrációival.
Bp. Légrády Testvérek. [A fekete kakas, A mi örökös bará-
tunk, Egy éj az „Arany Bogárban” c. elbeszélésekkel együtt.]
85—216. l. — Az évjelzés nélkül megjelent kötet 1899 október
második felében került forgalomba. (L. jegyzetek Irodalom c.
fejezetét.)
- III. a) [2. kiad.] 1907. MKm 28. k. Bp. Révai Testvérek. [A fekete
kakas, A mi örökös barátunk, Egy éj az „Arany Bogárban” c.
elbeszélésekkel együtt.] 77—194. l.
- b) [4. kiad.] 1911. Úa. — Címnapkiadás.
- IV. a) [3. kiad.] 1910. Jk. 11. k. „Kisebb regények” IV. 83—182. l.
— *A Galamb a kalitkában* c. elbeszéléssel.
- b) [5. kiad.] [1930.] MKmR-Fr. 36. k. [Címnapkiadás.]
- c) [6. kiad.] [1938.] MK Emlékbizottság. (MK összegyűjtött
művei.) [Címnapkiadás.]

- V. [7. kiad.] 1943. Bp. Révai Testvérek. 94. 1. (Regénykönyvtár 12.)
- VI. [8. kiad.] [1955. „Kisregények II.” (Sajtó alá rendezte: Rubinyi Mózes.) (Illusztrálta: Győry Miklós.) Bp. Szépirodalmi Kiadó. 125—204. 1. (MK Válogatott Művei.)

Keletkezése, forrásai

1899-ben kezdte írni Mikszáth „A Krúdy Kálmán csínytevésai”-t folytatásokban, a PH számára. Június 18-i számában jelzi először a lap: „A Krúdy Kálmán csínytevésai cím alatt Mikszáth Kálmán, lapunk nagynevű munkatársa, hosszabb elbeszélést írt, mely bizonyára nagy gyönyörűséget fog szerezni olvasóinknak. A Mikszáth ragyogó tollával megírt elbeszélés közlését lapunk tárcarovatában pár nap múlva megkezdjük” (PH. 1899. jún. 18. 167. sz. 8. 1.) Június 24-én ismét hírt ad az újság az elbeszélésről: „Vasárnapi számunkban kezdjük meg MK hosszabb elbeszélésének közlését a „Krúdy Kálmán csínytevésai” cím alatt.” (PH. 1899. jún. 24. 173. sz.) S másnap, a vasárnapi számban, június 25-én elkezdődtek a kisregény folytatásai.

Sietve, a folytatások megkívánta ütemben, alig két hét alatt írta meg Mikszáth az elbeszélést. A gyors tempóról nemcsak a kézirat nehezen olvasható, kapkodva írt mondatai, nagyszámú elírásai, s a végleges szövegben is bentmaradt tartalmi, cselekménybeli következetlenségek árulkodnak (l. Szövegváltozatok.). Erről tanúskodik Mikszáthnak a kézirat utolsó lapjára írt, szerkesztőséghez intézett levele is :

Kérem kedves Schmitelly úr jól kijavítani, különösen a német szavakat, de az egészét is, mert sietve írtam.

Sietésre készítette a közbejött nyaralási időszak. 1899. júl. 9-én családjával együtt már Gleichenbergben volt (l. PH. 1899. júl. 9. 9. 1.) Az elbeszélés utolsó négy folytatását üdülés közben írta. A kéziratlapok folyvást újra kezdődő számozása mutatta, hogy levélben küldhette el az egyes részleteket a szerkesztőségnek. (l. Kézirat.)

Az elbeszélés megszületésének belső eszmei indítékairól, az író foglalkoztató gondolatokról Mikszáthról szóló nekrológiájában Krúdy Gyula adott hírt (Világ, 1910. 54. sz. máj. 31. 7. 1. Újra kiadva : Krúdy Gyula : Írói aroképek. Sajtó alá rendezte : Kozocsa Sándor. Bp. 1957. Magvető. I. k. 408—410. 1.) :

»Egyszer beszéltem Mikszáthtal. Jó néhány esztendeje a Krúdy Kálmán csínytevésai foglalkoztatták mesemondó kedvét.

Nyári éjszaka volt, és a Báthory-kávéház előtt ültünk. A Kálvin tér fölött tündöklő fényességgel ragyogtak az augusztusi csillagok, a szökölkűt egyhangúan, csendesen locsogott a tér közepén, mintha

csak kísérettel óhajtana szolgálni a mésemondáshoz. Két-három belvárosi úr volt a társaságban. Ha jól emlékszem, Sacelláry képviselő is ott ült. Az éjjel enyhe volt, de Mikszáth nem vette le felöltőjét, sőt fölgűrte a kabátja gallérját.

Hát tudjátok — mondotta a társaságnak —; az ötvenes, hatvanas évek színészkedő világáról fogok írni. Akkoriban mindenki színész volt, mégpedig rossz színész. A nemzet beleunt már az elnyomatási kor sivárságába, unalmába, egyhangúságába. Szomjasak voltak az elmék és a szívek egy jobb kor után, a politika után. Mert hiszen igaz, hogy voltak költők. Itt volt Jókai. Mintha csak a nemzet szomjúságát akarná csillapítani, egymás után ontotta a regényeket, novellákat.

Akkor terjedt el az a babonás hit Magyarországon, amelyet magam is hallottam gyerekkoromban, hogy Jókai nem maga írja a regényeit. Targoncán tolják lakása elé az írók a kéziratokat, és ő kilószámra vásárolja meg a neki tetsző regényeket, novellákat, hogy aztán a saját neve alatt forgalomba hozza. A lustálkodást kedvelő kor sehogy sem tudta másképpen megmagyarázni magának a Jókai királyi szorgalmát.

De hát még Jókai sem tudta kielégíteni a nemzet szomjúságát. Politika, politika kellett a magyarnak. Az pedig nem volt.

Úgy volt vele a nemzet, mintha megunta volna a tokaji nektárt, amellyel Jókai és a többi írók traktálták, és kocsisbor, vinkó után vágyakozna. Ahogyan a kaszinóbeli urak eljártak ebben az időben verekedni bérlkocsisokkal a „Neue Welt”-be meg máshová. Amikor még Tisza Kálmán is cifraszúrban járt.

Politika után szomjaztak a lelkek, és ezt senki sem merete bevalani, mert komédiások voltunk. Ugyan ki merészelt volna honfibu nélkül mutatkozni az utcán vagy a társaságban? Pedig már a manónak sem kellett a honfibu. Torkig voltunk vele. A fű benőtte a sírhalmokat. Az isaszegi fákon beforradtak a sebek, amelyeket puskagolyók ütöttek rajtuk. Özvegyek letették a fát, árva gyermekek megemberesedtek. A nemzet pedig még mindig azzal hitegette magát, hogy a bánattól, keserúségtől, fájdalomtól nem szabad életre kelnie. És néma megadással túrta ál-Petőfiék, ál-bujdosó honvédek és ál-hazafiak seftelését, akik eleinte bankóra, később már csak aprópénzre váltották fel a nemzeti fájdalmat.

A szemek könnybe borultak Komárom, Kufstein, Olmütz említésekor. De már nem égettek azok a könnyek. Hiszen a börtönök félig-meddig már üresek voltak. Könnyeztünk, mert hazafias kötelesség volt a könnyezés.

Tehát ezt a színészkedő kort akarom én megírni. A rossz komédiások korát.

Nem tudom, hogy a Krúdy Kálmán alakját jól választottam-e meg hozzá? Hiszen ő is csak áldozata volt a komédiás kornak. Pajkosnak kellett lennie, mert szerepe azt rendelte. Lehetséges, könnyen lehetséges, hogy bévülről egy szomorú, tőprengő, bánatos ember volt...

*

A nyári éjjelbe a virradat eregette el szürke pókfonalait. Hűs szél jött a Duna felől, és a mesemondó fázósan kerítette nyakára zsebkendőjét. Köhögni kezdett és nem beszélt tovább.

Bizonyára most, amint kényelmesen, lassan utazik a másvilág felé, mint életében utazott, az út mentén a halhatatlanság országútján ott várják már régi, előrement alakjai: valamelyik báránnyelről közzönti árvalányhajás kalapjával a pajkos Krúdy Kálmán.*

Krúdy visszaemlékezése segít megérteni az elbeszélés egyik jellemző művészi sajátosságát: a romantikus történet mélyén bujkáló enyhe, finom gúnyt, a satirikus mellézköngét.

A *Krúdy Kálmán csönytevéséi* romantikus mese, de mégis Mikszáth kritikai realista látásának elmélyüléséről tanúskodik. Betyáralakok elfordultak az író korábbi műveiben is (pl. *Jasztrabék pusztulása*, *Az eladó birtok*). De régebbi írásáiban, ha rokonszenvennel rajzolta is Mikszáth a társadalom kivetettjeit, nem állt mellőlük: igazat adott az őket üldöző rendnek. A *Krúdy Kálmán csönytevésében* módosult a hangsúly: főhős lett a betyár. A romantikus történetben is visszatükröződött Mikszáth szemléletének változása: egyre meszebb szakadt ő maga is a hivatalos társadalomtól. Az az író tudta ekkora szeretettel megrajzolni az üldözött, a fennálló rend ellen élő Krúdy Kálmán alakját, akiben már a *Különös házasság* témája érlelődött.

*

Az elbeszélés témáját, alakjait gyermekkori emlékeiből merítette Mikszáth. Nemcsak *A jó palócokból* ismerős személy- és helységnevek (Péri Judit, Filcsik, Gilagó, Bágy stb.) tanúskodnak erről. Számos valóban élő személyt szerepeltetett művében (a báró Balassás, Kapy Eduárd, Baldacsy báró, Kiss János stb. l. bővebben a Tárgyi Magyarázatok közt). A kézirat egyik megjegyzésében ő maga is utalt a történet forrására. A szklabonyai szent Vendelin-kápolnánál játszódó epizódhoz hozzáfűzte: „Szülőfalumban többé-kevésbé hiteles variációkban beszéltek az itt leírt epizódot” (L. Szövegválogatások 131: 22.). A szülőföld lírája járja át az elbeszélést, éppúgy, mint a 90-es években írt más romantikus történeteit: *Az eladó birtokot*, *Prakovszky, a süket kovácsot*, s *A jekete kakast*.

A történet főhősének, Krúdy Kálmánnak a családjá régí nógrádi, szécsénykovácsi illetőségű nemesi familia volt. Szerepelt a család Mikszáth *Prakovszky, a süket kovács* o. elbeszélésében is (l. Krk. 8. k. 98. l.) Krúdy Kálmán apja, K. János (megh. 1855) Szécsénykovácsiban gazdálkodott. Egy ideig, 1832—1846 között Nógrád megye várnagya volt. Egyik fia, a későbbi írónak, Krúdy Gyulának az apja, Gyula, ügyvéd lett Debrecenben. Tekintélyes nógrádi családok gyermekei vették feleségül lányait, a *Prakovszky, a süket kovács* „Krúdy-kisasszonyait” is. A Platthyak révén rokonságban voltak Mikszáth feleségének, Mauks Ilonának a családjával is.

Krúdy Kálmán 1817 táján született. A szabadságharó kitérősekor beállt katonának. A 17. honvédzászlóalj közlegénye volt. Csakhamar őrmester lett. Majd 1848. dec. 22-én hadnaggyá nevezték ki.

(Vö. : Kozma György : Az 1848/49-i magyar szabadságharc magyar szereplőinek lexikona. III. k. 194. l. OSZK Kézirattár.) A forradalom bukása után kezdte el Nógrád hegyeiben különös, kalandos betyáréletét. Többször elfogták, de mindig sikerült megszöknie. Az egykorú hivatalos körözvények híven megőrizték személyleírását, egyéniségét, s életének egyes fordulóit. Idézzük a Magyar Hírlap 1850. febr. 14-i számából (78. sz. 326. l.) :

„Személyes leírása Krúdy Kálmánnak. Szécsénykovácsi születésű, 23 éves, nőtlen, r. katolikus, kövér, középtermetű, barna hajú s bajuszú bátor beszédű és tekintetű, öltözete betyáros, vörös mellény, fehér zsinórral, fekete aranyrojtos nyakkendő, sárga ködmen, fekete magyar kalap, fekete tollal, beszél : magyarul, tótul, rosszul németül s még rosszabbul diáklul. Mely egyén ezennel köröztetik, hogy megtalálataása esetén elfogattassék.”

A Magyar Hírlap 1850. febr. 25-i száma (87. sz. 365. l.) némileg változtatott formában újra közölte a körözvényt :

„Utonállási váddal terhelt Krúdi (1) Kálmán volt honvédkapitány s félszemű társának, valamint ezekkel cimboráskodott Fülöpszállásról megszökött Bognár Józsefnek személyes leírása : Életkora mintegy 30 éves, termete középszerű, arcalakja hosszús, arcszíne fehéres, haja gesztenyeszínű, szeme kék, szája rendes, orra rendes, szemöldöke feketés, bajusza hosszú fekete, szakállát nov. 29-én Fülöpszálláson levágatta.

Ruházatja : honvéd köpenyeg, csikós nadrág, lent bőrrrel fedve, Kossúth-féle kalap, melyet Fülöpszálláson egy zsidótól megvett, beszél magyarul.”

1850. márciusában elfogták, de májusban már szabadon volt : megszökött börtönéből. A Magyar Hírlapban újabb közlemény jelent meg, mely elfogatását rendelte el :

„Személyes leírása a Pest városi börtönből 1850. máj. 27-én megszökött Krúdi (1) Kálmán rabnak, kinek termete középmagasságú, ábrázata kerekded és barna, bajusza és álszakállá fekete, haja fekete, szeme sötétbarna, életkora 24 éves, vallása r. kat. születés-helye Nógrád megyében kebelezett Kovácsi helység, állapota nőtlen, beszél magyarul, németül. Öltözete : térdig érő sötétkék kabát és fekete nadrág. Mi is oly megkereséssel tétetik közzé, hogy fölaltalataása esetére az illető hatóságok őt azonnal letartóztatni sziveskedjenek.” (M. Hírlap. 1850. jún. 26. 188. sz. 825. l.)

1851 őszén sikerült újból elfogni. A Magyar Hírlap 1851. szept. 15-i száma (2603. l.) balassagyarmati levelezőjétől hozta a következő tudósítást :

„E napokban a már többször országszerte köröztetett csavargó Krúdy Kálmán elfogattatott és másnap az itt állomásozó cs. k. csendőrök által a pozsonyi haditörvényszék elé kísértetett. Említett egyént a cs. k. rendőrség számtalanszor, noha mindig siker nélkül üldözte és jelen elfogatását is inkább a községi előljáróság éber szellemének lehet köszönni. Megyénk délkeleti része, nevezetesen a mátrai hegy-

lánc erdős környéke az ilyen bujdosóknak majdnem biztos menedék-
helyül szolgál, és oly egyének, kik a tájékat nem ismerik, ott kellő
sikerrel nem igen műközhetnek”.

S így olvasható ki Krúdy további élete is a különböző lapok
bűnügyi krónikáiból, s hivatalos körözlvényeiből. Vakmerősége,
bátorsága, lélekjelenléte újból meg újból kimentette börtönéből.
Szökési kísérlet közben lelte halálát is. Az egykorú újságok megemlé-
keztek erről az eseményről is. A Magyarország 1861. dec. 1-i száma
közölte a rövid hírt: „Krúdy Kálmán a híres kalandor, ki Balassa-
gyarmaton fogva volt, f. hó 28-án újabb szökési kísérlete alkalmával
egy pandúr által agyonlövetett.” A lap 1861. december 4-i számában
a balassagyarmati tudósító (B. J.) részletesen beszámolt Krúdy utolsó
napjairól:

Balassa-Gyarmat, nov. 29. Krúdy Kálmán, az országszerte
ismeretes gonosztevő, nincs többé. Augusztus 17-én a jászteleki
pusztán egy leánykán elkövetni szándékozott erőszak miatt
üldözőbe vétetvén, az üldözést a történetesen arra menő megyei
csendbiztos Diószeghy Táddé vette által, s a tettest Szokolán
el is fogta, ki azonban börtönbe kísértetése alkalmával a jenei
erdőségbe akarván menekülni, a nevezett csendbiztos által
pisztoly-lövessel megsebesített, s így hozatott a börtönbe,
hol tökéletesen kigyógyult. Minthogy pedig a sok hűntényen
kívül, Vácon három igen fiatal leánykán elkövetett erőszakkal
is vádoltatott, Paczolai Narcisz főcsendbiztos be akarván a
panaszos büntényre nézve a vizsgálatot fejezni, hogy a hírneves
kalandort a büntető igazság kezébe szolgáltatthassa, folyó hó
26-kán szoros őrizet mellett Vácra a büntény színhelyére kísér-
tette, részint hogy a fölmerülhető körülményeket jobban kinyo-
mozhassa, s a vádlottat a szerencsétlen áldozatokkal s több
rendbeli tanúkkal szembesítse, részint pedig, hogy a szegény
ártatlan gyermekeket s az elkeseredett szülőket a sok kellemet-
lenségtől s költségtől megkímélje. A nyomozásnak teljes sikere
lett, mert a panaszolt büntények mind vádlottra bizonyultak,
minek következtében vádlott többé nem kocsin, miként menet,
hanem lovas pandúrok kíséretében gyalog kísértetett vissza.

Nov. 28-án délutáni 3 óra tájban a Jásztelektől Vadkertra
vezető országúton, a berinkei erdő tőszomszédságában meg akar-
ván az életében annyiszor sikerült szökést még egyszer kísértetni,
az országúton fölhalmozott kőrakásból kísérőit követel támadta
meg, hogy ily módon az erdőbe menekülhessen, hol a lovas
kísérők nem is üldözhatték volna; de Namen Gusztáv pandúr-
tizedes pisztolyával agyonlötötte.

A főcsendbiztos az éjjel kapván az értesítést, a megyei orvos
kiséretében a hivatalos boncolás és látélet végett már útban
van Rétság felé.

Ilyen volt Krúdy élete, ahogy azt a hivatalos közlemények
megőrizték. De a „pajkos” betyár nemcsak a hatóságok, s az újságok

tudósításaiban élt, hanem a legendákban is. Már életében megkezdődhetett alakja körül a legenda-képződés. A hivatalos híradások Krúdyja mindenre elszánt, ravasz, körmönfont, rossz külsejű gazember volt, aki nők megerőszakolása miatt kapta a „pajkos” nevet. A legendák másfajta Krúdyt tartottak számon. Az önkénytől üldözött nyalka, lovagias nemzeti hős alakját idézték, sőt éppúgy, mint Rózsa Sándorban, valamiféle népi forradalmárt kerestek benne. Lónyay Menyhért anyjának, Lónyay Jánosnének naplója híven megőrizte ennek a másik Krúdynak, a legendák Krúdyjának az emléket.

Az 1861-es év eseményei közt a következő epizódot jegyezte fel Lónyayné (l. Lónyay Jánosné: Töredékek. Bp. I. k. 129—136. l.):

HAZAFIAS RABLÓVEZÉR

1861. január hó 6-án.

A hírneves Krúdy gerillavezér és rablókapitány ma velünk ebédelt és az éjszakát is fedelünk alatt töltötte.

Krúdy az elmúlt hetek alatt a szomszéd megyékben tartózkodott és merész fellépéséről, zsarolásairól sokat beszéltek. Ezért, bár más néven mutatta be magát, kilétét mindjárt gyanítottuk.

Az egész napot sajtóságos kedélyhangulatban töltöttük, hanem legkevésbé sem féltünk tőle. Reám nem tett kellemetlen benyomást és midőn jól szemébe néztem, ezt gondoltam:

Kár érte! kedvezőbb körülmények közt derék ember válhatott volna belőle és hasznos polgára lehetett volna a hazának.

Bár egészen modortalan, van valami megnyerő határozott fellépésében s nyersége, parancsoló beszédmodora legkevésbé sem sértő; tekintetéből merész bátorság sugárzik, nyílt homloka észre és értelemre mutat, mosolya kissé gúnyos és megvető, hanem a kegyetlenségnek nyomát sem tudtam arckifejezésében felfedezni.

Ő, mint ezt nekem Józsi fiam elmenetele után beszélte, önkéntes csapatot állít és Oláhországon keresztül Garibaldihoz akar csatlakozni, mostani körútjának célja, minél több pénzt gyűjteni.

Egy ismerősünk felbízta őt, hogy József fiam is kész lesz zászlaját követni és vállalatát pénzbeli áldozattal támogatni, ezért kereste fel házunkat. Miután neki fiam határozott tagadó választ adott ezt mondta: Ki karddal nem szolgál a szabadság szent ügyének, tegye ezt pénzzel és 200 frtot követelt. Fiam természetesen vonakodás nélkül fizetett.

Megvallom, szívem megkönnyebbült, mióta hatalmaskodó vendégünk távozott.

*

Naplómhoz csatolom leányom sorait, melyeket felszólításom következtében írt a tegnapi napnak eseményeiről.

*

1861. január hó 31-én.

Tegnap reggel édesanyám hozzám így szólt :

Gyere csak, nézd, mily rendkívül szokatlan mozgás, járás-kelés van az udvaron, szekerek állanak kapunk előtt, telve gyanús, vad kinézésű emberekkel.

Kevéssel ezelőtt egy magas alakú férfiú lépett többek kíséretében Józsi szobájába és azóta folyton tart a nagy élénkség, a szekerek egymást váltják fel, mintha udvarunk előtt őrzőjáratot tartanának.

Látván édesanyám nyugtalanságát, vele maradtam és Constance sógornőmmel együtt figyelemmel kísértük a ki- és bejáró egyéneket.

Constance nevetve így szólt : Szegény Józsinak most melege van! hiszen őt egy egész rablóbanda környezi, megléssa mama, ebből még nekünk is kijut! De szeretném, ha Krúdy is köztük lenne! Az a találkozás kissé felélenkítően unalmas egyformaságban töltött napjainkat és egy ideig lenne legalább miről beszélni.

Alig mondta ki e szavakat sógornőm, jött Józsitól az üzenet, hogy ebédre egy vendéggel fog megjelenni.

Belépván, vendégét mint Mayer borkereskedőt mutatta be. Az ebédnél mindig vendégünk vitte a szót, érdekesen beszélt utazásairól, élettapasztalatairól és kalandjairól.

Napoleon császárról, udvaráról, fényes termeiről, a franciák léhaságáról sokat tudott mondani, s azt állította, hogy a Tuillériákban egy ünnepélyen jelen volt. Csodálkozó, kételkedő mosolyunkat észrevévén, ennek magyarázatát adta, mondván : Látom, kételkednek abban, hogy egy ilyenforma ember, mint én, az udvart és koronás főket megközelíthesse? ezért elmondom, miképp jutottam Napoleon császár fogadó termeibe.

Tudtomra esett, hogy Napoleon darúkra vágyódik, szereztem az Alföldön két gyönyörű állatot és egy tolmács kíséretében Párizsba utaztam. Ajándékomat a császár szívesen fogadta és miután pénzt nem akartam elfogadni, megkérdezte, mivel viszonzhatja szíves figyelmemet? Én arra kértem, engedje meg, hogy a legközelebbi udvari bálon nemzeti öltözetemben megjelenhessek, és meghívást nyertem. — Mondhatom, hogy díszes ragyogó öltözetem, daliás termetem, nagy feltűnést okozott, nem egy szép udvari hölgy és marquise tekintetét vonta reám a kis vézna marquis-k és vicomte-ok eltörpültek mellettem.

Vendégünk hihetetlen kalandjai elbeszélését érdeklő haligattuk, miután ezeket sok humorral adta elő, hanem amint áttért a koronás főkre, a zsarnokok igazságtalanságára, kegyetlenségére, hangja mindig emelkedettebb lett, arckifejezése indulatot árukt el, szemei haragtól szikráztak és midőn a francia forradalomnak véres tetteit dicsőítette, az elkövetett kegyetlenségeket, melyeket az egyenlőség, testvériség és szabadság nevében vittek végbe, helyeselve emlegette; mindig kényelmetlenebbül éreztük magunkat és megkönnyebbültünk, midőn az ebéd végét érte és magunkra maradtunk.

Constance sógornőm, amint bennünket vendégünktől egy ajtó elválasztott, nevetve így szólt :

Lehet, hogy kereskedő, hanem biztosan mások pénzével kereskedik.

Sokért nem adnám, ha kistülne, hogy csakugyan Krúdy volt ez a nagyhangú kereskedő.

Sokért nem adnám, ha azt írhatnám Galiciába, hogy egy valószínűs harámiafőnökkel ebédeltünk együtt.

Midőn már elment, vallotta be csak Józsi, hogy feltévéseinkben nem tévedtünk; csakugyan Krúdy volt az erélyes ismeretlen.

Hozzá belépve, magát egyenesen Krúdynak mutatta be, kinek fejére nagy jutalom tüzetett ki. Felemelt fővel, büszkén beszélt: Bár üldözött ember vagyok, semmitől és senkitől sem félek, 60 vitéz legény kíséretében járok, kik védelmemre szállani készek; jaj annak, ki engemet megtámadni, vagy feladni merészel! Az, ki engemet ellenségeim, üldözőim kezére játszana, azt keservesen megsíratnál — birtokát földültnék, házát, udvarát felperzselnék, maga és családja életéért folyton remeghetne! egyébiránt, folytatá valamivel szelvedbb hangon, — jó indulattal jöttem a házhoz, nagyra becsülöm a Lónyay-családot hazafias érzelmeiért, nagyra becsülöm a család lelkes hőlgyeit, kik oly buzgalommal segítették és támogatták a szerencsétlen áldozatokat!

Krúdy azzal dicsekedett, hogy ő is buzgalommal szolgálta hazáját, sőt fegyverét ő le sem tette; dicsekedett, hogy soha egy jó hazafit nem bántott, soha védtelen nőket meg nem támadott. Hanem abban találja legnagyobb örömét, ha a rossz hazafiakat megkínozhatja, a fukar gazdag papokat és uzsorás zsidókat jól megszarcolhatja.

És még ezeket sem támadtam meg éjnek idején kiáltott fel büszkén! Gyávaságnak tartom, az álomba merült, védtelen embereket megtámadni. Én mindig fényes nappal szoktam zsarolásaimat végbe vinni és mulatás közben szeretem a gonosz embereket megzavarni.

Nem is szeretem, ha vállalataim veszedelemmel nincsenek egybefűzve.

Továbbá így szólott: Engemet a szegények és szűkölködők szeretnek, mert ezeket a gazdag fukarok pénzével segítem.

Krúdy részletesen elbeszélte Pallavicini Roger őrgróf esetét, mellyel az utóbbi időben sokat foglalkoztak.

A dolgot így adta elő: Tudvalevő dolog, hogy az egész család rosszérzelmű. Így én régen készültem látogatására!

Hírét véve annak, hogy nála nagy disznótor van készülőben, mely alkalomra két hizóját Kossuthnak és Szemerének nevezte el, mely elnevezés felett a háznál sokat nevetnek és élceskednek, és hogy a Kossuth és Szemere nevű hizott disznóknak kivégzésére, ünneplésére sok vendégek egybegyűltek Kurityánba: összeszedtem legényeimet és este, midőn a díszes társaság teánál vígan társalgott, megjelentem.

Előbb elcsukattam az összes cselédséget egy melléképületbe, azután pisztollyal csendre és hallgatásra intettem őket. Megmondtam, ha mocannak; segélyért kiáltanak, az ajtóba állított őrk közibök fognak löni.

Mielőtt az úrirendeket kerestem volna fel a szalonban; azon elégtételt vettem magamnak, hogy a hízők kivégzőit — szakácsot és konyhaszemélyzetet — egy disznóólba zárattam.

Midőn a diszes társaság előtt megjelentem és magamat megneveztem, nagy lett a rémület.

A háziúr sietve távozni akart, de én egész udvariassággal maradásra kértem fel.

Ne fáradjon a tisztelt gróf, nincsen kivel rendelkezni; cselédjeit mind eltávolítottam, ezek biztos őrizet alatt állanak, 30 emberből álló kíséretem sem szenved semmiben fogyatkozást, hanem én — kérek egy csésze teát.

Tea után egyenként kértem a hölgyeket és urakat, legyenek szívesek nekem pénztárájukat, órájukat átadadni; hanem a jegygyűrűt senkitől sem követeltem.

Mind a legnagyobb készséggel egedelmeskedtek.

Kérdeztem, melyik a hölgyek közt Gyürky Pálné, Vay Erzsébet grófnő? — mondván, — e nemes érzelmű, hazafias nőtől mást nem kívánok, mint azt, hogy töltsön részemre még egy csésze teát.

Röviden tartó társalgás után felkértem a háziurat, vezessen írószobájába és ismertessen meg Wertheim-kasszája tartalmával. El is vezetett és általadta ennek tartalmát, 800 forintot.

Midőn azzal állottam elő, hogy ez nem elég, adja át a nagy kasszának tartalmát is, vonakodni kezdett.

Én baltámmal ütögetni kezdtem vállait, a mellére szegzett pisztoly még nálamnál is meggyőzőbben szólott és átadta a nagy Wertheim-kassza tartalmát, mely 5000 forintból állott.

Ezért neki Kossuth és Szemere nevében köszönetet mondtam és embereimmel együtt távoztam.

Ily elbeszélések közt sebesen teltek az órák és eljött a lefekvés ideje.

Krúdy és testvérem kimentek az udvarra. Krúdy azt mondván, tudni akarja, őrt állanak-e emberei? egyet fűtlyentett s rögtön minden irányból kettős fűtlyiszóval feleltek.

Nyugodtan lefekhetem, szól a haramia, résen állanak híveim.

*

Pár héttel e látogatás után olvastuk a lapokban, hogy Krúdyt üldözésére kirendelt dragonyosok körülvették és társai közül többeket elfogtak. Ő magát védelmezve, elesett és ezzel — mint szólott a jelentés — e rablót megérdemelt büntetése utolérte.

Bevallom, hogy én részvét- és sajnálattal gondoltam e rendkívüli emberre, kit haramia volta dacára nagyszabású gondolatok vezettek; szerette hazáját, gyűlölte, üldözte nemzete ellenségeit, elnyomóit; lelkesedés és gyűlölet, szeretet és harag, ezek az érzések sugallták tetteit, ezek tették hazafiból rablóvá.

Hozzá méltóbb halál lett volna Garibaldi zászlója alatt elesni, a csatatéren elvérezni.

•

Lónyayné naplójának megjelenése felelevenítette a holt betyár emlékét. A Pesti Napló 1895. ápr. 28-i számában Porzó (Ágai Adolf) idézte fel Krúdynak, ennek „az elszánt, de meggondolatlan fiatal férfinak” az alakját. (Csáky-Pallavicini. PN. 1895. ápr. 28. 3.1.) S ugyanennek a lapnak május 1-i száma pedig külön önálló cikket közölt „a hazafias rablóvezérről” (O: Egy magyar guerillavezér. PN. 1895. máj. 1. 6. 1.) A cikk írója túlnyomó részben Lónyayné feljegyzéseire támaszkodott, de bevezetőben saját maga adott képet a híres betyárról:

Azok közt a guerillacsapatok közt, amelyek az ötvenes években és a hatvanas évek elején Magyarországot egyik végétől a másikig bekalandozták, leghíresebb volt a Krúdyé. A Pesti Napló vasárnapi tárcájában Porzó névtelenje is emlegette ezt a különös embert, aki fölül a mai nemzedék már semmit sem tud, de akinek a nevét harminc évvel ezelőtt az egész ország ismerte.

Erről a különös emberről akarok egyet-mást elmondani. Hogy honnan jött, ki volt, azt nem tudom. Nem is tudta senki; s emiatt származásáról a legkülönbélebb, kalandosnál-kalandosabb mondák keringtek. Csak az az egy volt bizonyos, hogy előkelő megjelenésű férfiú volt, aki beutazta egész Európát s a külföldi viszonyokról és intézményekről nagyon éles eszű megjegyzéseket és nyilatkozatokat tett. Annál különösebb, hogy a magyar nyelven kívül más nyelvhez nem értett. Az ötvenes évek elején tűnt fel legelőször, mint egy hús tagból álló rablóbanda vezére. Csapatával megrohanta az úri kastélyokat, a gazdag paplakokat s akkor távozott, amikor keze között volt minden pénz és ékszer, amit a házban összeszedhetett. Rablóhadjárataiban Krúdy mindig megválogatta azokat az embereket, akiket megsarcolt. Nem volt rá eset, hogy olyan embert sarcolt volna meg, aki a szabadságharcban a hazáért küzdött. Ezekről legfeljebb néhány napi élelmezést kért a maga és csapata számára. Annál jobban üldözte azokat, akik a szabadságharcban Magyarország ellen küzdöttek, vagy pedig tétlenül nézték a harcot. Ő mindig azt vallotta magáról, hogy nem rabló, hanem hazafi, s csakis annyiban különbözik a többi hazafiaktól, hogy azok már lerakták a fegyvert, ő pedig még nem.

Ha valamely kastélyba, paphoz vagy pedig gazdag zsidóhoz betért, kényelmesen elhelyezkedett. Azon kezdte, hogy tudja, milyen szívesen látják s nyomban meghívatta magát ebédre. Támadásait mindig nappal vitte véghez. „Nem vagyok rabló, mondotta, hogy éjnek idején védtelen embereket támadjak meg.” Csak rendkívül ritkán jelent meg éjszaka, többnyire olyankor, ha valamely kastélyban estély volt. Ilyenkor mindig kedélyesen elcsevegett kalandos élményeiről. Különösen Napóleonnál való fogadtatásáról szeretett beszélni, és a fényes udvari estélyről, amelynek egyik hőse volt. Krúdy nevével gyakran találkozunk azokban az emlékiratokban is, amelyek az ötvenes

és hatvanas évekből merítik anyagukat. Legérdekesebben gróf Lónyay Menyhért volt miniszterelnök édesanyja, Lónyay Jánosné ír róla, s megemlékezik Krúdy párizsi útjáról is...

Lehetséges, hogy a Pesti Naplónak ez a tárcája elevenítette fel Mikszáthban Krúdyra vonatkozó gyermekkori emlékeit, s már ekkor elkezdte foglalkoztatni írói fantáziáját a palóc úri betyár alakja. Elbeszélésének megírása előtt a Krúdy-család Pesten újságíróskodó tagját, a fiatal Krúdy Gyulát kereste meg, s őt vallatta ki nagybátyja viselt dolgairól (l. Krúdy Gyula: Szent Péter esernyője alatt. Jelen kiadás).

Saját személyes gyermekkori emlékeit a Krúdy-családban élő hagyománnyal tette teljessé. A *Krúdy Kálmán csninytevéseinek* folytatásokban való megjelenése után a Pesti Hírlap szerkesztőségének kérésére Krúdy Gyula a lap 1899. július 19-i számában (198. sz. 1—3. l.) megírta a nagybátyjáról szóló családi mendemondákat. Cikkét teljes terjedelmében közöljük:

A KRÚDY KÁLMÁN BÁCSI VISELT DOLGAI

Leginkább szomorú vagyok most, amikor arra gondolok, aki innen régen elment, mert én a Kálmán úr emlékét szeretettel őrzgetem a szívem fenekén és róla csak szépeket tudok gondolni. Bár csintalan ember volt Kálmán úr világeletében, mint azt nagynevű munkatársunk, Mikszáth Kálmán, nemrégiben ezen a helyen megírta róla.

Azon a tökéletes magyar novellán, amit Mikszáth Kálmán mester életének abban az idejében írt meg, amikor az igazi nagy alkotások kora vagyon, korrigálni nékem, a buksi inasnak, nem lehet. S ma, mikor a szegény Kálmán bátyámat választom az estvém hőségül, inkább krónikát írok, mint lágyan omló, cimbalom hangján ellebbenő mesét, mint a nagy palóc-mester tevé; krónikáját nagyon szomorú, felhős éveknak, amikor mindnyájan sokat búsultunk; az ifjabbak a Tompa Mihály Gólyáját szavalgatták, míg az öregek a nógrádi halmos-völgyes, napsugáros tájakon a szőlő-koszorús „csendillák”-ban a bort kóstolgatták; amikor a nemesi kúriákon lengyel fejedelmi sarjak és szegény, de büszke hercegek segítettek búsulni és Krúdy Kálmán az erdőt járta, mert rossz fát tett a tűzre.

Annak a színészkedő világnak volt egyik pompás ábrázolója a Kálmán, amelyik világból néhány szereplők — öregeken és fehér hajjal — még itten járnak közöttünk. Szavaink szerettünk, danolni hazafiasan és emígy ápolgatván a nemzeti érzéseket: adót fizetni nem akartunk és magyar nadrágban jártunk.

Szép idők! Elmúltak; sóhajtottunk utánuk, mert ha az élet a rossz komédiásoké volt is, mégsem volt oly rideg és okos, minő a mai idő. — És a Kálmán bácsi is nemzeti hős volt amaz időkben, máma tán megmosolyognák az ő vitézi és pajkos cselekedeteit, vagy

óvakodnának tőle, mint lányszű kalandortól. Róla ezeket elmondani nem fáj, mert én szeretem őtet minden hibájával és huncutságával, mivel rossz ember nem volt. És ha elmúlik a lustaságom, egyszer megírom részletesen, könyvben ennek a második Trenknek, avagy Almavivának a kalandos történetét. (Magam sem tudom, kihez hasonlítsam őt, mert úgy gondolom, a pajkos kalandorok között páratlan vala ő a maga nemében, valamint azok az idők sem voltak még soha, amely időkben Kálmán élt.) Most csak néhány levelet bontogatok itt ki, amit a família ládájából előkerestem. Mikszáth Kálmán elvégre csak hallomásból ismerheti a Kálmán csínytevéseit; az érdekes részletekből néhányat itt bemutatok.

A dédapám biceg most elő a rossz lábával, a múltak kódéből, és e nyalka vén ember szigorúan néz rám a felhőből, de a szava gyöngéd és szeretetteljes, mint azoké az embereké, akik „akarni” nem igen szeretnek, mert az kényelmetlen, — amint mondja:

— A Kálmánkámról rosszat ne firkálj, fiú! Mert a Kálmán nagyon derék gyerek volt.

És a négy Krúdy-lány (híres szépségek), mint bájos nagynénék, szintén a Kálmánt védelmezik. Mert a Kálmánt a szécsényi kúriában mindenki nagyon szerette, mert kötni való rossz fiú volt.

Az öreg Krúdy János úr még barna fejjel fekete szalagot kötött a kalapjára, özvegy lón, és a két fiút a négy leány nevelte. Már ahogy lányok nevelni tudják az öccseiket. A fiúk, Gyula és Kálmán, eleinte otthon betyárkodtak és rémséges csínytevéseiknek nagy híre volt. Később azonban Gyula, az ifjabb, megkomolyodott és szalongavallérrá vedlett, akit nem annyira a misztikus mulatságok, mint inkább asszonyi történetek érdekelték. A Kálmán is imádkozta a nőket, de a maga módja szerint: mint a nádaslakó farkas szereti a nőstényét: vadul, gyilkos szenvedéllyel. A lustán folydogáló Ipoly környékén, a görbe vármegyében úgy éltek a fiúk, mint két fejedelmi sarjadék. A nép szerette az öreg János urat, a szomszéd nemes urak legfőljebb nagyokat nevettek a huncutságokon; meg aztán mindez a harmincas, negyvenes években történt, amikor a nemesúrfiaknak szép volt ez a világ. — Amíg az öreg János úr egyszer rászánta magát és szétcsapott a fiúk között. Felpakolta őket és vitte Nagyváradra iskolába a kamaszokat, a fehér papok intézetébe.

Az öreg János úr átadta a fiúkat és nagyon megkérte az atyákat, hogy különösen a Kálmánra vigyázzanak és a viláért se engedjék egyedül kilépni a zárdaszertű intézet kapuján. Az öreg János úr elbúcsúzott a fiúktól, aztán elhelyezkedett a bőrszobában; indult hazafelé.

Utközben azonban történt valami az öreg úrral, mert nagyon soká jött. Tán a bihari atyafiak marasztották nagyon, avagy valami szoknyafodor libegése irányában tért le az egyenes útról — sohasem vallotta be otthon. Késétt, annyira késétt, hogy a Kálmán már régen ott lustálkodott a szécsényi kúria oszlopos tornácán, amikor az öreg úr ötös fogatja fölporzott az országúton.

Nagy baj lett ebből. Egyrészt mert röstellte magát szörnyen János úr, hogy a Kálmán; aki véleménye szerint gyalogszerezéssel jött,

őt megelőzte, másrészt meg haragudott a fiúra. A fokosát forgatta keményen János úr és rettenetesen ígérte, hogy kitekeri a Kálmán nyakát, aki óvatosan lőtávolon kívül húzódtott a viszontlátás örömei közepette. Hanem ott volt a négy jó, áldott leány. Máli a könnyes szemével könyörgött, Ilka az ölelésével, Marinak a hangja volt gyönyörű — és Bella, mert ő volt a legkisebb és legszebb, esdőleg simogatta János úr arcát. És amúgy körülfigyván az öreg urat, azt is bevallották, hogy a Kálmán valami deres csikón vágatott haza, amit a nagyváradi réten kipányvázott a gazdája, amikor ő azon az első éjszakán megszökött a papoktól.

— Lóköttő, betyár — harsogott János úr a négy leány között, tehetetlen forgatva fokosát Kálmán felé. — Felakasztanak! Felakaszt a vármegye, lóköttő!

A leányok jól ismerték az édesapjukat, amikor íziben elmondták neki a csikóhistóriát is. Az öreg úr így egyszerre kifújta a mérgét, és harmadnap már elment megkeresni azt az embert, akinek csikóján Kálmán hazavágatott — és most még tovább maradt oda. Abban az időben csendesebbek voltak az emberek és nem csaptak mindjárt lármát. Az a csikó elveszett, amit az éjszaka fátyola alatt a tilosban legeltettek.

Így történt aztán, hogy Kálmán úr ott lustálkodott továbbra is a szécsényi kúria tornácán és minden esütörtök délután a rétre ment vadászni. Vagyis, hogy a puskát a vállára vetette, de nem nagyon vadászott ő a szécsényi réten. Ahová ilyenkor mindig kísétált egy kis barna tizennégy éves leánya is, Feledi Juliska.

Most behunyom a szemem, hogy ennek a tüzes kalandornak; aki egy egész országot akart később a sarkaiból kiforgatni, ez volt az első, igazi szerelme. Kálmán tizenhat esztendő volt, Juliska tizennégy.

Azon a réten kergettem én is a lepkét és a lapdát, s ma úgy látom, hogy szebb rét talán nincsen is az egész világon. Az Ipoly mentén terült el a lapos partok között és szelíden, lágyan szaladt tovább a lehajló fűzek és tömpe bokrok között, mint a nótaszó. A virágos bokrokon madarak laktak és énekkel kísérték útjában Kálmánt. És a fűvek fölött a nyár leányai kiterегették virággal kihányt köntösüket a napsugárba. Messzebb halmok kéklenek, és beszédes nyárfák ringatják karcsú derekukat a szélben, ami e szép világ fölött elshuhan. Itt minden a szerelemtől mond éneket, és a legkisebb virágnak a kelyhében is száz nóta lakik: szép, egyenes növéstű palócleányoknak volt századok óta a szerelmeskedő-rétjük ez a hely. Itt a levegő is más. Csókok zenéje zümmög a méhek duruzsolásában. A kis Feledi Juliska még csak egész pöttybogárka volt, ámde amikor belenézett annak a sugárrá termett, kékszemű, délceg fekete fiúnak az arcába, hát úgy el kezdett dobogni a szívecskéje, hogy majdnem megszakadt. Hanem Kálmán is nagyon megbolondult.

Elszöktek.

Ezt az első, igaz szerelmét drágán megfizette Kálmán úr. Természetesen a szökevények nyomába indultak s hamarosan elcsípték őket. Kálmán urat a tekintetes vármegye hat esztendőre

küldte el katonának a stralkompániába, Olaszországba. Leányrablásért.

Az öreg János úr csöndesen dörzsölte a feje bubját a két tenyerével és aprókat káromkodott halkán, amint azt rendesen tette:

— No, ha ezt kiállja a kölyök, ember lesz belőle — mondogatta keservesen. A leányok pedig majd elsírták azoknak a ragyogó csillagoknak a fényességét, amik után őt vármegye gavallérai sóhajtoztak.

— — — Hanem ezek az idők nem olyanok voltak, hogy a magyar katona idegen földön idegen urat szolgáljon. Nagy szél támadt és a szél odakiáltotta minden embernek a fülébe a nevét. A haza hívta a fiait. Elhívta őket — és vissza nem adta őket. A boroszkai kolostor gárgyánja piros huszárnadrágot húzott a reverenda alá és sarkantyús csizmában, mellén kokárdával és honvédsapkával fején prédikált a piarcon. A kezében pedig a háromszínű zászló lobogott, a szűz Máriával a fehér mezőben. Az emberek mintha elvesztették volna a fejüket; remegett a föld és hallatszott a haza szívének dobbanása. Elmentek mind. Nagy idők! Sóhajtsunk és feledjünk.

Kálmán, mintha az égből pottyant volna alá, egy éjjelen csak kocogott a János úr ablakán. Megszökött Lombardiából. Másnapra megjött a bátyja. A barátok kinyitották a konviktus kapuját. Elmentek maguk is. A tudományt vigye az ördög, mikor a haza hívja a fiait.

Világosnál letették a fegyvert, Komárom megadta magát, Krúdy Kálmán negyven főből álló szabadsapatával nem tette le a fegyvert. A forradalomnak nincs vége, ő itt marad és élesztgeti idehaza a hamu alá rejtett kis tűztojást, amíg odakivülről segítség érkezik.

Hát ez háború volt a statusban a status ellen. Olyan vakmerő ember köllött hozzá, amilyen Kálmán úr volt. (A forradalom alatt a fővezér futárja volt és csak később, hogy szabadon harcolhasson, alakította a guerillacsapatot.)

Miután verekedni nem volt kivel, legföljebb a zsandárokkal, Kálmán úr azt gondolta ki, hogy büntetni fogja azokat a magyarokat, akik nem szolgálták a nemzeti ügyet és császárias érzelmeket táplálnak. Rá-ráment egyik-másik mágnásra, papra, amelyik pecsovcis hírből állott, aztán bosszút állott rajtuk. Balassával is ezért volt baja és a Pallavicini őrgrófnál tett látogatásáról már többször írtak, valamint arról a cselekedetéről is, amit annál a plébánosnál elkövetett, aki nagy disznótort csapván, azzal a hozzátoldással hívta meg a vendégkoszorút, hogy ekkor fogják leőlni azt a három sertést, amelyeknek a nevük a következő: Kossuth Lajos, Türr István és Damjanich. Krúdy Kálmán is megjelent a toron, bár senki sem hívta, és mindnyájan rettenetesen megrémültek, amikor beállított. Kálmán úr engedelmet kért és leült az asztalhoz, mert mint mondá, szörnyen kíváncsi volt azokra a disznókra. Lakmározás után aztán nyugodtan fölállt és tudomására adta a vendégeknek, hogy pénzre van szüksége, azért csak rakják ki a pénzüket az asztalra maguk elé, sőt az aranyórákat és gyűrűket is. Kálmán úr összeszedve a holmikat, csendes jó'cjakát kívánva elment.

Úgy tudom, hogy tömérdek pénz szedett így össze Kálmán és a pénz Vidacs és Gracza barátjai külföldre akarták vinni az emigráltakhoz, a nemzeti ügy előmozdítására. Vidacs és Gracza szerencsétlenül jártak: egy pusztai csász megölte őket útközben, Szeged környékén, és a pénz elrabolta. Ráday gróf derítette ki évek elmúlásával e sötét bűnt.

Kálmánt is untalan nógatták a barátai, hogy menne külföldre, mert idehaza már nagyon szorították. Üldözték, mint katonaszökevényt meg mint forradalmárt is. Szegény a nógrádi szellős halmoktól, árnyas berkektől megválni nem tudott. Meg még valami húzta, marasztotta. A vadkerti csatatéren volt eltemetve az a leány, akit nagyon szeretett, aki katonaruhában követte őtet a csatamezőre. Volk Irmának hívták és Kálmán úr oldalán harcolt ez a hőselkü leány Vadkertnél is, amikor egy buta kozákpika körösztülfúrta szerelmes keblét. Kálmán úr a csillagos éjjeleken eljárt a vadkerti csataterre és ottan kisírta magát, mikor nagyon sok volt a bánata.

A pajkos Kálmán bácsi különben nagyon szomorú ember volt. A tervei és reményesei nem valósultak meg és mindenki elhagyta végtére. Ráuntak a csinytevéseire, meg nagy volt a harag amiatt is, hogy az Ipoly mentén nem voltak tőle biztosak a menyecskek és lányok, mert Kálmán úr a megbolondulásig szerette az asszonyokat.

Színpadi, sallangos idők! A nemzeti érzéseket ápolgattuk és a hazafias jelzők sok helytelen, gyermekes, könnyelmű cselekedetet mentettek. Meg azt is, hogy ha még manapság is az Ipoly környékén megrezzen a kukorica és valaki elkiáltja magát, hogy:

— Itt a Krúdy Kálmán a kukoricásban — hát az öreg asszonyok a mezőkről mindjárt futni kezdenek rémülettel, mint futottak akkor, mikor még fiatalok voltak.

A nógrádi halmok között csendesen játszik a szél az ő lágy, susogó hangján. Az erdők zöldek és az Ipoly tisztán terül el partjai között. Ebben a szép világban mintha minden a régi volna. A nap-sugárban virágos gallyak hintáznak. A palócok híres hőse, a „pajkos Krúdy”, a vadkerti temetőben álmódja tovább azt a hőskölteményt, amit ő megvalósítani nem tudott, azért, mert az idő rokkája egyszerre sebesen kezdett forogni — és elmúltak a vágyak és gondolatok, mik e föld hátát fessegették csudásan. A Kálmán úr is elmúlt az utolsó reményeségekkel: agyonlőtte valami ellensége a bokor mögül, a vadkerti csatatér körül, amikor imádkozni ment ahhoz a sírhanthoz.

A gyertyát eloltották, a sötétség elmúlt; — virradt.

*

A tárcához a Pesti Hirlap szerkesztősége az 1899. július 20-i számában (199. sz. 5. l.) a következő helyreigazító nyilatkozatot fűzte: „Krúdy Kálmán bácsi viselt dolgai” című tegnapi tárcánkban toll-hiba folytán Vidacs név íródott Záhony helyett.”

†

*

Krúdy Gyula írói fantáziáját később is foglalkoztatta Krúdy Kálmán alakja. 1922-ben kis kötetben gyűjtötte össze róla szóló írásait. (Egy nemzeti rablóvezér. Krúdy Kálmán hőstettei. Bp. 1922. Tolnai Világlapja. 96 l. Tolnai Regénytár.) A kisregényében több új adatot említ nagybátyja életéből. Ész szerint 16 éves korában büntető szadba, stráfkompániába sorozták be, mert elszerezte egy nagyru feleségét. A szabadságharc idején hiába jelentkezett katonának, stráfkompánista honvédek se kellett. Végül Görgeyhez fordult segítségért. Ő melléje állt: futárjává tette. Görgey szolgálatában Losoncon lelőtte az orosz fővezért. Az oroszok emiatt az egész várost porrá égették. Szabadságharc utáni életéről elsősorban nagybátyja nőkalandjait mesélte el Krúdy. Leírásaiban számos olyan motívum fordul elő, mely fellelhető Mikszáth elbeszélésében is. Rozgony Suzsza a vadkerti kocsmárosné volt a betyár szeretője. Krúdynál ugyanazt a szerepet tölti be a vadkerti kocsmáros, mint Mikszáthnál a novikaki akol. Felbukkan itt a Mimi-motívum is. Krúdy Gyula hőse egy Kenese bárónőt szöktetett el, s az ő bárónője, Káty is előzőleg bécsi táncosnő volt. Szerinte ez a szerelem okozta a gavallér-betyár vesztét. Törökországba akart menekülni, de a féltékeny bárónő elárulta s zsandárok kezére adta a vadkerti mezőn. Lehet, hogy az azonos motívumokat Mikszáth elbeszéléséből kölcsönözte Krúdy. De valószínűbb, hogy az ő egykori szóbeli beszámolója volt a forrás Mikszáth számára. Gyermekkori emlékeiből, s a Krúdy Gyulától hallott adalékokból építette fel elbeszélését.

Szövegváltozatok

A Krúdy Kálmán csejtvései azok közé a nagyobb terjedelmű Mikszáth-írások közé tartozik, amelyeknek megmaradt a teljes kézirat. A kisregény különböző szövegváltozatai — éppúgy, mint *A lohinczi fű* (Krk. 3. k.) *A kis primás* (Krk. 4. k.) s *A körvélyesi csejtvé* (Krk. 9. k.) esetében — mélyebb bepillantást engednek Mikszáth műhelymunkájába.

A kézirat, mint Mikszáthnál általában, itt is nehezen olvasható; apró betűk, az ékezetek, a központozás teljes hiánya, a javítások; közbeírások sokasága jellemzi. Ahogy az egyik kortárs Mikszáth kézíratairól feljegyezte:

„Mikszáth Kálmánról senki sem hinné, hogy az ő szép világos humora a papiroson olyan, mintha tintába esett muslincák mászkáltak volna végig rajta. A szedők közül egy mindig csakis az ő írásának a megfejtesével foglalkozik. A többiek az alatt totalizatórt játszanak arra, hogy ki talál legelső nek a kéziratban egy pontot, vesszőt, vagy ékezetet. Az eredmény rendszerint = 0. A mi nagy humoristánk az írásjelek intézményét a kultúra sajnálatos megtévedésének tartotta világeletemben. Egyébiránt a javítás nélkül való kéziratokat megveti. „Az írónak, úgymond, meg kell becsülnie az olvasóját azzal, hogy a kéziratában addig javít, ameddig csak teheti” [Kenedy Géza]: Lap-születés. (Az Újság 1903. dec. 17. 9. l.) — Vö. még Révay Mór János:

írók, könyvek, kiadók. Bp. 1920. II. k. 185—186. l. (Krk. 9. k. Jegyzetek 214—215. l.)

Mikszáth kéziratai cáfolják azt a közkeletű legendát, mintha a sokat alkotó író nem a legnagyobb műgonddal dolgozott volna. A javítások nagy száma mutatja, hogy többször átolvasta írásait: igyekezett csiszolni, tökéletesbíteni az egyszer leírt szöveget. Erről tanúskodik Kenedy Géza fentebb idézett kortársi feljegyzése is. Sőt Krúdy Gyula egyik emlékezése még azt az egykorú irodalmi pletykát is megőrizte, hogy Mikszáth „kétszer is lemásolja regényeit” (Írói arcképek. Bp. 1957. II. k. 510. l.).

A javítások sokasága az író nagy műgondjáról, az ékezetek, a központosítás hiánya pedig az agy, a fantázia gyors munkájáról tanúskodott. A kéz nem tudta követni a rohanó gondolatokat, kénytelen volt elhagyni a vesszőket, pontokat, így tudott csak nyomába szegődni gyorsan suhanó képzeletének. Erről vall a kézirat nagyszámú elírása is. A gondolat, a fantázia gyorsabban mozgott, mint a kéz. Innen eredt a betű- és szókihagyások sokasága. (Vö. pl. : 79 : 36, 85 : 4, 98 : 1, 120 : 10, 121 : 14, 122 : 25, 123 : 38, 131 : 25.) Ez érteti meg a betű-elírásokat. Főleg a ragok esetében fordult elő, hogy a gondolat már előbbre volt, mint az írás manuális munkája s a következő szóhoz tartozó rag társult az előzőhöz. (Vö. pl. : 74 : 38, 76 : 1, 91 : 19, 123 : 39, 124 : 29). Végül erről a belső „alkotói” szórakozottságról vallanak a gyakori betű-, szó-, ill. mondatisméltések. (Vö. pl. 77 : 8, 108 : 18, 114 : 7, 133 : 19.). Mikszáth kézírata a maga ékezet-hiányával, gyakori elírásaival, tollhibáival meggyőzően mutatja azt a nagyfokú alkotói koncentrátságot, a gondolkodásnak azt a hőfokát, amelyből művei születtek.

A javítások sokaságát tartalmazó s a gyors ütemű belső szellemi munka minden jelét magánviselő kézirattal nehezen tudtak megbírkózni a szedők. A rossz olvashatóság következtében számos szövegromlás keletkezett. Ezeknek egy részét az első kötetkiadás sajtóalárendezésekor észrevette, és javította a szerző (vö. pl. : 135 : 4, 135 : 24, 137 : 21), más része azonban elkerülte figyelmét, s a hiba továbbélt a későbbi kiadásokban is. A Krk. sajtóalárendezésekor a kézirat alapján javítottuk őket (vö. pl. : 71 : 38, 85 : 1, 121 : 15).

A *Krúdy Kálmán csinytevései* c. elbeszélés kézírata jellemzően mutatja, hogy a nyomtatott szövegek önmagukban mennyire nem alkalmasak Mikszáth nyelvi sajátosságainak tanulmányozására. A nyomda az egyéni nyelv jellemző különöségeit számtalan esetben „korrigálta”, a hangtani és alaktani jellegzetességet elfedte. A kéziratban pl. e~ö hangú változatú szavakban túlnyomórészt az e-ző változatot használta Mikszáth, a nyomda viszont majdnem mindig ö-ző alakot szedett. (Vö. pl. : 81 : 17, 93 : 1, 93 : 21, 96 : 39, 115 : 1, 117 : 2, 123 : 18, 134 : 39.)

Mikszáth általában hajlott az élőbeszéd természetes ritmusához közelebb álló s a népnyelvre jellemző hangtani változatok használatára, a nyomda azonban majd mindig „helyesbítette” ezeket az irodalmi nyelv szabályai szerint. Így pl. mindig ~ mindig, leány ~ lány, réám ~ rám, azután ~ aztán.

Az alaktani s egyéb nyelvi változatok közül is számos Mikszáth egyéni nyelvére jellemző alakot eltüntetett a nyomda. A fontosabbak ezek közül :

1. MK a tagadó szó (*sem*) helyett gyakran tiltó szót (*se*) használ (pl. 136 : 31).

2. *szintén* helyett kedveli a *szinte* alakot (pl. 137 : 37).

3. -hat, -het képzős igék után sajátos rövidített formában használja a fosztóképzőt (pl. 127 : 2, 128 : 13).

4. Az egyszerű múlt idővel szemben előnyben részesíti sokszor az elbeszélő múltat (pl. 137 : 37, 137 : 38, 138 : 5).

*

A kézirat különböző változatai — a törlések, átírások — fényt vetnek a Mikszáthban élő stiláris igényekre, betekintést adnak az író műhelymunkájába. *A lohímai fű* kéziratának tárgyalásakor (I. Krk. 3. k. 269—270. l.) ezekre a stiláris törekvésekre felhívtuk már a figyelmet. Néhányuk a tudatosítását szükségesnek látjuk *A Krúdy Kálmán csínytevéséi* c. elbeszélés kéziratának tanulságai alapján is.

1. A változtatások jelentős részét itt is a tömörség igénye érteti meg. A felesleges visszautaló szókat, a henye töltelékszavakat, a lazító személyes és mutató névmásokat, határozószókat következetesen irtja Mikszáth ; bonyolult körülírások helyett keresi az egyszerűbb, tömörebb kifejezést. (Vö. pl. : 67 : 7, 75 : 20, 75 : 26, 81 : 3—4, 82 : 31, 83 : 7, 96 : 20, 121 : 14, 137 : 28).

2. Mikszáth stílusának lelke a mondat. Kerülte a bonyolult, nehézkes, többszörösen alárendelő mondatokat (vö. pl. : 76 : 30, 81 : 22, 97 : 26, 109 : 19). Az idegenes infinitivusos és participiumos szerkezeteket a lehetőség szerint igyekezett feloldani (vö. pl. : 78 : 21, 94 : 21, 97 : 22, 109 : 9). Rendkívül vigyázott a mondat ritmusára. (Vö. : Rubinyi: MK stílusa és nyelve. 15—35. l.) Olykor egy-egy szó teljesebb változatát használja, máskor egy-egy szinonimát told be, hogy a mondat belső zenéje meg ne sérüljön (vö. pl. : 80 : 18, 80 : 19, 93 : 9.).

3. A jó hangzás mélyen élő igénye magyarázza a változtatások egy másik csoportját. Mikszáth hallotta a leírt szót ; nemcsak a szemével, a „fülével” is olvasott. Ezért óvakodott a szóismétlésektől, a hangzásbeli monotonia minden fajtájától : igyekezett kikerülni a rímelő szavakat ; szórendet változtatott azért, hogy alá-, ill. mellérendelt mondatok esetén ne legyen azonos ritmusú a mondatrészek egymásutánja. (Vö. pl. : 73 : 27, 80 : 20, 92 : 27, 123 : 24, 137 : 28.)

4. Jellemző vonása Mikszáth stílusának az értelmi, logikai precizitás. Árnyalással, bővítéssel, önálló mondatra bontás segítségével, részletesebb leírással húzza alá, hangsúlyozza az értelmileg lényegest. Szórendet változtat azért, hogy tisztábban ugorják ki az értelmi hangsúly. Ügyel a nyelvtani-logikai precizításra, a képek értelm, tisztaságára. (Vö. pl. : 67 : 12, 67 : 30 és 68 : 1, 68 : 8, 68 : 10, 76 : 17i 80 : 4, 97 : 37, 99 : 24, 107 : 16, 110 : 22, 120 : 7, 130 : 31.) Ez az értelmi igényesség, a szabotosság vágya magyarázza, hogy jellem-

zések esetén rendkívül vigyázott az ábrázolt jellem belső logikájának leginkább megfelelő szó használatára. (Vö. pl.: 75: 1, 106: 25, 118: 17.)

5. A kézirat változtatásainak legjelentősebb részét a konkrétizáló törekvés érteti meg. Mikszáth nagy gondot fordított a legpregnansabb, legjellemzőbb szó vagy kifejezés megtalálására: kereste az árnyaló, egyénítő stiláris megoldásokat. Nem elégedett meg az önként kínálkozó hétköznapi szóval, kifejezéssel. A sok fajta nyelvi lehetőség közül igyekezett azt az egyet megtalálni, amely az ábrázolt eseményhez leginkább illett. A konkrétizálás, a nyelvi egyénítés igénye készítette arra, hogy minden mozdulatot pontosan nevével nevezzen, hogy egy-egy konkrét tulajdonnév segítségével lehetőleg minden helyhez, személyhez kössön, hogy pusztá elvont tényközlés helyett minél több színező, egyénítő mozzanatot ragadjon meg egy-egy leírásban. (Vö. pl.: 75: 2, 78: 17, 78: 22, 82: 9, 86: 3, 92: 25–28, 94: 20, 96: 8, 97: 29–30, 98: 21, 99: 1–5, 99: 19, 99: 23, 99: 37, 129: 20, 131: 1, 131: 22.)

6. Ügyelt arra, hogy a választott szó vagy kifejezés a megkívánt hangulatot minél teljesebben érzékeltesse. Különösen a mese-szerű hangulatot felidézésére volt fokozott készsége. (Vö. pl. 78: 38, 92: 24, 93: 12, 93: 28, 97: 1, 104: 16.)

Kiadásunk a Krk. elveinek megfelelően a Mikszáth életében megjelent utolsó kiadás (röv.: 1907) szövegén alapul, de különös gonddal vettük figyelembe a kézirat (röv.: K) változatait. A szöveget több helyen a K alapján módosítottuk. Zárójelben közöljük a Pesti Hírlapban megjelent folytatásos közlés (röv.: PH) az 1901-es első kötetkiadás (röv.: 1901) és a Jk szövegeltéréseit.

Lap Sor

- 67: 4 hanem azért — K: hanem azért *(ritkák)*
6 nem bírják agyonírni —K-ba utólag beírva.
12 mert még mindig sablonos bábukkal játszik — K: mert még mindig *(hamisít és nem szolgálja [a valóságot])*
14 ha kikökkenti egy-egy hatalmas áramlat — K és (PH; 1901): ha kikökkentetik egy-egy hatalmas áramlat *által*
17 a rablók — K és (PH): rablók
20 töprengeni (1901: töprengni)
20 úgyis hiábavaló —K: *(hiábavaló)*
22 K: azt se taszítjuk el *(mert)*
27 Ez a Krúdy — K: *(E Krúdy)*
29 betyár-epizódokra — K és (PH; 1901): *valami* betyár-epizódokra
,, 30 K: emlékezetükből *(kirántják)*
68: 1 rántják ki — K-ba utólag beírva.
5 oly elegáns — K és (PH): *olyan* elegáns
5 Cartouche — Jk kivételével mindenütt: Cartuche
8 Ha szóra nem adták — K és (PH): Ha *szép* szóra nem adták
8 K: *(Erőszakkal vette el, amire szüksége volt)* ha szép szóra nem adták

Lap Sor

- 68: 8 szüksége (1907; Mk: szükség)
 ,, 9 saját bőrét — K: a saját bőrét
 ,, 9 Adókat vetett ki a lakosságra, <mint a király>
 ,, 10 erővel — K-ba utólag beírva.
 ,, 11 a hatóság — K: <a nemes vármegye>
 ,, 14 mértföldekre (Jk: mérföldekre)
 ,, 14 rászkai — K: <lipisini> [?]
 ,, 17 magoktól — K: magoktól
 ,, 19 utazó kalmárok — K és (PH): útutazó kalmárok
 ,, 19 a ládáikban (Jk: ládáikban)
 ,, 26 és azok — K és (PH; 1901): s azok
 ,, 28 megbotránkozoknak — K: megbotránykoznak
 ,, 34 K: <s> belőle csináltak
 ,, 35 lesti jegyzőt — K: lámi jegyzőt (PH sajtóhibával: lassú jegyzőt)
 ,, 35 hasonfekve (1901 sajtóhibával: a hason fekke)
 ,, 36 K: ha <valami> ilyen rémes dolog
 ,, 37 adta elő magát — K: <tört[ént]>
 ,, 39 hogy a saját becsületét tisztázza — K-ba utólag beszúrva.
 ,, 39 csodálatosan furfangos — K: csodálatosan furfangos volt
 69: 1 tetszés szerint tudta magát — K: <s át> tudta magát
 ,, 1 vándorló mesterlegénynek — K: <vándorló legénynek>
 ,, 3 s amíg — K és (PH): s míg
 ,, 12 fölkapta (Jk: fölkapja)
 ,, 16 egyhuzamban — K és (PH): egyhuzamban
 ,, 18 előszeretettel — K elírással: <előszeretettel>
 ,, 23 alapon — K és (PH): alapokon
 ,, 30 azelőtt (1901; 1907; Jk: ezelőtt)
 ,, 36 pünkösdkor — K: pünkösťkor
 ,, 37 K: beüzent hozzá <a városba>
 ,, 38 küldjön neki — K és (PH): küldjön ki neki
 ,, 38 K: <mint> hogy nem akar
 70: 8 is az akkor (PH; 1901: is akkor)
 9 K: Kire így rápírtott Deák <Ba>
 11 ez a Balassa — K és (PH): e Balassa
 14 érezhetett — K: <érett>
 15 mindenfelé — K: <mindenféleképp>
 17 Miért is ne — K és (PH): Miért ne
 17 a sok kusza úton — K-ba utólag beírva
 19 a paraszt fehérnépeket se — K: a <szép falusi> fehérnépeket se
 20 K: az úri asszonyok <ismét>
 24 rászkai — K: <lipusini> <mokavurai> [?]
 24 erdőszélen — K: <erdőb[en]>
 24 K: egy <rejtett> vadászkastélyban
 25 juhászné — K: <juhászeány> <juhász neje>
 26 Péri Judit — K: <Pernuczky Zsófiika> Péri Kata
 26 rászkai — K: <lipusini> <mokavurai> [?]

- 70: 26 vadászkastélyhoz — K és (PH): vadászkastélyba
 27 lovagolt — K: <kocsizott>
 28 K: Krúdy Kálmának is <ott kellett>
 29 Novinkára — K elírással: <Norrukára> [?]
 29 érjen — K: <rándul[jon]>
 31 K: Háttha valami harnis <szem az ablakból, a kipeckelt zsalu alul vagy a rozmaringos cserép mögül intett az utasnak kacér őszinteséggel>
 33 alól — K: alul
 36 K: De mindez <nem> <csak pletykák, ártatlan föltevések, a dologtalan falusi fejekből kinőtt kihúzogatótt>
 „ 37 a tény pusztán az — K: <a tény az>
 „ 37 K: hogy a báró megtagadta <az adót Krúdynak>
 71: 3 Ami gyöngéd célzás akart lenni, hogy a Balassák is a hajdankorban ezen a mesterségen nőttek naggyá — K-ba utólag beírva.
 3 Ami gyöngéd célzás — K: <Ami célzás>
 4 a hajdankorban — K: <hajdankorban>
 8 élve vagy halva átszolgáltatom — K: élve vagy halva, <de> átszolgáltatom
 „ 12 K: okáért <mondanak> szólnak, ha szólnak. <Van> <ura>
 „ 12 K: ebből <le> még
 „ 15 K: <Me> Nem félttem
 „ 15 K: fölülmarad <...>
 „ 17 K: egész <télen> <nyáron> télen
 „ 18 vagy tán tovább is — K-ba utólag beírva.
 „ 20 nagy békeséggel (1907; Jk: nagy büszkeséggel)
 „ 23 tél végén — K: <őszkor>
 „ 23 K: történt <d[e lehet]>
 „ 24 tavasz — K: <tél>
 „ 24 volt — K-ba utólag beírva.
 „ 24 megszorult — K: nagyon megszorult
 „ 27 minden évszakban — K: <minden évszak elején>
 „ 28 leszedette — K kivételével mindenütt: leszedte
 „ 29 a falusi tornyokból — K: <a tornyokból>
 „ 30 K: nem akarta <öket> elősmerni
 „ 31 elfogadni — K: <elfogadná>
 „ 31 K: <azt egyszerűen> annak a fejét vágták le <...>
 „ 32 a zsoldosai — K: <zsoldosai>
 „ 32 az se volt — K: ez se volt
 72: 1 bolondos papirosok (Jk: bolond papirosok)
 4 rászkai — K: mokavurai
 5 eszi-e — K: <eszi>
 14 Igaz, a pör — K: *Hm. Igaz, a pör*
 14 a pör — K: <ez> a pör
 26 Írsz, punktum — K: <Egy szót se többet. Meg fogod írni, kedves bar[átom]>
 27 hozott — K elírással: <horott>

Lap Sor

- 72: 27 K: hozott a bárónak <nagy sebesen>
31 Esztergom megyei – K: <esztergomi>
38 *kommenciós prókátort* (K kivételével mindenütt: *konven-*
ciós prókátor)
38 K: akik folytonosan írtak, tárgyaltak, <feljebbeztek>
válaszoltak <és ír[ták]> <feljebbeztek> *viszonválaszoltak*
73: 1 *föllebbeztek* – K: *feljebbeztek*
3 *községbeli* – K és (PH): *községbeli*
4 *a tisztartóndí* – K elírással: *a tisztartójához*
6 K: *hog* <ezek> most már
9 *A külön* – K és (PH; 1901): *A külön* *uraság*
11 *száz pöre közt* se volt (1907; Jk: *száz pöre se volt*)
19 *fölcillant az idea* – K: *fölcillant* <ez a lehetőség>
22 K: *S ha az ember* <tavaszal adja el <<a termését>> az
őszi termését, akkor is reménységet ad el csak>
22 *képes olcsóbban eladni* – K: <képes eladni>
27 *Egy két levélváltással Kékkő és Béla közt megkötöttet*
az alku – K: <Egy két levélváltás Kékkő és Béla között
és megkötöttet az alku>
34 *Nem szabad tehát beleavatni* – K: <Nem szabad bele-
avatni>
„ 36 *tanulmányozás végett* – K: <áttanu[*lmányozás*]> *végett*
„ 37 K: *A* <...> *kitűzött napon*
74: 1 K: <Megb> [valószínűleg elírás miatt áthúзва] *Meg-*
bolondult
1 *találgatták egymásközt a cselédek* – K: <találgatták
a cselédek>
3 *tavaszi reggel volt* – K: *tavaszi* <délután> *volt*
4 *Az országút melletti* – K: *Az* <utak> *melletti*
5 *az út sem volt* – K és (PH; 1901): *az út se volt*
6 *a kígyózó* – K: *e kígyózó*
7 K: <mindenütt> *el van lepve*
12 *Oh, mennyi apró tragédia* – K: <Mennyi apró *tragédia*>
13 K: *A kis* <Ancsurkát *viszik*>
13 *Ancsurka* (1901 sajtóhibával: *Ancsuka*)
17 *a virágkoszorút* – K: *a* <csinált> *virágkoszorút*
18 K: *némelyiket tehenek, <a gyalogosok>*
22 K: <kiab[álva]> <odakiabálva> *átkiabálva*
22 *Kurlik* Dániel – K és (PH): *Hurta* Dániel
25 *a lányok* – K és (PH): *a lányok*
30 *Kapor* Mátyás – K: *Kopi* Mátyás (PH: *Kapi* Mátyás)
33 *A szegényebb mesterember* – K és (PH; 1901): *A szegé-*
nyebb mesteremberek
34 *Filcsik* István – K és (PH): *a Filcsik* István
34 *az útszélén* (1901; 1907; Jk: *az útszélén*)
35 *fölséges új csizmát* – K: <fölséges *csizmát*>
35 *akasztván* – K: *akasztva*
37 K: <hisz> *de már ott ül*

- 74 : 37 valaki éppen a *Kaporék* ládáján K : <valaki a> *Kopiték* ládáján (PH : valaki éppen a *Kapiték* ládáján)
 „ 37 a *meszterné* mellett — K : a *majszterné* mellett
 „ 38 kántorék — K tollhibával : <kántorok>
 „ 39 K : aki <feles> <meddig> egykor
 75 : 1 Ennek az okáért szúrta meg — K : <Éppen ezért> szúrta meg
 1 *Kapor* — K : *Kopi* (PH : *Kapi*)
 2 gúnyos fitymáló köszöntése K : gúnyos <hangja> <gúnyos köszöntése>
 8 zöldre festett úri bricskában — K : <zöldre festett bricskában>
 9 Horváthy Ferenc (K kivételével mindenütt tévesen : Horváth Ferenc)
 14 figyelmessé *lőn* — K elrással : <figyelmessé> ; figyelmessé *lesz*
 16 A fiatal csizmadia erre — K : <A fiatal csizmadia>
 17 K : <nev[ető]> vidám, kedélyes fickó
 17 a harminc év körül — K : <a harminc körül>
 20 művel — K : művel *nálunk*
 21 Horváthy (K kivételével mindenütt : Horváth)
 26 faragó volt nálam — K : <hiszen> faragó volt nálam
 30 És túri — K : És <per[sze]> túri
 31 Filcsik lehorgasztotta a nagy boglyas fejét — K : Filcsik <vállat vont>
 31 a nagy boglyas fejét — K : <a nagy fejét>
 „ 34 *Hiszen* ez hallatlan — K és (PH ; 1901) : *Hisz* ez hallatlan
 „ 38 K : a <részletek> részletekről
 76 : 1 immel-ámmal — K elrással : <immel>-ámmal
 5 *Mit?* (PH ; 1901 : *Mit?*)
 15 az a Szuhánszky — K : *ez* a Szuhánszky
 17 — Nem lett öngyilkos? — Dehogy (K-ba utólag beírva.)
 30 K : <az ispánnak ellenben e sületlen <<kopott viccre>> <<buta>> viccre, ha első ösztönének enged, egyszerűen kedve lett volna lelökni <<ezt>> a kutya Filcsiket> az ispán ellenben dühbe jött
 34 elmosolyodék (PH ; 1901 ; 1907 örökletes sajtóhibával : elmosolyodik ; Jk korigálva a sajtóhibát : elmosolyodott) — A K-ban levő hiteles alakot fogadtuk el
 77 : 4 ez a csizma — K : ez a *dibdáb* csizma
 8 K : a kilencedik <től> tölgyfánál [elírás]
 8 kelet — K : <nyugat>
 14 történend — K : *történendik*
 23 Krúdy Kálmán — K : *A* Krúdy Kálmán
 29 egy bársony topánkát — K : egy <puha> bársony topánkát
 38 Az erdei tündérre gondolok, Holéczy, hanem az végre is lehetetlen — K : <Ami lehetetlen, az lehetetlen>
 38 *Hogyan* juthatna — K és (PH) : *Hogy* juthatna

- 78 : 17 Iszonyodom a víztől — K : <Undorodom>a víztől
 21 a városba *menésre* — K : a városba *menni*
 22 de ma percről percre rosszabb bőrben vagyok — K : de
 ma <egész rossz> bőrben vagyok
 22 ma percről-percre — K : ma <meg> percről-percre
 23 harapott a *lábamon* — K és (PH) : harapott *rajta*
 25 Ki? Mi? — K : <Kicsoda, ki, mi?>
 25 Horváthy — (K kivételével mindentűt : Horváth)
 31 midőn szokatlanul messziről — K : midőn <már> szokat-
 lanul messziről
 38 a *hetyke* úri fogat — K : a *vágtató* úri fogat
 38 a rivális esztergályi csizmadiát — K : <az esztergályi>
 csizmadiát
- 79 : 1 *Kapor* — K : *Kopi* (PH : *Kapi*)
 2 Ilyen kopottas léhaságokkal — K : Ilyen kopottas <rossz
 viccekkel> <léha elmésségekkel> <...kel>
 3 elmés epigrammokat — K : <epigrammokat>
 3 ahogy azokat — K : ahogy <azt>
 6 a jókedve mézét elcsöppenti a maga módja szerint — K :
 <hanem a jókedvét úgy csorgatja <<ahogy>> amint telik>;
 <hanem a jókedve mézét úgy csorgatja, amint telik>
 7 néha illetlenül — K : néha <ügyetlenül>
 8 mulattatta útközben a sok tarkaság — K : <mulattatta
 a sok tarkaság>
 9 köszöntőük — K : köszönték
 15 Picinyke lányomok — K : <A> picinyke lányomok
 18 kővé vált pénzei — K : <a> kővé vált pénzei
 27 Balassa Antal — K : a Balassa Antal
 30 mikor Gyarmatra ment — K és (PH) : mikor *az ment*
 Gyarmatra
 32 Balassa — K : <az öreg> Balassa
 32 a hintó két oldalán — K : a <kocsi> két oldalán
 33 két sárgaruhás fullajtár — K : <két fullajtár>
 34 ezeknek a kengyelfutóknak lábszáraikból — K : <ezeknek
 a lábszáraikból>
 34 azt mondják — K-ba utólag beírva.
 36 nyolc huszár következett — K : nyolc huszár <lovagolt>
 36 ilyen fényt fejtett ki — K elírással : ilyen fényt <fej-
 tett>
- 80 : 4 K : ha lejött a várból <elől egy kürtös ment lóháton>
 6 a bölényfejjel a mellén — K : <a vadkannal> mellén
 7 minden jótéltlélek jó eleve térjen ki — K : minden jótét
 lélek <szekér, ember, térjen ki[i]>
 7 K : térjen ki az útból <csak a szentséget vivő> <csak a
 haldoklóhoz siető szentséget vivő pap volt kivétel>
 7 Egyszer baja is lett a nemes vármegyével — K : Egyszer
 baja is lett <ez>
 8 a haldoklóhoz (1907; Jk : a haldoklóhoz)

- 80: 8 belevágott a pap jobb karjába — K: <rávágott a pap jobb karjára>
 11 emiatt is (1901; 1907; Jk: amiatt is)
 15 K: nem vét a légynek se, (olyan, mint a falat kenyér)
 17 olyan, mint a *falat kenyér* — K: olyan, mint <a kenyér>
 18 hullonak el — K: <hullnak> el
 19 Nem járt kártyázni — K: Nem <kárty[ázott]>
 20 nem hozott — K: nem <szerezett>
 21 a gyarmati vásárra — K: elírással: gyarmati vásárra
 21 Ha bement a gyarmati vásárra — K: Ha bement <Gyarmatra>
 21 micsoda világ volt az — K: <micsoda volt> az
 23 a szűcs sátra alá — K: elírással: a <szűcs sátra>
 23 tulipános, szegfüves asszonyi ködmönke — K: tulipános <ködmönke> [ködmönke]; tulipános asszonyi ködmönke
 26 K: fekete emberke volt <...>
 35 Hogy adod, Kripuska, a legszebbet — K: <Mibe kerül az egyik>; Hogy adod, Kripuska, <az egyiket>
 36 *Tíz* pengőforint — K: <Nyolc> pengőforint
 „ 36 a méltóságos úr — K: a <báró [úr]>
 „ 39 K: Nyolc forintért adom. <Balassa intett a hajdúinak>
 81: 2 ott legyen — K: ott legyenek
 2 kileno forintjával — K: <valamennyi> kileno forintjával
 3 K: Kripuska, <akkor>
 4 azok is — K: <ty> azok is
 5 K: mint egy gyermek, <hogy>
 12 van más szűcs is — K: van más <szűcs>
 17 hímzésben — K: hímzésében
 17 legföljebb — K: legfeljebb
 22 senki sem tud többé — K: senki se fog tudni többé
 27 hazahozták neki egy nagy szekeren — K: <hazahozták egy nagy szekeren>
 28 ezekkel a szavakkal ballagott át — K: <legott> <rögtön> átbballagott)
 32 Petrás egy csöppet se — K: Petrás <per[sze]> egy csöppet se
 „ 38 Balassa mosolygott — K: Balassa <kacagott>
 „ 38 amint mondani szokták, befele — K: ba utólag beírva
 82: 3 feleli — K: felelé
 3 gúnyosan — K: gúnyosan <meghajolva>
 7 ami segítségedre léssen — K: ami <örökre> segítségedre léssen
 9 morogja Petrás — K: <feleli> Petrás
 11 lett kelendőbb — K és (PH): lett ma kelendőbb
 12 bolond állatok, s amelyik nem kapott — K: bolond állatok <kérem alásan>, s <aki> <aki n[em]> amelyik nem kapott
 12 Kripuskánál ködmönt — K: <Kripuskától> ködmönt
 13 rendelt nála — K: rendelt <egyét> nála

- 82 : 13 vár hetekig *az övére*, mintsem — K : vár <hetekig>; mintsem
- ;; 17 szép *formás* rakásra — K : <szép rakásra>
- ;; 17 halmozott *fel* — K : halmozott <össze>
- ;; 18 Ne tüzelj fiam, *Petrás* — K : Ne tüzelj <fiam>
- ;; 22 *különös* élvezetei közé — K : <egyik> élvezetei közé
- ;; 23 *voltaképpen* kedvelt — K : <különösképpen> kedvelt
- ;; 26 a *nagyúrnak* — K : <az úrnak>
- ;; 29 K : fog menni ezentúl, <majd meglátod, ha én mondom>
- ;; 30 köpjének *be* — K : köpjének <le>
- ;; 31 ha nem így lesz — K : ha <ez> nem így lesz
- ;; 32 *olyan* együgyű arcot (1901; 1907; Jk : együgyű arcot)
- ;; 33 egyre pattogatott a kövér ujjaival — K : <miközben> egyre <petyegettel> a kövér ujjaival
- ;; 36 Hát jól van; pukkadj meg, egy fogadást ajánlok — K és (PH) : Hát jól van; egy fogadást ajánlok; pukkadj meg
- 83 : 2 ködmőneid (1901; 1907; Jk : ködmőneid)
- ;; 2 mint a Kripuskáéi, *én vesztettem*. Kapsz tőlem — K : mint a <Kripuskáéi, kapsz> tőlem
- ;; 6 *szólt* mogorván — K : *mondá* mogorván
- ;; 7 Ravasz, *öleletes* ember volt a *megboldogult* báró — K : Ravasz, <körmönfont> ember volt a <kékködi> báró
- ;; 9 K : ostoba <szeszélysz> szeszélyének [elírás!]
- ;; 12 K : a vár egy szobájába <közvetlen>
- ;; 23 ritkán — K : <sz> ritkán
- ;; 25 amaz idők — K : ama idők
- ;; 30 Azt beszélték *Kékkőn* — K : <Azt beszélték>
- 84 : 3 nem lehetett tudni — K : nem lehetett <azt bizonyosan> tudni
- ;; 4 mindig — K : mindig
- ;; 4 K : szóba hozták előtte; <sz Safranyikné is mutatkozott>
- ;; 5 és *máriszt* Safranyikné is — K és (PH) : és Safranyikné is
- ;; 7 nézegette a báró — K : nézegette <volt> a báró
- ;; 7 K : <mindig> sokszor találta úgy
- ;; 8 hogy a csó Petrás udvarába *volt* beigazítva — K : <hogya Petrás> udvarába <van> beigazítva ; K és (PH) ; 1901): hogy a csó a Petrás udvarába volt beigazítva
- ;; 23 hiányát — K : a hiányát
- ;; 24 hiányát — K és (PH) : a hiányát
- ;; 25 az illető *ember* — K : az illető <emb[er]>; K és (PH) : az illető
- ;; 26 hallottál panaszkodni — K : hallottál <már> panaszkodni
- ;; 27 *gyermekem* — K és (PH) : *gyereke*m
- ;; 28 elég *szénám* — K : elég <pénzem>
- ;; 32 neked *sincs* (1901; 1907; Jk : neked nincs)
- ;; 32 el nem *veszed* (1907; Jk : el nem viszed)
- ;; 32 Safranyiknéét K elírással : <Petrásnéét>

- Lap Sor
- 84 : 37 azokkal a vászonnépekkel — K : azokkal a vászon*(cseléd-
dekkel)*
- ;; 39 legbiztosabban — K : <a> legbiztosabban
- 85 : 1 irányban volt — K : <irányban>
- ;; 1 a vár baloldalán — K kivételével mindenütt tévesen :
a vár oldalán
- ;; 2 a tótocskák — K : <kivált> a tótocskák
- ;; 4 miről van szó — K elirással : <mirről szó>
- ;; 7 lassú biztos csikorgással — K : lassú <titokzatos> csikorgással
- ;; 7 K : csikorgással, <s a> folyosókon járkáló lakájok<nak>
- ;; 9 Hisz az egész csak annyi — K : <Végre is annyi az egész>
- 10 hogy holnap egy ködmönnel megint kevesebb lesz — K :
<hogy egy ködmönnel> megint kevesebb lesz
- 20 fehérülő házakban — K : fehérülő <házikókban>
- 20 tündöklének a lapályon — K : tündöklének <a napfényben>
- 23 K : nyevesták (menyecskék), <pirosuló kendők tűnnek fel
úgy a messzelátón, mint a zöld>
- 11 27 Mindegyikben Balassa a kegyúr — K : <Hisz ezekben a
templomokban mindenütt> Balassa a kegyúr
- ;; 27 Mindegyikben — K és (PH) : Mindenikben
- ;; 28 Illik neki oda benézni — K : <Illik oda> benézni
- ;; 31 a ködmönök becese — K : a ködmönök <becsülete>
- ;; 32 fogyott — K : <fogyott>; <megfogyott>; fogyott
- ;; 34 maguk — K : magok
- ;; 37 Ha út-ott mégis — K : <Ha mégis>
- ;; 38 egy-egy karsú leány termetén — K : egy-egy karsú
leány-termetén
- ;; 39 ujjal mutogattak — K : <megvetden> ujjal mutogattak
- 86 : 1 egy-egy jóakarátú idősebb ember — K : <egy-egy idősebb>
ember
- 3 te is megjárta a kékői várat — K : te is <voltál> a kékői
<várban>
- 4 és eltűnődött — K : s eltűnődött
- 14 No, mi jót hoztál — K : No, <mit> hoztál
- 27 Kemény ember — K : <Kemény ember>; <Keményfejű
ember>; Kemény ember
- „ 31 éppen Safranyikné — K : éppen <hogy> Safranyikné
- „ 32 hörgé tompán — K : <hörgé>
- „ 36 a konyha felől — K : a konyha <ajtó> felől
- 87 : 1 lassanként — K és (PH) : lassankint
- 12 a büntetését — K : <a> büntetését; büntetését
- 14 s gyöngéden — K : és gyöngéden
- 24 a szegény Kripuska pusztulását és — K-ba utólag beírva
- 25 a báró — K : a <különc> báró
- 25 s az olyan esetre — K : s arra az esetre
- 28 egy tehenet — K : <egyellen> tehenet
- 31 K : <Hogy elvitt a mese.>; <Ejnye, de megjártuk! Hogy
elvitt a mese> Hogy elvitt a mese.

Lap Sor

- 87: 31 Akaratom ellen, mint az álom. — K-ba utólag beírva.
 „ 32 a hajdani — K elírással: <hajdani>
 „ 33 az ilyen *írásbeli* diskurzus (1907; Jk: az ilyen diskurzus)
 „ 39 mindenkit *megbecsül* — K-ból és PH-ból hiányzik
 „ 39 nem *tegezi* — K és (PH): nem *tézi*:
 88: 2 ha megharagszik a jobbágyra — K ha <valamelyik[re]>
 megharagszik
 „ 6 apjára — K és (PH): az apjára
 „ 17 K: <...> ott szaladgált
 „ 25 K: Josephine <Clara ...>
 „ 28 tellyesen — K és (PH): tellyjesen
 „ 33 magyarázatját — K: magyarázattját
 „ 35 tüle — K és (PH): tőle
 „ 36 egészséges — K és (PH): és egészséges
 „ 39 az „*Arany Fácányhoz*” — K és (PH): a „*Fekete Kakashoz*”
 89: 1 *Fácányon* kívül — K és (PH): *Kakason* kívül
 3 Duke of Montrose — K és (PH; 1901): Duke of Montrose
 7 a mi *Tóni* úrfinkra — K: a mi <úrfi[nkra]>
 9 ha nem így volna — K elírással: <nem így volna>
 10 akit a terhes asszony — K: *kit* a terhes asszony
 11 s ki a szíve alatt — K: <ki> a szíve alatt
 14 s van is — K: s <most is> van is
 14 az *utolsó*nak alján — K: <az alján>
 18 sorhoz tartozó lábjegyzet K-ból, PH-ból, 1901-ből hiányzik.
 23 mert *mindig* csak ez az egy kérdés — K: <mert csak>
 ez az egy kérdés
 „ 24 K: nem tudjuk, <csak az utód jel[zi]>
 „ 25 a kékkői *úr* — K elírással: <a kékkői>
 „ 26 K: <...> Európán keresztül
 „ 27 K: <A> Eközben
 „ 33 K: Az <az> asszonyi koponya <gyökereit>
 „ 36 vígan megy — K: vígan *megyen*
 90: 3 s mulattatják — K: és mulattatják
 6 százezer *forint* hiányzik — K: százezer hiányzik
 6 K: amit <ad> a pőrét adnak
 12 ingválla ujjával — K: <az> ingválla ujjával
 14 K: — <Ne kicsike!> Vegyen magának
 15 gyermekleány — K: gyermekleány
 15 mosolyán — K: <hálás> mosolyán; <kacér> [?] mosolyán
 15 áttört — K és (PH): áttör
 18 K: <A> — De hátha
 18 a saját száját — K: a saját <piros> száját
 22 K: <A cukor> ha a báró(nak) <nem kellett is>
 24 az eszterhaj (PH: az eszterhéj)
 26 az termi (PH; 1901: ez termi)
 28 annak kedvéért — K: annak a kedvéért
 34 akinek most mesélük — K: akinek <éppen> most mesélük

- 90 : 35 Trip, trop (PH; 1901; 1907; Trap, trap; Jk: Trap, trap). — A kézirat rossz olvasása következtében keletkezett hiba. Javítottuk a K alapján.
- 35 A juhásznő megfordul — K: <A kocsmárosné> megfordul
37 méltóságos báró! (PH sajtóhibával: méltóságos báró! a fa alatt)
- 38 megpillantotta ispánját a fa alatt — K: megpillantotta <az> ispánját a fa alatt; (PH; 1901; 1907; Jk: megpillantotta ispánját). — A PH-nak fentebb jelzett sajtóhibája (117:22) miatt eltorzult szöveg. A K alapján helyreállítottuk az eredeti szöveget.
- 91 : 16 a csészában — K: a <.....>; <kocsiban>
18 vakarta fejét — K: vakarta <a> fejét
19 nevetségessé válni — K elírással: nevetségessé <válnék>
21 mintha könyvből olvasná — K: mintha <csak> könyvből olvasná
- 21 se igaz hát — K: se <v[aló]> hát
23 nem igen hazudott — K: <nem hazudott>
23 mondta Holéczy — K: mondja Holéczy
25 Miféle bárszony topánkáról — K: <Miféle topánkáról>
30 vitt Krúdy Kálmán számára — K: vitt — azt mondja — a Krúdy Kálmán számára
32 a gallyára — K: a gallyaira
33 a pénzt ugyanott találja — K: a pénzt érte <ott> találja
35 vágott közbe a báró élénken — K: <türelmetlenkedik a báró>
- 38 Valami titok van benne — K és (PH): Valami titok van ebben
- 92 : 2 K: zavartan <..> az <az> ispán
2 Egy semmisség az egész — K: <Bolondság az egész. Egy semmisség.>
2 észrevette — K: <azt vette észre>
7 Filesik azt mondja — K: és (PH): A Filesik azt mondja
10 Mi bajod — K: Mi <lelt>
12 Ijedten — K: <e> ijedten
12 olyan fehér lett — K olyan <sápadt> lett
14 Talán a tied — K: Talán a tied <volt>
16 K: <Verje meg az is[ten]> Száradjon el
20 urak — K-ba utólag beírva.
20 erőltetett mosollyal — K: <kesernyés> mosollyal
21 mikor fenn ült a lovon — K: <mikor már fenn ült> a lovon
21 Szemiramisz — K és (PH; 1901); 1907: Szemiramisz
22 K: almafák <mellett> <között> mellett
23 ezer meg ezer — K: <ezer>
23 K: szoknyácska <...> lenne
24 az a sok virág — K: ez a sok virág
24 piciny méhkiasszonyok öltözködnek — K: <fürgé méhek> öltözködnek

Lap Sor

- 92 : 25 és szálltak *megrakott szőrnyyal* az erdő felé – K : és szálltak
<aztán az> erdő felé
26 felé (1901 sajtóhibával: lelé)
27 jött nyugatról – K : jött <az erdő felől>
28 meghuhogott az erdő tőle, mintha hívná – K : <mintha
hívná az erdő>
„ 32 jó futó (Jk sajtóhibával: futó)
„ 36 Parancsolatára – K és (PH): Parancsolatára, báró úr
„ 38 báró Baldácsy – K és (PH): báró B.
93 : 1 legfőlebb – K : legfeljebb
9 A mi *zsuzsunk*, a mi kis drágagyöngyünk – K : A mi kis
<drágag[yöngyünk]>
10 K : hogy harsog <fent>
11 a *lapályon* elandalog – K : <lent> a <völgyben> <...>
elandalog
12 fölséges gyeprámájában – K : A fölséges gyeprámájában
12 erre fordul, arra fordul, meg visszaszalad – K : <vissza-
fordul>
13 kis kutya – K : <fürge> kis kutya
13 K : ... kutya. <Milyen a vi[ze]> <Milyen tiszta a vize,
mint a kristály>
15 szembe *menni* – K : <szembe>
15 hogy zsémbel *eleinte* – K : <hogy zsémbel>
16 a *hervadt* füvek – K : a *horzolt* füvek
17 K : halk nesztét <s ami mé[g]>
17 K elírással: Ez <az> a zaj
19 egyre keskenyebb, keskenyebb a Bány – K : egyre kes-
kenyebb, keskenyebb <lesz> a Bány
21 és csöndesebb – K : és <egyre> csöndesebb
21 ő is jön – K és (PH): ő is jön, *hiszen jön a kövek között*
22 zúgása (1901; 1907; Jk: a zúgása)
22 *Főljebb* megyünk – K és (PH): *Újra* megyünk
22 megyünk *mellette* – K : <megyünk>
24 Csak *alighogy* csörgedezik – K : <Csak csergedezik sze-
gényke.> <Csak csergedezik már szegényke.> 1901: Csak
alighogy csörgedezik)
28 és végre örökké, *nyomtalanul* eltévedjen – K : <és ismét
eltévedjen>; <és végre örökké eltévedjen>
32 betekint (Jk sajtóhibával: betenkint)
32 a rákok *lyukaiba* – K : a rákok <mélyedése[ibe]>
34 A szél *letört valahol* (1901: A szél letört valahol; 1907;
Jk: A szél *letör valahogy*)
35 *mely* beleesett – K : <amelyik> *amely* beleesett; (PH:
amely beleesett)
35 diadalmas csörgéssel – K : *nagy* diadalmas csörgéssel
36 lusta *darázs* ül – K : lusta <méh> ül
37 palankinban viteti magát *a kis mihaszna* – K : <mintha
palankinben volna, s viteti magát a kis imposztor>; <mint-

- ha palankinban vitetné magát a kis imposztor); palankinben viteti magát a gézengúz
- 93 : 37 egyre cseveg, dicsekszik — K : egyre <csacsog, panaszkodik vagy> dicsekszik <az ebugatt[a]>; egyre cseveg, dicsekszik a kis mihaszna
- 94 : 5 a természet örök rendje ez — K : a természet örök rendje <a megsemmisülés>
- 6 a céljaik felé (Jk : céljaik felé)
- 6 K : De miért legyen <eggyel> egy másik
- 8 K : élettelenre, <emb[erre]> megelégszik
- 10 másikat — K : <a> másikat
- 12 ez a visszafejlődése — K : <az a> visszafejlődése
- 15 azután már csak oskolás golyhó — K : <azután oskolás leányka>
- 17 „Nézte, hogy a kék párák...” kezd. mondat előtt a K-ban kihúzva három többszörösen javított s részben olvashatatlan sor. A szöveg alakulását itt nem lehet nyomon követni. Az áthúzott sorok : <Nézte, nézte a patakat mellette csordogálni [?] a gyás... azt olvasta belőle, amit ő gondolt, s ott feljebb, fentebb a víz felett mint finom fátyolt a kéklő párát ... fátyolt látott lebegni>
- 17 Nézte, hogy a kék párák — K : <Báméskodott>, hogy a kék párák
- 19 A patak is csal — K-ban többféle összevíssza törölt és átírt fogalmazási kísérlet; valószínű szövegalkulás : <Igy hát a patak is csal>; <Ez a patak is csal>; <Egy patak is csal>
- 19 „Ez szeles is” kezd. mondat előtt K-ban többszörösen javított, s végül teljes egészében törölt részben olvashatatlan mondat : <Egy helyütt egy kő dőlt be ... a part ... a medrébe <<patakba>> és a bolondos <<víz>> víznek, ahelyett, hogy>
- 19 K : És szeles is; <egy helyütt például> <valahol> egy <kis> lejtőn
- 20 túl a Makarác Jánosék réjén — K-ba utólag beírva.
- 21 vizének — K : <a> vizének
- 21 gondolja — K : <gondolva> magában; gondolja *magában*
- 21 visszatér ágyába, alig egy arasznyival az elindulás helyétől — K : <visszatér alig odább egy arasznyival az eredeti ágyába>; <visszatér alig odább egy arasznyival az elindulás helyétől az eredeti ágyába>
- 21 visszatér ágyába — K : visszatér <eredeti> ágyába
- 23 alig egy arasznyival — K és (PH; 1901) : alig *odább* egy arasznyival
- 25 Ily feketén — K : <Ilyen ....>
- 26 forrt a szíve — K : forrt <az agya>
- 26 Szeszélyes állhatatlan jellem — K : <Ideges> állhatatlan jellem

Lap Sor

- 94 : 28 képes volt őt *feliszgatni* — K : képes volt <felháborítani>
28 A régi oligarchák véréből sok csergett benne is — K : <A régi oligarchák véréből benne is csergett>; <A régi oligarchák véréből benne is sok csergett>
32 inkább azért járt — K és (PH) : *csak* inkább azért járt
33 a denunciaciók és *vizslafülek* korában — K : a denunciaciók <korában>
32 vizslafülek — K és (PH) : *a vizslafülek*
33 *magyar* barátjaival — K : <barátjaival>
35 Gilagó (PH ; 1901 ; 1907 ; Gilágó) — Vö. Tárgyi magyarázatok 122 : 31
35 „...a Gilagó muzsikája mellett” végződésű mondat után K-ban törölve a következő részlet : <... fogytán [?] énekelve a gúnyos éneket :

Éljen a császár hétfőn
Éljen kedden,
Éljen szerdán, csütörtökön.
Éljen pénteken, szombaton.
Éljen az egész vasárnapon.

Hogy mi volt ebben a nótában a revolucionális elem — <<azt a mai napig se tudom megtalálni>> azt nem lehet mostani ésszel kitalálni. De ők látták benne, sirtak és lelkesedtek rajta.)

- 36 Megunta, mert hűnek kezesnek látszott — K : <Igen, a Mimi, már nem volt rá hatással>, a múlté volt, mert hűnek kezesnek látszott ; — Mimi már a múlté volt, mert hűnek, kezesnek látszott, <mint a bárány>
37 ha az ember nyakán csüng — K : ha<örökké> az ember nyakán csüng
95 : 8 cselédei — K és (PH) : cselédjei
14 cirkuszban — K és (PH) : *a* cirkuszban
14 a színpadon (PH ; 1901 : a színpadokon)
17 K : az ördög kalitkája. <Ott vagy, benne vagy, szegény Mimi.> <Hess ki, galambok>
18 valami kis pletyka — K : <egy-egy> pletyka
20 mint *a kiesett* fakocka a rovátkáiba — K : mint <a fakocka a rovátkáiba>; mint <a kocka a rovátkáiba>; mint *elhullott* fakocka a rovátkáiba
22 A kékkői *mészáros*, *Nagy Mátyás*, jelen volt — K : A kékkői <postás is> jelen volt
23 *s* ingerelte — K : *és* ingerelte
24 *Csak* szegény emberrel — K : <Hát *ugye*,> csak a szegény emberrel (PH : *Csak a szegény emberrel*)
25 Balassa — K és (PH) : *a* Balassa
25 Krúdynam — K és (PH) : *a* Krúdynam
26 nem mer kikötni — K : nem mer <*ugye*> kikötni

- 95 : 27 Hagyja el, nemzetes uram – K : <Hagyd el, jámbor postás>
 30 s gondolta magában – K : s gondolta *is talán* magában
 31 K : Ó ugyanis a mérőserpenyő <arra a részére, amelyre a húst teszi>
 32 egy *pár latnyi* viaszkot – K : egy <kis> viaszkot
 33 ragaszt – K : ragaszt <alul>
 33 Hernyó Miska – K : <ez a> Hernyó Miska
 35 és most – találgatja az értelmét – K : és most <-oda- teszi ő is a mérő serpenyőre>; és most – találgatja az értelmét <és odateszi ő is a mérő serpenyőre. Furcsa, hisz nagyon furcsa.>
 „ 39 Krúdy elhagyta – K : <a> Krúdy elhagyta
 96 : 1 *az asszony sír-ri*, majd megbomlik érte – K : <az asszony majd megbomlik érte>
 2 sütnék éjjel – K : sütnék, <esznek> éjjel
 3 a Péri-atyafiság – K : Péri-atyafiság
 3 Juditnak – K és (PH) : a Juditnak
 3 figyelmeztette is – K : figyelmeztette is <-azt mondja>
 6 Egy-egy megjegyzés – ami akkor semmiség volt – K : <Sok minden> – ami <ide se látszott tartozni>
 8 Mert a feltékenység nagy vizsla – K : Mert <a feltékenységnek jó memóriája és a legjobb szeme [van]>
 8 Neki van a leglésebb szeme, *a legjobb orra* és a legjobb memóriája – K : <Neki van a leglésebb szeme és a legjobb memóriája>
 10 De íme, a vadalmafa mögül...kibukkan – K : De íme, <kibukkan> a <nagy bükkfa> mögül
 11 akasztotta (PH; 1901 a kézirat téves olvasása miatt : akasztotta). – MK kéziratában az o és az a betűt nehéz megkülönböztetni egymástól.
 16 lecsapni – K és (PH) : lecsapnia
 16 kérdéseivel – K : a kérdéseivel
 19 szegyenlené (PH : szegyelné)
 20 rézsunt – K : <rézsut>
 20 hogy egy vargabetűvel – K : hogy egy <vargabetűt csin[álva]>
 23 óriási méretű (PH; 1901; 1907; Óriás méretű)
 24 sötélenek – K valószínűleg elírással : sötlenek
 27 Van itt – K és (PH) : Van itt *tán*
 29 sem szabad – K és (PH) : nem szabad
 30 legfüggetlenebb – K és (PH) : a legfüggetlenebb
 31 sem szorul – K és (PH) : se szorul
 32 külön világ – K : <különös> világ
 35 látható *kivágva* – K : látható *kivésve*
 35 Christina – K : <Krisztina> <Crisztina> Chrisztina <Ke- gyeletes keret szerint 1580>
 35 Christina – K és (PH; 1901; 1907) : Chrisztina

Lap Sor

- 96:35 gondoskodtak — K: <mindig> gondoskodtak
36 K: századokon át <a faaggastyán>
38 jó vitéz *poéta*, Balassa Bálint — K: <jó vitéz Balassa Bálint>
39 fölött — K: felett
97: 1 sortól 4 sorig terjedő rész „*Felüldö, hogy csakis ez egyetlen fa hősrnyékén ... a kékkői képtárba*” — a K-ba utólag van beírva.
2 szikra alakú, *tengerkék* virágok — K: <szikra alakú virágok>
8 emberhangon *fog* megszólalni — K elírással: <emberhangon megszólalni>
10 a *tena* vármegye — K: <a *nemes* vármegye> a *teens* vármegye
10 K: elegendő <a [Balassák]>
11 a Balassák fékezésére — K: a Balassák <zsarnokságainak> fékezésére *régente*
11 K: az agyafűrt palócok <az örök hollót állították>
12 ezt a hollót — K: ezt a <*mesés*> hollót
14 elmondani mindazt — K: elmondani <azokat a történeteket> <mind azt a történetet> <mind azt a sok történetet>
15 Hát még, amit nem is tudunk — K: Hát még <mennyi történhetett>, amit nem is tudunk
19 gyerekkorában (PH; 1901: gyerekkorában)
20 fűrészeltett *itt* le — K: <fűrészeltett le>
20 a Balassák *íberdésze* — K: a Balassák <tisztartója>
21 a *boldogult* Kiss János — K: <Kiss János>
21 Kiss János — K: Kiss János <az én keresztapám>
22 ő jelölte a fát alkalmasnak — K: ő jelölte <ki fűrészelni>
24 egyszer csak kiesik — K: <hát uramfia> egyszer csak kiesik
24 egy *holt* katona — K: <egy katona>
26 Öreg *okos* emberek — K: Öreg <...> emberek
26 miként eshetett — K: <hogyan> eshetett
27 A szegény katona talán mint őrszem, felmászott a vén fa elágazásaihoz — K-ban többszörösen javítva. A szöveg valószínű alakulása: a) <A szegény katona felmászott a fára, hogy szétnézzen a vidék fölött, kijutván> b) <A szegény katona felmászott a fára> c) <A szegény katona felmászott két elágazó fa> d) <A szegény katona felmászott a különben alacsony de vastag> e) <A szegény katona talán mint őrszem felmászott a vén <törze> elágazásához>
28 K: <s ott>, hogy a vidéket
28 *kikémlelje* — K: *kémlelje*
28 a fa *íbtörzse* belülről — K: a fa <törzse> belülről
29 a *vitéz* becsuszott — K: a <katona> becsuszott
29 a vitéz becsuszott, *azon a cadszár se segíthet* — és ott rostokolt mundérban — K: <a vitéz becsuszott és ott [rostokolt mundérban]>
29 segíthet — K: <segíthetett>

- 97 : 30 ott *rostokolt munderban, fegyverben* vagy százhusz eszten-
deig — K : ott <maradt> <vagy száz[húsztendeig]>
31 ugyanazon *a* helyen — K-ba utólag beírva ; (PH ; 1901 :
ugyanazon helyen)
32 eltemettette — K : <eltemetteté>
33 K : <Emellett a> Éppen most lépte
33 lépte keresztül *Balassa* — K : <lépte keresztül>
33 *horpadt* sírt (minden nyomtatott szövegben a kézirat rossz
olvasása következtében keletkezett örökletes sajtóhibával :
korhadt sírt)
„ 34 K : dongnak körül <Balassa> <s az indájuk>
„ 34 *s* a szederindák — K és (PH ; 1901) : a szederindák
„ 36 kalapját — K és (PH) : *a* kalapját
„ 36 terveket — K : <a> terveket
„ 37 belebotolva *köbe*, gallyba — K : <belebotolva gallyba>
98 : 1 *ravasz dolgot* kell kieszelni — K : *ravaszat* kell <kezdeni>
1 lábaira mond bókokat — K elírással : lábaira <bó[kokat]>
2 aztán közömbösen — K : aztán <úgy> közömbösen
2 Miért — K és (PH) : Mért
4 *ezt* feleli — K : *azt* feleli
10 Ugyan, eredj, kérlek, tudod is te, nem hordják azt, csak
az öreg, köszvényes dámák — K : Ugyan, eredj, kérlek,
<kell is nekem bársony cipő, sohase volt>
11 az öreg, köszvényes dámák — K : az öreg <asszonyok>
14 hímezte ki szebben — K : hímezte <olyan szépen>
15 mint *Balassa* fantáziájában — K : <mint *Balassa*>
16 mikor egyszer csak — K és (PH) : amikor egyszer csak
17 megint megbotlott — K : <megbotlott>
17 *valamibe* — K és (PH) : *valamiben*
21 feketedik ki a páfránybokr mögül — K : feketedik ki
<a fű közül>
21 mint két kis fekete macska — K : mint két <fek[ete macska]>
23 Topán vagy talán kísértet — K valószínűleg elírással :
<cipő> <Topán vagy topán ez>
23 K : <Az> A pokolbeli sátán
24 a zárójelbe tett mondat („Nem, ez mégse.....ez a mini-
mum.”) K-ba utólag beírva.
24 Nem, ez mégse — K : <De> ez mégse
24 mert az ördög — K : mert <hiszen> az ördög
25 változnék — K : <változik>
26 ez a minimum. — K : ez a minimum, <cipővé változni
nem szokása>
29 éppen az ő útjára — K : <éppen útjára>
29 éppen az ő útjára — K : <éppen útba>
30 *mint a fészek, melyből egy perc elött repült ki a madár*
— K-ba utólag beírva
31 a fészek — K : <egy> fészek
32 ereit — K és (PH) az ereit

Lap Sor

- 98 : 32 K : <Valaki> Itt a közelben
34 sem mozdultak — K : <meg se mozdultak>; nem mozdultak
„ 34 K : <...> sem közel
„ 36 képzelődés — K : <csak> képzelődés
„ 38 K : mintha <közbe>
99 : 1 hangzott — K : <szólt> <jött>
2 egy óriási jegenyefa — K : <hát> egy óriás jegenyefa (PH: egy óriás jegenyefa)
2 egy óriási jegenyefa meredt a felhőknek — K : <hát> egy óriás jegenyefa <lombjai közül szólt a fütty; az>
3 *hova már a madár is lusta felszállni* — K-ba utóbb beírva
3 K : magasan <szinte>
3 K : egy parasztleány ült <kis rokolyáját> <kurta rokolyáját a lába körül csavarva, mint a nadrágot>
5 talán, hogy az a csúf rigó — K : <hogy az> a <csúf> <szemtelen> csúf rigó
7 Balassának a háta borsózott — K : <Balassában meghült a vér>; <Balassának a háta borzongott meg>
7 *hátrafeszített nyakkal* — K-ba utóbb beírva
7 hátrafeszített — K : <a> hátrafeszített
8 aki egész nyugodtan, fesztelenül ült az ágon — K : aki egész <...> ült ott); aki egész nyugodtan fesztelenül ült <fent>; K és (PH): aki egész nyugodtan fesztelenül ült *fent egy ágon*
9 mint valami mitológiai nimfa — K : mint <egy> mitológiai nimfa
9 egy piros pántlikát — K : <egy pántlikát>
11 kiáltott föl — K : kiálta fel
12 fönt — K : fent *mit*
12 szerelméért (PH:) szerelméért—K-ban MK szokása szerint ékezet nélkül.
13 le tudsz jönni — K : le tudsz <valaha> jönni
15 ne szaladjon-e — K : ne szaladjon-e <hamar>
16 K : <létrákat> létráért
17 *úgy látszik* — K-ba utóbb beírva.
19 egy mozdulata, fejének hátrahajtása mutatta — K : <fejének egy mozdulata mutatta>
19 mire hirtelen — K : <s egyszerre> hirtelen
22 K : ahol <megállt, hogy> szemére
23 kendőjét félkézzel föltaszította — K : kendőjét <főlemelte és lenézett>
23 és lenézett — K : <s> lenézett
24 kacaj — K : <kacogás>
24 *hallatszott fel* — K : *hangzott fel*
24 hogy csengett tőle — K : <csengett tőle>
26 olyan fehér — K : olyan <sötét>
26 olyan fehér lett az arca — K : <olyan sötét lett>

- Lap Sor
- 99: 28 K: hőrögte <...>
 „ 29 homlokára — K és (PH): a homlokára
 „ 30 képes ilyesmire — K: képes <ilyenre>
 „ 31 lent termett, és egy mély kecses pukedlit vágott — K:
 lent termett <egy kecses ugrással, s egy mély pukedlit
 vágott>; lent termett és egy <kecses pukedlit vágott>
 32 az ajkáig körbe hajló, az ajkától körbe nyíló karjával
 — K: <a két körbe hajló, körbe nyíló karjával>
 35 Itt vagyok — K: Itt vagyok, *ragyogok*
 35 De te hol veszed — K: De hol veszed
 35 magad — K és (PH): magadat
 36 K: Csupa mosoly volt <az arca kipirult a fáradtságtól>
 37 a szépen boltozott homlokáról — K: <a homlokáról>;
 a <szép, tiszta> homlokáról
 37 gyöngyök — K: *keleti gyöngyök*
 37 gurultak a kipirult arcon végig — K: gurultak <végig az
 arcon>
 100: 2 kérdé haragosan — K: <kérdé>
 3 kedveskedőn — (Jk: kedveskedően)
 3 riszálta hozzá — K: <riszálta>
 6 régi — K és (PH): a régi
 6 nem fog szeretni — K: nem fog <tő[bbé]> szeretni
 8 Senki sem megy fel a jegenyefákra kedvtelésből — K:
 <Pusztá kedvtelésből> senki sem megy fel a jegenyefákra;
 Senki sem megy fel a jegenyefákra <isten kedvéért>
 12 az is testmozgás — K és (PH): ez is testmozgás
 12 De adja ide a cipőmet — K: De adja ide a cipőmet. *Olyan*
 <Oly kedveskedő> *édes, olyan pösze volt a hangja, hogy*
lehetetlen rá haragudni.
 14 ne bolondozzék — K: ne bolondozzon
 15 harisnyában haza — K: *házig* harisnyában haza
 16 kezéből — K: <a> kezéből
 22 vetkőződik — K és (PH): vetkőződik
 23 kis báró — K: <te> kis báró
 24 ez a ruha — K: <ez> a ruha; a ruha
 26 *Mimi fölhánta topánját, fölkelte és csöpöre rakva kezét, negé-*
desen illegette magát — K-ba utólag beírva.
 26 topánját — K: <a> topánját
 26 negédesen illegette magát — K: negédesen <billegette>
 magát
 29 a tréfára — K: a <tréfára>; <a tréfához>; a tréfára
 30 Szóval — K: <Nos hát>
 30 akartad volna — K: akartad volna <bárócskám>
 30 hogy külön mászó-toalettet — K: hogy <kedv[edért]>
 külön mászási <ruhát>
 31 rendeljek meg Párizsban Dusantoytól — K: rendeljek meg-
 <Jaquettől a Rue Rivoli 13>
 32 egyáltalában — K: egyáltalában

- Lap Sor
- 100 : 32 K : <nem> ne mássz
 33 *hogy* hol vetted — K : hol vetted
 34 ezt a paraszt-kosztümöt — K : <a> paraszt kosztümöt
 35 lánytól — K és (PH) : leánytól
 37 a szolgálóid — K : a <fraj[láim]>; a szolgálóim (PH :
 a szolgálóm)
 38 Ne térj ki a kérdésem elől, kérlek — K elírással : Ne térj
 <kérdés alól, Mimi>
 38 *kérdésem* — K : kérdés
 39 nagy súlyt fektetek a feleletedre — K : nagy súlyt fek-
 tetek a <dologra>
 101 : 7 elszállt arcából, hangjából — K : <elszállt arcából>
 11 *mondta* — K : *mondá*
 17 K : nem <várva> <várt> várva
 17 *ott hagyta Balassát* — K-ba utólag beírva.
 17 *ott hagyta* — K : *ott <hagyva>*
 18 *s a piros fejkendőt* — K : *a piros fejkendőt*
 20 *a felelet becsét* — K : *a felelet <súlyát>*
 20 *s körülbelül arra az eredményre jutott* — K : <és mintha
 arra az eredményre jutna>; *és úgy látszott, mintha arra az*
eredményre jutna
 21 *jól kicsúszott* — K : *megint* kicsúszott
 22 *Önkénytelenül* — K és (PH; 1901) : *Önkénytelen*
 23 *kényszerítette rá* — K : *mintegy* kényszerítette rá
 26 *recsegték-ropogtak* — K : valószínűleg elírással : <röpög-
 tek> ropogtak
 „ 28 lépteit — K : <a> lépteit
 „ 33 *Hová* — K elírással : <Hovár>
 102 : 2 balfelé — K : <a bal válla felé>; <befelé>
 5 *mozgása* — K : <a> *mozgása*
 9 *szultán* — K : <török> *szultán*
 16 *zafir nincsen* — K : *zafir nincs*
 20 *A rózsatővisbe* — K : *A rózsza <bokorba>*
 20 *beleakadt a Mimi pántlikája* — K : *beleakadt a <s[zok-
 nyája]>; beleakadt a Mimi <szoknyája>*
 21 *röpköd* — K : <fityeg le>
 22 *a szoknya nem különben* — K : *a szoknya <is> nem külön-
 ben*
 23 *engedett a ráncaiban* — K : <szétment> *a ráncaiban*
 23 *s látható lett egy kis darabon alsó, fehér, kacérabb test-
 vére* — K : *s <látni engedte <<...>> kis darabon alsó
 fehér testvérét>*
 25 *a lehullott szallagért* — K : <az elhullott> *szallagért*
 29 *jegyze meg* — K : *jegyzé meg*
 30 *ma rossz napom van* — K : <rossz napom van>
 31 *mintha saját maga kötötte volna* — K : <saját maga
 kötötte]>
 103 : 5 *Kiszelák* — K <Kiszelik>

- Lap Sor
- 103: 7 látható lett szemben — K: látható lett <balról>
 9 vezetett — K: vezetett <odáig>
 9 nagy hársfákkal — K: <hár[sfákkal]>
 12 egy Szerencsy-leány — K: egy Szerencsy-<kisasszony>
 13 a kísértet kiengesztelésére — K: <az erdő kísértetének>
 kiengesztelésére
 19 s mindaddig kísért — K: s mindaddig <fog> kísért<eni>
 21 a kápolnához visz — K: a kápolnához <vezetett>
 22 K: <Hová akar men[ni?]> Hát nem jön haza
 27 titokban úzi — K: <tehát> titokban úzi
 27 Senki sem tud róla? — K: <De ez esetben> senki sem tud róla.<>
 31 De ez esetben — K: De <hát> ez esetben
 31 mondja csak — K-ba utólag beírva
 33 valami cél (Jk: valami célja)
 36 szilaj, szinte durva és mégis szerelemtől izzó hangon —
 K: <szilaj és mégis fájdalomtól> izzó hangon
- 104: 1 a leány arcán — K: a <leányarc>
 2 a „vagy”-ot — K: a <vagyot>
 3 K: a Balassa erős, férfias mellére <aztán <<a lábujjhegyen>>
 <<lábujj>> fölgaskodott a lábujjhegyén>
 6 hátul fölfogta — K: hátul <megfogta>
 6 lelógó hajfonatát — K: lelógó <fekete> hajfonatát
 7 pajkosan odasuhintott — K: <odasuhintott>
 8 ez aztán (1901; 1907; Jk örökletes sajtóhibával: az
 aztán)
 9 ellentállni — K és (PH): ellenállni
 9 A haragos férfi megolvadott, a karjaiba szorította — K:
 <A haragos férfi a karjaiba szorította>
 16 egy letépett rózsaszál, mely királykisasszonnyá változik
 — K: <<elátkozott>> a végén egy elátkozott király-
 kisasszony>
 16 egy letépett rózsaszál — K: egy letépett <rózsa>
 17 K: megtalál itt minden jót <csak szolgál>
 20 nem is mutatkoztak — K: nem <is> mutatkoztak; nem
 mutatkoztak
 24 amint átöltözködve előjön — K: amint <az> átöltözködve
 előjön
 „ 25 mire megint megfordult — K: mire <vissza> fordult
 „ 26 és pezsgő — K: <s a behűtött> pezsgő
 „ 27 üdén, vidáman, mosollyal — K-ba utóbb beírva
 „ 27 üdén — K: <frissen> üdén
 „ 35 Semmi nyoma többé — K: <Semmi nyoma>
 „ 36 A pezsgő — K: A <bor>
 „ 37 Az illatos tavaszi levegő — K: Az <édes> tavaszi levegő
 „ 38 keseríteni — K és (PH; 1901): elkeseríteni
- 105: 1 bódító, csiklandozó beszélgetés — K: <mihaszna, bizser-
 gető> beszélgetés

- 105 : 2 szokott folyni — K elírással: <szokott>
 3 mikor az ember a maga pezsgőjét issza, de nem a maga
 asszonyával — K: mikor <a pezsgő .... [?] az magáé
 az emberé, de az asszony csak félig>
 „ 8 Az iratok vannak benne — K: <Abban> iratok vannak
 „ 9 éreztem — K: éreztem <benne>
 „ 13 Mind a két csöve — K: Mind a két csöve <golyóra>
 „ 15 Meg találod magadat lőni — K: *Még megtalálod magadat
 lőni*
 „ 16 odaütődöl valamibe — K: odaütődik <valaminek és elsül>
 „ 18 K: nevetett <az>
 „ 19 mely amellett — K: mely <azért>
 „ 25 Véletlenül? — K: <Hát hogyan?>
 „ 26 Véletlenül — K: <Egész> véletlenül
 29 Hát akkor — K-ban tollhívával: Hát <akor>
 31 K: gyalog <mint ....>
 37 K: Mondd el hamar, <mert mindjárt elájulok a kíváncsi-
 ságtól>
 106 : 1 Nem illik — K: Nem illik <az>
 „ 5 K: Büntess meg. <No k>
 „ 6 üss pofon azzal a kis kezeddal — K: <üss pofon>
 7 hogy még a régi vagy — K: <hogy a régi> vagy
 9 ki s bejárnak <Jk: ki és bejárnak>
 10 K: csak <....> bort hagyjanak
 11 Legyünk megint jó barátok — K: Legyünk <hát> megint
 jó barátok
 12 ne légy kezes — K-ba utóbb beírva.
 12 mert félek akkor — K és (PH; 1901): mert *mindig*
 félek akkor
 13 haragudj, kérlek — K: haragudj <már az istenre> kérlek
 15 pedig kezdett már — K: pedig <már> kezdett <n>
 16 a gondolataiba — K: <gondolataiba>
 16 több-több fekete színt — K: <feketebb színeket>
 17 K: vegyített <..>
 20 Nyergeltess egy lovat — K: Nyergeltess <nekem> egy
 lovat
 23 ezt a palaokot — K: <még> ezt a palaokot
 25 *most már mindenért gyanakodott* — K-ba utóbb beírva.
 26 K: <Te akarsz nekem parancsolni. Csak azért is iszom;
 mért ne innám.> Mit akarsz azzal elérni
 33 K: <Minek babralsz olyan helyen, ahol kapocs v[an!]>
 Hát vedd el onnan a kezedet.
 34 K: Jó, elveszem. <Nem kellesz, a bor kell nekem. Ugorj
 fel, tölts. Szomjas vagyok. Tudod-e, mit mond a bor?
 Hol is hagytuk el?> hogy mit mond a bor.
 36 mi van benne — K: <miből van>
 37 ilyen borzasztó dolgokat — K: ilyen <utálatos> <...>
 dolgokat

Lap sor

- 106 : 38 K : én semmit sem mondok. <Én csak azt mondom; tölts még egy kis bort. Én csak azt> <És>
- 107 : 1 a háta borzongott tőle — K : a háta <megborz[ongott tőle]>
- 2 tölts még — K : <tölts>
- 3 a komornyik — K : a *bizalmas* komornyik
- 4 neveztek egymásközt a cselédek — K : neveztek <a környéken>
- 7 K : <Mit akarsz, öreg?> Hopp, öreg, nyergeltes meg egy lovat
- 8 a méltóságos báró úr — K : <a báró> úr
- 9 K : <Azonnal.> Mi közöd hozzá?
- 10 Gilagó — K és (PH; 1901): a Gilagó
- 11 de ha siet — K : de ha <elmegy>
- 12 Balassa élénken — K : <A> Balassa élénken
- 12 K : ugrott föl a <szekr> székről
- 13 Gilagó — K : és (PH; 1901): a Gilagó
- 14 hagyította — mindenütt így
- 14 K : hagyította le nekem. <A Balassák nem szeretnek>
- 14 jöjjön be — K : <jöjjön>
- 14 Dehogy sietek — K-ba utóbb beírva.
- 16 K : <tudták> tudta
- 18 Gilagó — K és (PH; 1901): a Gilagó
- 20 minden ebredő beszédét elfojtá ez a név — K-ba utóbb beírva
- 20 elfojtá — K : <elvette>
- 20 be se bírta várni, míg bejön — K : be se bírta várni, <amíg a rendes ajtón <<bel>> bejön az a Gilagó>
- 21 az ebédlő ablakához — K : az ebédlő-ablakhoz
- 23 füstös — K : <vén> füstös
- 24 becsoszogott négyrét hajolva a kis törpe Gilagó — K : becsoszogott <az öreg>; becsoszogott négyrét hajolva <az öreg>; becsoszogott négyrét hajolva a <tőpörödött cigány>
- 25 K : <öt nagy zajjal, csatarával> öt másik cigánnyal
- 25 hozván be — K : <rakván be>
- 28 K : szeretsz engem. <Ugye szeretsz?>
- 29 *Hogyne szeretnöm* — K-ban elírással : Hogyne <szeretnk>
- 29 szeretnöm — K kivételével mindegyik kiadásban : szeretnöm. — A cigány beszédének fonetikus visszaadásában a különböző kiadásokban nagyon sok az eltérés. Itt is, s a későbbiekben is mindenütt azt a variációt fogadtuk el; amely az írói szándékot — a cigánynyelv fonetikus tükrözését — legjobban szolgálja.
- 32 úgy maradt rád a hegedű — K : <minek következtében rád maradt> a hegedű; *így* maradt rád a hegedű
- 33 igaz — K : igaz
- 33 ílne — K kivételével mindenütt : *é*lne
- 35 K : <Hát milyen> Hát igyatok előbb

- Lap Sor
- 107 : 37 Odakönyökölt az asztalra és Mimit nézte szomorúan —
 K : <Ivott és a fejét a <<két>> fél könyökére tette>
 37 Mimit — K és (PH; 1901) : a Mimit
 38 Gilagó — K és (PH; 1901) : a Gilagó
 38 valami hazafias kesergőre — K : <valami kesergőre>
 38 mitől még jobban elszontyolodott — K : mitől <egyszerre>
 elszontyolodott
- „ 39 K : <belemarkolt az üstökébe> s mintha a nóta huzná le
 „ 29 és mintha — K : s mintha
- 108 : 1 omlott le — K : esett le
 1 köd borult rá — K : köd <ereszkedett le a fejére>
 2 lelke; szíve pedig olvadt, egyre olvadt — K : <repszni
 kezdett üregeiben és a szíve>; <s olvadt, ott olvadt>
 3 mint a nemes érc — K : mint <az [érc]>
 4 K : <Ácsi A> Egyszerre az asztalra ütött
 5 a magyar emberben — K : a magyar emberben <mindben>
 6 a professzorok — K : <professzorok>
 8 Ez is szép, ez is szép...de nem az igazi — K : <Ez nem
 az [igazi]>
 9 de nem az igazi — K : de <mégsem az>
 10 Gilagó — K és (PH; 1901) : a Gilagó
 11 hozzáhagyította — K : hozzáhagyította
 11 éppen a hegedűt érte — K-ban elírással : <éppen a hegedűt>
 18 K-ban elírással : Elkezdett dudorászni. <Elkezdett dudo-
 rászni>
 20 K : az én lelkemet dömöcköld. <V[áltoztasd]>
 24 szállt; szállt a Balassa Bálinté felé (1907; Jk : szállt a
 Balassa Bálinté felé)
 25 hiszen abból való — K : hiszen <egy darabja abból való>
 28 K-ban a dalszövege mellett MK nyomdai jelzése : *petü*
 32 ne fogd még — K és (PH; 1901) : ne fogd meg
 32 végig nem danolom — K : végig nem <mondom>
 33 danolom — K és (PH) : dalolom
 37 Gilagó — K és (PH) : A Gilagó
 37 a kis rókafejét — K : a kis <okos> rókafejét
 38 úgy ügyelt, meghegyezett fülekkel, mint egy kopó — K :
 <úgy ügyelt mint egy kopó>
- 109 : 2 Ennek a kis lánynak — K : Ennek a <kisasszonynak>;
 Ennek a kis leánynak
 2 K Ennek a kis leánynak <— Nem>
 5 szép — K : kivételével mindenütt : szép
 5 Jaj de szép, mint a friss bimbóhajtás — K : <Vigyen el
 engem a devla, de nagyon szép>
 5 K-ban elírással: bimbó <hajts> hajtás
 6 fújja el még egyszer — K : <de> fújja el még egyszer <a
 méltósága>
 6 azzsal a harmónikás szent szájával — K : azzsal a
 <sz[ájával]> azzsal a harmónikás <méltóságos bárói> szájával

- Lap Sor
- 109: 6 harmónikus — K kivételével mindenütt tévesen: harmónikus
8 fölkapta szerszámát — K: fölkapta (a hegedűt)
9 s nyomról-nyomra kísérté a dalt a húrokon, s apródonkint összefogdosta — K: nyomról-nyomra kísérvén a dalt a húrokon, (egysze[riben]) összefogdosta
17 odahallgass — K: (ide)hallgass
18 az esze egyebütt járt — K: az esze (talán) egyebütt járt
19 e nótát — K és (PH): a nótát
19 de kár, hogy nem tudott magyarul — K: (mert nem tudott magyarul)
19 K: nem (tudott) tudott magyarul
20 Negyedszerre, ötödszörre már megtanulták — K: (Lassan-kint) megtanulták
21 K: különösen a cimbalmosnak (Murkó) volt
21 K elírással: (Bel) Balassa a hangjával
24 K: De okos ember vagy. Hogy (tudtad)
25 Miből szagoltad meg — K: (Hogy) szagoltad meg (...)
31 szemöldéit összeráncolta — K-ba utóbb beírva
33 Bolondokat *darálsz* — K: (Mit beszélsz) bolondokat; Bolondokat *beszélsz*
34 K: (-Dili legyek ((de)) ha nem igazs. Mikor a Nyurgán három((füst)) fist száll az ... lesz, hogy a méltóságos úr itthon) Beszélgetnek kérem alásan
,, 34 kérem — K kivételével mindenütt: kérem
,, 35 törjön el a kezsem, lábam — K: törjön (el a lábam)
,, 35 ha nem beszélgetnek — K: ha nem (besél[getnek])
,, 38 Teszem ázst — K: Teszem (ázst)
110: 4 K: Ez a (osucsa) kopasz hegycaúcs
6 Ázs — K kivételével mindenütt: Ázs
6 akkor csak egy fist — K: (csak egy fist)
7 jelek — K: jeleik
9 a tudományokból — K: a tudományokból, instálom
10 *ami* a mesterségemhez vág — K: *amelyik* a mesterségemhez vág
10 *ami* a mesterségemhez *vág* — K: *amelyik* a mesterségemhez (tartozsik) *tartoziik*
12 az ujját — K: az ujjait
13 és némi magyarázatot adott — K: és megadta némileg a magyarázatot
14 füstoszlop — K: (füst)
18 a nóták különféleségéhez képest — K: a nóták (szerint)
19 Egész hosszú üzeneteket tudnak ezek egymásnak küldeni — K: Egész (leveleket írnak); Egész (leveleket tudnak ezek írni); Egész (leveleket tudnak ezek egymásnak küldeni)
20 három papirosra — K: (hét pa[pirosra])
21 tudná — K: (tudja)

- 110: 21 *mondta* — K: *mondá*
 22 *megreszketett* — K: *<reszketett>*
 22 *a piros pántlika* — K: *egy piros pántlika*
 24 K: *<De jó>* *<Mimi az ajkáról igyekezett>* *<Mi lát>* *Mimi látta újra vadul villogni a szemeit*
 25 *mit beszélhet* — K: *<hogy>* *mit beszélhet*
 28 *mintha ott volna a rejtély valahol. Még végre kimondta a szentenciát Gilgó* — K-ba utóbb beírva.
 28 K: *ott volna <egy> a rejtély*
 30 *Ázst csak* — K és (PH): *Ázst csak*
 30 *Ázst csak a devla tudja* — K: *<Tudja a devla>*; *<Ázt csak a de[vl]a tudja>*; *Ázst csak a devla tudja*
 33 *Egy-egy sóhaj* — K: *<Csak>* *egy-egy sóhaj*
 35 *a lelke valami kellemetlen helyen jár* — K: *<a lelke dolgozik, forr>*; *<a lelkét dobálja forralja az a szörnyű méreg>*; *<a lelkét dobálja forralja az a bizonyos zöldszemű szörny>*
 36 K: *<Egyszer csak megint felütötte a <<fejedet>> [elírás!]>* *fejét. — Mimi, kis szívem <<húzd le az egyik cipődet>> hol vagy? Hová lett a kisasszony. Az bizony kiment, hogy a vasora után nézzen.>* *Egyszer csak megint felütötte a fejét*
 37 *kikönyökölt a nyitott ablakon* — K: *kikönyökölt <az ablakon>*
 111: 1 *a békák kuruttyolása* — K és (PH): *a békák zümmögése sértett őnmegadással* (1907; Jk: *sértett őnmegtagadással*)
 5 *nyirettyűjét* — K: *<a>* *nyirettyűjét*
 7 *kunkogtak* — K: *<kukog[tak]>*
 17 *tot* — az eddigi kiadásokban: *totá*
 17 *Húzd le* — K-ban tollhibával: *Húzd <el>*
 18 *eszedbe* — K: *<az>* *eszedbe*
 18 K: *<rezzent>* *pirongatta*
 22 *Az én ősapám, Balassa Pál is ivott a Széchy Máriából* — K: *<a Széchy Mária csizmaiból is <<egy>> ittak az egykori Balassák>*; *Az én ősapám is ivott a Széchy Máriából*
 23 K: *Csakhogy az csizma volt <a> <s>* *A régi*
 26 *Egy csinos asszony* — K: *Egy heroig asszony*
 29 *már t. i. nem a rokonság távoli, hanem a rokon, mert* — K-ba utóbb beírva
 30 *vagy kétszáz év előtt* — K: *<valamikor>* *kétszáz év előtt*
 30 K: *kétszáz év előtt élt <az pedig nagyon távol van>*
 31 *Tél idején* — K és (PH): *Még télen*
 32 *a királyi udvarhoz is* — K: *a királyi udvarba is* (PH: *a királyi udvarban is*)
 38 *Mindent meguntam* — K: *Mindent meguntam <már>*
 39 *elmehettek* — K: *elmehettek <most>*

- 112 : 1 *Kérlek Mimi, gondoskodj rólok* — K-ből ez a mondat hiányzik.
 2 Nem vagyunk mink kevélyek — K: Nem vagyunk <<büszke>> <biszke emberek>
 4 *És annyira világos válasz volt, hogy* — K-ba utólag beírva
 5 tárcáját — K: <a> tárcáját
 5 nézegetett — K: <s> nézegetett
 6 Általában sokkal vidámabb lett, mint azelőtt — K: Általában <így vidáman>; Általában <vidámabb atmoszférába jutott; mert a bor>; Általában <vidámabb volt>; Általában vidámabb lett sokkal, mint azelőtt <volt>; Általában vidámabb lett sokkal, mint azelőtt
 8 a legpajzánabb nedv — K: <még> a legpajzánabb nedv
 9 a szőlőszemet megnyomja, összetapossa — K: <a szőlőszemet összetapossa>
 9 K: összetapossa <kicsurog>
 11 magához intette — K: <oda> intette
 15 *veszi a penicilussal meghegyezett kalamust, s* — K-ba utóbb beírva.
 15 penicilussal (Jk: penecilussal)
 22 adjam oda írásnak — K: <adjam írásnak>
 24 *a tenyeredre* — K-ba utóbb beírva
 26 *de ézs lehetetlen* — K: <de lehetetlen>
 26 *ézs lehetetlen* — K és (PH): *azs lehetetlen*
 27 K: Oh, jaj nekem, jaj nekem. <Nyom[ja]>
 27 *tört ki síró hangon* — K: *tört ki <kétség[eesetten]>*
 27 *ézs a sejtés* — K és (PH; 1901): *az a sejtés* (Jk: *azs a sejtés*) — A korábbi fonetikus átírásnak megfelelően módosítottuk.
 „ 30 *Azst a fekete ludat* — K és (PH; Jk): *Azst a fekete ludat*
 „ 30 *ezs a toll* — K <ez toll>; *ez a toll*
 „ 32 *Azért* — K: *Azért* (PH; 1901; 1907): *Azsért*
 „ 32 *a késpénz* — K: <késpinz>; *s késpinz*
 „ 34 *Ha csak a lúdtoll a baj* — K: *Ha csak <ez a> baj*
 „ 35 *K: van nekünk vastollunk is. <Gilagó a fejét vakarta>*
 „ 37 *szemöldjei* — K: *szemöldei*
 113 : 2 *á halálomat* (PH: *á hálálomat*; 1901; 1907; Jk: *a halálomat*)
 4 *ézs istentelen Krúdy* — K és (Jk): *azs istentelen Krúdy* (PH; 1901; 1907: *az istentelen Krúdy*)
 5 *pedig ézs* — az eddigi kiadásokban: *pedig azs*
 5 *K elírással: <hogy> hogy mi van*
 6 *a tisztartóhoz* (Jk. itt is, a későbbiekben is: *a tisztartóhoz*)
 8 *quétancia* — K: *quetancia*
 9 *húzsogassam* — K: <húzog[assam]>
 11 *ne írhatnám* — K kivételével mindenütt: *nem írhatnám*
 13 *akkor a balkezemet* — K és (PH): *akkor meg a balkezemet*

- 113 : 16 K: nincs most készpénze. <írni>
 16 Arra *pedig* — K és (PH): Arra *meg*
 16 fogadása van — K elírással: <fogadása>
 17 semminő papírt — K: <se> papírt
 23 *Légy nekimahkos* — K-ba utóbb beírva.
 23 nekimahkos — K: *mekimahkos* (PH: *mekimakhos*)
 24 K: Iszen elfogadnám, <de>
 25 lesz a vége — K: lesz *ebből*
 26 Lefőzsi — K: <Lehúzzsa>
 26 K: Lefőzsi *ázs* <esztergomi>
 26 *ázs* még — az eddigi kiadásokban: *azs* még
 26 *ázs* estergomi — K és (PH; 1901; 1907): *az esztergomi*;
 (Jk: *azs* estergomi)
 32 írta neki tenyerére — K: <írta neki>
 32 K: a következőket, <miközben Gilagó egyre rángatózott,
 hogy ő csiklandós>
 36 K: megosol <pajtás>
 „ 36 Megjáród *pajtás* (PH: *Megjársz*; *pajtás*)
 114 : 1 Hanem vigyázz, hékás, a tenyeredre — K: Hanem vigyázz
 <az írásra>
 2 hogy el ne veszítsd — K: <el ne veszítsd>
 3 hanem a konyhában aztán — K: hanem <ott> aztán
 4 K: megindult a tanácskozás <hogy miképpen>
 5 a Gilagó keze — K: <a Gilagó>
 6 jó volna-e — K: <jó volna>
 6 az értékes testrészt — K: az értékes <kezet>
 7 K elírással: a kendő találja a <kendőt>
 8 K: Talán papirosba kellene begöngyölni. <Csakhogy a
 papirosok közt is> <De nehogy itatós papiros legyen.
 Furcsa, hogy az iszákosság már a papirosok közt is terjed.>
 12 a pálinkaitalt — K: a <pálinkát>
 13 mint célszerűtlen elvettetett — K: <elvettetett>
 13 K elírással: Hadd legyen a <Gillag> Gilagó keze
 14 mindig — K: *mindég*
 14 szem előtt, *ellenőrizve* — K: szem előtt *valahogy*
 15 K: mert ha a <szu>zsebébe
 16 K: <V> <Vagy> Véletlenül hozzányúlhat
 17 Például a saját képéhez csap — K: Például <valahogyan
 a saját <<feb>> [elírás] <<fe[jére]>> arcára> csap
 s ez is a *Murka indítványa volt* — K-ba utóbb beírva.
 20 össze kell hajlítani (1907; Jk: össze kell hajtani)
 21 hozzákötni — K: <meg[kötni]>
 21 az alsókart, de olyanképpen — K: <de olyanképpen>
 24 *vagy ha Gilagó megbőlök és leesik* — K-ba utóbb beírva
 24 Gilagó — K és (PH; 1901): a Gilagó
 24 *leesik* (Jk: *elesik*) — A Jk. sajtóárendezőjének javítása
 önkényes; MK gyakran használja a *leesik* alakot az *elesik*
 helyett.

- Lap Sor
- 114 : 26 K : minderről <még> a konyhában. <Ha megbotlik>
 27 ha megbotlik – K : <ha> megbotlik ; <megbotlik>
 28 a sárba – K és (PH) : *valami* sárba
 28 por – K és (PH) : *a* por
 28 belepi kezét útközben – K : belepi <valahol> ; belepi
 útközben
- „ 28 K : <...> Végre se bírtak
 „ 29 K : s <...> nagy disputák
 „ 30 K : Kékkő felé. <Az lesz>
 „ 30 S egyelőre csak annyi – K : <s csak annyi>
 „ 33 ha elutazott – K : ha elutazott *valahová*
 „ 34 K elirással : csak <a> a nagy parádé
 „ 36 kedves bolond – K és (PH) : kedves *egy* bolond
- 115 : 1 felköltse – K : <felkeltse>
 3 nagyobb estát – K : <szép sé[tát]>
 4 Hogy nem fél – K : <Csoda> hogy nem fél ; *Ejnye*, hogy
 nem fél
 4 egy ilyen csópp teremtés – K : egy ilyen <kis teremtés>
 6 Síri csend – K : <Halotti> csend
 9 K : ütődtek bele <nappal>
 10 K : egy-egy gallyba <...> nappal
 10 *míg az erdő zöld volt* – K-ba utóbb beírva
 11 biztosan röpködnek – K : <vígán> röpködnek
 11 tulajdonukba – K és (PH) : *a* tulajdonukba
 15 irdatlan – K : <idomtalan>
 15 alsó testéről cefatokban – K : <testéről c[afatokban]>
 16 a sok lehámlott kéreg – K : <a kéreg>
 16 s élni – K és (PH) : élni
 16 K : élni látszik <...> rajta
 21 K : ahol pedig <senki>
 21 K : a vadászkastély cselédsége. <Akápolna ajtó küszöbén>
 25 egy pár csizma – K : egy pár <takaros csizmácska> ;
 K és (PH) : egy pár *kis* csizma
 28 örül – K : örül-e
 28 *inkább* – K-ba utóbb beírva.
 31 az erdőben – K és (PH) : az erdőn
- „ 36 K : <Egy> A síp hangjára
 „ 38 megindul a sziklához – K : megindul a <szikla felé>
- 116 : 1 K : Oda <...> érve
 6 ez arany folyónál – K : <az> arany folyónál
 6 kergeté – K és (PH) : kergetné
 7 katonái az üldözés helyett – K : katonái <a német>
 helyett
 9 bárcsak *inkább* sohase imádkozott volna öfelsége –
 K : bárcsak sohase imádkozott volna inkább öfelsége
 11 míg itt németek vannak – K : míg <a németek az ország-
 ból ki nem <t[akarodnak]> mennek> ; míg <az országból
 ki nem mennek a németek>

- 116 : 14 óriási ajak — K : óriás ajak
 15 kissé fogyni — K : <fogyni>
 15 kezdettek — K : <kezdenek ismét>
 22 Mimi egy kis idő múlva ismét megfújta sípját — K : Mimi ismét megfújta sípját egy kis idő múlva
 23 a ruhájához — K : a <ruháihoz>
 24 hogy rendben van-e — K : hogy <minden> rendben van-e
 24 Nő volt — K : <Leány volt> <Asszony volt>
 24 K : Nő volt. <Ezt az ösztönt az>
 26 hogy meglássa magát tükrében a holdvilágnál — K : hogy meglássa magát <benne> a <holdvilág fényénél>
 29 árnyéka mégis van — K : árnyéka mégis van <a liliomnak is>
 30 restelkedett — K : restelkezett
 30 de úgy restelkedett, mintha valami — K : <mintha valami>
 32 egy helyen mutatkozzanak a patak~~nál~~ (PH; 1901: egy helyen mutatkozzanak a patak~~nak~~; 1907; Jk: egy hely~~én~~ mutatkozzanak a patak~~nak~~)
 32 a patak~~nál~~ — K : a <patakban>
 38 Bonfin is, de — K : <de>
 38 a tudákosabbak — K : <ó>
 39 hegycsuszamlás következményének — K : hegycsuszamlás~~(nak)~~
 39 tarját — K : tartja
 33 Sóhajtott — K : <Önkénytelenül> sóhajtott
 34 K : <Egyszerre> <Közelben egy ember se volt> <Kivenni> Finom hallásával immár a lépteket is kivette
 „ 35 elébe ment az érkezőnek — K-ban elrással: <elébe>
 „ 36 K : hogy nincs-e <senki>
 117 : 1 mindenütt csak — K : <csak>
 1 K : a holt természet volt <Koronkint>
 2 csend — K : 'csend
 2 honolt — K : <uralkodott>
 2 K : <Csak> Messziről, nagyon messziről
 3 lágý, édes furulyaszó — K : <lágý furulyaszó>
 4 két éló villogó szem — K : <két villogó> szem
 7 Ezeregyéjszakában (1901; 1907; Jk: Ezeregyéjszakán)
 11 K : ha el is tudná mondani, <amit látott, csak an[nyit]>
 14 a aztán — K : aztán
 19 K : <Jó> Egy öreg óra múlva
 20 a harmathullástól csatakos szoknyában — K : <csatakos szoknyában>
 21 kalandhoz — K és (PH): kalandokhoz
 23 közben gyöngéden — K : közben <nyájasan>
 24 szép hullámos haját — K : a szép hullámos haját
 28 K : <s megint ism[ételte]> és megismételte
 30 hogy ne legyen neki a fény kellemetlen — K : hogy <a fény az alvót ne [zavarja]>; hogy <a fény ne legyen kellemetlen az alvónak>

Lap Sor

- 117 : 36 még a cselédszobába is *benyitott*, meghagyván – K : még a cselédszobába is meghagyván
- 118 : 1 K : Föl is ébredt Balassa <és> s egyszerre eszébe villant a gyarmati út
- 2 rohant is – K és (PH) : *de* rohant is
- 14 *bátorságos* (1907 ; Jk : *barátságos*)
- 17 Mernek is azok engem bántani – K : <Nem mernek azok> engem bántani
- 18 Krúdy – K és (PH ; 1901) : *a* Krúdy
- 20 K : Itt van az én jó Kuchen <veiterem a ta> reiterem a tarisznyában
- „ 21 megcélzom – K : megcélzom
- „ 28 kalapját (Jk : *a* kalapját)
- „ 28 maga is – K : <s> maga is
- „ 30 mint valami fregatta – K : mint valami <kis> fregatta
- „ 35 a saját kísértetét – K : a saját <külön> kísértetét
- 119 : 5 *gyorsan lehajolt* – K-ba utóbb beírva.
- „ 10 repedéseim s a kulcslyukon át mintha – K : repedéseim <át mintha>
- 11 hívogatón – K : *s* hívogatón
- 16 K : Jövök már <nyi> ne nyihogj
- 21 A szájával csetentett – K : <Ezzel> a szájával csetentett
- 23 K : valami fehér párázat borította el a fák koronáit. <A távoli kis fenyők, a boldogult báró utolsó ültetései, úgy néztek ki messziről, mint <(a)> fátyolos menyasszonyok>.
- 24 Alkalmasint eső lesz reggelre – K : <Hát bizony> eső lesz reggelre
- 24 De reggel vajon – K : De <vajon reggel>
- 26 K : hát nézzük meg akkor az öreg órát. <Az minden időt, minden óranegyedet megmutat.>
- 28 K : <Azaz> Csakhogy <még egy olyan> ez nem elég, még egy olyan
- „ 31 K : öreg anyókánk <a föld egyet fordul a nap körül> <hogy el nem n> a föld mint a muszlinca a lámpa körül egyet fordul a nap <körül> [?] körül
- 33 minden stációját – K : minden <egy> stációját
- 34 K : Ha pitymallik, ha pirkad, <ha megvirrad> ha hajnalodik, ha megvirrad <ha napkölte van> ha napkölte van
- 35 ha napkölte – K : ha <a> napkölte
- 35 K : ha öreg <fölstököm van> fölstököm van – [Az előző javítások kuszává, áttekinthetatlenné tették a szöveget ; erre az átírásra ezért volt szükség.]
- 35 ha öreg fölstököm van – K és (PH) : ha öreg fölstököm van, *meg kis dél*
- 36 K : és a többi <meg a többi. Hi[szen]> meg a többi... Híszenen [elírás!]

- Lap Sor
- 119: 38 más színekbe — K: más <-más> színekbe
 „ 39 *más palástokba* — K-ba utóbb beírva.
 „ 39 fölrakosgatva — K: fölrakosgat<ja>
 120: 1 legutolsóának — K: <a> legutolsóának
 2 K: a sok <ragyogót> ragyogó
 3 mikor mi van — K: mikor mi <van>; mikor mi <követ-
 kezik>; mikor mi van
 4 jön a nap a fényes ábrázatával, a bosszankodástól szinte
 vörösen — K: jön a nap fényes ábrázatával <és azt
 mondja>
 5 az égboltozat egyhangú szóval, nem — K: az égbolto-
 zat, <nem>
 6 útbaigazítást — K: <semmi> útbaigazítást
 7 s az embereknek a saját árnyékukkal, ott helyben a föld-
 jükön, mutogatja, hány óra van — K: s az <árnyékával
 mutogatja, mikor van déli, uzsonna>; s az <árnyékával
 mutogatja, hogy hány óra [van]>
 9 K: a saját árnyékukkal <és a magu>
 9 K elírással: <B> Balassa
 9 K: megnézte az eget <piroslott egy kicsit> keleten
 10 K: akkora darab <m[int]>
 10 asszonykötény — K elírással: <aasszony>
 13 s leeresztette a kantárszárat, hadd menjen — K: <s el-
 eresztette a kantárt, h[add menjen]>
 13 kénye-kedve szerint — K: <a> kénye-kedve szerint
 15 a gyanús jeleket — K: a <gyanúkokat>
 16 K: Hidegen <Hánytorgatta ide-oda> turkált
 18 talán gyöngédtelenül — K: <gyöngédtelenül>
 20 erre az olvasó — K: <az olvasó>
 25 K: e nevezetes szörnyeteget <ma már>
 27 esetleg nem — K: <nem>
 29 K: A báró <...> éppenséggel nem
 29 nem foglalkozott se gyilkossági, se öngyilkossági gondo-
 latokkal — K: nem foglalkozott <öngyilkossági gondo-
 latokkal>
 32 letért a hosszadalmas rendes útról, megcsiklandozta egy
 kicsit a lovát és neki vágott — K: letért a hosszadalmas
 rendes útról, <neki vágott>
 33 és neki vágott — K: s neki vágott
 33 erdei gyalogútnak — K: <gyalogútnak>; <árnyas gyalog-
 útnak>
 34 ahol a lombos fák alatt kevésbé éri a zápor — K: ahol
 kevésbé éri a zápor
 36 *Oly hirtelen, oly váratlanul történt, hogy* — K-ba utóbb
 beírva
 „ 37 bevezett tény — K: befejezett tény
 121: 1 Krúdy Kálmán — K: <a> Krúdy Kálmán
 3 ordított fel Balassa — K: <ordított Balassa>

Lap Sor

- 121 : 4 *felhúzta a kakast, célzott, elcsattantotta*, de egyik cső se sült el – K és (PH) : *elsülötte először az egyik csövet, aztán a másikat*, de <az> egyik se sült el
6 K : A <báró> báró a fogait csikorgatta
7 agyvelődöt – K : a hitvány agyvelődöt
9 K : mert én <húsb[ól]> is vérből való
10 félek – K : <s> félek
12 Kihúzott köpenyéből egy mordályt – K : <Kihúzott egy mordályt>
12 *mordályt* (1901 sajtóhibával : *mordányt*)
14 Szép, nyúlánk legény volt – K : Szép, <nyúlánk volt>
14 nem volt annyira sötét – K : nem volt <most> annyira sötét
19 Az arca hideg volt és unatkozó – K kivételével mindenütt tévesen : Az arca hideg volt és unatkozott. – Javítottuk a K alapján.
19 hideg volt és unatkozó – K : hideg volt és <egykedvű>
20 *mondta* – K : *mondá*
25 báró úr – K : <báró>
27 e nyomorult pisztoly miatt – K : <ezzel a nyomorult pisztollyal>; e nyomorult <pisztollyal>
30 K : *míg nem végeztünk* <ön gentleman ember>
35 lépetgette ménjét – K : <lépegetett>; lépegette <a> ménjét
37 Báró úr – K : <Báró>
37 K : kezdő Krúdy – <nekem pénzre van szükségem. A báró szó nélkül vette ki a tárcáját. Nem sok van ugyan benne <<....>> de ez most az összes pénzem. – Milyen összeg>
122 : 1 Ah, nagyszerű – K : Ah, <erre nem is gondoltam>
2 Talán násznagynak akar – K és (PH) : *Őn* talán násznagynak akar
6 útjába lépve – K : <előre> lépve
8 azért a búza – K : <a búza>
16 K : Vagyis <hogyan> számban kifejezve, ötezer forintra van szükségem
20 *se* vehet (Jk : *sem* vehet)
25 anélkül, hogy belenézett volna – K elírással : anélkül, hogy belenézett
29 K : Balassa meg volt lepetve <zu> [?] *ez a csöpp epizód megzavarta*
31 elegáns, fekete kabátot – K : <fekete kabátot>
32 kerek, palástszerű – K : kerek, palástszerű, <egész divatos>
36 tette hozzá önróniával – K : tette hozzá <mosolyogva>
37 máshová – K és (PH) : máshova
39 megbocsáthatlan – K : megbocsáthatlan

- Lap Sor
- 123 : 14 és édesdeden — K és (PH): *s* édesdeden
- „ 15 Egy öreg lábbeli — K: Egy öreg lábbeli. *Rómer Flóriának való lelet. Az ördög vigye el ezt a Krúdyt, ez még, úgy tetszik, újságokat is szokott olvasni.*
- 15 Bizonyosan valami családi ereklye — K: <Valami> családi ereklye
- 18 fölötte — K: felette
- 10 csüggedni — K és (PH): csüggednie
- 24 írásokat — K és (PH): iratokat
- 26 ezekre az iratokra — K: az iratokra
- 28 van szükségem — K elírással: <szükségem>
- 29 rájok — K és (PH): rájok
- 32 Balassa elsápadt, az ajkait harapdálta — K: Balassa <az ajkait harapdálta>
- 37 K: A báró úr <rosszul ít[é]li> rosszul ítéli meg — Valószínűleg betűhiba, elírás miatt javítva.
- 38 valamely *kellemelenség* érheti — K elírással: valamely érheti
- „ 39 magunkviselésért — K elírással: <magukviselés[ért]>
- 124 : 2 *természetfölötti erő* — K: <különös erő>; *különösen nyert erő*; (PH: *végzettfölötti erő*)
- 4 merőben hiábavaló — K: merőben <céltalan>
- 14 a héten — K: *e* héten
- 15 pönteket — K és (PH): *a* pönteket
- 16 elhozva a pénzceskét — K: elhozva a <pénzt>
- 19 Újabb tíz perő múlva — K: <Amire> újabb tíz perő múlva
- 20 Hiszen olyan szép és sima — K: Hiszen <olyan sima>
- 24 minden *egyes* szótul — K: minden szótul
- 27 tudni — K és (PH): tudnia
- 29 az ön iratait — K elírással: az ön irataimat
- 30 K: <Ba[lassa]> — Meg.
- 33 ott maradt ülve a mozdulatlan lovon — K: ott maradt ülve <még a lován>; ott maradt ülve <még egy pillanatra a lován>
- 34 elképedve — K: <elkábulva>
- 34 szinte megdermedve — K: szinte megmerevedve
- 35 a kezéből — K: <a> kezéből; kezéből; (PH: kezéből)
- 35 K: <min> mintha álom lett volna [elírás!]
- 37 K: <Hanem> Hanem most már tenni kell — *Nem kezdett új bekezdést; ezért törölte a „Hanem” szót*
- „ 39 mely alatt — K és (PH 1901): mely mellett
- 125 : 4 ahol abban az időben — K és (PH; 1901): hol abban az időben
- 4 Kapy Ede a mindenható megyei főnök — K: Kapy Ede *volt* a mindenható megyei főnök
- 5 K: <Az> <meg az egyet> [?] <az> [?] <feladni [?] nem volt oka> Alapjában szelíd ember volt

- 125 : 6 K : örökké csikorgatta a fogait. <Hogy a főnökséget elvállalta határozottan <<undorság>> undorító dolog volt tőle, de ő <<egy>> nemes fennkölt dolognak szerette feltüntetni: hogy azért vállalta a hivatalt, mert megakadályozhat némely dolgokat és <<bizonykodott>> tényleg <egy> néhányszor sarkára is állt, <<s>> lemondással fenyegetőzött, ha valami ... [?] dolog volt készülön. Az volt a <<ked[ves]>> mentegetőzése
- 6 sortól („Honfitársai, különösen régi barátai...” kezd. mondattól) a bekezdés végéig terjedő rész K-ba utólag beírva.
- 8 K : restellte a hivatalát, s <szerte>
- 9 amiben *ugyan* — K és (PH) : amiben *különb*
- 11 szálltam fel — K : <ültem> fel
- 11 K : de <Marc[hegnél]> ki meri mondani, hogy Marchegg-nél
- 12 kiszállni (PH : kiszállani)
- 13 K : Ki is szállt talán <Érsek[újvárnál]> még Érsekújváron innen
- 14 fölmentették — K és (PH) : elcsapták
- 16 rabolta ki — K : <rabolta>
- 18 a fogát — K : a fogait
- 20 Stuhrichter Stefanovicsért — K : <Stefanovicsért>
- 24 Hogy egy kicsit more patrio és nem aktaszerűleg — K : <Úgy hogy nem egészen aktaszerűleg. <<Értsd csak fél akt>> Csak úgy félig.>
- 31 Hát persze, hogy nincs — K : <Az, az vagyok>
- 31 bökte ki — K : <felelte>
- 32 mert mindnyáját elhelyeztették szanaszét, kit Olmützbe, kit Kufsteinba — K : mert <mindnyáját bezártatok, kit [Olmützbe, kit Kufsteinba]>; mert mindnyája szanaszét van, ki Olmützben, ki Kufsteinben
- „ 35 zargatták föl — K és (PH) : zargalták föl
- „ 37 K : amikor lehet <ő> <de>
- 126 : 4 beszélj el, Tónikám, apróra — K : beszélj el Tónikám apróra <az esetet>
- 5 a lefolyt párbeszédet sem hagyva ki — K : a lefolyt párbeszédet <is visszaadva>
- 6 Stefanovics vezette a jegyzőkönyvet — K : Stefanovics <jegyzőkönyvet vezetett>; Stefanovics <minden lényegest bejegyzett a jegyző[könyvébe]>
- 7 K : dr. <Sze> Szpevák
- 10 Adja ide, kérem — K : <Mutassa> kérem
- 11 zsebéből — K és (PH) : a zsebéből
- 12 szorgosan (1901; 1907; Jk : szorosan)
- 13 K : megvizsgálta a fegyvert <majd egy>
- 14 K : Szörnyen érdekes. <Istenemre> <—Mi az a>
- 16 K : Ugyan, Szpevák! <Miféle>

Lap Sor

- 126 : 18 amelyik nem sül el a megtámadott kezében — K : amelyik
<egy bűnügynél néma <<s amely>> maradt>
18 sül el — K : sült el
18 Az nem corpus delicti — K : Az nem corpus delicti, *nem
tanu*, <az semmi>
20 bosszankodott — K : <hara[gudott]>
22 Bocsnát, méltóságos uram —, K : <Méltóságos uram>
22 mindjárt megmagyarázom — K : <de meg[magyarázom]>
23 engedelmet kérek, *hogy* egy pár kérdést *tehessek* — K :
engedelmet kérek egy pár kérdést *tehetni*
,, 27 K : <Minden esetre> Rendelkezésére állok
,, 28 K : Mikor <töltötten van> volt ez a pisztoly megtöltve
,, 32 hol volt méltóságod — K : hol volt <ön>
,, 34 Mit csinált ott — K : <Kivel méltóztatott ott érintkezni>
,, 35 Azonban úgy tetszik — K : <Úgy tetszik>
,, 36 vizsgálóbíró úr — K : <uram>
127 : 1 meiner Seel' — K : meiner Seele
,, 2 elkerülhetetlenek — K és (PH) : elkerülhetlenek
,, 3 K : a pápaszem alatt <...>
,, 4 az inggallérból — K : <a gallérból>; <az untermender-
[ből]>
11 megvető grimásszal — K : <egy> megvető grimásszal
14 egyáltalában — K : egyáltalában
16 Stefanovicsra — K : <a> Stefanovicsra
16 K : egy szúró pillantást vetett <a> Stefanovicsra s <nem
állhatta, hogy le ne torkolja : — A zene a legnagyobb
művészet, ki>
,, 32 Aludtam hajnalig — K : Aludtam <egy kicsit>
,, 33 Egyedül maradt — K : <Egyedül>
,, 38 K : Alvó ember <nem lehet> nem adhat
,, 38 K : <teljes> kielégítő választ
128 : 1 fölébredve párnát találtam fejem alatt — K : <vánkos
volt a fejem alatt>; fölébredve <vánkost> találtam a fejem
alatt
2 fejem alatt — K és (PH) : a fejem alatt
3 K : <Úgy? Úgy?> Ki tehetta azt oda?
4 csak az tehetta — K kivételével mindenütt : csak ez
tehetta
6 kérdés Balassa némi zavarral — K : <kérdés Balassa>
7 Hogy mire van alkalmazva — K : <Mire> van alkalmazva
10 K : színész nő volt, <elég> és most
13 rendíthetetlen — K és (PH) : rendíthetlen
18 Ugyan Szepevák — K elírással : Ugyan <Schramm>.
<Legyen már>
21 K : <A f[őnök]> Balassa megtántorodott
25 inté őt — K : <inté>
26 szemölcseit — K kivételével mindenütt : szeméit
28 K : A <dolog k> szerves összefüggés kétségtelen

- Lap Sor
- 128 : 29 K : <s ezzel> s ezzel
 35 K : <A> Kékkő ura
 36 K : Ah, a kis ringyó! <S a pisztoly>
 37 tántorogott, mint egy megsebzett bölény — K : <s mint egy megsebzett bölény [tántorgott]>; tántorgott mint egy megsebzett bölény, <míg egy karosszékre esve>
 129 : 1 barátja — K : <a> barátja
 3 Aber mach kein Spektakel — K : Aber mach <dir keine Geschichte>
 4 K : <Kutya volt> Asszony volt, kutya volt.
 5 kutya az mind — K : kutya <is> az mind
 5 K elírással : <Bleib> Bleib
 5 ruhig — K : <lustig>
 5 Tónikám — K : Tonerl
 6 Knopf — K : <Knopp>
 6 ein Knopf — K : ein Knopf, Freund
 7 a cinkost is, a Krúdyt — K : <a cinkost is>
 9 küldünk oda — K : <küldök> oda
 10 Legyen rá gondja, Stefanovics — K : <Legyen rá gondja>
 11 Sersinszky — K : <Krapek> <Krabák> (PH; 1901; 1907 : Sersienszky)
 11 K : elírással : <At> Az ügyes ember
 12 K : ravasz <ember a londoni rendőröknél> rendőr
 12 K : <Se> Er hat Nase
 15 Csütörtökön aztán minden — K : <Csütörtökön>
 15 K : rendben lesz. <És te sem vesztesz>
 16 egy félórával — K : <félórával>
 18 — *Nem tudom* — *felelte Balassa kelleltenül, mintha most ez se érdekelné* — K-ba utóbb beírva
 18 *felelte Balassa kelleltenül* — K : <jegyzé meg> Balassa <közömbösen>
 19 *mintha most* — K : *mintha* <már>
 20 *indítványozta Stefanovics* — K : <jegyzé meg> Stefanovics
 22 szklabonyai (PH sajtóhibával : szklabányai)
 22 Vendel — K : Vendelin
 22 K : Szent Vendelin környékét <Egyébiránt <<azt>> tudok abban>
 24 A részletekbe nem avatkozom — K : A részletek<hez semmi közöm>
 27 K : Tutto in ordine. <Mindent visszakapsz>
 30 Ein Knopf. *Kriegst eine andere* — K : <Nur ein Knopp! Freund. Szervusz.>; Ein <Knopp> Knopf. *Bekommst <dir> du andere Knopf.*
 30 *eine andere* (PH : *einen Anderen*; 1901 : *ein Anderen*)
 31 rossz kedvvel bár — K : <rossz kedvvel>
 31 dolgai után látott a városban — K : <dolgai után látott>
 32 A bélai bárót — K : A<z esztergomi b[árót]>

- Lap Sor
- 129 : 38 sürgősen beszélni — K : <beszélni>
- „ 39 *fűvel-fával* — K-ba utóbb beírva.
- 130 : 1 K : <az> estig megkapja
- „ 2 összehíمني — K : összehíni
- „ 2 K : Ezzel jóformán eltelt az egész délelőtt. <Tisztjével, Horváthyval is csak délben találkozott a Balassa vendéglő előtt, aki egy papírcsomagot adott át neki>
- 2 sortól
- 6 sorig terjedő rész („Déltájban visszajöttek . . . . . köd előtte, köd utána.”) K-ba utóbb beírva.
- 3 küldtek ki a rászkai kastélyba — K : <küldtek ki>
- 4 hogy a madár — K : hogy a <Mi[mi]>
- 5 kirepült (Jk kiröpült)
- 5 K korán reggel. <Csak a hűlt helye van meg.>
- 7 ült délután — K <ült>
- 8 *azon tűnődve, hova tűnhetett el a leány* — K-ba utóbb beírva.
- 8 a leány — K az a leány
- 13 úgy kellett elcsalnom — K <erőszakkal> kellett elcsalnom
- 13 attól a pogány Filcsiktől — K <a zs[ivány Filcsiktől]>
- 14 Őt icce boromba került — K Őt <itcét ivott meg>
- 15 Nem éri meg — K : <Annyit nem ér>
- 17 K : őn helyesen járt el. <Tegnap még egy cérnaszálat kerestem, de>
- 19 s ma már — K : <s már>
- 21 Ah, az a kötél, *amit talált* — K és (PH) : Ah, az a kötél
- 21 de *szoritotta*, de nyomta (1907; Jk : de nyomta)
- 21 de szoritotta — K : de szoritotta, <de szoritotta>
- 22 *Nem bírt egyébre gondolni se* — K-ba utóbb beírva.
- 24 a másikat is — K : <a másikat>
- 24 odahelyezte melléje — K : odahelyezte <a másik mellé>
- 26 két levél, *mely* egy fáról való — K : két levél, egy fáról való
- 28 cseresznyés — K : cseresznyés
- 28 körülöpködte — K : körül<dongta>
- 29 be is kukkantott — K : be is <száll[t]>
- 31 füsttömeg — K : füst<oszlop>
- 31 K : a kavargó füst<oszlop>tömeg <mint>
- 32 K : az alakot is, <kékes> kék <fátyolt> szoknyát
- 34 aztán egy szép leányfejet — K és (PH) : *azután* egy szép leányfejet
- 35 A bárót azonban hirtelen — K : A bárót <hirtelen>
- 36 dühösen nyúlt — K : <s> dühösen <kapott>
- 36 a cipők után — K : a cipők <felé>
- 37 így veszett kárba a füst munkája — K : így <aztán semmi se lett a füst munkájából>
- 38 hamar fölszedték — K : <felk[apták]>; <fölvetté[k]>; <fölemelték>
- 38 K : Az egyiket <a g>

Lap Sor

- 131: 1 K: a <másikat> másik után
 1 az utcán dudorászott — K: az utcán <ment>
 4 kislánya — K: kislánya
 7 mivoltát — K: mivoltját
 7 átvette a panaszos felektől a két corpus delictit — K:
 <átvéve egyiktől is, másiktól is a <<topánt>> topánkát>
 8 hozva — K és (PH): hozta
 10 Mert mind a két cipőt Mimi a bal lábán viselte — K: Mert
 mind a két <cipő bal lábra való volt>
 15 fölhúzá vézna lábacskaíra — K: <fölhúzá>
 15 K: <kopogta> kopogott
 15 K: <kopogta> kopogott bennük a köveken. <Így <<vál-
 nak>> zsgorodnak össze a legnagyobb <<dolgok>> ese-
 mények az ő körforgásukban apróságokká és így <<gyűrja
 át a s[ors]>> gyűr át a sors szomorú dolgokat <<örömölkké,
 vidám óráknak, csecsebecséknak>> örömöknak, vidám
 epizódoknak és színes csecsebecséknak>
 20 K: <Csütörtökön éjjél táján> Szép lanyha éjszaka volt
 21 minthogy — K: miután (PH sajtóhibával: szintén)
 22 hallottam amaz éj eseményeit — K: hallottam <a dolgot>
 22 „amaz éj eseményeit”-hez K-ban később kihúzott jegyzet:
 <Szülőfalumban többé-kevésbé hiteles variációkban beszél-
 ték az itt leírt epizódot>
 24 K: sötét éjszaka volt, <s az ember a szom[széd]>
 25 kápolnája áll — K: elírással: <kápolnája>
 29 listáján — K: listáján
 29 funkciókra (Jk: funkcióra)
 30 van hivatva — K: vagyon hivatva
 30 A határ felügyeletét bízták rá — K: A határ <felügyelete
 van rábízva>
 30 Egyéb semmit — K: <Semmi egyéb> Jk: Egyebet semmit
 32 a magyar nép — K és (PH; 1901): a nép
 32 folyik — K: folyik <ki>
 33 szűz Mária védi — K: szűz Mária <örzi>
 34 A hadsereg csak bántja — K: <Bizonyosan nem is a
 <<közös>> csász. kir. hadsereg>
 34 Tetszetős és udvarias dolog — K: <Hiszen az mégis
 lovagias,> udvarias dolog
 35 Hadúrt — K: a Hadúrt
 35 a három mostani istenből — K: a <háromból>
 37 a légynek — K: <légynek>
 37 se ártana — K: se <tudna ártani>
 „ 38 mégis ő védelmezzon — K: mégis hogy ő védelmezzon
 132: 1 logikus alapon — K: <logikusan>
 „ 2 Először csak egy szent volt — K: Először volt csak egy
 szent
 7 segítségül — K: <a> segítségül
 8 de az nem sokat ér — K: de az <fenét> nem ér

- Lap Sor
- 132: 9 mert nem jól vigyáz — K-ba utább beírva.
 „ 9 K: <úiz> pedig fizetést húz
 „ 9 K: és még lop is. <Ígaz, hogy a határőrzd szent se teljesít egész>
- 11 mert az se vigyáz ugyan, de legalább nem húz fizetést —
 K: mert <az legalább nem húz fizetést>
 11 K: <húz> húz fizetést
 11 és nem lop — K: és nem <is> lop
 12 Vendel — K: Vendelin
 12 túltesz most — K: <túltesz>
 12 hatáskörre (PH; 1901: hatáskörére)
 19 ott van — K van <most ott>
 21 a rajkókkal — K: a rajkóival
 22 köröskörül az anyaföldet — K: <az anyaföldet>
 24 Mikor a vályogtelephez ért — K: <Amint> a vályogtelephez ért
- „ 36 bent van (1907; Jk: van)
 133: 1 K: Nem <lettek ú[tközben]> vettek észre útközben
 3 utakon — K és (PH) utakra
 9 mindenik (Jk: mindenki)
 15 vezettesse (1901; 1907: vezesse)
 19 K elírással: Aztán megnézte az óráját. <Aztán megnézte az óráját.>
 29 az ablak párkányára — K: az ablakpárkányra
 31 Sersinszky egy kövel nyomta le, hogy a szél el ne fújja — K-ba utóbb beírva.
 31 el ne fújja (Jk: le ne fújja)
 33 ott lesz a róka is nemsokára — K: ott lesz a <madár is n[emsokára]>
 33 Megcsípjük a gézengúzt — K: Megcsípjük <majd> a gézengúzt
- „ 34 mit tudnak (PH: mit tudunk)
 „ 38 Balassa vállat vont — K-ba utóbb beírva.
- 134: 2 K: jegyezte meg a hadnagy <egy alig elnyomható> elég közömbösen
- „ 19 rokonai — K: a rokonai
 „ 21 nem mint kém — K: nem mint kém, <persze>
 „ 35 de fekete — K: de <sötét>
 „ 37 A Balassa órája — K: <Balassa> órája
 „ 39 A temető — K: A szklabonyai temető
 „ 39 fölött — K: felett
 „ 39 fehérnyes — K és (PH): fehérés
 „ 39 K elírással: <fehérek> fehérés
- 135: 1 a temető fölé — K elírással: a temető
 „ 4 K: Balassa <minden érzéke dolgozott, szemét az ablakra mereszté> valóságos lázban volt
 4 lázban volt (PH sajtóhibával: lesben volt)
 6 K: mint ő Krúdyt. <A bosszú. A bosszú.>

Lap Sor

- 135 : 6 K : de édes tudsz lenni. <Mimike>
7 *szinte* meghatványozódtak — K és (PH) : *valóságosan*
meghatványozódtak
7 K : <Láto> Láttá a <z> kápolna ablakát
8 a szemét — K : szemét
9 megkötözve, megvasalva — K : <megvasalva>
11 K : A legtávolibb <neszt> neszre is felfigyelt
13 K : zizegő <zú[gó]> vetemények között
24 nem bízom (PH : nem bírom)
25 a százezer forintot — K : a százezer forintomat
32 fogathatnám el (Jk : foghatnám el)
136 : 1 Sersinszky — K : Serszinszky
4 Sersinszky — K : Serszinszky
4 hogy könnyelműen messzebb ment — K : hogy
<messz[ebb ment]>
7 és nevetve kihúzta — K : és <kihúzta>
8 s ha én iszom, mindig — K : s <ilyenkor> mindig
„ 10 K : észre sem vehették. <Szabad önt is megkínálnom?>
„ 13 e bohóságon — K kivételével mindenütt : a bohóságon
„ 20 hajoljon *le* — K és (PH) : hajoljon
„ 28 térség — K : térsék
„ 31 *sohasem* siet — K és (PH) : *sohase* siet
137 : 4 egy nagybajuszú káplár — K : egy nagybajuszú <zsandár>
6 K : <...> torkolta *le*
6 *kisértetek nincsenek* — K-ba utóbb beírva
6 *kisértetek* (PH : *kisérletek*)
7 itt kellett *neki* lennie — K és (PH) : itt kellett lennie
9 hát hagyjuk ezúttal elillanni — K : hát <hagyjunk mindent
abba>
10 mélyen meghajolva — K : <meghajolva>
13 mert én is önökkel tartok a nádasig — K : <mert <<egy
darabon>> a nádasig én is önökkel <<megyek>> tartok>
16 Szótlanul — K és (PH) : Szótlanul
16 lépegetett velük — K : <ereszkedett>; <csatlakozott
hozz[ájuk]> <követte a kis csapatot>
21 csicsog (PH : szuszog)
25 *intett a kezével* — K-ba utóbb
25 Egy zsandár *intett a kezével*, legott kivált a többiek
közül — K kivételével mindenütt : Egy zsandár legott
intett a kezével, kivált a többiek közül
27 K : Kisvártatva <visszajött>
28 a Balassáét — K : a Balassa <lovát>
28 Vézna, alacsony K : — Vézna, <cingár>
28 K : <a ruha> csak úgy lötyögött rajta a ruha
29 beesett a képébe — K : beesett <képire>
32 K : és egy <...> ötforintost
35 *nem fogadta el a bankót* — K-ból hiányzik.

- Lap Sor
 127 : 36 a többiekhez iramlott — K : <a többiek után vágatott>;
 <a többiek felé vágatott>
 „ 37 szintén fölkászmalódtak — K : szinte fölkászmalódnak
 „ 38 gondolta — K : gondolt
 „ 38 furcsa szerzet — K : furcsa <szerezett>
 „ 39 önkénytelenül — K : <akaratlanul is>
 138 : 2 meglegetvén — K : <meglebbentvén>
 2 valami édesen ismerős hang — K : <egy édes> ismerős hang
 2 K : csendült meg <....> [?] a <lov> levegőben melén [!]
 [melegen], édesen
 „ 5 megrázkódott — K : megrázkódék
 „ 7 K : réti <virágot fu> virágok illatából
 138 : 14 sortól
 140 : 11 sorig „Sehogy se volt tisztában...” kezd. szakasztól az
 elbeszélés végéig terjedő rész a K-ból és a PH szövegéből
 hiányzik, helyette a következő mondatok zárják le az
 elbeszélést :
*Hanem mikor aztán virradatkor beért a novinkai
 akolhoz és megtalálta a tíz zsandárt <össze> pőrére levetkőz-
 tetve, összekötözve, amint már <tíz> esti tíz óra óta ott seny-
 vednek, mindjárt világosabb lett előtte minden, kivált <mikor>
 miután már az igazi hadnagy Sersinszky nyőszörögve el-
 panaszozta, miképp bántak vele amaz istentelen Krúdy és
 társai, pedig ő nemesember, akinek az ősei egykor királyok is
 voltak. Aber nur kurze Zeit, lieber Baron.*
 138 : 17 eleitől (Jk : elejétől)
 138 : 30 Egy gondolatból — az eddigi kiadásokban : Egyik gon-
 dlatból

Tárgyi magyarázatok

Mint Mikszáth műveiben általában, a szülőföldjén játszódó történetekben pedig különösen, valóságos és költött családi s hely-
 nevek keverednek egymással A *Krúdy Kálmán csejnyevéseiben* is.
 A valóban létező nevekhez megfelelő tájékoztatást fűzünk. A meg
 nem magyarázott nevek vagy költöttek, vagy olyanok, amelyeket
 a kézikönyvek és monográfiák nem tartanak számon. L. pl. brolini
 erdő, Novinka, Muliny, Kipica-berek, blatnici árkok stb.

A cselekmény időpontja — amint az elbeszélés számos utalá-
 sából — kitűnik az 1850-es évek.

Lap Sor

- 67 : 1 „A betyárokat, akikkel egykor nem bírt a vármegye...” —
 Nagy Sándor Mikszáth humoros irodalmi megfigyelései-
 nek jellemző példájaként idézi ezt a részletet. (Mikszáth
 humora. IT. 1914. 446. l.)
 24 *Kürtös patak* (szlovák neve : Rieka) — a Zólyom megyei
 hegyekben ered, Nógrád megye nyugati részén Kékkő s

- a „Kürtös faluk” (Kisújfalu, Kiskürtös, Nagykürtös) mellett folyik el, s Balassagyarmat közelében ömlik az Ipolyba. MK számos művében említi, többnyire Bégy néven.
- 67 : 28 *Kér* — Váckisújfaluhoz tartozó kisebb pusztaszerű település — Egyébként csak a Dunántúlon s Szatmár megyében vannak *Kér* nevű helységek (Bedegkér, Hajmáskér, Nemeskér, Szamoskér, Szentgáloskér, Újkér) — A Krúdyak nem a kéri, hanem a szécsénykovácsi nemesek közé tartoztak.
- 68 : 2 *Patkó Bandi* — a Bakony legendáshírű betyárja ; a XIX. század ötvenes éveitől kezdve több ponyvatörténet hőse
- 3 *Jánosik György* (1680—1713) — a szlovák népköltészet legnépszerűbb betyáralakja. MK gyakran említi nevét : *Az eladó birtok*, Krk. 5. k. 114. l. ; *Beszterce ostroma*, Krk. 6. k. 154. l. Életére l. Krk. 6. k. Jegyzetek 257. l.
- 3 *Zöld Marci* — képzeletbeli alak. Gaál József (1811—1866) Szirmay Ilona c. regényében, s az ő nyomán Petőfi a lovagias betyár típusát rajzolta meg benne.
- 5 *Cartouche*, Louis Dominique (1693—1721) — kalandos életű francia rabló. Alakjával foglalkozott a Pítaval is. Adolphe Dennery és Ferdinand Dugué francia írók öt-felvonásos drámában örökítették meg kalandjait. (1858)
- 14 *Rácska* — Zemplén megyei község ; a helységnévtárak Nógrád megyében nem tartanak számon ilyen nevű települést. — A név valószínűleg a Kékkő közelében levő *siráki* erdő anagrammja.
- 34 *Zsély* (szlovák neve : Zel’ovce) — község Balassagyarmattól északra, MK szülőfaluja, Szklabonya közelében.
- 35 *Lest* — Nógrád megyei község, Balassagyarmat közelében. MK több művében említi (vö. : Krk. : 2. k. 15. és 156. l. ; 5. k. 76. l. ; 7. k. 106. l.).
- 69 : 14 *Bach* Sándor báró (1813—1893) — 1849—1859 közt osztrák belügyminiszter, a róla elnevezett hírhedt elnyomó politikai rendszer kidolgozója.
- 17 „*tizenkét esztendeig lesz most ébren . . .*” — célzás az elnyomó Bach-rendszerre.
- 37 „*Krúdy Kálmán beüzent hozzá . . .*” — MK itt feleségének, Mauks Ilonának egyik gyermekkori emlékét formálta át anekdotává. Az eset szenvedő hőse Veres Kálmán horpácsi és mohorai nagybirtokos, Mauks Ilonának fukarságáról híres nagybátyja. (Vö. : MKné, Mauks Ilona : Visszaemlékezései. Bp. 1957. 37—38. l.)
- 70 : 9 *viőd* — életművész.
- 9 *Balassa Antal* (1822—1877) — Nógrád megyei nagybirtokos.
- 10 *Kékkő* (szlovák neve : Modry Kamen) — nagyközség Nógrád megye északi részén ; a Balassa-család birtokainak székhelye volt.

- 70 : 10 „*mely egy kékes sziklán emelkedik...*” — amint a megye egyik múlt századeleji ismertetője írta: „A kékkői vár nevezetét azon mohos s kékes színt mutató kősziklától vette, mellyen fekszik.” (Mocsáry Antal: Nemes Nógrád vármegyének esmertetése. Pest, 1826. 3. k. 132. l.)
- 24 „*egy vadászkastélyban tartott elrejtve...*” — az erdei kastélyban elrejtve tartott szép asszony MK több művében visszatérő mesemotívum. L. *Kísértet Lublón*. Krk. 5. k. 50—63. l.; *Szent Péter esernyője*. Krk. 7. k. 70. l.; *A fekete város*. Bp. 1954. Szépirodalmi. 264—265. l. — Vö.: Rubinyi Mózes: MK élete és művei. Bp. 1917. 51. l.
- 26 *Péri Judit* — *A jó palócok* „Péri lányok szép hajáról” o. elbeszélésének a hősnője. (Jk. 15. k. 136—140. l.)
- 71 : 15 *Filcsik István* — *A jó palócok* novelláiból került át a regénybe. MK egyik legkedveltebb palócfigurája. Életről ellesett típus. Több művében szerepelteti. Előfordulási helyeit és a rá vonatkozó irodalmat l. Krk. 2. k. Jegyzetek 379. l.
- 20 *szümlőcs* — szemölcs.
- 28 „... *vitéz elődje, Menyhért...*” — célzás a hírhedt XVI. századi kalandor főúrra, Balassa Menyhétre (1611—1668). Hamis pénzveréséről szóló legendákat megemlíti Mikszáth az *Új Zrínyiaszban* is (Krk. 10. k. 190. l.).
- 72 : 13 „*Add el a nagy pörödet!*” — A „pörgyűjtő ember” típusa MK több írásában előfordul. (*Az eladó birtok*. Krk. 5. k. 8. l.; *Kompassessor ják*. Jk. 25. k. 100. l.) A típus élő modellje *A Krúdy Kálmán csínytevésében* szerepeltetett Baldacsy Antal báró. (Vö. Kráhl Vilmos: Mikszáth, a jogász. Bp. 1941. 129—130. l.)
- 31 „... *annak a bizonyos Esztergom megyei mágnásnak...*” — célzás a különös életű Baldacsy Antal báróra (1803—1878). Olasz (korzikai) eredetű katona-család leszármazottja. Ősei a XVIII. században kerültek Magyarországra. B. Antal 1872—78 között a szélsőbal programjával képviselő volt. Különbségéről számos anekdóta szólt. MK nekrológját róla l. Szegedi Napló, 1878. aug. 13. (Jk. 37. k. 10—13. l.) Itt utalt pörlekedési szenvedélyére is.
- 73 : 10 „*Pöröljenek, amici, pöröljenek!*” — ezt a Baldacsyról szóló anekdótát más-más formában, más-más csattanóval elbeszéli Mikszáth a Baldacsyról írt nekrológiájában (Jk. 37. k. 11—12. l.) és *A Bureczky-pör epilógja* c. karcolatában is (Jk. 42. k. 230. l.).
- 27 *Béla* — Esztergom megyei nagyközség; Baldacsy báró birtokainak székhelye.
- 74 : 3 *bontalábú* — a régi magyar nyelvben és tájnyelvben: tarka.
- 21 *előzködnek* — versenyeznek.
- 29 *Kürtös* — Nógrád megyei község (Nagykürtös; Kiskürtös).

Lap Sor

- 74 : 30 *Esztergály* — Alsó- és Felsőesztergály : Nógrád megyei községek ; Kékkő közelében ; lakói hajdan túlnyomórészt kézművesek, iparosok voltak.
- 75 : 9 *Horváthy Ferenc* — a Horváthy-familia valóban létező régi Hont megyei nemesi család volt ; rokonságban állt Mikszáthnének, Mauks Ilonának a családjával is. Valószínűleg élő személy volt az itt említett Horváthy Ferenc is. (Vö. : MKné, Mauks Ilona : Visszaemlékezései. Bp. 1957. 220. l.)
- 77 : 17 „... az iparosok saját szerű nyelvén beszélt...” — MK stílusának egyik jellemző vonása az iparosok sajátos, nyakatekert nyelvének gyakori utánzása. Vö. pl. : *Nemzetes uraimék* (Krk. 2. k. 117. l.) *A beszélő köntös* (Krk. 3. k. 225. l. és Jegyzetek 367. l.) ; *A körtvélyesi csíny* (Krk. 9. k. 137—138. és 146—147. l. és Jegyzetek 212. l.) — Vö. : Nagy Sándor : Mikszáth humora. IT. 1914. 390. l.
- 78 : 9 „*Filcsik szemei vadul forogtak üregükben*”. — Az itt következő anekdotát a veszettséget tettető emberről megírta Mikszáth egyik 1885-ös karcolatában is. A tréfa elkövetője itt Szomor Miska Nógrád megyei kurta nemes, aki egyik mulató cimboráját, Rigó Danit ültette fel ezzel az ötlettel. Vö. : *A tréfák királya*. PH. 1885. júl. 16. és Hi. 12. jk. 230. l.
- 79 : 10 „*a Balassák csináltak hamis pénzt*”. — Utalás Balassa Menyhért (1511—1568) hamis pénzverésére. Hivatkozik erre Mikszáth az *Új Zrtnyászb*n is (Krk. 10. k. 190. és 349. l.).
- 10 „... a Balassák csináltak hamis pénzt...” — Vö. : „*Csináltak a Balassa-várakban sok mindenféle rossz dolgot, még hamis pénzt is, de hamis politikát nem*”. (MK : Kékkő vára. Magyarország lovagvárai. Bp. é. n. Magyar Jövő. 44. l.)
- 15 *Paloja* — Hont megyei község : Alsó-, Felső- és Középpaloja. Erdős, sziklás vidéken fekszik, hatalmas szakadék választja el egymástól a három egynevű falut.
- 22 „*Antal báró apja*” — Mikszáth *A Krúdy Kálmán csínytevésein* kívül más írásaiban is megemlékezett a különös életű báróról. L. *Magyar főurak fényűzése* (PH. 1882. 135. sz. és Hi. 12. k. 83. l.) *Két szekér öregasszony* (PH. 1883. szept. 11. és Hi. 12. k. 105—109. l.) — 1898. febr. 25-i számában Mikszáth lapja, az Országos Hírlap, hosszú tárcát közölt a báró kalandjairól (D'Artagnan [gróf Vay Sarolta] : Regényhősök az életben. OH. 1898. 56. sz. 8. l.). A cikk írója — tévesen — úgy vélte, hogy Jókai „magyar nábobjának” Balassa Antal volt az egyik élő mintája. A cikk egyes részleteit felhasználta Mikszáth *A Krúdy Kálmán csínytevései* írásakor. Vö. : „*báró Balassa Antal*,

- Nógrád vármegyének a század huszas éveiben egyik legnagyobb különce... Kékkön lakott... és egészen sajátos életet élt ott. A kastélyt telerakatta műhelyekkel s volt neki vagy 30—40 konvencios mesterembere. Asztalos, varga, szabó, kaddár, kovács és ezek akár volt szüksége a bárónak valami munkára, akár nem, reggeltől estig dolgoztak. Az elkészített munkát: csizmákat, lajbit, kereket, patkót, meg más efféle nem volt szabad eladni a mesterembereknek és azokat évről-évre óriási garmadákban egy nagy rakidárba halmozták fel. Néha, mikor eszébe jutott a bárónak, ő maga is bement egyik másik műhelybe és akár értett a mesterséghez, akár nem, nekiült csizmát talpalni, szírt varrni... ..Mikor elkövetkezett a farsang nagy bálakat is rendezett Balassa Antal. De nem a vidéki dzsentrit... hívta mulatni, hanem a falubeli parasztokat. Abból is csak a férfi-részt — mert ezeknek a báloltnak az volt a nevezetességük, hogy asszonyok nélkül folytak le. Ilyen alkalmakra a báró kisöprette, bunkókkal jó sárga agyaggal leverette a nagy grandium földjét és ott tartották a mulatságot.” — Az alak történelmi hitelességére nincsenek megnyugtató adatok. Nagy Iván és Kempelen szerint a nógrádi Balassa Antalnak (1822—1877) az apja nem Antal, hanem Sándor (1745—1822) volt (I. Nagy Iván I. k. 128. l. és Kempelen I. k. 266—267. l.).
- 79 : 26 „*a só is sósabb volt*” — MK-tól gyakran használt kifejezés a régi világ utáni nosztalgia érzékeltetésére. (Vö. Schöpfung Aladár: MK. Bp. 1941. 129. l.)
- 80 : 3 „*Kilenc dígyűlővés hirdette, ha asztalhoz ült*” — Ezt az anekdotikus mozzanatot megemlíti Mikszáth Balassa báróról *Magyar főurak fényűzése* (PH. 1882. 135. sz. és Hi. 12. k. 83. l.) és *Két szekér öregasszony* (PH. 1883. szept. 11. és Hi. 12. k. 105. l.) c. karcolatában is.
- 5 *Balassa-címer* — „A pajzs vörös mezejében egy bölényfej, alatta félhold, szarvai közt pedig csillag.” (L.: Nagy Iván I. k. 128. l.)
- 10 „...*az egyik huszár belevágott a pap jobbkarjába...*” — erre a motívumra építette fel Mikszáth *A majornoki lázadás* c. elbeszélését (Jk. 28. k. 21—30. l.). — A motívum eredete Tihanyi Ferencsel kapcsolatos mendemonda. (Vö.: MK: *A temesi gróf*. Országos Hírlap, 1897. 16. sz. és Jk. 37. k. 199—206. l.)
- „ 14 *bosztozó* — esetlen, ügyetlen.
- 82 : 35 *bracsek szlatki* (szlovák) — édes testvércém.
- 83 : 19 *varietas delectat* (latin) — a változatosság gyönyörködtet; Euripides (i. e. 480—406) Orestes c. tragédiájának nyomán keletkezett szállóige.
- 28 *jus primae noctis* (latin) — az első éjszaka joga; a középkor feudális urának az a joga, hogy jobbágyaik máséjszakája őket illeti meg.

- Lap Sor
- 85 : 14 „Minden órának leszakítod virágát”. — Utalás Horatius híres versére „Tu ne quaesieris...” (Ódák. I. könyv. 11.)
- 18 *Lopota-rengeteg* — az erdő neve MK több írásában előfordul. (L.: Krk. 2. k. 18., 285. l.; 5. k. 74. l.; 7. k. 70.; 8. k. 138. l.)
- 27 „*Arra valók vasárnap a templomok*” — a motívumot l. *Prakovszky, a süket kovács* c. elbeszélésében is. (Krk. 8. k. 100. l.)
- 88 : 31 „*miképpen a pénzekben*” — utalás az I. Napóleon császártól veretett ún. Napóleon-aranyakra.
- 32 *Napoleon Empereur* (francia) — Napóleon császár.
- 34 *Napoleon-d'or* (francia) — Napóleon-arany; I. és III. Napóleon császársága idején vert 20 frankos aranyérem.
- 89 : 3 *Duke of Montrose* — skóciai főnemesi család.
- 4 *Lord Dudley* — angol főnemesi család.
- 4 *Waldstein Hansi* (Johann) (1809—1876) — ausztriai és magyarországi birtokos; Széchenyi baráti köréhez tartozott.
- „ 9 *N. B.* (latin) (nota bene) — megjegyzendő.
- „ 17 *illo tempore* (latin) — abban az időben; annak idején.
- 90 : 8 *Stracin* (Sztracin) — kisközség az egykori Nógrád megye balassagyarmati járásában.
- 10 *Krizsnóc* — valószínűleg Mikszáth szülőfalujával, Szklabonyával szomszédos Ebeckre utaló költött helynév. Előfordul a *Prakovszky, a süket kovácsban* is. (Krk. 8. k. 97. l.)
- „ 10 *caevicés kút* — savanyúvíz-forrás.
- 91 : 1 *per pedes apostolorum* (latin) — az apostolok lován; gyalog.
- „ 1 *domine Horváthy* (latin) — Horváthy uram.
- 92 : 14 *marmancs* — margaréta, margitvirág.
- 38 *Baldacsy Antal* (1803—1878) — l. a 72 : 31-hez fűzött jegyzetet.
- 93 : 7 *Bágy* — szülőföldje patakjának, a Kürtös pataknak a neve MK palóc tárgyú írásaiban. L. *A jó palócok* novelláit. (Jk. 15. k.)
- 33 *szironiták* — sárgavirágú növény; a vizes, nedves helyeket kedveli (ranunculus; boglárka; libavirág).
- „ 37 *palankin* — gyaloghintó.
- 94 : 33 „*a denunciálások és vizslafülek kora*” — utalás az elnyomó Bach-rendszerre (1849—1859).
- 35 *Gilagó* — Mikszáth palóc tárgyú írásaiban többször feltűnő cigányprímás. Előfordulási helyeit l. Krk. 2. k. Jegyzetek 382. l.
- 96 : 4 „*már egyszer lenyírták a hajadat*” — utalás *A jó palócok* egyik novellájára : *a Péri Lányok szép hajáról*. Péri Judit szép szőke haját szerelmi bosszúból levágta az urát féltő Csató Pistáné.

- 96 : 11 „*hurbanista pap*” — Hurban, Jozef (1817–1888) szlovák politikus, evangélikus lelkész. 1848-ban a nemzetiségi kívánalmak elutasítása miatt szembekerült a forradalmi magyar kormánnyal.
- 11 *Horváth Elek* — 1846. július 15-től nógrádi másod, 1848. máj. 22-től 1849. áprilisig pedig a megye első alispánja. A forradalom bukása után egy ideig le volt tartóztatva.
- 35 *Christina* — Dobó Krisztina; Dobó Istvánnak, Eger-vár védőjének a lánya; Balassa Bálintnak a költőnek nagy szerelme, 1584-től felesége.
- 38 „*mikor irtanak Urunk után nyolcvanát, másfélezer fölött*” — utalás a Balassa-versek szokásos befejezésére.
- 97 : 21 *Kiss János* — az 1850-es években a Balassa-család Nógrád megyei birtokainak jószágigazgatója. Lányai (Csörföly Irmáné, Bérczy Lajosné) a balassagyarmati társaságban vezető szerepet játszottak. A fiatal Mikszáth is többször megfordult náluk (vö. MK-né, Mauks Ilona: *Visszaemlékezései*. Bp. 1957. 60. l.).
- 24 „*kiesik belőle egy holt katona...*” — a fa törzsében holtan állva maradt katona anekdotáját elmeséli Mikszáth egyik 1895-ös parlamenti karcolatában is, de nem mint Nógrádban, hanem mint Magdeburgban megesett históriát. (*Dániel Ernő kereskedelmi miniszter*. Hí. 16. k. 37. l.)
- 38 *diabolus rotae* (latin) — szó szerint: a kör ördöge; az az ember, aki szentté-avatási pöröknél a kötelességszerű ellentmondást képviseli; MK itt *buktató* értelemben használja.
- 102 : 7 *Blaskovich Pál* — Hont megyei földbirtokos, huszártiszt, kitűnő lovas. Mint honvédőrnagy végigharcolta a szabadságharcot; 1849–1853 közt Teresienstadtban börtönben ült. 1861-ben képviselővé választották.
- 27 „*a fa tetején is hagyott egy szállagot*” — a „beszélő” jeleknek ezt a típusát Zámolyi Varga Mihály *Sátoros cigány* c. könyvéből (Bp. 1899. Pelikán. 469. l.) vette Mikszáth.
- 103 : 13 *Szerencsy-lány* — Balassa Antalnak nem az anyja, hanem a felesége volt Szerencsy-lány: Szerencsy István (megh. 1850) királyi személynök leánya, Anna.
- 4 *Kiszeldék* — Rubinyi Mózes jegyzetei szerint (MK: *Kisregények*. Bp. 1955. Szépirodalmi. 525. l.): „eredetileg Kessler, osztrák turista, udvari állami hivatalnok, aki mindenhová, ahol megfordult, odaírta a nevét.”
- 107 : 4 „... *akit selyem talpúnak neveztek...*” — vö. *Új Zrínyiász*. Krk. 10. k. 188. l. és Jegyzetek, 349. l.
- 10 „*itt van... Gilagó hatodmagával*” — 1899-ben jelent meg Zámolyi Varga Mihály cigányokról szóló könyve (*Sátoros cigány*. Bp. 1899. Pelikán. 494. l.). Ez kerülhetett Mikszáth kezébe, s a cigányokról szóló anekdotikus epizód

- megrására ez készíthette. A cigányok természetének, beszédmódjának, s szokásaiknak jellemzésére ez adott ösztönzést neki. (Vö.: főleg id. m. 171–177. l. és 469. l.) Ebből a műből vette MK *A vén gazember* c. regényének egyik anekdotikus részletét is: ahogyan Borly László a madarak rőptéből megállapítja az ellenség közeledését. Vö.: Jk. 7. k. 87–88. l. és Zámolyi Varga Mihály: id. m. 154–155. l.
- 108 : 13 *bíbast* (bibasz) – ügyetlen, gyámoltalan, esetlen ember.
- 110 : 30 *devla* (devel) (cigány) – isten.
- 111 : 16 *Heute rot, morgen, tot* – német szállóige; szó szerint: ma piros (eleven, élő), holnap halott; azaz: nem lehet tudni, mit hoz a holnap.
- 25 *Széchy Mária* (1613–1680) – korának egyik legszebb asszonya; számos költői mű hősnője. *Kürthyné uborkái* c. elbeszélésben Mikszáth is feldolgozta kalandos életének egyik epizódját. (Jk. 27. k. 1–12. l.)
- 23 *Balassa Pál* – ötletszerűen megválasztott név. A XVII. században csak egy B. Pál élt. De az esztergomi kanonok, majd püspök volt.
- 113 : 8 *csóré* (cigány) – meztelen; árva.
- „ 21 *csurapéj* (csurapé) – ködmön; bélelt felsőkabát.
- „ 31 *Mucius Scaevola* (ie. 6. század) – legendás híró római hős; az ellenségtől fogva ejtve, nyílt lángba tartotta kezét, s jajszó nélkül tűrte az égést, ezzel bizonyítva: egy római semmiféle szenvedéstől sem fél.
- 114 : 10 *iszákos papiros* – itató papiros.
- 116 : 4 *Szt. László király* (1040 táján – 1095) – tetteiről számos legenda szól. A Mikszáthtól idézett legendát is megemlítik a régi krónikák, de más formában. A kunok második betörésekor (1091 táján) a király a Temes folyó táján ütközött meg velük. A menekülő kunok arany és ezüst kincseiket szétdobálták, ezzel akarták elvonni magukról az üldöző magyarok figyelmét. László kérésére azonban Isten kavicsokká változtatta a szétszórt kincseket.
- 30 „... *úgy restelkedett, mintha valami élőlény lenne a lilium és láná...*” – a motívumot l. a *Szent Péter esernyője* c. regényben is. (Krk. 7. k. 148–149. l.)
- 38 *Bonjini*, Antonio (1427–1503) – humanista tudós; krónikaíró; művében (*Rerum Ungaricarum decades*) a Mikszáthtól idézett legenda nincs megemlítve; Mikszáth írásaiban gyakori művészi fogás, hogy fiktív utalásokkal emeli történetei hitelét.
- 117 : 7 *Ezeregyéjszaka* – MK több művében hivatkozik erre a híres keleti mesegyűjteményre; motívumai folyvást visszatérnek műveiben (vö. pl.: Krk. 2. k. 134. l.; 3. k. 92., 101. l.; 5. k. 147. l.; 7. k. 249. l.; 8. k. 135. l.; 10. k. 88., 140. l.).

- Lap Sor
- 117 : 9 „*olyan könnyen változnak el a dzsinek segedelmével állatokká az emberek*” — az Ezeregyéjszaka több meséjében előforduló motívum. L. pl. A három koldus meséje.
- 118 : 19 *Kuchenreiter* — helyesen : Kuchenreuter ; híres német fegyvermives család. A familia őse Kuchenreuter, John Andreas, 1800 táján alapította meg műhelyét Regensburgban.
- 119 : 35 *fölöstököm* — a német Früstück (reggeli) népies magyarosított alakja.
- 120 : 23 *Othello* — Shakespeare hasonló című drámájának a főhőse : a szerelmi féltés szenvedélyének megszállottja és tragikus áldozata.
- 124 : 19 *Szent Vendelin kápolna* — a kápolna valóban ott volt Mikszáth szülőfalujának, Szklabonyának a határában. Képét közölte a Vasárnapi Újság is. (1910. 20. sz. 418. l.) A kápolna nevét Vendel (X. sz. vége XI. sz. eleje) skót hercegről kapta, aki elhagyva a királyi udvart magányban, remeteként élt s a falvak lakóinak beteg jószágait gyógyította. Halála után a pázsitorok védőszentje lett.
- 38 „*a három tornyú város*” — Balassagyarmat ; a városnak ui. három temploma (római katolikus, evangélikus, görögkatolikus) s így három tornya volt ; a negyedik templom, a református egyházé csak 1904-ben épült fel.
- 125 : 4 *kapivári Kapy Ede* (Eduard) — Sáros megyei nemesi család tagja ; 1848 júliusában országgyűlési képviselővé választották, de nem követte a kormányt Debrecenbe. Az önkényuralom idején hivatalt vállalt. 1853-tól az októberi diploma kibocsátásáig (1860. okt.), mint megyefőnök, Nógrád megye élén állt ; 1861-ben Pest megye királyi biztosává nevezték ki.
- 13 *Marchegg* — ausztriai község ; egykor vasúti határállomás Magyarországon és Ausztria között.
- 20 *Stuhlrichter* (német) — szolgabíró.
- 24 *more patrio* (latin) — hazai szokás szerint ; családivan.
- 34 *Olmütz, Kufstein* — a régi osztrák birodalom városai ; az itteni börtönökben tartották fogva az 1848/49-es szabadságharc elítélteit.
- 35 „*Közben megjött a két meghívott úr*” — Hasonló vonásokkal, mint itt, rajzolta meg Mikszáth a Bach-korszak nagyképű, fontoskodó hivatalnokainak arcát, *Az apám ismerősei* c. regényében is. (Krk. 2. k.)
- 126 : 18 *corpus delicti* (latin) — bűnjel.
- 127 : 11 *NB* (nota bene) (latin) — megjegyzendő.
- 128 : 5 „*Keresd az asszonyt*” — MK általában erre a motívumra építi fel bűnügyi történeteit. A motívum eredetére és előfordulási helyeire l. Krk. 3. k. Jegyzetek 289–290. l., és Krk. 10. k. Jegyzetek 344. l.

- Lap Sor
- 128 : 30 *piramiddli* — a régimódi gyutacsos pisztoly egyik lényeges alkatrésze : a csatorna, amely a gyutacsot (a kapszlit) és a csőtöltést összeköti.
- 129 : 5 *Bleib nur ruhig* (német) — maradj (légy) csak nyugodt.
 6 *Aber mach kein Spektakel, lieber Freund* (német) — Ne csinálj jelenetet, kedves barátom.
 6 *Ein Knopf ist nur ein Knopf* (német) — egy gomb csak egy gomb.
 12 *Er hat Nase* (német) — szósz szerint : van orra ; azaz : jó szimata van.
 26 *und bleib ruhig* (német) — és légy nyugodt.
 26 *Tutto in ordine* (olasz) — minden rendben van.
 30 *Ein Knopf. Kriegst eine Andere.* (német) — Egy gomb. Találsz másikat.
 32 „a bélai báró” — Baldácsy Antal báró (vö. : Tárgyi Magyarázatok 72 : 31).
- 131 : 8 *Salamon* (uralkodott ie. 955—915) — bölcsességéről és igazságosságáról híres zsidó király.
 134 : 18 *Caligula* (iu. 12—41) — római császár.
 138 : 28 *cserény* — fedetlen deszkával vagy sövényvel kerített védőhely a pásztorok számára.
 140 : 10 *Aber nur kurze Zeit, lieber Baron* (német) — de csak rövid ideig, kedves báró.

Irodalom

1901 október végén jelent meg a Légrády Testvérek kiadásában *A fekete kakas* c. kötet, amelynek egyik elbeszélése volt *A Krúdy Kálmán csínytevései*. Az egykorú lapok közül néhány megemlékezett a könyvújdonságról, de inkább csak magasztaló, reklámszerű ismertetést közöltek, érdemi bírálatba egy se bocsátkozott. Általában csak a címadó, *A fekete kakas* c. elbeszélést emelték ki, a többit csak megemlítették (L. pl. Pesti Hírlap, 1901. 306. sz., Pesti Napló, 1901. nov. 1. 11. l.; Neues Pester Journal, 1901. nov. 27. 2—3. l.; A Hét, 1901. II. k. 752. l.; Vasárnapi Újság, 1901. dec. 22. 835. l.) (Az egykorú tudósítások részletes ismertetését l. a kötet címadó elbeszélésének, *A fekete kakas*nak jegyzeténél. Krk. 12. k.).

A későbbi kiadások bírálói közül a Katholikus Szemle cikkírója emlékezik meg részletesebben a kisregényről, b. j. [Bartha József] (Újabb regényeink. Katholikus Szemle. 1908. 22. k. 92—93. l.) Mikszáth újabb elbeszélés köteteiből kiemeli *Kozsibrowszky üzletet köt és Krúdy Kálmán csínytevései* c. elbeszéléseket „melyek szövevényesebb meséjüknel fogva bátran a regények közé is sorozhatók. Főképpen az utóbbi tűnik ki — írja — a benne előadott események változatos gazdaságával és romantikus színezetével.»

Várdai Béla (MK. Bp. 1910. Franklin. 14., 15., 18., 22. és 164—165. l.) — példaként hozza fel az elbeszélést ; mennyire gyermekkori

emlékek, a szülőföld örök üzenete ihlették Mikszáth írásait. A gyermek képzeletét állandóan foglalkoztatták faluja meséi, melyek közül nem egy szól a környék híres haramiáiról is, kiket majd szintén sorra fog keríteni műveiben. Így a Lopata rengeteg tót haramiájáról, Szurina Matykóról, ki csak az urakra szert vadászni, a szegény köznépkel jó lábon él, mesterségét csupán tavasztól őszig űzi, a telet szívesebben a vármegye börtönében húzza ki. Ott lesz majd ökelme a molyvánkai juhásztanyán csapott felséges lakodalmon, Az eladó birtok-ban. De hall a vidék úri betyárjának szemfényvesztő bravúrajairól is, melyek majd egy egész kis regényhez fognak az emlékezetében keresgélő költőnek anyagot adni, Krúdy Kálmán csínytevései címmel. «Nem hiányoztak gyermekkorából a történeti érzéket, vagy mondjuk: a múlt regényessége iránt fogékony hangulatokat költőgető benyomások sem. A szklabonyai templom vártemplom volt, egy várkastély tartozéka eredetileg. Benne a Drágfyak, Balassák imádkoztak egykor; az utóbbiaknak egyik ága szklabonyai előnévvel írta is magát. Tiszta időben Szklabonyára szépen odalátszik a Balassák fészke, a kékkői vár, amelyben valószínűleg a régi idők legnagyobb magyar lirikusa, Balassi Bálint született. A siráki erdőben ott áll még a Balassi Bálint tölgyfája, sűrűjében pedig, a néphagyomány szerint, él még a Balassák két mitikus állata: az örök holló és a fejetlen bölény. A történeti érzék különben a palócságban általában inkább megvan, mint az alföldi magyarban. Ébren tartják benne uraik történeti hangzású nevein kívül a hegytetőkről hol ábrándos álmodozással, hol parancsoló kovelységgel alátelkintő várromok.» — S nem csak a szülőföld számos meséje, a vidék múltja élt tovább Mikszáth írásaiban: tovább élt a táj is, gyermekkorából hozta magával természet-szeretét. «A faluja határában zúgó erdők — írja Várdai — mormoló patakok költögetik már korán benne azt a nagy természet-érzék, mely egész költészetének egyik állandó jellemzője lesz, s melyről áthatva fogja majd hirdetni: „A természet az egyedüli, melyet a fantázia nem szépíthet, nem nagyíthat, csak törpíthet.” A jó palócokban még szinte túlszerűen tartózkodással csak kevés (de megannyi jellegzetes) vonással mutatja be szülőföldjét; később azonban kedvtelve festi a részletesebb képeket is róla, legteltjesebben a Krúdy Kálmán csínytevései-ben. A táj szépségét megadó részletekből legbecézőbb szeretettel annak kis patakját emlegeti, a Bányot, ahogy a Kürtös-patakot műveiben rendszeren nevezi. Gyönyörködve hívja a bérci köveken, virágos rónákon szépséyes kanyargással végiglejtő patakocskát a vidék zsuzsujának, kis drágagyöngyének; andalogva kíséri végig egész útján a kövek közt felszivargó eredetétől bővizű torkolásig az Ipolyba. Elmondja a hozzáfűződő palóc legendát is, mely szerint az a patak aranytermő nagy folyam volt valamikor, felette szent László király kérésére csukódott össze a föld, s úgy is marad, míg németek lesznek az országban. Ha majd ezek mind elfognak, megint nagy lesz a Bány, arany fog hőmpölyögni habjaiban, s lesz pénzük a palócoknak.» Mikszáth *A fekete kakas* c. kötetét tárgyalva a címadó elbeszélés mellett elsősorban *A Krúdy Kálmán csínytevései*-t emeli ki Várdai. Az elbeszélés — írja — «az üde könnyed, andalítóan bájos alkotások nagymesteré-

nek méltó munkája. Nem Jókaisan bravúros, merész fordulatokat mutató, mesteri könnyedséggel leperdített cselekményeért, mint inkább azért a keretért, melyben helyet talál. A helyszín itt Mikszáth szülőföldje, Szklabonya vidéke, melyről sehol sem fest oly részletes, annyi színnel és hangulattal ékeskedő képet, mint ebben az elbeszélésében. A gyermekkorba való visszazárással teljes üde naivságában dolgozó fantázia minden varázsa meg van benne. Magának a Bach-korszakban lejátszódó betyártörténetnek, ha van is olyan helye, melyet a korra jellemzőnek mondhatunk, azért nincs oly szorosan a kor lelkéhez fűzve, mint pl. Jókai Új földesura.*

Zsigmond Ferenc (Mikszáth írói egyénisége, mint kortörténelmi dokumentum. Debrecen, 1923. 10—11. l.) Mikszáth sajátos humorát illusztráló példaként említi meg az elbeszélést. Szerinte Mikszáth művészetének lényege a kiábrándulás, az illúziók elvetése. De az elvesztett illúziók helyén ír marad, s ezt az írt próbálja meg áthidalni a humor. »Hogy világossá váljék előttünk a dolog — írja Zsigmond —, gondoljunk Mikszáth legelső novellájára (*Ami a lelket megmérgezi...*), mely igazán stílszerűen nyitja meg a kiváló író egész költészetét. Ez a novella nem egyéb, mint egy dörgedelmes kirohanás egy veszedelmesen elterjedt illúzió ellen: a ponyvairodalom betyárromantikája ellen... Íme, oda van egy illúzió, de mit nyertünk vele, ha csupán vak üresség tátong a helyén? Hiszen igaz, hogy az egész betyárromantika csak illúzió, csak hazugság, de elvégre (szégyen, nem szégyen) mégis csak érdekes az, és ha nem hagyjuk is magunkat tőle megijeszteni, vagy elbolondítani, néha-néha bizony jól esik a képzeletünknek az oda való elkalandozás... és Mikszáth, engedve első novellájának szigorú álláspontjából, sok érdekes — de többnyire adomaszerű jelenetben mutatja be a kora és a környékbeli nevezetesebb betyárok alakját: a tót Szurinát, Krúdy Kálmánt; nemcsak nem haragszik már rájuk, hanem szinte protekciója alá fogadja őket, s reklámot csak érdekükben... Nem igaz romantika, csak olyan, amilyen van; nem hátborzongató kalandok, csak „csínytevések”. Íme, a kiábrándult gyermek kedélyállapota: bábit, játékszereit nem tudja immár a régi illúzióval nézni, összevissza tapogatta, tépdeste azokat, látja, hogy lószórból vagy rongyból van a belsejük — dehát ha megfogyatkozott hittel is, ha fitymáló mosollyal is, de tovább játszik velük, csupán a játék kedvéért. Valami sajátságos fényárny-játék születik a világ jelenségeinek ilyenén megvilágításából — az életfelfogásnak ez a kompromisszumra hajló módja... megvesztegetően kedves okoskodással érik Mikszáth lelkében.*

Dézi Lajos (Magyar történelmi tárgyú szépirodalom. Bp. 1927. 135. l.) — „az irodalmivá emelt történelmi anekdoták” közt említi meg a regényt, hangsúlyozva, hogy „egyik hőse, báró Balassa Antal, Kékkővár ura, történelmi személy”.

Zsigmond Ferenc (MK. Bp. 1927. Pallas. 6—8. l.) — Mikszáth sajátos írói látásmódjának kialakulását vizsgálva tárgyalja a regényt.

Szerinte »Mikszáth egyéniségének legjellegzetesebb vonása az ellentétek közvetítése, kibékítése, a szélsőségek közötti szüntelen megalkuvás. Rendkívüli szellemességének, irigylésre méltó humorista fölényességének ez a tulajdonképpeni érvényesülési területe.« Ez a „kiegyezés” történik meg pl. a romantika kérdésében. Eleinte élesen elítélte a romantikát, különösen a rablóromantikát: kategórikusan ítelt fölötte. »A későbbi, az igazi Mikszáth világnézetének — írja Zsigmond — legalapvetőbb jellemvonása éppen az ilyen kategórikus erkölcsi ítélezésmód elleni következetes állásfoglalás lesz. A rablóromantika ellen még egyszer fölemeli szavát egy hírlapi cikkben — de aztán erre a témára vonatkozólag is megkezdődik lelkében a „kiegyezés”. A betyárromantika minden neme kisebb-nagyobb fokú önámításból táplálkozik, de a mindennapi élet a maga rideg valóságában elviselhetetlen is volna egy kis család nélkül, mellyel hol öntudatlanul, hol pedig tudatosan hazudjuk szebbé a magunk számára a tapasztalati valóságot... a népre nézve a szürke mindennapiság világa a betyárok pusztai vagy erdei búvóhelyein érintkezik a romantika képzeletingerlő, mesés honával... A szegénysorsu népréteg rokonszenvet érez a társadalmi szervezetből kitaszított szegénylegények iránt, egyrészt mert tudja, hogy sokat közülük a társadalom hatalmi szervezetének igazságtalansága kényszerített bele a haramiasorsba, de különösen azért, mert a betyár-élet szereplői körül kitermelődött romantika tele van a személyes bátorságnak, találékonyságnak, elképesztő ügyességnek, sőt akárhányszor az erkölcsi derékségnek és magasabbrendű erkölcsi igazságszolgáltatásnak a példáival, vagyis a velünk született emberi életöszön, tettvágy és jogérzet olyan felfokozott mértékű érvényesülésével, amilyenre a civilizált társadalom rendje nemigen ad lehetőséget... És Mikszáth, aki egykor elátkozta a ponyvatermékekben éktelenkedő rablóromantikát, most már fölfedezi benne az esztétikailag igen jól értékesíthető témakört. Csak ki kell csiszolni a ponyvairódalom rablótörténeteinek salakos, érdes tárgykörét, s mindjárt gyönyörűségünkre fog ez szolgálni. Így jut el Mikszáth odáig, hogy — mint maga hangoztatja — „apológiát” ír „a saját külön zsványunk mellett. Mi azt se taszítjuk el magunk közül, hanem egy kicsit megtisztítjuk”... Ez a rehabilitált novella-hős: Krúdy Kálmán, a Felföld egykori híres, ügyes, ötletes gavallér-betyárja. Hogyan történik ez a Mikszáth-féle „megtisztító” eljárás mód? Hát úgy, hogy mellőzi frónk a rablóromantika régiebb, durva túlzásait, hiszen „a régi történetekben annyit öltek a rablók, vitézek és királyok, hogy a világnak néptelenül kellett volna maradnia”; Krúdy Kálmán nem követ el gyilkosságokat, hanem agyafúrtságot és gavalléroskodást annál többet; nem lesz szó bűnökről, csak csínytevésekről. Íme, így történik meg Mikszáth ízlésében a korszerű kiegyezés. Ez a kiegyezés aztán nem áll meg ezen a ponton, hanem még „korszerűbb” fejlődési fokon megy át, a kedélyestől a fanyar látásmód felé, a tisztá humortól a keserű szatíra felé! Megállapítja Mikszáth, hogy a rablólovagok, vagyis az oligarchák szintén nem voltak egyebek, mint zsványok, de hát a természet rendjében ilyenekre is szükség van; nem tudjuk: örüljünk-e vagy búsuljunk azon, hogy kipusztította őket a polgárosult-

ság paragrafus-tömege, mert hiszen más alakban megint csak itt garázdálkodnak közöttünk, „csak hogy nem páncélruhákban, sisakosan, de redingot-kabátban pénzüzetek élén, ahonnan lecsapnak a kis vagyonokra, mint elődeik...” — Lám, mily ártatlan emberek a Krúdy Kálmán-féle régi jó zsványok, akik sokszor a szegények és elnyomottak pártfogói voltak ezekhez a törvény védelme alatt fosztogató bank-haramiákhoz képest! Csak egy kis humor kell hozzá: s a hagyományos, régimódi rabló-romantikára, melyet valaha elítéltünk, kezdünk szinte kegyelettel visszagondolni.◄

Kráhl Vilmos (Mikszáth, a jogász. Bp. 1941. Vajna és Bokor. 44—45., 130—132. l.) — Mikszáth jogi érdeklődésének bizonyítására említi meg a regényt: »Jogügyleti — írja — egyben peres mozzanat — folyamatban levő per engedményezése — van felhasználva a „Krúdy Kálmán csinnytevéséi” című mesteri beszélvényben. Ebben nincsen ugyan jogi bonyodalom, de maga a mese, helyesebben a lazán összeszőtt történetek mintegy rámába vannak belefoglalva egy a jogéletből vett mozzanatba, mint keret-történetbe. Krúdy Kálmánnak, ennek az úri származású betyárnak — a magyar Cartouchenak — a különböző betyárcsinnyjei elbeszélhetők lettek volna más módon is, például úgy, mint ahogyan az úgynevezett „picaro-regényekben” a kalandsorozatok elbeszélve vannak, vagy akár olyan módon, ahogyan maga Mikszáth egy másik hasonló tárgyú elbeszélésében „Nagy kutya a vicebíró” címmel a betyárromantika egyik történetét felülmúlhatlan humorral elmondja. Mikszáth azonban egy jogéleti mozzanatot használ keret-történetül és ebbe a jogi tárgyú mozzanatba komponálja bele az elbeszélte történetet.» — Hosszan foglalkozik Kráhl a Mikszáthtól megrajzolt vizsgálóbíró típusával. Szerinte, a *Homályos ügy* Kléner-jének s *A Krúdy Kálmán csinnytevéséi* Szpevákjának »jellemé ugyanazon a tón termett. Egyiknek sincsen hasonlatossága azzal a vizsgálóbíró-típussal, amely az orosz regényekből (pl. Dosztojevszki: „Raszkolnikov”-jából vagy Csehov: „A vizsgálóbíró”-jából) ismeretes. Mikszáth vizsgálóbíró-típusa azokból való, akik praeformált meggyőződés alapján, tárgyilagosságra való törekvés nélkül vezetik a vizsgálatot, nem a nyomozati adatok szinterikus összegezéséből alakítva maguknak véleményt, hanem a terhelő mozzanatokot kiélezve és az ellentétes irányba mutató adatokat elsőkélyesítve, a felderített anyagot a saját praeformált álláspontjuk szubjektív igazolása irányában csoportosítják. Ennek a vizsgálóbíró-típusnak egy másik jellemvonása az úgynek lehető felívása, „cause célébre”-ré, attól az önző gondolat-tól vezettetve, amelyet legtalálóbban „hivatali stréberség”-nek lehet nevezni; vagyis abban a reményben, hogy a vizsgálat sikerét a sajátban kellő színözéssel kidomborítva, a saját karrierjét szolgálja, egyözóval a bűnygyet a maga hivatali pályája érdekében, mint „gradus ad majora” használja fel. Tudni kell azonban, hogy ez a felette ellen-szenves vizsgálóbíró-típus nem a magyar talaj szülötte, hanem Bach-korszakbeli termék. A „Krúdy Kálmán csinnytevéséi” a Bach-korszakban játszik és SzpevákJ vizsgálóbíró úr idegen légkörből idetele-

pített hivatalnok-bíró. Kléner vizsgálóbíró ugyancsak a Bach-korszakbeli eredetű hivatalnok, akit az igazságszolgáltatás önálló megszervezése után itt felejtettek. Kétségtelen, hogy az a célzatos színezés, amellyel Mikszáth ezt a típust ábrázolja, a Bach-korszak árnyékos emlékeinek szól. Ez a típus közeli rokonságot tart Jókai: „Az új földesúr”-jában szereplő kerületi főnök Bräuhausel úr arcvonásaival, aki hasonlóképpen túlzó buzgalommal „nagy ügyet” akar csinálni a Garamvölgyi Ádám ártatlan leveleiből, amelyeket Kampós uram a régi kastélyban tartogat egy dobozban. — Végül megemlíti Kráhl a „pörgyűjtő ember” figuráját.

Karácsony Sándor (A cinikus Mikszáth. Bp. 1944. Exodus. 52., 58., 75., 79., 85., 88., 89., 91., 93., 101. l.) — a saját megtévesztő filozófiai tételeinek igazolására felhasználja a regény több mozzanatát. Szerinte Mikszáth számára az emberi viszonylat, a másik emberrel szemben tanúsított magatartás a legfőbb értékmérő. Erre példaként említi Mikszáth betyársejnéletét. »A híres Rózsa Sándor-motívum — írja — Móra Ferenc, de különösen Móricz Zsigmond problémája is nagyon érett és mély formában jelenik meg nála. Lehet, hogy a betyár összetűközésbe került törvénnyel, vármegyével, zsandárokkal, mégis társadalmi lény, mert gavallér a szegények iránt. Valóságos legendakőr fonja körül mesés alakját. „Itt tanyáztot, mondják, a híres Jánosik, a felvidéki tótok gavallér rablója, aki ellopta a kereskedők portékáját, aztán kimérte a posztót a szegény vándordiakok közt s hatalmas rőfökkel dolgozott. Egy bükkötől a másikig (Od buka, do buka). A bükkök pedig ugyan ritkán nőnek a krizsóci erdőben úgy, hogy a cinkotai itce se lehetett nagyobb itcének, mint az ő rőfje rőfnek.” De ugyanilyen gavallérok többi betyár alakjai is: Krúdy Kálmán, Kárttyi Pista, Jasztrab. « Karácsonyt a maga hamis filozófiai elképzelése különösen téves következtetésekhez vezetí ott, ahol Balassa Antal alakját értékeli: Az író szerinte »nem a társadalmi osztályok ilyen vagy olyan formáját látja a szabadság kritériumai gyönánt. Relative ítéli meg a hajdani nemesi előjogokat, a rendi társadalmat, a különböző mesterségeket, a falu és város viszonyát, a tehetségek szelekcióját. Tiszteli és szereti a szokásokat, a bizalmi válságot tekinti legnagyobb társadalombontó erőnek. Nem azon múlik tehát szerinte a társadalom lehetősége, rendiségben élünk-e, vagy modern formák között, hanem a szabadság mérvén: a szeretet és bizalomhiány egyensúlyi helyzetének alacsonyabb vagy magasabb fokán. Az pedig esetenként az éppen viszonyuló aktív és passzív fél aktuális erőproporcióitól függ. A jus primae noctis például elviselhetetlenül megkötött állapotnak tűnik fel előttünk. Az író először is azt mutatja meg, hogy ez annakidején egyáltalában nem volt az, aztán meg azt, hogy még a mai napig is élő forma, tehát hiába nem élünk ma már rendi társadalomban. „Az egyenlőségi érzések színes pillangói még akkor gubóikban szunnyadtak. Tényleg erkölcstelen brutalitás volt, de amaz idők szokásaiban szétoszlott a brutális íze. Tudta is azt az együgyű nép, hogy az úr joga is végződhetik valahol! Maga a műveletlen úr se tudta. A jus primae noctisról vidám nevetgélessel beszélgettek a fiatal urak,

az ezüst kupácskákat hajtogatva. Szóval nem vették azt olyan nagy sérelemnek, amilyenné később nőtte ki magát a lovagregényekben. Sőt némi megtiszteltetés is mutatkozott a dologban." Még nyoma sincs bizalmi válságnak. Az úr és jobbágysai úgy élnek egymással egy közösségben, mint családapa a gyermekeivel.

Király István (MK. Bp. 1952. Művelt Nép. 145. 241. l.) — Mikszáth romantikájának jellegzetességét, művészetében betöltött szerepét tárgyalva említi a regényt. Az öregedő Mikszáth számos cikkében bírálta a polgári-városi irodalomba beszüremelő dekadenciát, a megkésített burzsoáz irodalom néptől elszakadt kozmopolitizmusát. Küzdött a „szecessziós témák” ellen, azok ellen az írók ellen, akik mintegy a „St. Sulpice-kórházból” emelték ki alakjaikat s „egy-egy excentrikus betegséget, valami öröklött perverzítást és svengalizmust” aggattak hőseikre. „Meghaltak az örökszép mesék — panasolja fel —, undok abnormitásokra leselkedik az elbeszélő irodalom. A Svengalik, Sherlock Holmesek után már csak a homoszexuális szerelmek következhetnek a novellákban és a regényekben.” „A különös van divatban, nem a szép — jegyezte meg keserűen másutt. — Kificamodott eszű alakok perverz érzésekkel. Az igaznak a helyére is a különös lép. Ibolyaszínű szántóföldek és a hupikék levelek a fákon. Az emberek lába a váll-lapockájukon kezdődik.” A reakció is hadbavonult ez ellen az irodalom ellen, de neki általában „a modernség”, a századvég polgári-városi irodalmában ellentmondásos módon bent forrongó haladó társadalmi tartalom fájt. — Mikszáth tiltakozása, ha nem is világosan megfogalmazva s ha nem is következetesen elhatárolva, de más tőről fakadt. Nem véletlenül szegezte szembe egyik romantikus elbeszélését, A Krúdy Kálmán csínytevéseit, az embert és az életet megrágalmazó naturalizmussal. Egy népi jellegű betyártörténetet idézett fel benne tiltakozásként a mindent elöntő „bűnös asszony”-históriák ellen: „Ha a világot most is elsöpörné egy özönvíz — írta műve előszavában — és az új Noé a könyveket beszédné a bárkájába, azt hinné az új emberiség (ha el tudná olvasni őket), hogy az egész régi világ egy nagy kerítőintézet volt.” Mikszáth látta ennek „a régi világnak” bűneit, nem akarta védeni őket, de ébren akarta tartani a hitet, hogy a földön más is volt, mint „kerítőintézet”. S mesélt a hazai tájak szépségéről, az egyszerű szívű emberekben épen maradt tiszta nemes érzésekről. Népiességétől elválaszthatatlan humanizmusa, az életről s az ember hivatásáról vallott magasztos felfogása szólalt meg romantikus történeteiben.

Rubinyi Mózes (Kisregények. MK. válogatott művei. Utószó. Bp. 1955. Szépirodalmi II. k. 513. l.) szerint a kisregény érdekes kísérlete Mikszáthnak, hogy olyan hőst keressen, aki fölébe kerekedik a nemes uraknak. Ezért fordul a betyárromantikához. Művészileg ebben az elbeszélésben Mikszáth ismét régi elbeszélő technikájához tér vissza, elkanyarodik a történet fő vonalától, apró epizódokkal tűzdeli tele.

A MI ÖRÖKÖS BARÁTUNK

Kézirat, kiadások

K : Az OSzK kézirtárában. Jelzete: Quart. Hung. 2972. Címe: *A mi örökös barátunk*. Írta Mikszáth Kálmán. Terjedelme: Mikszáth számozásában 1–20 lap; az OSzK gépszámozásában 1–10 folio. A Pesti Hírlap (PH) 1899. évi folytatásos közlésének nyomdai kézírata.

A kéziratot — Mikszáthnak a PH-ban megjelent több más kéziratával együtt — az OSzK Platthy Árpádnétől vásárolta, akinek apja a PH nyomdása volt, s megőrizte Mikszáth egyes ottani kézíratait. (L. Krk. 4. k. Jegyzetek 199. l.) Növedéknaplószám: 1949. év. 34.

A kéziratnak Mikszáth munkatempóját visszatükröző, megkülönböztethető részei:

1. Elejétől „— Kínozta őket, a parasztokat...” kezd. szakaszig (1–4. l.)
2. Az eml. szakasztól „Aztán mintha egyszerre...” kezd. szakaszig. (5–10. l.)
3. Az eml. szakasztól „Nikolaj, az aggastyán rád kocsis...” kezd. szakaszig. (11–14. l.)
4. Az eml. szakasztól végig. (14–20. l.)

M : I. *Pesti Hírlap*. (Felelős szerk. Kenedi Géza.) 1899. október 26–27. (XXI. évf. 297–998. sz.). „A Pesti Hírlap eredeti tárcája” műfaji megjelöléssel, a tárcarovatban, két folytatásban, az alábbi részletezés szerint:

1. október 26. (297. sz. 1–5. l.) Elejétől „—Nem bánom, Szlebenits” kezd. szakaszig.
2. október 27. (298. sz. 1–4. l.) Az eml. szakasztól végig.

II. *A Hét*. (Szerk. Kiss József.) 1901. november 10–17. (XII. évfolyam. 45–46. szám.) Két folytatásban az alábbi részletezés szerint:

1. november 10. (45. szám 739–742. l.) — Eleitől „Hirtelen megittuk az utolsó üveget...” kezd. szakaszig.
2. november 17. (46. szám 754–756. l.) — Az eml. szakasztól végig. (Mutatványként közölte A Hét az ekkor megjelent *A fekete kakas* c. kötetből.)

Kötetkiadások :

III. [1. kiad. 1901.] Meg nem nevezett művész illusztrációival. Bp. Légrády Testvérek. *A fekete kakas, A Krúdy Kálmán csinytevésai, Egy éj az Arany Bogárban* c. elbeszélésekkel együtt. 217–246. l.

IV. a) [2. kiad.] 1907. *MKm.* 28. köt. Bp. Révai Testvérek. *A fekete kakas, A Krúdy Kálmán csinytevésai, Egy éj az Arany Bogárban* c. elbeszélésekkel együtt. 195–220. l.

b) [4. kiad.] 1911. Ua. — Címlapkiadás.

- V. a) [3. kiad.] *Jk. 23. köt. 1910. Nagyobb elbeszélések. II. köt.* 147–170. l.
- b) [5. kiad.] Az V. a. kiadást a Révai Testvérek kiadó sorozat-címnap nélkül is forgalomba hozta az 1910-es, 1920-as és az 1930-as években. [Címnapkiadás.]
- c) [6. kiad.] [1930.] *MKmR-Fr. 16. köt. Nagyobb elbeszélések. II. köt.* 147–170. l. [Címnapkiadás.]
- VI. a) [7. kiad.] Mikszáth Kálmán válogatott művei. *Elbeszélések. 1887–1899. II. köt.* (Válogatta Király István. Sajtó alá rendezte Csapodiné Gárdonyi Klára.) Illusztrálta: Csernus Tibor. Bp. 1955. Szépirodalmi Könyvkiadó. 492–508. l.
- b) A VI. a) kiadás megjelent a román–magyar közös könyvkiadás keretében is. [Bukarest.] 1955. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. 492–508. l.

Keletkezése, forrásai

A magyar vidéki kisvárosi élet szürkeségével, fantáziátlanosságával, elmaradottságával szemben az ellenszenvet még az 1870-es évek elejéről, a Balassagyarmaton töltött esztendőkből hozta magával Mikszáth. Későbbi feleségéhez, Mauks Ilonához írt fiatalkori leveleiből feltűnő élességgel csap ki a megvető indulat a kisvárosi szűk látókör, mozdulatlanág ellen. (L. MKné, Mauks Ilona: *Visszaemlékezések*. Bp. 1957. Szépirodalmi 89. l.) Ez a fiatalkori élmény érteti meg, hogy a kisvárosis füledt, kicsinyes világot bíráló íráskor egész pályáját végigkísérik. (*Pletyka, A szép Bulykavné, Ne okoskodj, Pista, Beszterce ostroma, Szent Péter esernyője, Apró képek a vármegyéből* stb.) Ebbe a sorba s ebbe a témakörbe illeszkedik be *A mi örökös barátunk* is.

Az elbeszélés témáját felesége feljegyzése szerint bácskai képviselőktől hallotta Mikszáth. Bácskai képviselők hozták – írja – *„A mi örökös barátunk, A kladovai menyecske, Grisics hitelbe vett bort* című elbeszélések motívumait.» (MKné, Mauks Ilona id. m. 251. l.) Emellett azonban valószínű, hogy – mint annyi más elbeszélésehez – az alapötletet itt is orvosbarátjától, Farkas Lászlótól kapta Mikszáth. Farkas László maga is bácskai származású volt: arról a vidékről jött, ahol az elbeszélés cselekménye játszódik. Az ő ihlető szerepe mellett érvelnek a téma orvosi vonatkozásai: „a mi örökös barátunkkal” legkönnyebben egy orvos találkozhatott. S emellett szól MK-nak egy feljegyzése is. *A mi örökös barátunk* c. elbeszélést is tartalmazó *A fekete kakas* c. kötetét a következő ajánlással küldte el Farkas Lászlónak: „Farkas László kedves barátomnak emlékül a sok témáért, melyet beadogatott és praesentált. Budapest. 1901. dec. 24. Mikszáth Kálmán» (*A fekete kakas*nak a Fővárosi Könyvtárban őrzött első kiadású példányán. Jelzete Sz. 1729.) Ha a témák „beadogatására” vonatkozó utalást nemcsak az udvariasság íratta le, a kötet elbeszélései közül *A mi örökös barátunk* volt leginkább az, amelyre Mikszáth köszönő szava vonatkozhatott.

Szövegváltozatok

Kiadásunkhoz az 1907. évi kiadás (röv.: 1907) szövegét vettük alapul, de különös gonddal voltunk tekintettel a kézirat (röv.: K) változataira. Több helyen a szöveget a K alapján módosítottuk.

Zárójelben közöljük a Pesti Hírlapban (röv.: PH) és A Hétben (röv.: H) megjelent folytatásos közlés, az 1901-es első kötetkiadás és a Jk szövegeit.

Lap Sor

- 143 : 7 egészben (H ; 1901 : egészen)
 ;; 9 K : <Kiszálltunk. Oh Istenem, mennyi cselekvény, milyen <<...>> mozgás vesződs van berejtve ebben az egy szobán. Valóságos) leégést jelent <Magyarországon>. Vasúti szolgák
 ;; 10 szobalány (PH ; H ; 1901 sajtóhibával : *szoba*, szobalány) (1907 : *szoba*, szobaleány) (Jk : szobaleány)
 ;; 11 szobalány stb. — K és (PH) : szobalány, *poloska*, *rablás*, *bosszúság*
 11 híres zónáját — K : <zónáját>
 17 könnyű lesz aludni — K : <könnyebb> lesz aludni
 19 bementünk — K : *le*mentünk
 20 *tizenegy* óra felé — K : tíz óra <után>; *ú* óra felé
 21 K : csak egy sarokasztalnál volt kompánia. *Tetszik tudni a sarokasztalnál.*
 24 röpiténé az ebédlőbe — K : röpiténé <oda>
 25 már ott — K : <ott>
 25 mindig ez — K : *mindég* ez
 28 a legnagyobb korhely — K : <legnagyobb> korhely
 28 néha kettő is ül ott — K : néha kettő is <ott ül>
 29 a tanfelügyelőségi tollnok — K : a tanfelügyelőségi <títkár>
 30 járásbírósi aljegyző — K : <a> járásbírósi aljegyző
 30 egy-két ügyvédsegéd — K : egy-két <ügyvéd>
 30 *akik később* éji zenét fognak adni a leányok ablakai alatt — K-ba utóbb beírva.
 144 : 1 éji zenét fognak adni a leányok ablakai alatt — K : éji zenét fognak adni <valak[inék]>
 1 a leányok — K és (PH) : a *lányok*
 1 ablakai alatt — K : *ablaka* alatt
 11 rendesen itt születnek — K : <itt> születnek
 11 e kis városka — K és (PH) : *a* kis városka
 13 marcona úr — K : marcona <ember>
 14 a székét — Jk kivételével mindenütt : a székét
 15 fölugrottak — K : *felugrá*ltak
 16 K : A pincérek <ijedten> futkostak <ide s tova. Maga a <<kocsmáros is bejött>> pohos vendéglős> A kucséber
 17 K : az utcai üvegajtón <s a>

- Lap Sor
- 144 : 19 behitták — K : behitták
 20 baziliskusz — Krk előtti kiadásokban : baziliskus
 24 egy dühöngő gyülekezetben — K : egy (összeveszett)
 gyülekezetben
 24 K : gyülekezetben. (De a kis sapka nem volt semmi
 hatással.)
 25 Hogy min kezdődött az összeveszés — K : Hogy (mint
 <<miképp>> történt az összeveszés)
 25 alig lehet elmesélni — K : alig lehet (érteni)
 28 megérteni — K : egészen megérteni
 30 Ebből aztán — K : (Erről) aztán
 30 Hamilovicból — K : (Hamilovicról)
 32 Szóbul — K : Szóbul
 32 kezdte — K : kezdé
 33 a szemire — K : szemére (PH : szemire)
 35 Ha más nem meri (1907 : De más nem meri ; Jk : De ha
 más nem meri)
 36 K : megmondom neked az igazat. (Megetted a Hamilovicsot) (ha megszámlolva az)
 „ 37 Hamilovicot — K és (PH) : a Hamilovicot
 145 : 1 Hanem mégiscsak (1907 hibásan : Hanem mégis is csak)
 3 K : Erre tört ki (már)
 3 dühe — K : (ádáz) dühe
 4 K : ki tudja, milyen verekedés támad. (De megfogták szépen a kezét a higgadtabb emberek) (Hanem szerencsére)
 6 K : De az okosabbak (és ezt is nehéz volna elbeszélni miként)
 8 szerencsésen az utcára — K-ba utóbb beírva
 9 nagy ellenállási törekvések — K : nagy (kötelkedési) törekvések
 10 például úgy fújt — K : (úgy fújt)
 11 mellettünk elhaladt — K : mellettünk (element)
 12 K : mikor (be tett) az utolsó is kiment az ajtón, (s csak kívülről hangzott)
 15 a sapkáját — K : a sipkáját
 15 K : vette le ismét a sipkáját (mely s[ipka]) (mely ezúttal teljesen bevált s begön[gyölve])
 15 s begöngyölve — K : begöngyölgetve (PH : s begöngyölgetve)
 15 K : gyöngéden tette zsebre. (Neki)
 17 A sipka hatalom. A sipkától megszeppennek. Bizonyosan verekedés lett volna, ha be nem jön és föl nem teszi a sipkáját. — K-ba utóbb beírva.
 19 a sipkáját — K : a (sipkát)
 21 egy fehér rózsával — K : (egy rózsával)
 21 fedelén — K : fedelén
 27 megjuhászodik — K : megjuhászodik

- Lap Sor
- 145 : 35 hogy nemrég szolgabíró volt — K : hogy <ezelőtt> szolgabíró volt
- 38 K : a legterhesebb következmények súlya alatt <s mikor aztán> <s mikor aztán> s mikor aztán
- 146 : 1 mérföldnyiről — K : mértföldnyiről
- 5 lassan, nyugtalanul — K : <nyugtalanul>
- 6 féllélekkel ezalatt — K : <ezalatt>
- 7 K : az ajtó előtt <csak>, de amint <végre>
- 8 csöndesedett — K : csendesedett
- 8 K : de amint <végre> csendesedett <a zaj ... az ő előadása lett élénkebb>
- 8 hangosabb és elevebb — K : hangosabb és <élénkebb>
- 13 egy arasznyira pedig megnő — K : egy arasznyira pedig *mindenik* megnő
- 15 *Ő maga rabolt, szipolyozott, de másokat nem engedett* — K-ba utóbb beírva.
- 15 Hát egyszer *csak* — K és (PH) : Hát egyszer
- 23 mindenbe az orrát ütnie — K : mindenbe az orrát <bele>-ütnie
- 24 *a bírót úzzel* — K-ba utóbb beírva.
- 25 aláírták a dolgát — K : aláírták (neki) a dolgát
- 26 szolgabírótól (H ; 1901 ; 1907 : szolgabírótul)
- 26 K : az új szolgabírótól <esküd[teknek]> bírónak, esküdteknek
- 26 Elmennek, beállítanak hozzá — K : <Beállítana[k hozzá]>
- 27 hát *mikor* csak (Jk : hát *akkor* csak)
- 27 eleibők — K és (PH) : elejbők
- 27 jön a fényes termekben — K : <jön>
- 30 Kihúzza az írást (Jk : Kihozza az írást)
- 31 K : No, hát hallgassátok, hogy mit írtatok alá. <A kocsmáros most megint az asztalhoz csapta a sapkáját. Ez állt a bizonyítványban :>
- 32 Ilyjanka — K : Ilyanka
- 33 pár forintért — K : *egy* pár forintért
- 34 éppen ezért (1901 ; 1907 : éppen azért)
- 36 *meg a gyönyörtől is* — K-ba utóbb beírva.
- 38 lett nagy vizsgálat — K : <és> lett nagy vizsgálat
- 38 K : és a miniszter elcsapta Szlebenitset. <Sok mindenféle helytelen dolgáért nem bántották, ez az egy helyes <<a torkára forrt>> nyakát szegte. Azért csak azt mondom, uraim, hogy akit az isten a gonoszság gyakorlatára teremtett, ne fogjon az soha hasznos munkába.>
- 147 1 K : Igen, igen, innen emlékszem a nevére. <Az újságokban olvastam.>
- 4 dologra — K és (PH) : dolgokra
- 6 az utcai ajtó megnyitását — K : az utcai ajtó megnyitását
- 9 lábait — K és (PH) : a lábait

- Lap Sor
- 147 : 9 térdig érő hínárban jár — K : térdig érő hínárban jár
 <nagy csizmákban>
 13 meghunnyászkodott mosollyal — K : <mézes mo[sollyal]>
 22 nyögött, sóhajtozott — K : <nyögött>
 22 K : nyögött, sóhajtozott, *mint egy beteg marha*, <mikor>
 27 mert a megtestesült gonoszság — K : <a megtestesült
 gonoszság>
 27 Az arca a *legközönségesebb szláv* típus — K : Az arca
szembetűnően orosz típus volt
 28 Képzeltetek *hozzá* bozontos szakállt — K : Képzeltetek
 bozontos szakállt
 29 és két — K és (PH) : *s* két
 29 két rettenetes fekete szemöldököt — K : két rettenetes
 szemöldököt, *két fekete keret*
 30 rézsunt (H : rézsút)
 30 fölött — K : felett
 30 hol egyenes vonalban — K : hol <egyenesen>
 ,, 31 változik pillanatról pillanatra — K : <változik>
 ,, 34 apró, szürke szemekből — K : <szürke> szemekből
 ,, 37 fönt — K : fent
 ,, 37 mely fönt — K : <mely>
 ,, 39 a bokáéhoz — K és (PH) : a bokákhoz
 148 : 4 az alj — K és (PH) : az alja
 5 és az éttermet kezdte nézegetni — K : <asztán> az étter-
 met kezdte nézegetni
 9 üvegeit — K : üvegeit
 10 vörös — K : veres
 15 tette hozzá — K : tette hozzá <a magáéhoz>
 17 *mi az ördögöt* (1901 ; 1907 ; Jk : *mit az ördögöt*)
 24 Hova utaznak (Jk : Hová utaznak)
 25 Aztán — K és (PH ; 1901) : *Azután*
 25 könnyed fesztelenségével — K : <előkelő> fesztelenségével
 29 ismerem — K : ismerem
 31 következképpen — K és (PH ; H ; 1901) : következkész-
 képp
 31 Elröhögte magát az emlékeken — K : Elröhögte magát
 <a visszaemlékezés édességén>
 33 az ön műveit — K és (PH) : az ön műveit *is*
 33 ismerem — K : ismerem
 34 Karthauzit (PH — M Km : Karthausit)
 34 a Karthauzit — K : <a Karthauzit> ; <a Falu jegyzőjét>
 a Karthauzit
 ,, 37 *De ön is megírta volna* (H : *Ön is megírta volna*)
 ,, 38 hazájáért — K és (PH) : *a* hazájáért
 ,, 39 például Hamilovicsot — K : <Hamilovicsot>
 ,, 39 Hamilovicsot — K : *a nagy* Hamilovicsot
 149 : 4 K : fölvette <vészjósló> durva <mo[gorva] kife[jezését]>
 ijesztő kifejezését

- Lap Sor
- 149 : 9 balszemével — K és (PH) : *a* balszemével
 10 K elírással : <től> tőle a magyarokat
 12 kívánj valamit — K és (PH ; H ; 1901) : kívánj valamit,
Szlebenits
 18 ülnének a teremben — K : ülnek a teremben
 24 K : midőn a szerencse istenasszonya <leveti papucsait
 előttük is>
 26 Ilyen pohár ez — K : Ilyen *arany* pohár ez
 27 Az én egészségem — K : Az <egészségem>
 27 Az *én* egészségem (H : Az egészségem)
 27 *azt mondja* — K-ba utóbb beírva.
 34 *Ez az utóbbi legnevezetesebb belőtte. Becsületére mondja.* —
 K-ba utóbb beírva.
 „ 36 K : <igyuk meg> <üríts[ük]> igyuk meg a poharat
 „ 37 örök időre — K és (PH) : örök időkre
 150 : 3 a nyakamba esett — K : <aztán> a nyakamba esett
 3 két felől — K : két felül
 7 így szólt — K : <merengőn> így szólt
 14 ez az örökös barátság (H : *az az örökös barátság*)
 16 özvegyet (1901 ; 1907 : özvegyét)
 17 K elírással : hozzon egy veuve <Cliqq> Cliquot-t
 20 a fia — K : a <kis> fia
 24 mondatai is a közepükön kezdtek elszakadozni, mint a
 rossz cérnák — K : mondatai is <mintha> a közepükön
 <kezdenének> elszakadozni <akár> a <...> <p[amut]>
 rossz cérnák
 „ 26 kiértetni — K : <kivenni> ; <megértetni>
 „ 32 Az csak úgy van ott — K : *Az asszony* csak úgy van ott
 „ 34 enyim (H : enyém)
 „ 35 *elhagyítja* — minden kiadásban így.
 „ 36 K : <csak> a tulipán minden
 151 : 6 Azt a bizonyos verseci Katalint — K : <Már> azt a bizo-
 nyos verseci Katalint
 9 *a* Hamilovicsnak (H : Hamilovicsnak)
 11 fejét — K és (PH ; H ; 1901) : *a* fejét
 17 K : a nagy láthatatlan lénnel beszélt <és olyan>
 19 fölfelé nézett — K : <lefelé> nézett
 21 katlanok — K : <a> katlanok
 22 mintha szabadulni akarna — K : mintha *egyszerre* szaba-
 dulni akarna
 24 poharat emelt — K elírással : <poharat>
 24 Pestalozzi példájából fonván — K : Pestalozzi<ból fon[ván]>
 25 a tanárral — K : a<z ut[itársammal]>
 25 megkötésére — K : megkötéséhez
 29 nehezére eshetett — K : nehezére eshetett <neki>
 30 megtöltötte — K és (PH ; H ; 1901) : megtöltötte *jéggel*
 30 K : Szlebenits megtöltötte jéggel a maga pezsgős poharát
 <s várta míg elolvad, egy kávéskanállal m[egkavarva]>

- <s lenyelte a jéggel együtt> <úgy szopogatta a nyelvével csettengetve. Miközben újra visszaesett a témájába>, s a <nagy> jégkockák alól szopogatta az égi nedvet nagy nyelv csettengetésekkel
 151 : 36 megállunk — K és (PH) : megállunk
 152 : 2 odaállhatott volna — K elirással: <odaállhatott>
 3 idejébe (Jk : idejében)
 5 K : egy krajcárt <kérve> kér tőlem
 6 K : és <csak> valahogy összezavarodik az eszem
 6 Nikolajnak — K : a Nikolajnak
 12 K : <Az volt> Nikolaj mindenáron
 12 nem engedem — K : nem engedem <neki>
 14 micsoda ez — K : micsoda <hát> ez
 18 *de csak úgy* — K-ba utóbb beírva.
 21 már azóta fölbredt — K : már azóta <magától ébredt fel>
 23 de nyitva és etikett nélkül — K : de <dugó> nélkül
 25 Mit? (1907 ; Jk : Mi?)
 26 K : <Gazság!> Ösmerlek gyalázatos piócák.
 30 Óriási tenyerével — K és (PH) : Óriás tenyerével
 32 mert úgy kétfelé hasítom a fejedet — K : *vagy* úgy két-felé hasítom a fejedet
 36 a szomszéd vörös terítékes helyiségbe — K : a szomszéd <helyiségbe>
 „ 39 Majd földeritem — K : Majd <leleplezem>
 153 : 1 K : <Derített-e fel valamit vagy nem> Hogy földerített volna valamit, igen valószínűtlen
 1 fölfedezett volna — K : földerített volna
 4 K : sőt ellenkezőleg <ugyan>
 4 K : egy idő múlva <meg> kibontakozott
 4 kibontakozott kívülről — K : <kibontakozott>
 5 K : a <két> pincérek <külső> trécseléséből
 5 durva, érdes hangja — K : durva <és hideg> hangja
 10 a Szlebenits hangja — K : <Szlebenits hangja>
 20 a tőkfejjel (H : a *te* tőkfejjel)
 27 akkor — K és (PH) : ekkor
 29 csöndesen — K : csendesen
 34 csak a föld álmodik — K : csak <az ég> álmodik
 36 hogy kiédesgesse a csillagokat — K : <és megcsalja> a csillagokat, <akik kijönnek>
 „ 38 K : De minden meghódolt e látszatnak. <Az est ez>
 „ 39 Az erdei fák illata — K : Az erdei fák <balzsama>
 154 : 1 óriás cirádáikat — K : óriás <betűiket>
 „ 2 K : melyek <vödrökben álltak> a „Fehér Róka” előtt a járdán voltak <abban> vödrökben elhelyezve
 10 egy négy- vagy öt éves — K : egy <négy-öt éves>
 11 aludt mélyen — K : aludt mélyen, <édesdeden>
 13 oldalbordáit — K és (PH) : az oldalbordáit
 14 meg lehetett számlálni (Jk : meg lehetett számlálni)

- 154 : 14 meg lehetett számítani — K : meg lehetett <számlálni>
 14 álmodhatik — K : álmodhatott
 16 játszadoztak — K és (PH) : játszottak
 16 K : ajkai körül amorették játszottak. <Közelebb léptem a kocsihoz és gyufát gyújtottam. Csakugyan ott aludt a lányka az ülésen, <<végigterítve egy>> szürke angol pléden, melynek széleit összefogta <<kezeivel, nyilván>>, mert fázott. Mintegy öt éves volt, olyan szép kis arccal, mint a Rubens angyalai. De milyen rongyok, milyen rongyok! Csak ing volt rajta, a puszta ing, és az is össze volt tépve a mellénél. Meztelen lábacskaí szétcsapva, melle ritmikusan hullámozott, s amorették játszottak az ajka körül, mintha <<a>> selyemágyban alvó kontesz lenne. Hanem az oldalbordáit a sötétben is meg lehetett olvasni, <<oly>> annyira sovány volt a szegény csöppség.)
- 19 K : Szlebenits ellenben <tanácstalanul feltette az egyik lábát a> a kocsi hátának dűlt
 19 tanácstalanul — K : <és> tanácstalanul
 23 a pezsgő gőze mellett is — K elírással: még a pezsgő gőze <is>
 24 oly hallatlanul — K : oly<an> hallatlanul
 24 neveltséges volt — K : <neveltséges>
 27 csak bohókás (H : bohókás)
 27 hoz föl (H : hozott föl)
 28 megszeppenését, háborgását — K : <megszeppenését>
 30 durva kéreg — K és (PH) : a durva kéreg
 32 mondám kacagva — K : <mondám>
 34 a gyereket (1907 ; Jk : a gyermeket)
 38 Misica miatt — K : a Misica miatt
 39 Valami mást kell kigondolni, valami mást — K-ba utóbb beírva.
- 155 : 2 csöndesen — K : csendesen
 2 csöndesen, óvatosan, úgy — K : <úgy>
 3 K : aztán <oda ...> ide lehetne tenni
 7 K : egy-egy sugarát veri be a szívembe. <Meleg ker>
 11 az út közepén terült el — K : az út közepén <terpeszkedett>
 15 ordítá (PH : ordítá ez)
 20 olyan volt a ráncos arcával — K és (PH) : olyan volt a ráncos arcával és a vállára hulló hófehér hajával
 22 Nikolaj — K és (PH) : a Nikolaj
 22 lyikain (H : lyukain)
 24 fejét (H : a fejét)
 25 lánykával (H : leánykával)
 27 a gazdát — K : a gazdáját
 30 ha valami (PH ; 1901 sajtóhibával : ha velem)
 30 valami jót (H : velem jót)
 30 a leánykának — K : <a leánynak>

- Lap Sor
- 155 : 31 K : azon ételt vehet <mag> magának
 „ 33 a szláv fantázia babonás erejével – K : azzal <az oroszos>
 babonás fantáziával
- 156 : 8 Így vagy úgy – K : <Hogy> így vagy úgy
 „ 10 ugyan, ne bántásatok – K : <ne bántásatok>
 „ 15 prüsszentett is – K : prüsszögött is
 „ 17 Nikolaj – K : <A> Nikolaj
 „ 17 K elrással: mormogott <valamint> valamit
 „ 20 botját (H : a botját)
 „ 23 lánykát (H : leánykát)
 „ 24 Könnyű lehetett, mint a pöhöly, úgy is vitték mint valami
 finom virágbokrétát, hogy valahogy össze ne törjön –
 K : Könnyű lehetett, mint a pöhöly, <de mégis úgy vitték
 mint valami súlyos aranyat, lassan, meggondolva, hogy
 félig az ölükben volt.>
- „ 29 megelégedetten dörzsölte – K : <dörzsölte>
 „ 29 *hogy jól nem ébredt* – K-ba utóbb beírva.
- 157 : 2 leugrott a kocsiról – K : <leugrott>
 „ 3 a ló is elöttűnt – K. : <az> is elöttűnt
 „ 4 K : hogy szikráznak a kövek. (Ő az, semmi kétség).
 „ 5 Csak a Zorka viszi úgy – K : Csak <az> viszi úgy
 „ 8 És csak nem is nyihog, mikor a gazdáját meglátja – K
 és (PH) : És csak nem is nyihog, mikor a gazdáját meg-
 látja. *Jaj, hogyis nyihogna.*
- „ 10 Iván – K és (PH; H; 1901) : az Iván
 „ 11 K : Szlebenits <meg> megfogózdott
 „ 19 az asztalostul – K : az asztalostól
 „ 22 tántorgott – K : tántorgott <csak>
 „ 23 aztán hevesen – K : *asztán, aztán hevesen*
 „ 22 taglóval (PH : téglóval)
 „ 26 Ivánnak – K és (PH) : az Ivánnak
 „ 32 rúgott és hadonászott – K : <rúgott>
- 158 : 2 K : <de> „nem adom, nem adom
 „ 3 lehullt – K : <kiesett>
 „ 3 a kezéből (H : kezéből)
 „ 4 Nem volt jártányi ereje – K : Nem volt <már> jártányi
 ereje
 6 Ülj ide, így ni, – K : Ülj <le>
 19 mely a huzavonában – K : mely a <dulakodásban>
 19 huzavonában (PH : huzavonásban)
 26 atyád, az én édes uram, Szlebenits – K : atyád, <Szle-
 benits>
 28 K elrással: kellett volna kedvében <jártod> <járnad>
 járnod
 29 K : és nem most <egy> másfél óra óta
 37 elvesztettem szemem elől Szlebenits Mihályt, a mi örökös
 barátunkat – K : elvesztettem szemem elől a mi örökös
 barátunkat <Szlebenits Mihályt.>

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 143 : 11 „*Baross híres zónája*” — Baross Gábor (1848—1892) közlekedésügyi államtitkár (1883—86), majd miniszter (1886—1892) vezette be az egységes vasúti díjszabást, a távolságokhoz igazodó zónarendszert.
- 12 *klub* — a szabadelvű párti klub a régi Lloyd-palotában.
- 24 „*ezeregyébeli dzsim*” — a keleti mesék rejtélyes szelleme; Mikszáth műveiben állandóan visszatérnek az Ezeregy-éjszaka mesemotívumai.
- 25 *Kikinda* (Nagykikinda) — város az egykori Torontál megyében
- 26 *Becskerek* (Nagybecskerek, Kisbecskerek) — város az egykori Torontál, ill. Temes megyében.
- 26 *Dés* (román neve: Dej) — kisváros az egykori Szolnok-doboka megyében
- 26 *Szeben* (Nagyszeben) (román neve: Sibiu) — város az egykori Szeben megyében
- 26 *Bereck* (román neve: Breţcu) — nagyközség a régi Három-szék megyében
- 144 : 20 *baziliszkusz kígyó* — sajátos kígyó-, ill: gyíkfajta; a középkori művészet állandó motívuma a baziliszkusz kígyó, melynek fejét Krisztus eltápossa. A motívum forrása a 90. zsoltár 13. verse
- 24 *I. György* (1660—1727) — 1714—1727 között Nagy-britannia királya
- 146 : 26 „...*aláírták a dolgot...*” — ezt az anekdotát mint Szontágh Páltól hallott Csanád megyei eredetű adomát mondja el Mikszáth *A hiteles bizonyítvány* o. karcolatában. (PH. 1881. 232. sz. és Jk. 44. k. 54—55. l.)
- 147 : 15 *magyarádi* — Magyarád: Arad megyei nagyközség, híres bortermő hely.
- „ 26 *ab inuisis* (latin) — láthatatlanban
- 148 : 53 *Karlhauzi* — Eötvös József 1838—1841 közt írt népszerű regénye
- 149 : 30 „*Nagy Frigyes találkozása Voltairerrel*” — Voltaire (1649—1778) francia író, filozófus 1749-ben II. Frigyes (1712—1786) porosz császár hívására Potsdamba Frigyes udvarába költözött
- 31 „*Sándor cár találkozása I. Napóleonnal*” — I. Sándor orosz cár (1777—1825) híres találkozása Napoleon francia császárral 1807. júl. 7-én történt Tilsitben
- 32 „*Hamlet találkozásu apja szellemével*” — Utalás Shakespeare Hamlet o. tragédiájának nagy jelenetére: Hamlet királyfi nak megjelenik meggyilkolt apjának kísértő szelleme (I. felvonás 4—5. jelenet)
- 150 : 16 „*dicső özvegyei*” — tréfás utalás a híres francia pezsgő-fajtára: a Veuve Cliquot-ra, „Cliquot özvegyének” a gyártmányára

Lap Sor

- 151 : 2 *Maróthy György* (1715—1744) — debreceni professzor, a számtantantítás első magyar mestere. *Aritmetica vagy számvelésnek mestersége* (1743) c. tankönyvének szabályai bementek a köztudatba. Hivatkozik rá MK a *Ne okoskodj*, *Pista* c. elbeszélésében is. (Krk. 8. k. 8. l.)
- 23 *Pestalozzi, Johann Heinrich* (1746—1827) — svájci pedagógus; a neveléstudomány nagy úttörője
- 153 : 7 „*Minden pincéért Aladárnak szólított*” — *A demokraták* c. elbeszélésben (Krk. 10. k.) és *A körtvélyesi csíny* c. (Krk. 9. k.) kisregényében is hasonló eszközzel érzékelteti Mikszáth az ostoba úri nyegleséget
- 21 *cincár* — a Balkán szláv lakosságú területein a jobbára kereskedelemmel foglalkozó románok neve
- „*félon* (phaeton) — magas, könnyű fedetlen kocsi
- 154 : 21 *csufaggyúzeni* — hogy az összetartozó tárgyak könnyebben megússzanak, simuljanak, faggyúval szokták őket bekenni; innen a szó átvitt értelme: megoldani

II. Irodalom

Az elbeszélés könyvalakban először *A fekete kakas* c. kötetben jelent meg. Az egykorú lapok reklámszerű ismertetései csak címszerűen említették, érdemi kritikai megjegyzésük nem volt róla (l. *A Krúdy Kálmán csínytevéséi* c. elbeszélés jegyzeteinek *Irodalom* fejezetét).

Az elbeszélés értékeire először *Oláh Gábor* figyelt fel (MK. Írói arcképek. Bp. 1910. Singer és Wolfner 60. l.) — A „felejthetetlen” Mikszáth-hősök között megemlíti „a mi örökös barátunkat, Szlebenits Mihályt”. „Ezek — írja róluk — csak jól nézse meg őket az ember, kilépnek a rámból is. Élnek. Mikszáth munkái egy félszázad kivesző magyarságát őrzik olyan koporsóban, amelynek födelét mindig fel lehet nyitni, s amelyben nem vesztek színüket, sem testüket, sem arcukat, sem lelküket a maradandóság folyóján úszó boldog halottak.”

Várdai Béla (MK. Bp. 1910. Franklin. 165. l.) — Mikszáth *A fekete kakas* c. kötetét tárgyalva, a következőket írja az elbeszélésről: „Szeszélyes humorú, itt-ott szilaj hangfutamokkal, melyek különben ritkák Mikszáthnál, *A mi örökös barátunk*, egy züllött ember rajza, ki ellentétképp tekinthető költőnk ama pár alakjának, kik szerencsésüket alapítják meg egy jó órában kitalált ötlettel, adomával. Ezt meg egy eredeti ötlete földönfutóvá teszi.”

Féja Géza (Nagy vállalkozások kora. Bp. 1943. Magyar Élet. 116—117. l.) — szerint Mikszáth ezzel az elbeszélésével „bátran helyet foglalhat a legnagyobb oroszok mellett. Bácskában történik, Jozsdu és Papp Dániel földjén, a drámai talajon, ahol a nagy tűznek (1848—49) kihunyása után is szilajon forrottak a szenvedélyek,

csak a „Gyurkovicsék” terelték el a közönség figyelmét erről az izzásról. Ez a Mikszáth-novella Szlebenits Mihályról szól, aki „egy anyabirka és egy nősténytigris” szülöttje, az együgyűség, a kegyetlenség és a legkülönb emberi mélység még meg nem nyugodott, folyton forrongó elegyedése, Kelet-Európa végletes lelkének megtestesítője. A populáris kereszténységnek, tehát az őskereszténységnek tiszta hősege küszködik benne a kelet-európai pogányság vad forráságával. Felrúgja a valóságot, mágikus hajlamai szerint cselekszik, Istennel perel, — „bozontos” figura, báva s ravasz, földesi és nagylelkű, őkeresztény tisztaságú és romlott, mégis „az ember”, mégis a nyugati ember fölé nő, mert ősi, egyetemesebb — még „káosz”, melyből azonban talán tisztább emberiség születhetik. A démoni, az angyali és az emberi elemek páratlan színjátéka történik ebben a figurában, láva ő, nagyszerű s még bizonytalan, de éppen a kelet-európai embernek ebben a bizonytalanságában, folyamatos „levésében” látta Ady is a legfőbb emberi reményét. Mikszáth megírta a magyar irodalom egyik legszélesebb látóhatárú elbeszélését, melyben népek forrongása, tehát a szó irodalmi értelmében vett „történelme” folyik. Egészen új csapást vágott magának az irodalomban, de azután visszahőkölt. Érezte, hogy szokványos modora nem alkalmas az úttörés folytatására és nem volt hajlandó irodalmi forradalmat csinálni, midőn a békés szemlélődés is gazdag írniaivalokat ajándékozott. „A mi örökös barátunk” mindenestre hiteles tanú, hogy a megvalósult Mikszáthnál nagyobb író kallódott el benne.«

Karácsony Sándor (A cinikus Mikszáth. Bp. 1944. Exodus. 56–57. l.) Mikszáth és a vallás viszonyát tárgyalva említi meg az elbeszélést.

Király István (MK. Bp. 1952. Művelt Nép. 122–124. l.) szerint A Beszterce ostromában és a Gavallérokban megkezdett Don Quijotétémát folytatta tovább az egyik legművészebb Mikszáth-írás: *A mi örökös barátunk*. A század végén született ez a kis elbeszélés. Kívül az életen, kívül az időn játszódott története, egy kis délvideki vasútállomáson, ahol csak véletlenül szállt ki az ember s amelynek nyomasztó mozdulatlanságában szinte testet öltött az idejét múlt úri Magyarország. Rajta ült itt minden az a riasztó kísértetiesség, amely ködlő fátyolként lengte át később Krúdy Gyulának Mikszáth nyomán haladó regényeit s amely lázítón vonta be Ady „eltévedt lovasának” hínáros útját. Ott volt az a bizonyos vendéglő, az a bizonyos sarokasztal a maga kvaterkázó úri törzsvendégeivel; a vendéglő előtt a bent időző nemes úrra várva, ott állt a féderes kocsis az elébe fogott prüsszögő szürkéjével. Egyugyanazon kép mindig s mindenütt; ahogy Mikszáth írta, „mintha csak városkáról városkára velünk utazna s valami ezeregyébli dzsin minket megelőzve röptené, hogy már ott találjuk. Ez az, mindig ez.” S olyan volt e fölött az elvarázsolt világ fölött az éjszaka is, mint egy különös varázslat, mintha legkisebb érintésre is szerteomlana. Talán nem is éj volt, „fekete testvéreikhez nem hasonló. Talán csak a föld álmodik az éjről s ez az álom lebeg mint kékes átlátszó fátyol fölötté”. Ez a

kísérteties keret alatt az elbeszélés főhőséhez, Szlebenits Mihályhoz, ehhez az élő kísértetnek, aki a vasúti szálloda vendéglőjében lépett oda a véletlenül arra vetődött Mikszáth asztalához s ajánlotta fel neki egy üveg pezsgő fejében örökös barátságát. Szlebenits úr volt, régivágású nemes úr. Már eltékozolta ugyan birtokát, de mégis úgy folytatta életét, mintha a régi törvényekhez igazodott volna még a világ. Az egykori feudális úr élt benne tovább, annak minden hibájával és erényével együtt. Egyszerre volt kegyetlen, vérszopó zsarnok s ítélő patriarcha. Sanyargatta, kínozta a parasztokat, de védte is őket. Amint a vendéglős megjegyezte róla: Ő maga rabolt, szipolyozott, de másokat nem engedett." Feszült benne a „dőlyfős hányivetiség”; semmibevevő hetykeséggel Aladárnak szólított minden pincért, de megvult benne „a dzsentelman könnyed fesztelensége”, aki kedvesen udvariasan, a családias pertuval közeledett az ismeretlen urakhoz s „egy angol lord” nagylelkűségével akart gondoskodni vendégeiről. A süllyedő múltból maradt vissza ez a figura öreg szolgájával, a nyolcvanéves Nyikolájjal együtt, aki „csak te-nek szólította a gazdát, mint abban a régi bibliai korban”.

Nagyszerű szatírával ábrázolta Mikszáth, milyen komikusan feslett szét, milyen gyalázatosan mélyre züllött ez az ittrekedt darabnyi múlt a nem az ő számára készült jelenben. Szlebenits viselkedése ellentmondásokkal volt tele; mind egy helyről eredtek ezek: társadalmi léte idejétmúltságából. Ezért keveredett benne „egy anyabirka és egy nősténytigris”, hetyke büszkeség és dünyögő alázatosság, hercegi grandezza és sunyító élősdiség, simulékony gavalléria és durván röhögő bárdolatlanság. Csupa egymásnak ellentmondó vonás keresztezte arcát. „Különös ember – jegyezte meg róla Mikszáth – nehéz benne eligazodni.” Az az ember jelent meg Szlebenits Mihály ellenszenves torz alakjában, akinek lába alól kicsúszott a talaj, aki elvesztette egyensúlyát: magatartása s érzelmi számára nem nyújtott már többé fogódzót a valóság. Egymásnak ellentmondó tetteiben mintha csak egy fuldokló kapkodott volna görcsösen, kétségbeesetten az eltűnni érzett élet után. Még a léptei is úgy imbolyogtak, mintha „térpig érő hínárban járna”; beszéde zavaros volt, „mondatai a közepükön kezdtek elszakadni, mint a rossz cérnák”. A valóságból kikopott ember bizonytalansága áradt belőle. Ez érteti meg babonákhoz tapadó szűkülő félelmét: idegesen vágta utána botját az útját keresztező macskának, nem mert felébrszteni a kocsiján alvó kislányt, rettegve tőle, hogy álmának megzavarása saját gyermekének halálát vonja maga után. Nem a jelenhez, a halálra-ítélt múlthoz tartozott, nem a mában élt, hanem a tűnő tegnapi: idegenné, titokzatossá vált számára a világ.

l A „gavallérok” nyersebb színekkel megrajzolt, maradéktalanul emeztelenített mása volt Szlebenits Mihály: a tegnapi kísértő ködovagja, holt lélek. Az ő lábáról éppúgy, mint a sárosi urakéről színén hiányzott „az a becsületes, kigörbitett sarkú topán”, amelyben „biztosan jár az ember, mert ami a sarokból hiányzik, kiegészíti a örongy, amire lép”. Hiányzott mögüle a szilárdságot, biztonságot

adó valóság. Nem volt már igazán élő ember : hanem kísértet csupán. Egy élő halott arca néz utóljára ránk, amint összetörten, jártányi erő nélkül ül az útszéli kövön s vadul, dühösen sziszegve pöröl Istennel : „Nem akarok semmit az Istennel! Mit adhatna ő nekem és mit vehetne el még tőlem!” Tovasiklott mellette az élet, elvesztette a kapcsolatot vele s elvesztette önmagát. Mikor Mikszáth becsukja a szállodai szoba ablakát s örökre eltűnik szeme elől „örökös barátja”, mintha csak a koporsó fedelét csapta volna rá.

EGY ÉJ AZ ARANY BOGÁRBAN

Kiadások, átdolgozások

Kézirata nem ismeretes.

M : I. *A Pesti Hírlap Naptára az 1900. közönséges évre.* Szerkesztette Schmittely József, a Pesti Hírlap segédszerkesztője. Bp. Légrády Testvérek. 176 l. Közvetlenül a naptári rész után, a 33–51. lapon, kéthasábosan szedve.

Kötetkiadások :

- II. [1. kiad.] [1901.] Meg nem nevezett művész illusztrációival. Bp. Légrády Testvérek. *A fekete kakas, A Krúdy Kálmán csinytevésai, A mi örökös barátunk* c. elbeszélésekkel együtt. 247–309. l.
- III. a) [2. kiad.] 1907. *MKm 28. köt.* Bp. Révai Testvérek. *A fekete kakas, A Krúdy Kálmán csinytevésai, A mi örökös barátunk* c. elbeszélésekkel együtt. 221–278. l.
- b) [4. kiad.] 1911. Ua. — Címlapkiadás.
- IV. a) [3. kiad.] *Jk. 23. köt. 1910. Nagyobb elbeszélések.* II. köt. 171–220. l.
- b) [5. kiad.] A IV. a) kiadást a Révai Testvérek kiadó sorozat-címlap nélkül is forgalomba hozta az 1910-es, az 1920-as és az 1930-as években [Címlapkiadás]
- c) [6. kiad.] [1930.] *MKm-Fr. 16. köt. Nagyobb elbeszélések.* II. k. 171–220. l.
- V. [7. kiad.] Nyil c. kisregényeket közlő folyóirat. (Szerk. Lestyán Sándor. Bp. Tolnai nyomda.) 1932. 51. sz.
- VI. a) [8. kiad.] MK válogatott művei. Elbeszélések. 1900–1910. III. köt. (Válogatta Király István. Sajtó alá rendezte : Osapodiné, Gárdonyi Klára.) Illusztrálta Csernus Tibor. Bp. 1955. Szépirodalmi Könyvkiadó. 21–58. l.
- b) Az V. a) kiadás a közös román — magyar könyvkiadás keretében is megjelent. [Bukarest.] 1955. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. 21–58. l.

Színpadai változata

1. Az Andrássy úti Színház 1926. márc. 9-én új kabaré műsora keretében bemutatta az elbeszélés színpadra átdolgozott változatát: *Egy éj az Arany Bogárban*. Vígjáték egy felvonásban 3 képbén. Mikszáth Kálmán novellája nyomán írta Hegedűs Tibor. A 14 számból álló kabaréműsor 4. számaként került színre a Mikszáth-darab. A főszerepeket Csathó Gitta, Dénes György, Dajbukát Ilona, Heltai Andor játszották.

Az egykorú lapok az Andrássy úti színház új műsoráról írva megemlékeztek az *Egy éj az Arany Bogárban* c. darabról is, de csak általánosságokat írtak róla, érdemlegesen nem elemezték. Ízeltül néhány szemelvény a darab sajtóviasszhangjából: „A műsor cloujának szánt dramatizált Mikszáth novellából teljesen ki maradt a derűs bájos szellemes Mikszáth – hatásokra vadászó törtéretét kapunk a színpadon, amelynek csak régi magyar dalai szépek”. (F. J. [Fóthy János]: Pesti Hírlap, 1926. márc. 10. 14. l.) „A kis darabok közül külön ki kell emelni Hegedűs Tibornak Mikszáth egyik novellájából nagy írói készséggel és jó humorral frott kis komédiáját.” (b. l. Budapesti Hírlap, 1926. márc. 10. 9. l.) „A műsor egyik legszebb száma a MK novellájából dramatizált kis darab, az *Egy éj Az Aranybogárban*, amelynek megkapóan szép hangulatába stílusosan illeszkedtek a főszereplők.” (Világ, 1926. márc. 10. 12. l.)

2. A Magyar Tudományos Akadémia kéziratára az *Egy éj az Arany Bogárban* c. elbeszélésnek egy kéziratot színműátdolgozását őrzi. Szerzője: Módos Gizi. Jelzete: Ms 10.053/d.

Keletkezése, forrásai

— A Pesti Hírlap 1900. évi naptára számára írta Mikszáth az *Egy éj az Arany Bogárban* c. elbeszélését. 1899 október elején jelezte elkészültét. A Pesti Hírlap szerkesztőjéhez intézett nyílt levelének utóiratában megjegyezte: „U. i. A kis regényt, „Egy éj az Arany Bogárban” ma fejeztem be a „Pesti Hírlap” naptára számára. (Az én ruhám, az én betűim. Levél a szerkesztőhöz. PH. 1899. okt. 8. 279. sz. 3. l. Újból: Jk. 33. k. 252. l.) Mikszáth soraihoz a szerkesztőség a következő rövid észrevételt fűzte: „Kedves barátom! Az Arany Bogár befejezésének híre a régi szerkesztőségemben óriási szenzációt okozott. Csak azt kérdezik egykori cimboráid, hogy minek muszáj annak éppen kisregénynek lennie?” (uo. 1899. okt. 8. 279. sz. 3. l.) A Pesti Hírlap 1899. okt. 15-i száma már hirdette az újdonságot. A „december hó derekára” ígért naptár fő vonzóerejeként kiemelte: „Lees benne regény Mikszáth Kálmántól „Egy éj az Arany Bogárban” címmel. Ez a hirdetés más és más formában megjelent a lap későbbi számaiban is (PH. 1899. okt. 19., 21., 22., 24., 25., 26., 31.; nov. 2. stb.). A Pesti Hírlap 1899. dec. 18-i száma tudósított róla: ma kezdték meg a naptár szétküldését az előfizetők címére. (PH. 1899. 350. sz. 5. l.)

Az elbeszélés cselekménye egy felvidéki kisvárosban, Tótpelsőcön játszódott. Mikszáthot személyes szálak kötötték ehhez a helységhez. Édesapjának unokatestvére; Mikszáth József a bábaszéki iskola rektora, majd az 1840-es évektől kezdve tótpelsőci jegyző volt. Az író állandó kapcsolatot tartott fent a családnak ezzel az ágával. Többször megfordult mind Mikszáth Józsefnél Tótpelsőcön, mind pedig annak fiánál, M. Jánosnál, aki Breznóbányán volt főorvos. Felesége, Mauks Ilona is megemlékezik róla, mennyire szerette férje ezeket, a távoli hegyek közt élő rokonokat. Házasságuk első napjait visszaidézve feljegyezte Mikszáthnak a hosszú szklabonyai séták során mondott szavait:

„Ilonka! — mondta — ha maga csak egyszer láthatná azokat a csodálatos fenyő- és tölgyerdőket, melyek Kékkőtől feljebb elhúzódnak Zólyom-Lopatáig vagy még feljebb az ország határáig, ha látná, hogy abban a sovány kősziklás talajban milyen óriási magasságra nőnek a fák és milyen büszkén tartják fejüket, büszkébben, mint király a koronáját, vagy ha hallaná, amint csendes időben sűgva, zizegve beszélük századok legendáját, viharos időben pedig haragos zúgást . . . azután a pásztorok mélabús furulyahangját . . . Vagy azt a mélységes csendet, nyugalmat érezné, mely esténként ráborul a tájra, csak az öreg Tátra néz le mogorván, fényes szemeivel: a csillogó pásztor-tüzekkel, úgy, mint egy fekete felhő . . . El is kell vinnem magát a pelsőci rokonaimhoz és a breznóbányai főorvos nagybátyámhoz, hadd lásson egy kis részt ebből a csodálatos világból; hiszen nekem tulajdonképpen az a hazám, dédapáim ott papskodtak, majd két évszázadon át. Szegények! Nagy külföldi műveltségükkel és tudásukkal itt nyelték el őket a hegyek . . .” (MKné, Mauks Ilona: Visszaemlékezései. Bp. 1957. Szépirodalmi. 128—128. l.)

Lehet, hogy ezeknek a látogatásoknak a során hallotta Mikszáth az *Egy éj az Arany Bogárban* történetét. De ha magát a témát nem is innen hozta, az érdekesen, színesen jellemzett mellékfigurák sokasága, az Arany Bogárhoz címzett vendéglő életének pompás rajza az egykori tótpelsőci kirándulások emlékét őrzi.

Az *Egy éj az Arany Bogárban* c. elbeszélés témáját humoros szatirikus formában megírta Mikszáth az „*Ott alszik a Marcsa is*” c. novellájában is. (Jk. 25. k. 143—160. l.) Zsigmond Ferenc, aki felhívta a figyelmet erre az egyezésre, mind a két elbeszélés mögött Boccaccio-ihletést gyanít (l. Zsigmond: MK. Bp. 1927. 18. l.).

Szövegváltozatok

Kiadásunk az 1907. évi kiadás (röv. MKm) szövegét vette alapul. A Pesti Hírlap naptárának (röv.: PHn) az 1901-es első kiadásnak (röv.: 1901) és a Jk-nak szövegeltéréseit zárójelben közöljük.

- Lap Sor
- 161 : 14 bogarakat illeti (PHn : bogarat illeti)
- „ 21 a szellem *elsősége* (PHn ; a szellem *fenésége és halhatatlansága*; 1901 : a szellem *mindsege és halhatatlansága*)
- „ 24 a kurta rokolyában (PHn ; 1901 : a kurta rokolyájában)
- „ 30 megmondá (PHn : megmondta)
- 162 : 22 1849. év (az eddigi kiadásokban : 1849-ik év)
- 23 és még nem is sejtjük, hogy miképp leszünk a végén (PHn : és még nem is sejtjük, hogy miképp leszünk a végén. *Ami a tótpelsőcieket illeti,ők el voltak készülve az idei nagy hidegre, mert a természet becsületesen be szokta jelenteni a maga szándékait előre, csak tudni kell a nyelvét. A bundás állatoknak, medvének, rókának, farkasnak, nyúlnek már augusztusban el kezdett nőni a szőre, holott máskor csak október végén fog hozza az állatok öltöztetéséhez a téli campagnéra. A példóciek tudták már, hogy a természetanyóka nem ok nélkül piszmozg idő előtt a Lopota erdőség lakóival, s legott keresett emberré vált úgy a kályhásmeister Plesán József, valamint Kripuska a szűcs. No hát meg is jött a kemény tél a maga jégcsapjaival és hóbundájával.)*
- 163 : 36 hol (PHn ; 1901 : ahol)
- 164 : 1 közben kiszaladt (PHn : közben kiszaladva)
- „ 11 párizsi (a korábbi kiadásokban : párisi)
- „ 22 unalmasak (MKm : unalmasok)
- 165 : 3 kinek (PHn : akinek)
- „ 6 Mississipp (a korábbi kiadásokban : Mississippi)
- „ 22 Jesztye (1901 ; MKm sajtóhibával : Jesztyke)
- „ 28 elrendelem (PHn ; 1901 : megrendelem)
- „ 34 Schweins-Caré (PHn : Schweinscarré)
- „ 35 No, mit szól (PHn ; 1901 : No, hát mit szól)
- 166 : 16 miért haragszom (PHn ; 1901 : mért haragszom)
- „ 20 Ah, nyanyuska, *milyen az élet* (PHn ; 1901 : Ah, nyanyuska)
- „ 22 krakkói (az eddigi kiadásokban : krakói)
- „ 23 Huszákné (PHn ; 1901 : a Huszákné)
- „ 33 sóhajtott (PHn : sóhajtott *fel*)
- „ 36 Erzsa (PHn : Az Erzsa)
- 167 : 5 özvegy Klacskáné (1901 ; Mkm ; Jk örökletes sajtóhibával : az özvegy Klacskáné)
- „ 22 valami bolondot (PHn sajtóhibával : *avalami* bolondot)
- „ 25 szeresika-alma (PHn : szeresika-alma)
- 169 : 5 Mindjárt (Jk sajtóhibával : Minárt)
- A szobalány fülkéből (PHn ; 1901 ; MKm : A szobalány fülkéből) Elfogadtuk a Jk sajtóárendezőjének javítását.
- 6 az ajtó üvegrészén át (PHn ; 1901 : az ajtó *felő* üvegrészén át)
- „ 38 s Zsuzsi is (Jk : *és* Zsuzsi is)
- 170 : 2 míg Zsuzska kijön (PHn ; 1901 : míg a Zsuzsi kijön)
- 6 végre kijött Zsuzska (PHn ; 1901 : Végre kijött a Zsuzska)

Lap	Sor	
170	: 13	te is kaptál (PHn; 1901: te is kaptál <i>talán</i>)
„	20	Hát azt lehetetlen is (PHm: — Hát azt lehetetlen is;
„	37	flörtöltek (PHn; 1901; MKm: flirteltek Jk: flörteltek)
„	38	egy darab jeget (PHn; 1901: egy darabka jeget)
„	39	Erzse (Jk: <i>Erzsi</i>)
171	: 6	s az <i>egyik</i> kezével az <i>első</i> lábait összefogva (PHn: a <i>jobbik</i> kezével a <i>hátsó</i> lábait összefogva)
172	: 24	Ott éli világát (PHn; 1901: Ott éli a világát)
„	30-31	Matyó (az eddigi kiadásokban valószínűleg örökletes sajtóhiba folytán: Matyó)
173	: 3	Matyó szívéről (PHn: A Matyó szívéről; 1901; MKm; Jk: Matyó szívéről)
„	30	Hát miért nem (PHn; 1901: Hát mért nem)
174	: 38	de a másik (PHn: de a másik <i>ágy</i>)
175	: 2	imént feküdt le (PHn: az imént feküdt le)
„	4	Néhány mondatot (PHn; Jk: Néhány mondatot)
„	18	pokol lánya (PHn: pokol leánya)
176	: 11	kis lánykám (PHn: kis leánykám)
„	14	<i>dünyögött</i> közbe Erzsi (PHn; 1901: <i>szólt</i> közbe az Erzsi)
„	21	visszajött Zsuzsi (PHn: visszajött a Zsuzsi)
„	25	utánuk (PHn: utánok)
„	31	oly szíves volt (PHn; 1901: olyan szíves volt)
177	: 2	Zsuzska (MKm; Jk: Zsuzsika)
„	3	a <i>székéhez</i> (PHn; 1901: a <i>székhez</i>)
178	: 37	szegfűszegcsöppjeimet (PHn: a szegfűszegcsöppjeimet)
179	: 10	javíthatlan (Jk: javíthatatlan)
	15	tudja meg (PHn: tudja meg <i>hát</i>)
	17	nem az vagyok (1901; MKm; Jk örökletes sajtóhibával: nem vagyok)
„	21	kiállt fel (MKm; Jk örökletes sajtóhibával: kiállt fel)
„	: 29	ezért kérem önt (PHn; 1901: azért kérem önt)
180	: 4	nem javult, sőt inkább romlott (PHn; 1901: nem <i>hog</i> y javult <i>volna</i> , sőt inkább romlott)
181	: 9	gurulna a padlón (PHn; 1901: gurulna <i>végig</i> a padlón)
„	16	ne féljen (PHn: <i>hog</i> y ne féljen)
„	38	annyi mindentől (Jk: <i>ennyi</i> mindentől)
182	: 1	A mindenféle (PHn: E mindenféle)
„	3	hallhatóan (PHn: hallhatóan)
183	: 11	remegve (PHn; 1901: <i>meg</i> remegve)
„	33	aggasztó (MKm; Jk: <i>aggaszt</i>)
184	: 11	báróné (PHn; 1901: bárónő)
„	12	múlnak (PHn: múlnak, <i>múlnak</i>)
	33	Be van <i>már</i> forrva (MKm; Jk örökletes sajtóhibával: Be van forrva)
185	: 7	kezdetgetett (PHn: kezdetgetett)
	21	a kerten <i>át</i> (PHn: a kerten <i>keresztül</i>)
	24	hog ^y ki tud tovább féllábon állni (PHn: <i>hog</i> y <i>ki tud na</i> -gyobbakat <i>csattantani</i> az ostorral, ki tud tovább féllábon állni)

- Lap Sor
- 185 : 26 gróf Kozsibrovcszky (PHn : a gróf Kozsibrovcszky)
 27 s leszólt hozzá (PHn : s leszólt hozzá : — *Holláh, Kozsibrovcszky*)
- 186 : 1 levelet viszek (PHn : egy levelet viszek)
 2 Görgey (az eddigi kiadásokban : Görget)
 7 Ejnye, te kópé (PHn ; 1901 : Ejnye, te kópé, *kópé*)
 7 Kozsibrovcszky (1901 sajtóhibával : Kozsibrovcszky)
 17 weiss (PHn : weiss!)
- 26 emiatt (1901 ; MKm ; Jk örökletes sajtóhibával : amiatt)
 „ 34 *De beszéljünk most* (PHn ; 1901 : *Beszéljünk most*)
- 187 : 20 *Gottfried* (PHn : *Gotfréd*; 1901 ; MKm : *Gotfried*)
- 188 : 14 *Árgilus* (PHn ; 1901 ; MKm : *Argylus*)
 27 mert *úgy* termett ott (PHn : mert ott termett)
 „ 28 *lányom* (PHn : nyom)
- 190 : 3 ismerősen (MKm ; Jk örökletes sajtóhibával : ismerősen)
 „ 38 az alföldi birtokára (PHn : alföldi birtokára)
- 191 : 36 aztán (Jk : azután)
- 192 : 3 inkább sárgás, *vagyis zstros* (PHn ; MKm : inkább sárgás)
 5 *Mathuzsálem* (PHn ; 1901 ; MKm : *Mathuzalem*; Jk : *Mathuzsálem*)
- „ 19 *Ahova* (Jk : *Ahová*)
- 193 : 6 a fogait (PHn : fogait)
 16 *Mathuzsálem* (PHn ; 1901 ; MKm : *Mathuzalem*; Jk : *Mathuzsálem*)
- 194 : 20 javíthatlan (Jk : javíthatatlan)
 34 *Hiszen ha előről kezdődhetnék*, ha folytatása lehetne (PHn : *Vagy ha folytatása lehetne*)
- 196 : 16 egy kicsinyég (1901 ; MKm ; Jk örökletes sajtóhibával : egy kicsinyég)
 32 zsebeiben (PHn : a zsebeiben)
 37 rohanó (MKm sajtóhibával : robanó)

[Tárgyi magyarázatok

Az elbeszélésben említett helynevek s történelmi események valóságosak, de a főszereplők neve költött, Báró Zervitz alezredestől, Crothens hercegnőről, Z. Niki báróról nem tudnak a közkeletű monográfiák és kézikönyvek

- Lap Sor
- 161 : 1 *Tótpelső* (szlovák neve : Pliesovce) — nagyközség az egykori Zólyom vármegyében.
 4 *kaput* — hosszabb felső kabát; régen a városi ember megkülönböztető viselete volt a falusival szemben
- 162 : 21 „*Görgey . . . ott közel fekszik a bányavárosokban*” — Görgey Artur (1818—1908) mint a magyar hadak fővezére 1849 telén a felvidéki bányavárosokban (Körmöcbánya, Selmec-

- bánya, Besztercebánya stb.) vonta össze haderejét, s innen indította el győzelmes tavaszi hadjáratát
- 162 : 25 *Kripuska szúcs* — ilyen nevű szúcsót szerepeltet Mikszáth *A Krúdy Kálmán csínytevésői c.* elbeszélésében is
- 163 : 14 *Lest* — Nógrád megyei nagyközség.
- 164 : 3 *gróf Kozsibrowszky* — Mikszáth elbeszéléseinek gyakran visszatérő alakja ; az elősdi, tréfagyártó, úri svihák jellegzetes típusa. MK a figurát Beöthy Algernon országgyűlési képviselő anekdotái nyomán rajzolta meg. Vö. : Bisztray Gyula jegyzetét, Krk. 8. k. 245. l., 1. uo. előfordulási helyeit is. (Vö. még : Kráhl Vilmos : Mikszáth, a jogász. Bp. 1941. 122—123. l.)
- 10 *peer* — az angol főrendek összefoglaló neve
- 11 *gamin* — a párizsi utcagyerek neve
- 21 *skvarka* — a szót maga Mikszáth magyarázza meg a *Szent Péter esernyője* egyik lábjegyzetében : „Apró földbirtoknak fitymáló elnevezése a vidéken. A skvarka szórul szóra fordítva tepertyút jelent” (Krk. 7. k. 77. l.)
- 29 *Alles ist so langweilig* (német) — minden olyan unalmas. MK. *A Demokratákban az Új Zrínyidszban* (Krk. 10. k.) és *A Krúdy Kálmán csínytevéséiben* (Krk. 11. k.) is német kifejezések örökös beszövéssel jellemzi az arisztokrácia magyartalan, kevert nyelvhasználatát
- 165 : 1 *Was soll ich machen* (német) — mit tegyek
- 4 *Weisst du, zum Kobelinski in Amerika* (német) — Tudod, Kobelinskihez Amerikába.
- 6 *Von Hudson bis Mississippi* (német) — A Hudsonról a Mississippiig ; Hudson, Mississippi nagy amerikai folyók.
- 9 „*Aber noch vierzig tausend geblieben*” (német) — De még negyvenezer maradt
- 10 „*lass mich weg! Du bist sehr langweilig, mon cher oncle!*” (német-francia) — engedj el. Nagyon unalmas vagy, kedves nagybátyám
- 15 *Ummöglich* (német) — lehetetlen
- 19 *Aber langweilig* (német) — De hát unalmas
- 21 *so wie ein Csermák* (német) — mint egy Csermák
- 21 *Csermák Antal* (1771—1822) — neves magyar hegedűvirtuóz és zeneszerző.
- 20 *Diable! Das ist sehr interessant.* — Az ördögbe is! Ez nagyon izgalmas
- 22 *Jesztye Polska nye zginula* — nincs veszve még Lengyelország ; az ún. Dombrowski-induló első sora. Az 1796-ban Olaszországban Dombrowski János tábornoktól szervezett lengyel légió énekelte először. Szerzője ismeretlen.
- 23 *grossartig* (német) — nagyszerű.
- 27 „*kifizetem neki a tízezret!*” — hasonló jellegű, a magyar főurak esztelen ostoba pazarlását, nagyzási hóbortját ki-gyúnyoló anekdotát beszél el Jókai Mór is az *Egy magyar*

- nábob című regényében (Bp. 1956. Szépirodalmi 75. l.) és Mikszáth *Magyar főurak fényűzése* o. karcolatában (Jk. 44., k. 82. l.).
- 165 : 34 *Schweins-Caré mit Kraut* — sertéspccsenye káposztával.
- 167 : 25 *szerceika-alma* (sercika-alma) — kívül zöldes, belül sárga; ízes, zamatos alma.
- 168 : 13 *vikler* — hosszú, bő köpenyeg
- „ 37 *botos* — szőrből vagy posztóból készült csizma
- 170 : 37 „*egy darab jeget hozott a markába és beeresztette . . . Erzsi ingvállába.*” — MK több művében előforduló motívum. Vö.: *Tisza Lajos és udvara Szegeden.* (Bp. 1880. 27. l.) *A Noszty-füü esete Tóth Marival* (Bp. 1912. II. k. 60. l.)
- 171 : 7 *kalamajka* — Kolomea galíciai városról elnevezett gyors longyel tánc
- 8 *Oservena csapicka — moja kochanicka*’ (lengyel) — Piros sapka — galambocskám
- 177 : 10 *szesztricska* — hugocskám
- 180 : 11 *gentlemanlike* (angol) — nemes emberhez méltó; gavalléri.
- 181 : 25 *Buffon* (1707–1783) — francia természettudós
- 184 : 20 *diable* (francia) — az ördögbe is
- 185 : 30 *Kriszti Gott, bruder* — isten hozott, testvér
- „ 33 *pikét* — francia eredetű kártyajáték
- 186 : 17 *Gott weiss warum* (német) — isten tudja miért
- „ 25 *jesztye polska* — l. 165 : 22
- 187 : 20 *Bouillon Gottfried* (1061–1110) — középkori lovag, az első kereszteshadjárat vezére
- 24 *weisst du Bruder* (német) — tudod, testvér
- 35 *weiss der kukuk* — tudja a kukuk (az ördög)
- „ 35 *langweilige Geschichte* (német) — unalmas történet
- „ 37 *warum lachst du* (német) — miért nevelsz
- 188 : 15 *Árgilus királyfi* — híres mesehős; a szépséges királyfi, aki kiharcolta magának Tündér Ilona kezét. Gyergyai Albert XVI. századi széphistóriája nyomán a magyar nép kedves mesealakja
- 190 : 10 *Das ist mir langweilig, Fürstin* (német) — untat az engem, hercegnő
- 191 : 21 „*az a borzasztó anekdota a sajt ellen*” — régi diákadoma; az egyszeri diák, nem tudva miről csevegni a házikisasszony-nyal, kinyáiban azt a kérdést tette fel : szereti-e a sajtot. — Tóth Béla Deák Ferenc anekdotájaként tartja számon (Tóth Béla: Magyar anekdotakincs. IV. k. 15–16. l.)
- 34 „*Non Argus, cignus, non Magdalena . . .*” — idézi Mikszáth ezt a sajtóról szóló latin nyelvű disztichont a *Magyar Konyha* c. karcolatában is. (PH. 1889. 357. sz., újból: Hi. 2. k. 143. l.) — A „könnyű, mint a Habakuk” motívum eredetére s világirodalmi kapcsolataira l. Scheiber Sándor: MK. és a keleti folklore. Bp. 1949. 37–39. l.
- 194 : 6 *capisco, capisco* (olasz) — értem, értem.

Irodalom

^f Az elbeszélés könyvalakban először *A fekete kakas* o. kötetben jelent meg. Az egykorú lapok reklámszerű ismertetései csak cím-szerűen említették meg, érdemi megjegyzésük nem volt róla. (I. *A Krúdy Kálmán csínytervései* o. elbeszélés jegyzeteinek *Irodalom* fejezetét.) A későbbi kiadások során a Katholikus Szemle cikksírója emlékezett meg az elbeszélésről (Újabb regényeink. Katholikus Szemle 22. k. 1908. 93. l.). b. j. [*Bartha József*] szerint az Egy éj az *Arany Bogárban* azok közé a Mikszáth-írások közé tartozik, „amelyekben nemcsak a mese kitűnő alakítása, hanem egy-egy remekül megrajzolt jellemkép is leköti figyelmünket.”

Várdai Béla (MK. Bp. 1910. Franklin. 165. l.) — szerint a kort jellemző közhangulat csak távolról sejtetve jelentkezik az elbeszélésben, „a szabadságharc élethalál viadalmát... csak távoli tűzlobbanásképp jelzi... Egy éj az *Aranybogárban* című történet, melynek egy kedves szerelmi kaland adja meg bájos alaphangulatát. Pompás generarajz benne a tótpelsői vendéglő viháncoló cselédszobájának bemutatása.”

Zsigmond Ferenc (MK. Bp. 1927. Pallas. 18. l.) — a szerelem rajzát tárgyalva Mikszáth műveiben említi többek között ezt az elbeszélést is. »Hogy még a testi értelemben vett szerelmi izgalomnak is — írja — mennyire az illúzió a lényege: pompásan bizonyítja Mikszáth *Ott alszik a Marcsa is* o. józú kis elbeszélése, főként pedig egyik legremekebb előadó-művészeti novellája: az *Egy éj az Aranybogárban*. Amott a furcsa csalódásnak maga az író az áldozata. A szegedi árvíz idején Mikszáthot egyszer ugyanabba a szobába szállásolták éjszakára, ahol egy bizonyos „*Marcsa*” nevű egyén is szokott hálni. A hálótárs csakugyan megjelent a sötétben és lefeküdt az ágyába. Nosza, elkezdett izgulni Mikszáth. „Fantáziám segítségére rohant a szememnek s kéz kezét mos, egyik a másikat bolondította. Agyam forró volt. A női test illatát éreztem az egész szobában...” — csak másnap reggel tudta meg, hogy a „*Marcsa*” név alatt fiú rejtőzik, akit az akkori szokás szerint ilyen furfanggal mentesítettek szülei a katonai szolgálat alól... A másik novellában szintén az van előadva, hogy egy hadnagy éjszakára szobatársat kap, de nem tudja róla, férfi-e vagy nő. Valahányszor szép és fiatal nőnek hiszi, olyankor az ismeretlen szobatárs hangja bódító izgalmakat ébreszt benne. „...Ezek a szavak a férfi előtt valóságos színek és ízek most... Ez egy kis korál, az meg az őszibaraok nedve. Pedig közönséges hétköznapi beszélgetés volt...” Mikor öregasszonynak mondta magát az ismeretlen, a hadnagynak odalett minden illúziója, elaludt — s reggel hisztérikus düh fogta el, látván, hogy milyen gyönyörű ifjú hölgy hált vele egy szobában... Így varázsol Mikszáth a Boccaccio-féle frivol téma mögé modern lélektani igazságú és művészi tökéletességgé háttérrel.«

FÜGGELÉK

A MEGROMLOTT „ÁLLÁS”

M: *Vasárnapi Újság* (Szerk. Nagy Miklós.) 1897. A folyóiratnak az év elején megjelenő *Mutatványív* című mellékletében. (44. évf. 3–6. l.) A szöveg alatt szerkesztőségi megjegyzés: „Folyt. köv.”

Kötetben először itt.

A *Vasárnapi Újság* szerkesztősége 1897-es előfizetési felhívásaiban többször említi a lap közlésre kerülő újdonságai közt Mikszáthnak *A megromlott „állás”* c. regényét (l. 1897. 44. évf. 1. sz. 10. l.; 2. sz. 30. l. és a *Vasárnapi Újság* Regénytára c. mellékletében 6. l., 12. l.). Egy ízben maga Mikszáth is nyilatkozik készülő regényéről: *„Egyébiránt én magam is már nemsokára előrukkolok a „Megromlott állás”-sal, melyet egyenesen neked írok. Diákok és tanügyi bácsik fognak benne szerepelni.”* (Levél a *Vasárnapi Újság* szerkesztőjéhez. *Vasárnapi Újság*, 1897. márc. 21. 12. sz. 186. l.) A regény azonban sohasem készült el. Egy részletét (201 : 35–202 : 14) *A demokraták, Szervecs, Pali bácsi* c. elbeszélésbe olvastotta be később Mikszáth (l. Krk. 10. k. 34. l.). A töredékben maradt regény elkészült első fejezetét pedig jóformán változtatás nélkül vitte át az *Apró képek a vármegyéből* c. elbeszélésébe. (L. jelen kiadás 8. és 14–16. l.)

A folyóirat közlés egy sajtóhibáját (202 : 35. hanna – havanna) javítottuk.

Tárgyi magyarázatokat l. az *Apró képek a vármegyéből* jegyzetei közt.

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

I–II. *Goró Lajos* (1865–1904) illusztrációi az *Apró képek a vármegyéből* [*A földispán vendégei*] c. regényhez a *Vasárnapi Újság* Regénytárában.

III. *A Krúdy Kálmán csínytevésai* kéziratának első lapja. A kéziratot az OSzK kéziratára őrzi. (Leírását l. a regényhez kapcsolódó jegyzetek elején.)

IV. A szklabonyai Vendelin-kápolna fényképe. Megjelent: *Vasárnapi Újság*, 1910. 20. sz. 418. l.

V. *A mi örökös barátunk* kéziratának egyik lapja. A kéziratot az OSzK kéziratára őrzi. (Leírását l. az elbeszéléshez kapcsolódó jegyzetek elején.)

VI. Az *Egy éj az Arany Bogárban* c. elbeszélés első kötetkiadásának (A fekete kakas. Budapest, 1901. Légrády Testvérek) egyik illusztrációja.

ARTALCM

Az első szám a szövegre, a második a jegyzetekre utal

APRÓ KÉPEK A VÁRMEGYÉBŐL	5	209
A tisztikar és a Glaukopis Athéne	7	
A hangya	22	
A szocialista	30	
Hanka	34	
A KRÚDY KÁLMÁN CSÍNYTEVÉSEI	65	235
A MI ÖRÖKÖS BARÁTUNK	141	312
EGY ÉJ AZ ARANY BOGÁRBAN	159	326

FÜGGELÉK

A MEGROMLOTT „ÁLLÁS”	199	335
Rövidítések	208	
A képmelléletekről	335	

